

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ЎЗБЕК ТИЛИ, АДАБИЁТИ ВА ФОЛЬКЛОРИ
ИНСТИТУТИ**

**Абдуваҳоб Мадвалиев, Неъмат Маҳкамов,
Зухра Мираҳмедова, Акмалхўжа Саиднўмонов**

**ХАЛҚАРО
ТЕРМИНЭЛЕМЕНТЛАРНИНГ
ИЗОҲЛИ-ИЛЛЮСТРАТИВ
ЛУҒАТИ**

**“Donishmand ziyosi” нашриёти
Тошкент – 2020**

**Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
Давлат тилини ривожлантириш департаменти
буюртмасига биноан чоп этилди.**

УЎК 811.532.11'374.3
КБК 81.2Ў36-4
X 22

Масъул муҳаррир:

Низомиддин Маҳмудов,
филология фанлари доктори, профессор

Халқаро терминэлементларнинг изоҳли-иллюстратив лугати [Матн] /
Абдувахоб Мадвалиев, Неъмат Маҳкамов, Зухра Мираҳмедова, Акмалхўжа
Саиднўмонов. – Тошкент: “Donishmand ziyosi”, 2020. – 280 б.

Фан ва техника, маданият ва санъат соҳаларига оид ўзлашма терминлар ва улар таркибидаги терминэлементлар илмий адабиётлардан ва турли соҳавий терминологик луғатлардан борган сари мустаҳкам жой олмоқда. Асосан, юнон ва латин тиллари элементларидан таркиб топган бундай терминлар кейинги даврларда халқаро нуфузга эга бўлган баъзи замонавий европа тилларидан ҳам ўзлашмоқда.

Халқаро миқёсда қўлланувчи ана шундай минглаб сўз ва терминлар ҳар доим ҳам кенг оммага, баъзан ҳатто мутахассисларга ҳам тушунарли бўлавермайди. Шу нуқтаи назардан ҳозирги даврда халқаро терминларни ҳосил қилувчи сўз ва элементларнинг маъносини очиб берувчи, уларнинг турли хил хусусиятларини тўлароқ акс эттирувчи махсус қўлланмага эҳтиёж сезилмоқда. Ўйлаймизки, ушбу “Халқаро терминэлементларнинг изоҳли-иллюстратив луғати” ана шу эҳтиёжни маълум даражада қондира олади.

Халқаро терминэлементларни бир бутун ҳолда тасвирловчи бундай луғат ўзбек лексикографиясидагина эмас, балки туркий халқлар луғатчилигида ҳам дастлабки тажрибадир.

Луғат турли соҳа мутахассисларига, кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Тақризчилар: Шухрат Кўчимов, филология фанлари доктори
Дурдона Худойберганова, филология фанлари доктори,
катта илмий ходим

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси

Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти илмий кенгашининг
2018 йил 2 февралдаги мажлисида (1-баённома) нашрга тавсия этилган.

СЎЗБОШИ

Дунёда ўзга тилдан сўз ўзлаштирмаган бирорта соф тил мавжуд эмас, бинобарин, ўзбек тили ҳам ўз тараққиётида бу жараёни бошдан кечирган. Айниқса, бугунги кунда, тез ўзгараётган глобаллашув даврида фан ва техника тараққиёти туфайли жуда кўплаб янги тушунчалар кириб келмоқда. Кўпинча янги тушунчалар ўз номлари, яъни тегишли терминлар билан кириб келади. Турли соҳаларда қўлланувчи ўзлашма терминлар ва улар таркибидаги халқаро терминэлементлар луғатларимиздан мустақкам жой олмоқда. Асосан, юнон ва латин тиллари элементларидан таркиб топган бундай терминлар кейинги даврларда халқаро нуфузга эга бўлган баъзи замонавий европа тилларидан ҳам ўзлашмоқда.

Қайд этиш керакки, улар қадимий тилларда айнан шу таркибда ва маънода мавжуд бўлган эмас. Халқаро терминэлементларнинг аксарияти фаннинг ривожланиши жараёнида илм аҳллари, айрим олимлар томонидан қадимий юнон ва латин тилларининг сўз ва элементларини ўзаро бириктириш орқали ҳосил қилинган. Шунга қарамасдан, халқаро микёсда қўлланувчи ана шундай минглаб сўз ва терминлар муайян тил томонидан ўзлаштирилар экан, ҳар доим ҳам кенг оммага, баъзан ҳатто мутахассисларга ҳам тушунарли бўлавермайди. Шу нуқтаи назардан ҳозирги даврда халқаро терминларни ҳосил қилувчи сўз ва элементларнинг маъносини очиб берувчи, уларнинг сўз яшаш ва функционал хусусиятларини тўлароқ акс эттирувчи махсус қўлланмага катта эҳтиёж сезилмоқда. Ўйлаймизки, ушбу “Халқаро терминэлементларнинг изоҳли-иллюстратив луғати” ана шу эҳтиёжни маълум даражада қондира олади.

Халқаро терминэлементларни бир бутун ҳолда тасвирловчи бундай луғат ўзбек лексикографиясидагина эмас, балки туркий халқлар луғатчилигида ҳам дастлабки тажрибадир. Луғатга материал бўлган сўз ва элементлар деярли барча халқлар тиллари учун умумий бўлганлигидан ушбу луғат улар учун ҳам намуна, нусха вазифасини бажариши мумкин.

Кенг доирадаги ўзбек китобхони учун мўлжалланган бу луғатнинг асосий мақсади ўзбек тилига кириб келган, ўзлашаётган халқаро терминларнинг ажралувчи таркибий қисмлари, яъни терминэлементларнинг маъноларини очиб бериш, уларнинг сўз яшаш имкониятларини кўрсатиш, улар иштирокида ясалган терминларга изоҳ беришдир.

Китобдаги луғат мақолалари қуйидагича тузилди:

1. Терминэлементлар алифбо тартибида жойлаштирилди ва уларнинг ҳар бири янги сатрдан ёзилди.

2. Терминэлемент сўз бошида келса, ўзидан кейинги терминэлементга қўшилиши сабабли ундан кейин уч нукта, сўз сўнгида келса, ўзидан олдинги терминэлементга қўшилиши сабабли ундан олдин уч нукта қўйилди ва у қора ҳарфлар билан берилди. Тегишли терминэлементлардан тузилган ва иллюстрация сифатида берилган изоҳланмаган ва изоҳланган терминлар ҳам қора ҳарфлар билан ажратилди.

3. Терминэлементдан кейин унинг қайси тилга мансублиги, унинг лотин ёзувидаги шакли ва тегишли тилдаги дастлабки асосий маъноси кўрсатилди. Кейин унинг ҳозирги маъноси (маънолари) келтирилди.

4. Иллюстрация сифатида келтирилган, лекин изоҳланмаган сўз-терминлар, ўзаро вергул билан, изоҳланган сўз-терминлардан эса нуқтали вергул (;) билан ажратилди.

5. Иллюстратив мисолларнинг таркибий қисмлари бўлган терминэлементлар, хоҳ препозитив, хоҳ постпозитив ҳолатда бўлсин, агар улар алоҳида бош сўз сифатида берилган ва изоҳланган бўлса, иллюстратив мисолнинг таркибий қисмлари сифатида лотин ёзувидаги шаклида эмас, балки бош сўз шаклида (кириллицада) берилди. Агар мисолнинг охириги таркибий терминэлементи луғатда алоҳида изоҳланмаган бўлса, унинг лотин ёзувидаги шакли ва маъноси кўрсатилди.

6. Қисқартмалар (*а., лот., юн., ингл., фр., итал.*) курсив билан ёзилди.

7. Терминэлементлар ёрдамида ҳосил қилинган терминларни изоҳлашда икки хил йўл тутилди. Берилган икки ва ундан ортиқ иллюстратив мисоллар баъзи ўринларда тўлиқ изоҳланган бўлса, баъзан уч-тўртта иллюстратив мисоллардан фақат биттаси ёки иккитасигина тўлиқ изоҳланди.

Айтилганларнинг далили сифатида, луғат мақолаларининг тузилиши ҳақида янада аниқроқ, яхлит тасаввур ҳосил қилиш учун қуйидаги изоҳларга назар ташлаш кифоя қилади:

АКВ(А)... [*лот. aqua – сув*] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сув, сувга алоқадорлик маъноларини ифодалайди. Мас.: **аквамарин, акванавт, аквариум; акваланг** [аква...+ *ингл. lung – ўпка*] – одамнинг сув остида бемалол нафас олиб сузишига ҳамда ишлашига имкон берувчи аппарат; **акваметрия** [аква...+...метрия] – анорганик ва органик моддалар таркибидаги сув миқдорини бевосита аниқлаш (ўлчаш) усули; **акватория** [аква...+(терри) тория] – сув ҳавзаси юзасининг бир қисми; **акведук** [акв(е)...+ *лот. ducere – олиб бориш, ўтказиш*] – жар, дара, дарё, йўл устидан ўтказиладиган нов ёки қувурдан иборат кўприксимон сувўтказгич иншоот.

...**ДРОМ** [юн. dromos – йўл, йўлка; югуриш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг йўл, йўлак, югуриш маънолари билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **автомотором, аэродром, велодром, ракетодром, танкодром; автодром** [авто...+...дром] – автомобиллар ёки автомобиль ва мотоциклларни синанш, улар иштирокида кимўзарга мусобақалар ўтказишга мўлжалланган, махсус жиҳозланган ҳудуд, майдон; **ипподром** [(г)иппо...+...дром] – от спорти мусобақаларини ўтказиш, отларнинг мусобақаларга тайёрлигини синаб кўриш учун мўлжалланган, махсус жиҳозланган иншоотлар мажмуи; **космодром** [космо...+...дром] – космик ракеталарни бутлаш-йиғиш, учишга тайёрлаш ва учиришга мўлжалланган иншоотлар, ускуна-жиҳозлар ва ер майдонлари мажмуи.

ДРОМ(О)... [юн. dromos – йўл, йўлка; югуриш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг йўл, йўлак, югуриш маънолари билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **дромограф** [дромо...+...граф] – қон оқиш тезлигини ўлчайдиган асбоб; **дромомания** [дромо...+...мания] – мақсадсиз юртма-юрт кезиш, дарбадарлик ва шунга мойиллик; дайдилик, саргардонликка берилиш.

...**ОМА** [юн. -ома – ўсма, шиш; йирингли яра] – ўзлашма ясама тиббий терминларнинг охириги қисми бўлиб, ўзи қўшилган асос сўздан англашилган тана аъзосининг ўсмаси маъносини билдирувчи қўшимча ҳисобланади. Мас.: **гематома, карцинома, лейкома, липома, неврома, нефрома, остеома, саркома, склерома, фиброма; аденома** [аден(о)...+...ома] – турли без тўқималарида пайдо бўладиган хавфсиз ўсма; **ангиома** [анги(о)...+...ома] – қон ва лимфа томирларида пайдо бўладиган хавфсиз ўсма; **гепатома** [гепат(о)...+...ома] – жигар хужайраларидан ривожланадиган жигарнинг бирламчи раки, хавфли ўсма.

Ушбу луғатда ўзбек адабий тилида истеъмолда бўлган ёки унинг илмий терминологиясига мансуб қўшма ва содда ясама сўзларнинг таркибий қисмлари, яъни терминэлементлар бош сўз сифатида берилди ва изоҳланди (Кўплаб халқаро терминлар ва уларнинг компонентлари – терминэлементлар ўзбек тилига рус ва бошқа европа тилларидан тайёр ҳолда кириб келган ҳамда ўзларининг ўша тиллардаги шаклу шамоийли ва маъноларини айнан сақлаб қолган. Бинобарин, уларнинг ясама, қўшма эканлиги ўзбек тили учун шартлидир). Луғатда умумтерминологик тизимда, хусусан, ўзбек терминологиясида у ёки бу даражада фаол ишлатилаётган 1000 дан ортиқ халқаро терминэлемент қамраб олинган.

Луғатда терминэлементларни, уларни далилловчи иллюстратив мисолларни изоҳлашда 5 жилдли “Ўзбек тилининг изоҳли луғати” (2006 –2008), 12 жилдли “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

(2000 – 2006), О.Усмон, Р.Дониёровларнинг “Русча-интернационал ўзлаштирама сўзлар изоҳли луғати” (1965, 1972), “Русча-ўзбекча медицина луғати”. 2 жилдли. – Тошкент: Медицина, 1962, 1971; “Tibbiy terminlar ensiklopedik lug‘ati”. 2 jildli (2010), “Словарь иностранных слов” (Москва, 1989), “Краткое методическое пособие по разработке и упорядочению научно-технической терминологии” (Москва, 1979), “Новейший словарь иностранных слов и выражений” (Минск, 2003), А.Н.Воронков, Л.П.Поняева, Л.М.Попова. Латинское наследие в русском языке. Словарь-справочник (Москва, 2002), “Большой иллюстрированный словарь иностранных слов” (Москва, 2004), “Толковый словарь русского языка конца XX века” (Москва, 2004), шунингдек, турли фан соҳалари бўйича нашр этилган махсус терминологик луғатлардан фойдаланилди.

Луғатни нашрга тайёрлаш жараёнида халқаро терминэлементларни йиғиш, уларни системага солиш, этимологик маълумотларни тегишли манбалар билан солиштириш ишлари, тайёр материал қўлёзмасини компьютерлаштириш ва бошқа техник ишлар кичик илмий ходимлар С.Сатторова, Р.Қиличев ва Д. Ҳакимовлар томонидан бажарилди.

Ушбу луғат нафақат ўзбек тилшунослигида, балки туркийшуносликда ҳам биринчи марта тузилаётганлиги сабабли унда айрим камчилик ва нуқсонлар, мунозарали ўринлар бўлиши табиий, албатта. Шу боис муаллифлар луғат юзасидан билдириладиган ҳар қандай танқидий ёки таклиф мазмунидаги фикр ва мулоҳазаларни самимият билан қабул қиладилар.

Луғатда қўлланган шартли қисқартмалар рўйхати

а. – араб тилига мансуб сўз
айн. – айнан
голл. – голланд тилига мансуб сўз
ингл. – инглиз тилига мансуб сўз
исп. – испан тилига мансуб сўз
итал. – итальян тилига мансуб сўз
лот. – лотин тилига мансуб сўз
мас. – масалан
нем. – немис тилига мансуб сўз
поляк. – поляк тилига мансуб сўз
рус. – рус тилига мансуб сўз
фр. – француз тилига мансуб сўз
эск. – эскирган сўз
юн. – юнон (грек) тилига мансуб сўз
қ. – қаранг

ХАЛҚАРО ТЕРМИНЭЛЕМЕНТЛАР

Мамлакатимизда маънавий-маърифий ислохотлар давлат сиёсатининг устувор йўналиши деб эълон қилинган бугунги кунда она тилимиз, хусусан, терминологиямиздаги муаммоларни аниқлаш ва унинг асосли илмий ечимларини топиш ҳар қачонгидан ҳам долзарб бўлиб қолди.

Маълумки, ҳар қандай амалдаги тил доим ривожланиб, такомиллашиб боради. Бу, ўз навбатида, терминологик тизимга ҳам ўз таъсирини кўрсатади, янги тушунчалар, терминлар вужудга келади.

Ўзбек тили лексикасининг энг бой, энг ҳаракатчан ва ўта ўзгарувчан қатламларидан бири бўлган терминларнинг бош вазифаси тушунча моҳиятини, мазмунини тўлақонли аниқлашдир.

Маълумки, фикрни тўлиқ ва ўта аниқ ифодалаш учун унга мутаносиб равишда турли тил бирликлари ҳам кўп қўлланади. Тил доим максимал аниқликка интилар экан, ортиқчаликнинг вужудга келиши табиий. Фикрнинг қисқа, лўнда ифодаланиши эса, ўз навбатида, тежамлиликни талаб қилади. Сўзнинг таркиби узайган сайин унинг қисқаликка интилиш тамойили терминларда ҳам аниқ сезилади¹, чунки тежамлилик тилшуносликнинг бошқа бўлимларига қараганда терминологияда анча фаол ва етакчи ҳодисадир. Бунга асосий сабаб терминларга қўйилган муҳим талаблардан бири – терминларнинг аниқ ва қисқа бўлиши талабидир.

Термин тушунча моҳиятини қанчалик аниқ ва тўлиқ ифодаласа, у шакл жиҳатдан мураккаб, яъни бир неча компонентли қўшма терминларнинг вужудга келишига сабаб бўлади.

“Қўшма сўзлар, – деб ёзган эди Г.О.Винокур, – фақат янги сўзларга бўлган эҳтиёжни қондириш учунгина эмас, балки кўпроқ ҳақиқатан ҳам, икки тушунчани бир сўз орқали ифода этиш зарурати бўлгани учун ҳам зарурдир”². Ҳозирги кунда фан ва техниканинг турли соҳаларида юзага келаётган кўплаб қўшма терминлар айтилиши ана шу мақсад – бир сўзда икки тушунчани ифодалаш учун хизмат қилмоқда.

Кейинги даврда тилимизда қўшма сўзларнинг янги тип ва моделлари пайдо бўлиб, булар, асосан, янги-янги тушунчаларни ифодаловчи қўшма терминлардир.

Қўшма терминлар ҳам қўшма сўзлар каби ўз сўзларимиздан, бошқа тил материалларидан ҳамда ҳар иккала манбанинг ўзаро комбинация-

¹ Гальперин И. Р. Информативность единиц языка. – М., 1974. – С. 84.

² Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды МИФЛИ. Т. V. – М., 1939. – С. 46.

сидан туғилади. Ўзбек тили материаллари асосида юзага келган қўшма терминлар, асосан, умумистеъмолдаги тайёр қўшма сўзларнинг илмий термин ёки номен сифатида терминологик системаларга қабул қилиниши маҳсулидир.

Ҳар қандай соҳада ҳам янги бир тушунчанинг пайдо бўлиши ва уни тилда ифодалаш зарурияти оқибатида муайян терминологик тизим шаклланишининг илк босқичида синонимиянинг вужудга келиши табиий бир ҳол ҳисобланади. Мутахассислар синонимияни терминологиядаги энг биринчи қусурли ҳодиса сифатида алоҳида таъкидлайдилар. Терминларни тартибга солишда тушунча ёки предметнинг энг характерли томонини, вазифасини, ижтимоий моҳияти ва қимматини ифодалаган терминни танлаб олиш энг асосий тамойил бўлмоғи керак. Шунингдек, синонимик қатордан ҳар томонлама талабга жавоб берадиган терминни танлашда аниқлик, қисқалик мезонлари асосий ўринни эгалламоғи лозим.

Ўзбек тилига четдан ўзлашган сўзлар семантикасини ёки улар таркибидаги терминэлементлар маъносини ҳисобга олмаслик кўп ҳолларда терминлардаги аниқлик, қисқалик мезонларининг бузилишига олиб келмоқда. Шу билан бирга, терминлар яшашда сўзнинг дериваторлик хусусиятини ҳисобга олмаслик ҳам мантиқсиз, нотўғри терминларнинг вужудга келишига сабаб бўлмоқда. Масалан, тиббиётда ишлатиладиган *фонендоскоп* асбобининг ўзбекча муқобили сифатида баъзан *томиргич* сўзини ишлатиш ҳоллари пайдо бўлди. Ҳақиқатда эса, **-гич** қўшимчаси техника соҳасида турли хил нарса-курол номларини яшашда фаол қўшимча бўлиб, илмий-техникавий терминологияда терминэлемент даражасига етган. Бироқ бу қўшимча фақат феъл асосларга қўшилиб, терминлар ясайди: *бурагич*, *қўсакчувгич*, *яшинқайтаргич* каби. Кўриниб турибдики, **-гич** аффикси отларга (*томир*+*гич* тарзида) қўшилмайди. *Олийгоҳ* (институт) атамаси ҳам **-гоҳ** қўшимчасининг отларга қўшилиб, ўринни билдирувчи отлар яшашини (*сайилгоҳ*, *жанггоҳ*, *қароргоҳ*), сифатларга бу қўшимча қўшила олмаслигини англамаслик оқибатида вужудга келган.

Демак, ҳар бир соҳада терминларни тартибга солиб туриш узлуксиз жараён экан, бунда терминологик тамойиллар ва меъёрларга амал қилиш бош мезон бўлмоғи керак.

Терминологиямиздаги муаммоли масалалардан яна бири турли соҳаларга оид, ўзга тилга тегишли терминларнинг таржима қилиниб, кенг қўламда ишлатилаётганлигидир. Ҳар қандай бошқа тилдаги терминни ўзбек тилига калькалаш орқали янги термин ҳосил қилиш мумкин деб қараш тўғри эмас. Ўзбек тилига таржима қилинаётган ёки муқобили топилаётган ҳар қандай терминни яратишда тилимизнинг

бой ифода имкониятларидан, сўз яшаш қоидаларидан тўғри ва унумли фойдаланиш зарур.

Фан ва техниканинг турли соҳаларига оид халқаро терминларнинг аксарияти жаҳон тилларининг кўпчилигида анча устувор ҳолда қўлланиб келаётган бўлишига қарамай, уларнинг ҳар бирига ўзбекча муқобил топишга ҳаракат қилишни ижобий ҳодиса деб бўлмайди. Буни икки ҳолат билан изоҳлаш мумкин. Биринчидан, ҳар қандай термин маълум бир соҳадаги тушунчани ифодалаш учун қўлланар экан, у ўша фаннинг коммуникатив бирлиги ҳисобланади. Иккинчидан, ҳар қандай фан дунёвий бўлиб, фанни миллийлаштиришга ҳаракат қилиш мантиқсизликдир. Маълумки, бирон-бир халқаро терминни алмаштиришда унинг муайян тилдаги муқобили шу сўз англатаётган барча маъноларни қоплай олиши ва терминологик талабларга жавоб бера олиши энг асосий мезон бўлиши керак.

Ўзбек тилининг терминологик тизимларини шакллантириш ва бойитишда ўзлашма сўзлар муҳим ўрин эгаллайди. Бу жараён бошқа тиллардан терминларни айнан ўзлаштириш ёки чет тил терминларини калькалаш орқали амалга оширилмоқда. Бу борада гибрид терминларнинг ўзига хос ўрни бор. Айниқса, халқаро терминэлементлар асосида ўзбек тилида янги лексик бирликлар ҳосил қилиш анча фаоллашди. Кўпгина тилларда халқаро терминэлементлар сифатида эътироф этилиб, кенг қўлланаётган мингдан ортиқ терминэлемент, асосан, латинча ва юнонча морфемалардан, сўзлардан иборат. Уларнинг баъзилари турли соҳа терминларини ҳосил қилишда иштирок этса, айримлари маълум соҳалардагина термин ясайди. Бошқа тиллар терминологиясида бўлганидек, ўзбек терминологиясида ҳам илмий-техник тушунчаларни ифодалаш учун юзлаб халқаро терминэлементлардан фойдаланиб келинмоқда. Халқаро терминэлементларнинг асосий қисми *авто-, агро-, аэро-, био-, макро-, микро-, ультра-* сингари генетик жиҳатдан мустақил сўзларни қисқартиришдан ҳосил қилинган термин ясовчилар бўлса, бир қисми *-лог, -логия, -бус, -фоб, -скоп, -изм* каби ўз семантикасига эга бўлган фаол термин ясовчи морфемалардир. Бирорта фан соҳаси йўқки, бундай морфемалар билан термин ясалмаган бўлсин.

Халқаро терминэлементлар фан ва техника тилида муҳим роль ўйнайди ва мамлакатларaro илмий-техникавий алоқаларнинг ривожланишини оsonлаштиради ва мустаҳкамлайди. Халқаро терминэлементларни қўллаш ҳолати ё бирон фан соҳасида бир типдаги тушунчалар учун бир қолипли терминлар яратиш зарурати (талаби) туфайли, ёки бирон-бир сабаб билан миллий терминэлементлардан аниқ ва қисқа термин яратиш мумкин бўлмаганлигидан келиб чиқади. Халқаро терминэлементлардан хийла оsonлик билан (қўшма) терминлар ҳосил қи-

лиш мумкин, чунки улар ўзаро осон бирикади ва янада кўпроқ терминлар яратиш имконини беради.

Бугунги кунда таркибида халқаро терминэлементлар мавжуд бўлган минглаб сўзлар ўзбек тили луғат таркибини ва унинг терминологик тизимини бойитмоқда. Бундай терминэлементлар ўзбекча сўзларга ҳам қўшилиб, янги терминлар ясаши, ясама терминнинг қисқалиги, тушунчани аниқ ифодалай олиши, қўшиб ёзилиши жиҳатидан терминологик талабларга мос келганлиги сабабли уларнинг миқдори ошиб бормоқда.

Ўтган асрнинг 90-йиллари бошларида ўзбек терминологиясидаги гибрид қўшма терминларни тадқиқ қилган А.Мадвалиев ўзбек тили терминологик тизимларида гибрид терминларни ҳосил қилувчи халқаро терминэлементлар миқдори 50 дан ортиқ эканлигини таъкидлаган бўлса³, бугунги кунда ўзбек тилида уларнинг сони 100 дан ошиб кетди. Масалан, кейинги ўн йилликда терминологиямизда қўллана бошлаган *эко-* (*экология* сўзининг қисқарган шакли) терминэлементи воситасида *экоҳаракат*, *экотизим*, *экомаданият*, *эконазорат*, *экосайёҳлик* каби ўнлаб терминлар ясалдики, улар умумистеъмолда ҳам кенг қўлланмоқда.

Умуман, дунёнинг етакчи тиллари илмий лексикаси 1000 дан ортиқ ана шундай юнон-лотин, қисман инглиз, француз ва бошқа тилларнинг ўзак ва морфемаларидан фойдаланади. Чунончи, В.Флуд ўзининг “Терминлар. Уларнинг структураси ва маъноси” луғатида инглиз тили учун 1150 га яқин шундай терминэлементларни келтиради. Н.В.Юшманов ўзининг “Халқаро терминология элементлари” луғат-маълумотномасида рус тили учун 1100 дан ортиқроқ терминэлементни кайд этади. Д.Хеллер ва Д.Свэнсонлар “Техника терминологияси элементлари” китобида инглизча техникавий терминларни яратишда терминэлемент сифатида қўлланувчи 1129 та феъл, сифат ва от ўзакларни кўрсатадилар.⁴

Ана шундай катта миқдордаги халқаро препозитив терминэлементлардан 75 таси янги 5 жилдди “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”га (2006 – 2008) ҳам киритилиб, улар бош сўз мақомидаги бошқа терминлар сингари расмийлаштирилди, яъни бош сўз, унинг этимологияси берилиб, маъноси (ёки маънолари) изоҳланди ва шу элемент иштирокида шакллантирилган терминлардан намуналар келтирилди. Масалан:

³ Мадвалиев А. Қўшма терминларнинг хусусиятлари ва уларни тартибга солиш масалалари / Ўзбек тили илмий-техникавий терминологиясини тартибга солиш принциплари. – Тошкент: Фан, 1991. – Б. 58.

⁴ Юшманов Н. В. Элементы международной терминологии. Словарь-справочник. – Москва: Наука, 1968. – С. 3-4.

ВИДЕО- [лот. video – кўряпман] Ўзлашма байналмилал сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, сўзнинг тасвирни электрон сигналлар асосида етказиб беришга алоқадорлигини билдиради: *видеомагнитофон, видеотелефон*.

ГЕМО-, ГЕМАТО- [юн. haima, haimatos – қон] Ўзлашма байналмилал сўзлар таркибида келиб, қонга алоқадорликни билдиради: *гемодез, гематология*.

ПОЛИ- [юн. poli – қўп, анча, қўпгина] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми: бирор нарсанинг қўплигини, хилма-хил, мураккаб таркибли эканини кўрсатади (мас., *полиартрит, полигон*).

ТЕТР-, ТЕТРА- [юн. tetra – тўрт] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, муайян сўз (тушунча)нинг “4” рақами билан боғлиқлигини билдиради, мас., *тетралогия, тетрод* ва ҳоказо.

Мазкур терминэлементлар бевосита ёки интерфикс (асосан, бириктирувчи **о**, баъзан **и** унлиси) ёрдамида бошқа сўзлар билан осонгина бирика олади. «Бу сўзларнинг ўта агглютинативлик хусусияти уларнинг турли-туман сўзлар билан фавқулудда кенг равишда қўшила олишига имкон берадики, бунда ҳосил бўлган бирикмаларнинг турли қисмлари орасида қатъий бирмаъноилик муносабатлари пайдо бўлади. Айни маҳалда улар ихчам ҳамда қўлланишда жуда қулайдир».⁵

Юқоридаги сингари халқаро препозитив терминэлементлар лингвистик адабиётда, хусусан, лексикология ва терминологияга оид асарларда турлича номланиб келади. Масалан, уларнинг «сифат морфема» (В.В.Виноградов), «префикс», «приставка», «префиксоид» (В.П.Даниленко), «препозитив блоклар» ёки «аналитик аниқловчилар» (В.В.Акуленко), «аналитик сифатлар» ва «препозицион юкламалар» (Л.А.Капанадзе) каби турлича номланишини⁶ мазкур терминэлементларнинг турли хил маъноларни ифодалай олиши билан изоҳлаш мумкин. Бизнингча, уларнинг агглютинатив характери ва, умуман, белгига алоқадор маъноларни ифодалашини назарда тутиб, В.В.Акуленко термини билан «аналитик аниқловчилар» деб аташ анча маъқулдир.

⁵ Лексика современного русского литературного языка. – М.: Наука, 1968. – С. 155-156.

⁶ Виноградов В. В. Современный русский язык. – М., 1938. – С. 45; Даниленко В. П. Об особенностях морфологического словообразования в языке науки / Русский язык. Вопросы его истории и современного состояния. – М., 1978; Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. – Харьков, 1972. – С. 36; Капанадзе Л. А. Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики / Развитие лексики современного русского языка. – М., 1965. – С. 98.

Препозитив терминэлементларнинг, бошқача айтганда, аналитик аниқловчиларнинг аксарияти қўлланиш доирасига кўра анча махсуслашгандир, яъни улар муайян фан соҳасидагина ишлатилади. Масалан, *азо-*, *ацет-*, *карб(он)*, *нитро-*, *сульфо-*, *тио-* каби элементлар асосан кимёда ишлатилса, *ангио-*, *гемо-*, *кардио-*, *ларинго-*, *лейко-*, *мио-*, *тромбо-* кабилар кўпинча тиббий терминларнинг шаклланишига хизмат қилади. Сонларнинг маъносини ифодаловчи элементлар (*уни-*, *би-*, *ди-*, *тетра-*, *гекса-*, *дека-*) ҳамда *а-*, *анти-*, *гео-*, *изо-*, *макро-*, *микро-*, *моно-*, *поли-*, *теле-* каби терминэлементлар қўлланишда универсал бўлиб, бир неча фан соҳаларини қамраб олади.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, халқаро терминэлементларнинг терминологиядаги имконияти жуда кенг, улар соҳалар терминологиясини тартибга солишда, системалаштиришда муҳим роль ўйнайди.

Агар халқаро қўшма терминнинг ҳар иккала (ёки уч) компоненти ўзбек тилида мустақил термин ёки терминэлемент сифатида қўлланса, бундай терминлар ўзбек тилида ҳам қўшма саналади. Масалан: *карбонводород*, *электрстанция*, *электрлампа*, *радиостанция*, *фотосинтез*, *кинофильм*, *электрмотор*, *вакуумметр*, *бутылкаучук*, *томасшлак*, *кристаллгидрат*, *кварцгенератор*, *радиолампа*, *кинокомедия* кабиларнинг ҳар иккала компоненти ҳам ўзбек тили терминологик системаларида мустақил термин бўла олади, шунинг учун бу типдаги сўзлар ўзбек тилида қўшма терминлар саналади.

Биринчи қисми халқаро терминэлементдан ёки мустақил қўлланивчи атрибутив элементнинг қисқартмасидан, иккинчи қисми эса мустақил терминдан тузилган терминлар ҳам ўзбек тилида қўшма ҳисобланмоғи керак. Масалан, **анти-** терминэлементи билан математикада *антиоктава*, *антикосинус*, *антипараллель*, *антисимметрия*, *антирадикал*, *антисимвол* сингари ўндан ортиқ қўшма терминлар ҳосил қилинган. Техникада *автомобиль*, *автоматик* сўзларининг қисқартмаси бўлган **авто-** иштирокида бир неча ўнлаб қўшма терминлар ясалган: *автобаза*, *автобензин*, *автоприцеп*, *автогрейдер*, *автокатализ*, *автокран*, *автомашина*, *авторентген* ва бошқалар. Бу типдаги қўшма терминларнинг ясалиши ва материали, компонентларининг маъноси тегишли соҳаларнинг мутахассислари учун тушунарлидир. Юқоридаги ҳар икки кўринишдаги қўшма терминлар ўзбек тилида *ўзлаштирма қўшма терминлар* дейилади. Шу типдаги айрим русча қўшма терминларнинг иккинчи қисмидаги ясовчи қўшимчаларни тегишли ўзбекча аффиксларга алмаштириш билан қайтадан қўшма термин ҳосил қилинади: **автозаправитель** – *автозаправкалагич*, **автоморфность** – *автоморфлик*, **антиокислитель** – *антиоксидловчи* ва бошқалар.

Турли тилларга мансуб сўз бирликларидан ҳосил бўлган (гибрид) қўшма терминлар кейинги пайтларда *дурагай қўшма сўзлар*⁷ ёки *гибрид терминлар* номи билан юритилмоқда. Бироқ *гибрид терминлар* атамаси ўзбек тилидаги таркибида халқаро терминэлементлар бўлган қўшма терминларга нисбатангина қўлланмоқда.

Гибрид терминлар ўзбек илмий-техникавий терминологиясида кейинги йилларда пайдо бўлган янги типдаги қўшма терминлардир. Гибрид сўз кенг маънода “турли тил элементларидан тузилган “дурагай” сўздор”⁸. Масалан, физикадаги *квазизарралар* термини гибрид сўз бўлиб, у лотинча *quasi* (сохта, ёлғон) сўз шакли ҳамда ўзбек тилидаги *зарра* сўзининг қўшилишидан ясалган. Демак, ўзбек терминологиясидаги гибрид қўшма терминлар, асосан, *халқаро терминэлементлар* деб аталувчи сўз-ўзақлар билан ўзбекча сўзларнинг қўшилишидан ясалиб, бунда халқаро терминэлементлар сифатида юнонча ва лотинча префиксал характердаги боғлиқ морфемалар иштирок этади. Масалан, *авиасаноат, аэрофотосурат, гидротузлар, ультратовуш* сингари гибрид қўшма терминларнинг биринчи компонентлари (*авиа-, аэро-, гидро-, ультра-*) ана шундай халқаро терминэлементлар, иккинчи компонентлари эса ўзбекча сўзлардир.

Баъзан биргина аналитик аниқловчи билан ҳосил қилинган бундай гибридларнинг ўзи бутун бир терминологик майдонни ташкил этади. Чунончи, физика луғатида келтирилган, *радио-* элементи иштирокида ясалган 140 қўшма терминдан 20 таси гибрид қўшма терминдир. Буларга яна кундалик ҳаётдаги *радиосуҳбат, радиоэшиттириш, радиоҳикоя, радиомунозара, радиотингловчи, радиоустахона, радиоқулоқ, радиоҳаваскор* сингари қўшма сўз-терминларни киритиш мумкин.

Юқоридагилардан ташқари, илмий-техникавий терминологик системаларда, хусусан, кимё терминологиясида гибрид қўшма терминлар ҳосил қилувчи юнонча *алло-* (аллодолчин кислота), *ксанто-* (ксанто-тузлар), *лейко-* (лейкобирикмалар), *мета-* (метаҳолат), *родо-* (родо-тузлар), *прото-* (протоюлдуз), *пиро-* (пироузум кислота), *стерео-* (стереотузилиш), *тио-* (тиотузлар), *эритро-* (эритро-тузлар) ва лотинча *ацето-* (ацетосирка кислота), *карбо-* (карбозанжирли), *мульти-* (мульти-турғунлик), *сульфо-* (сульфоҳосила), *флаво-* (флаво-тузлар) каби кўп-лаб аналитик аниқловчилар фаол қўлланмоқда.

Бундай гибрид терминларнинг қисқалиги ва семантик ҳажмдорлиги терминга бўлган асосий талабларга айна мос келади. Гибрид тер-

⁷ Маматов Н. Ўзбек тилида қўшма сўзлар. – Тошкент: Фан, 1982. – Б. 33.

⁸ Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1969. – С. 98.

минларнинг бу хусусиятлари уларнинг тегишли бирикма терминлардан ва тавсифий терминлардан афзаллигини белгилайди.

Халқаро терминэлементлар иштирокида ҳосил қилинган соҳавий терминлар қуйидаги хусусиятларга кўра афзалликларга эга:

1. Маълумки, терминологик тамойилларга кўра, термин шаклан қисқа ва ихчам бўлиши керак. Шу нуқтаи назардан халқаро терминэлементларни таржима қилиш натижасида ҳосил қилинган бирикмали ёки тавсифий терминлар билан уларнинг яримкалькалаш орқали ясалган шаклини қиёслаб кўрайлик: *табиатни муҳофаза қилиш ҳаракати* – *экология ҳаракати*; *чегаралар орқали ўтувчи дарёлар* – *трансчегаравий дарёлар*. Ушбу синонимик жуфтликларнинг яримкалькаланган шаклларидаги *экология*, *транс-* сўзларини қисқарган шаклда *экоҳаракат*, *трансчегаравий (дарёлар)* тарзида қўллаш икки тушунчани бир сўз орқали ифодалаш мумкинлигини кўрсатади.

2. Бирор тушунчани ифодаловчи, ўзга тилга хос терминга ўзбекча муқобил топишда янгидан ҳосил қилинаётган лексик бирликнинг аҳборот қабул қилиш ва узатишда имкон қадар аниқ ифодага, яъни семантикага эга бўлиши энг муҳим омил саналади. Шу сабабли ҳам ҳар доим халқаро терминэлементлар семантикасини тўлиқ қамраб олувчи муқобил сўз танлаб олиш анча қийин кечади. Масалан, ҳарбий терминологияда фаол қўлланивчи *контратака* термини ўзбек тилида *қарши ҳужум* тарзида қўлланмоқда. Ташқи жиҳатдан шаклан қараганда бундай қўлланиш меъёрий ҳолга ўхшайди. Ҳолбуки, **контр-** терминэлементи семантикасида “*жавобан*” семаси мавжуд (душман ҳужумига жавобан қарши ҳужум). Ўзбекча муқобилида эса мазкур сема ифодаланмаган. Бу ерда *контрҳужум* тарзида қўллаш мақсадга мувофиқдир.

3. Баъзи халқаро терминэлементлар семантик кўламининг кенглиги ўзбек тилида уларни барча ҳолатларда муқобили билан алмаштиришга имкон бермайди. Масалан, **макро-** терминэлементини *макроразра*, *макросурат* сўзларида *йирик*, *катта* сўзлари билан алмаштириш мумкин, бироқ *макроиқтисодиёт*, *макроиқлим* терминларида уларни синоним сифатида ишлатиб бўлмайди.

4. Халқаро терминэлементларнинг сўз таркибида турли ўринларда, яъни сўз олдида, сўз ўртасида, сўз охирида жойлаша олиши, шунингдек, бир термин таркибида икки ва ундан ортик терминэлементларнинг кетма-кет кела олиши уларнинг соҳавий терминлар ясашдаги имконияти кенглигини кўрсатиб турибди.

Халқаро терминэлементлар ёрдамида ясалган терминлар, асосан, моносемантик хусусиятга эга эканлиги билан ҳам ажралиб туради. Бу ҳол, ўз навбатида, терминэлементларни махсуслаштиришда қўл келади. Ўзбек тилидаги **-гич** (техника терминологиясида), **-симон**, **-дошлар**

(ботаника терминологиясида), *-лаш, -лаштириш, -шунос, -шунослик* каби морфемаларнинг терминэлементларга айланиб боришида халқаро терминэлементларнинг таъсири катта.

Терминлар имлоси стандартлаштирилаётган терминларни тил нуқтаи назаридан шакллантиришнинг муҳим бир жиҳати эканлигини терминшунослар алоҳида таъкидлашади⁹. Ўзбек тили терминологиясида қўшма терминлар имлосини кузатар эканмиз, уларда бир қатор чалкашликлар кўзга ташланади. Терминэлементлар воситасида ҳосил қилинган қўшма терминларнинг барчаси, яъни ўзбек тилига тайёр ҳолда ўзлаштирилган *радиоаппаратура, фотосинтез, автобензин* каби қўшма терминлар, халқаро терминэлементлар ёрдамида ясалган *авиа-ўйналиш, аэрофотосурат, радиолавҳа, киноюлдуз* каби гибрид терминларнинг қўшиб ёзилиши бирмунча меъёрлашган бўлса-да, халқаро терминэлементлар ўзбекча муқобиллар билан ифодаланган ҳолларда, уларнинг имлоси қатъий эмас. Масалан, *ультрақисқа* – *ўта қисқа* // *ўтақисқа, автоағдаргич* – *ўзиағдаргич* // *ўзи ағдаргич* каби компонентларни махсус луғатларда, илмий матнларда ўзаро қўшиб ёзиш ҳамда ажратиб ёзиш ҳоллари учраб турибди. Маълумки, қўшма терминларни ҳосил қилувчи лисоний бирликларни қайси ҳолларда қўшиб, қайси ҳолларда ажратиб ёзишнинг илмий асослари ўз тадқиқини кутмоқда. Бироқ халқаро терминэлементлар ёрдамида ясалган ҳар қандай терминни – у хоҳ айнан ўзлаштирилган бўлсин, хоҳ яримкалька қилинган бўлсин, аслига кўра қўшиб ёзиш мақсадга мувофиқдир.

Демак, соҳавий терминологияларда халқаро терминэлементлардан унумли фойдаланиш, бир томондан, терминлар маъносига аниқлик киритиб, шаклий ихчамликка олиб келса, иккинчи томондан, терминологиямизда сўз яшаш имкониятини ошириб, терминларни тартибга солишда муҳим ижобий аҳамият касб этади.

*Абдуваҳоб Мадвалиев,
Неъмат Маҳкамов*

⁹ Қаранг: Даниленко В. П. Лингвистические требования к стандартизуемой терминологии / Терминология и норма. – М.: Наука, 1972. – С. 28.

А..., унлилар олдидан **АН...** [юн. а-, an-] – ўзи қўшилган сўз асосидан англашилган маънони инкор этиш ёки қайсидир сифат, хусусиятнинг мавжуд эмаслигини ифодалайдиган олд қўшимча. Мас.: **авитаминоз** [а...+ витамин +...оз] – организмда тегишли витамин(лар) етишмаслиги натижасида пайдо бўладиган касаллик; **агнозия** [а...+...гнозия] – бош мия пўстининг зарарланиши натижасида нарса, ҳодисаларни фаҳмлаш, тушуниш қобилиятига эга бўлмаслик; **анормал** [а...+ нормал] – меъёрга, нормага зид бўлган, меъёрий бўлмаган; **асимметрия** [а...+ симметрия] – симметриясизлик, симметриянинг бузилиши; **аналгия** [ан...+...алгия] – айрим касалликларда, баъзан туғма ҳолда оғриқ ҳиссининг бўлмаслиги; оғриқни сезмаслик; **анархия** [ан...+...архия] – бошбошдоқлик, тартибсизлик, ҳўжасизлик; ҳокимиятни, тартиб-қондани тан олмаслик; **анаэробизм** [ан...+ аэро...+...биоз] – организмларнинг эркин кислород бўлмаган муҳитда ҳаёт кечири олиши; **аноним** [ан...+...оним] – ҳат ёки асарнинг номи маълум бўлмаган муаллифи; муаллифи кўрсатилмаган асар.

АВАН... [*фр.* avant – олдинда] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, олд, олдинги, олдинда каби маъноларни билдиради. Мас.: **авангард** [аван...+ *фр.* garde – кўрикчи] – ҳарбий сафар вақтида асосий кучларни душманнинг тўсатдан бўладиган ҳужумидан сақлаш учун олдинда боровчи ҳарбий бўлинма; **аванзал** [аван...+ зал] – олдинги зал, асосий зал олдидаги хона; **авансцена** [аван...+ *лот.* scena < юн. skene – чодир, палатка] – пешсаҳна; сахнанинг парда олди билан оркестр ўрни орасидаги қисми; **авантитул** [аван...+ титул] – китобнинг титул варағидан олдин жойлашувчи сарварағи; унда нашриёт номи, унинг маркаси, китобнинг муаллифи, номи ва бошқа маълумотлар бериллади.

АВИА... [*лот.* avis – қуш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб: 1) қушлар билан боғлиқ сўзлар ясайди. Мас.: **авифауна** [ави(а)...+ *лот.* Fauna – у ёки бу ҳайвонот мажмуи] – муайян ҳудудда ва муҳитда ёки Ер тарихининг маълум бир даврида мавжуд бўлган қушлар; 2) авиацияга алоқадор қўшма сўзларнинг таркибий қисми. Мас.: **авиакомпас**, **авиамоделъ**; **авиайўналиш** [авиа...+ йўналиш]; **авиапочта** [авиа...+ почта] – почта юклари самолётда ташиладиган алоқа тармоғи.

АВТО... [юн. autos – ўзи, ўзим] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, қуйидаги маъноларни англатади: 1) ўзим, ўзимники, ўз қўлим билан. Мас.: **автограф**, **автократия**, **автопортрет**, **автореферат**; **автобиография** [авто...+ биография] – бирор шахснинг

ўз қўли билан ёзган таржимаи ҳоли; 2) автоматик, ўзи ҳаракатланадиган. Мас.: **автоюклагич; автокар** [авто... + *ингл.* car – аравача] – ўзи-юрар аравача; 3) ўз-ўзидан. Мас.: **автогамия, автотомия; автохория** [авто...+...хория] – мева, уруғларнинг ташқи омиллар таъсирисиз ўз-ўзидан тўкилиши, сочилиши ва тарқалиши; 4) автомобилга оид. Мас.: **автовокзал; автомагистраль** [авто...+ *лот.* magistralis – бош, асосий] – ўтказиш қобилияти юқори бўлган катта автомобиль йўли.

АГРО... [*юн., лот.* agros – дала; қишлоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, агрономия, деҳқончилик маъноларини ифодалайди. Мас.: **агробиология, агрокимё, агротехника; агрономия** [агро...+...номия] – деҳқончилик қонун-қоидалари ҳақидаги фан; қишлоқ хўжалиги ишлабчиқаришининг илмий асоси; **агросаноат** [агро...+ саноат] – қишлоқ хўжалиги саноати.

АД... [*лот.* ad – олд, олдиға, олдида; ёнида] – лотин тилидаги олд қўшимча бўлиб, кўпинча ўзи қўшилган ўзакнинг бош товушига мослашиб (ассимиляцияга учраб), *аг-, ак-, ал-, ан-, ас-, ат-* каби кўринишларда ҳам бўлади. Мас.: **аггрегация** < ад + грегация, **аккомодация, аллитерация, апперцепция, ассимиляция, аттестация** сингари сўзлардаги биринчи бўғинлар лотинча **ад-** қўшимчасининг шакл ўзгаришларидир.

...АД, ...АДА [*фр.* -ade, *исп.* -ada] – сўз ясовчи суффикс бўлиб, ўзи қўшилган сўз билан биргаликда: 1) бирор нарсанинг кўплигини, жамликни (**аркада, армада, балюстрада, колоннада**); 2) муайян вақт давом этадиган жараёни (**блокада, канопада, серенада, тампопада**) билдирада. Мас.: **аркада** [*фр.* arcade] – колонналар ёки устунлар устига ўрнатилган бир хил аркалар қатори; **серенада** [*фр.* serenade < *итал.* sera – окшом, кечки пайт] – Европада, одатда, окшом пайти ва кечалари эшик ортида ёки дераза остида туриб, маъшуқага бўлган ҳис-туйғуларни мусикий қўшиқ орқали ифодалаш.

АДЕН... [*юн.* aden – без] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, без маъносини ифодалайди. Мас.: **аденит, аденовируслар, аденоидлар, аденокарцинома; аденома** [аден...+...ома] – бир қатор без тўқималарида пайдо бўладиган хавфсиз ўсма.

...АЖ [*фр.* -age] – сўз ясовчи суффикс бўлиб, ўзи қўшилган сўз билан биргаликда: 1) турли хил жараёнлар, ҳаракат-ҳолатларни ва уларни амалга ошириш усулларини (**абордаж, арбитраж, барраж, каротаж, патронаж, пейзаж, тампонаж**); 2) учиш аппаратларини бошқариш усулларини (**вираж, пилотаж**); 3) санъат билан боғлиқ тушунча номларини (**вернисаж, витраж, коллаж, плюмаж**); 4) жой, нарса-предметлар номларини (**бандаж, пассаж, экипаж**); 5) нарса-предметларни ўлчаш бирликларини (**листаж, литраж, метраж, тоннаж**) ифодалайди.

...АЗА [ингл. -ase] – бир қатор сўзлар таркибида сўз ясовчи суффикс сифатида ажралиб, ўзи қўшилган сўз билан биргаликда биологик кимёдаги жараёнларда фаол иштирок этувчи моддалар – ферментлар, энзимлар номларини билдиради. Мас.: **амилазалар, гидролазалар, лиазалар, нуклеазалар, оксидазалар, протеазалар** ва ҳоказо.

...АЗМ қ. ...ИЗМ

АЗО... [“азот” сўзидан < а...+ юн. zoos – тирик, жонли] – кимёвий бирикмалар номларининг таркибий қисми бўлиб, азот ва унинг бирикмаларига тегишли деган маънони англатади. Мас.: **азобензол, азобирималар, азобўёқлар, азогуруҳ.**

АКАРИ... [юн. akari – кана] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, кана, ҳашарот каби маъноларни англатади. Мас.: **акарифаглар, акароз; акарицидлар** [юн. акари...+...цид] – турли хил каналарга қарши қўлланадиган кимёвий моддалар; **акарология** [акар(о)...+...логия] – зоологиянинг каналарни ўрганувчи бўлими.

АКВ(А)... [лот. aqua – сув] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сув, сувга алоқадорлик маъноларини ифодалайди. Мас.: **аквамарин, акванавт, аквариум; акваланг** [аква...+ ингл. lung – ўпка] – одамнинг сув остида бемалол нафас олиб сузишига ҳамда ишлашига имкон берувчи аппарат; **акваметрия** [аква...+...метрия] – анорганик ва органик моддалар таркибидаги сув миқдорини бевосита аниқлаш (ўлчаш) усули; **акватория** [аква...+ (терри) тория] – сув ҳавзаси юзасининг бир қисми; **акведук** [акв(е)...+ лот. ducere – олиб бориш, ўтказиш] – жар, дара, дарё, йўл устидан ўтказиладиган нов ёки қувурдан иборат кўприксимон сувўтказгич иншоот.

АКРО... I [юн. akron – оёқ-қўл] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, оёқ-қўл, одам аъзоси маъноларини ифодалайди. Мас.: **акроцианоз; акромегалия** [акро...+ юн. megas, megale – катта] – гипофиз функциясининг бузилиши ва гормоннинг ортиқча ишлаб чиқарилиши натижасида пайдо бўладиган касаллик; бунда оёқ-қўл ва бир қатор тана аъзоларининг ғоят катталашиб кетиши кузатилади.

АКРО... II [юн. akros – юкори, баланд; чўққи] – ўзлашма қўшма ва ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, юкори, баланд, чўққи маъноларини билдиради. Мас.: **акробатика; акрокефалия** [акро...+...кефалия] – бош суягининг чўққи (минора)симон шаклда бўлиши; **акрополь** [акро...+ юн. polis – шаҳар] – юнон шаҳарларининг муҳофазаланган ва баландликда жойлашган қисми; **акросома** [акро...+ юн. soma – тана] – сперматозоид бошчаси устидаги ғилофча.

АКРО... III [юн. akros – чекка] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, чет, чекка маъноларини ифодалайди. Мас.:

акростих [acro...+ *юн.* stichos – қатор, сатр] – тепадан пастга қараб ўқилганда, ҳар бир сатр бош (биринчи) ҳарфларидан бирор исм ёки сўз келиб чиқадиған шеър тури; мумтоз адабиётимизда: мувашшаҳ.

АКСЕЛЕРО... [*лот.* accelero – тезлатаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг тезликка, тезланишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **акселератор, акселерограф; акселерометр** [акселеро...+...метр] – машиналар, космик учиш аппаратлари, ракеталар, самолётлар ва бошқа юқори тезликда ҳаракатланувчи объектларда ҳамда машиналарни синаш пайтида пайдо бўладиган тезланишни ўлчайдиган асбоб.

АКСИО... [*юн.* axia – киммат, қадр] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, қадриятга алоқадорликни билдиради. Мас.: **аксиология** [аксио... + ...логия] – қадриятлар тўғрисидаги фан.

АКСОН(О)... [*юн.* ахон – ўқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг проекция (ўқ)га алоқадорлигини билдиради. Мас.: **аксонограф; аксонометрия** [аксоно...+...метрия] – чизмада предметларни параллел проекциялар ёрдамида тасвирлаш усули.

АКТИНО... [*юн.* aktinos – нур] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, нур, нурли, нур энергияси маъноларини билдиради. Мас.: **актинограф, актиноидлар, актинометр, актинофаглар; актинолит** [актино...+...лит] – нур сочувчи тош; **актиномикоз** [актино...+мик(о)...+...оз] – турли нурсимон замбуруғлар – актиномицетлар келтириб чиқарадиган юқумли касаллик.

АКУ... [*юн.* akuō – эшитаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг эшитишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **акустика; акуметрия** [акү...+...метрия] – эшитишнинг қай даражада ўткирлигини инсон қулоғи қабул қиладиган энг паст товуш кучини аниқлаш орқали ўлчаш; аудиометрия.

АЛ... I [*лот.* ad – олд, -га, -да] – **АД...** терминэлементининг изоҳига қаранг. Мас.: **аллитерация** [ad...+ *лот.* littera – ҳарф] – бадий адабиётда мисралар, ундаги сўзлар бошида бир хил ёки оҳангдош ундош товушларнинг, баъзан сўзларнинг такрор қўлланиши.

АЛ II [*а.* ال – ал] – аниқлик артикли; араб тилидан бир қатор Шарқ халқлари тилларига ўзлашган сўзларда отлар олдидан келиб, аниқлик маъносини беради. Агар бу артикль *б, ж, к, ф, қ, ҳ* каби камария ҳарфлари билан бошланувчи сўзларга қўшилса, аслидагидай **ал** тарзида ўқилади. Мас.: **ал-Китоб, ал-Қуръон, ал-Хоразмий**. Агар **ал** артикли *д, з, н, с, р, т, ш* каби шамсия ҳарфлари билан бошланувчи сўзларга қўшилса, ундаги **л** товуши ўзакдаги бош товушларга мослаштириб, иккилантириб ўқилади: **ал-шамсу** > **аш-шамсу, ал-рахмон** > **ар-рахмон, ал-наби** > **ан-наби** каби. **Ал** аниқлик артикли билан келган бир қанча

арабча сўзлар турли фонетик ўзгаришлар билан бир бутун ҳолда европа тилларига ҳам ўтиб, халқаро терминларга айланган: **азимут** [фр. *azimut* < а. *السموت* *as-sumut* – йўллар, йўналишлар] – геодезия ва астрономияда: кузатиш нуқтаси меридиани текислиги билан ушбу нуқта ва кузатилаётган объект орқали ўтувчи вертикал (тик) текислик ўртасидаги бурчак; **алкоголь** [а. *الكحل* *al-kuhl* – майин кукун; *الكحول* спирт] – спиртли ичимликлар; **эликсир** [фр. *elixir* < а. *الإكسير* *al-iksir* – фалсафа тоши] – 1) ўрта аср кимёгарлари фикрича, абадий ёшлик бахш этувчи тириклик суви; 2) ўсимлик моддалардан алоҳида усулда олинадиган суюқлик; кучли дамлама; косметика ва тиббиётда ишлатилади.

...**АЛГИЯ** [юн. *algos* – оғриқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг оғриққа, оғриқли касалликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **ангиалгия, гемиялгия, глоссалгия, кардиалгия, люмбалгия, невралгия, одонталгия, орхиалгия, подалгия; артралгия** [артр...+...алгия] – бўғимлар оғриғи; **миалгия** [ми(о)...+...алгия] – турли характердаги мушак оғриқлари хуружи.

АЛЛО... [юн. *allos* – бошқа; ҳар хил] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзга, бегона, бошқа маъноларини ифодалайди. Мас.: **аллергия, аллогамия, аллогенез, аллометрия, аллохория, аллохтонлар; аллоним** [алло...+...оним] – бировнинг тахаллус, лақаб сифатида фойдаланилган ҳақиқий исми; **аллопластика** [алло...+...пластика] – аъзо ва тўқималар нуқсонларини жонли мавжудотларга алоқадор бўлмаган материаллардан фойдаланиб бартараф этиш (жарроҳлик усули); **аллотропия** [алло...+...тропия] – кимёвий элементнинг тузилиши ва хоссалари турлича бўлган икки ёки ундан ортиқ оддий модда ҳолида мавжуд бўла олиши (мас., углероднинг графит ёки олмос ҳолида бўлиши).

АЛЬБИ... [лот. *albus* – оқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, оқимтир тусга алоқадорлик маъносини ифодалайди. Мас.: **альбинизм** [альби(н)...+...изм] – одам ва ҳайвонлар терисиди ва кўзининг рангдор пардасида пигментнинг бўлмаслиги; **альбит** [альби...+...ит] – дала шпатлари гуруҳига мансуб жинс ҳосил қилувчи оқ рангли минерал; натрий алюмосиликат; **альбом** [фр. *album* < лот. *albus* – оқ] – китоб шаклида муқоваланган ва расм чизишга, турли коллекцияларни сақлашга мўлжалланган оқ, тоза варақлар.

АЛЬГО... [лот. *alga* – сувўт] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг сувўтларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **альгицидлар; альгология** [алго...+...логия] – ботаниканинг сувўтларни ўрганадиган бўлими.

АЛЬТИ... [лот. *altum* – баландлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг баландлик маъносига алоқадор-

лигини кўрсатади. Мас.: **альтиграф; альтиметр** [альти...+...метр] – баландлик ўлчагич (учиш аппаратларида).

АМБИ(О)..., **АМБО...** [лот. *ambi* < юн. *amphi* – атрофида, иккала томонидан] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, икки томонламалик, икки қарама-қарши хусусиятга ёки ҳолатга эгалик каби маъноларни билдиради. Мас.: **амбиофоник, амбоцептор; амбивалентлик** [амби...+ лот. *valentia* – куч] – кишида бир пайтнинг ўзида бир-бирига қарама-қарши ҳиссиётнинг юзага келиши; чунончи, баъзан кишида айна бир нарсага нисбатан ҳам меҳр, ҳам нафрат уйғониши (симпатия ва антипатия).

АМБЛИ... [юн. *amblys* – ўтмас] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўтмас, кучсиз, заиф маъноларини ифодалайди. Мас.: **амблигонит; амблиопия** [амбли...+...опия] – кўриш анализаторининг бир ёки икки томонлама функционал шикастланиши натижасида кўриш қобилятининг пасайиши.

АМИЛ(О)... [юн. *amylon* – крахмал] – муайян ўзлашма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, крахмалга алоқадорлик маъносини ифодалайди. Мас.: **амилоза, амилоидлар, амилопластлар; амилацетат** [амил(о)...+ лот. *acetum* – сирка] – органик бирикма; сирка кислотанинг амил эфири; **амилодекстрин** [амило...+ лот. *dextri* – ўнг томондаги +...ин] – крахмал гидролиз йўли билан парчаланганда ҳосил бўладиган дастлабки маҳсулот; **амилопектин** [амило...+ юн. *pektos* – музлаган, қуюлган] – глюкоза қолдиқларидан ҳосил бўлган тармоқланган полисахарид.

АМПЕЛО... [юн. *ampelos* – узум] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, узум маъносини англатади. Мас.: **ампелография** [ампело...+...графия] – узум турлари ва навларини ўрганадиган фан; **ампелотерапия** [ампело...+...терапия] – турли хил касалликларни узум ёки унинг шарбати билан даволаш.

АМФИ..., **АМФО...** [юн. *amphi* – атрофи, ёни, ҳар икки томони; *ampho* – ҳар иккаласи; айланасига] – олд қўшимча бўлиб, ўзи қўшилган сўзда қуйидаги маъноларни ифодалайди: 1) ҳар икки томондан; айланасига; теварак-атроф. Мас.: **амфибрахий; амфитеатр** [амфи...+ театр] – томошалар учун мўлжалланган, айлана ёки овал шаклидаги иншоот бўлиб, унда ўринлар томоша майдони атрофида пастдан юқорига зина шаклида жойлашган; **амфодонтоз** [амф(о)...+...одонт(о) + ...оз] – тиш атрофидаги тўқималар касаллиги; **амфолитлар** [амфо...+ ...лит] – бир пайтнинг ўзида мусбат ва манфий ионларини алмаштира оладиган ионитлар; 2) ҳар иккаласи. Мас.: **амфиболлар, амфидиплоид, амфиподлар; амфибиялар** [амфи...+ юн. *bios* – ҳаёт] – икки хил ҳаёт кечирувчи, сувда ва қуруқликда яшай оладиган жониворлар.

АНА... [юн. *ana* – яна, қайта; қарши, орқага, ортга, тескари; юкори, устига] – ушбу кўп маъноли олд қўшимча муайян сўзларга қўшилганда, қуйидаги маъноларни билдиради: 1) қайта, яна: **анабаптистлар, анабиоз, анафилаксия**; 2) -га, устига, юкорига: **анаморфоз, анафора, анафронт**; 3) ортга, тескари: **анаграмма, анаплазия, анахронизм**; 4) ўхшаш, сингари: **анатоксин**; 5) ташқари: **анагалактик**; 6) қарши: **анафаза**. Мас.: **анафронт** [ана...+ *фр.* *front* – олд, пешона] – иссиқ ҳавонинг юкорига кўтарилиб боришидан иборат атмосфера фронти; **анахронизм** [ана...+ юн. *chronos* – вақт, давр] – 1) хронологияга зид бўлган хатолик: бирон-бир воқеа, ҳодисанинг бошқа даврга, замонга нисбат берилиши; 2) муайян давр тасвирига шу замонга хос бўлмаган хусусиятларни атайлаб киритиб қўйиш; **анатоксин** [ана...+ юн. *toxikon* – захар, токсин] – махсус ишлов бериш йўли билан зарарсизлантирилган, лекин ўзининг антиген хоссаларини сақлаб қолган бактериал токсин; **анагалактик** [ана...+ галактика]: **анагалактик юлдуз системалари** – галактикамиздан ташқарида жойлашган бошқа юлдуз системалари.

АНГИО... [юн. *angeion* – томир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, томирга алоқадорликни билдиради. Мас.: **ангиология, ангионервиз; ангиокардиография** [ангио...+ кардио...+ ...графия] – рентгенологик текширишда юрак ва йирик томирлар ичига контраст модда юбориб, уларнинг соя тасвирини олишга имкон берадиган усул; **ангиома** [ангио...+...ома] – қон ёки лимфа томирларида пайдо бўладиган хавфсиз ўсма; **ангиоспазм** [ангио...+...спазм] – майда артерияларнинг, капилярларнинг аъзо ва тўқималардаги қон таъминотини издан чиқарадиган, вақти-вақти билан содир бўладиган тортишиб қисқариши.

АНДРО... [юн. *aner (andros)* – эркак, эр киши] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, эркакларга, эр кишига хос, алоқадор маъноларини ифодалайди. Мас.: **андрогенез, андрогиния, андростеронлар; андрогенлар** [андро...+...ген] – умуртқали ҳайвонлар ҳамда одамнинг эркак жинсий гормонлари; **андрология** [андро...+...логия] – урологиянинг эркаклар сийдик-таносил аъзолари касалликларини ўрганувчи соҳаси; **андрофобия** [андро...+...фобия] – эрни, эркакларни ёқтирмаслик, улардан қўрқиш.

АНЕМО... [юн. *anemos* – шамол] – ўзлашма қўшма сўзнинг таркибида шамол маъносини ифодалайди. Мас.: **анемограф, анемометрия, анемофилия; анемометр** [анемо...+...метр] – шамолнинг, газ-ҳаво оқимининг тезлигини ўлчайдиган асбоб; **анемохория** [анемо...+...хория] – ўсимлик мевалари ва уруғларининг шамол ёрдамида тарқалиши; шамол орқали чангланиш.

АНИЗО... [юн. anisos (an...+izos) – бир хил бўлмаган, тенг бўлмаган] – ўзлашма қўшма сўзнинг биринчи қисми бўлиб, бир хил эмаслик, ҳар хиллик маъносини ифодалашга хизмат қилади. Мас.: **анизокория, анизогамия; анизотропия** [анизо...+...тропия] – модда физик хоссаларининг турли йўналиш ва кесимларда ҳар хил бўлиши.

АНИМ(АЛ)... [лот. anima, animalis – жон, рух; жонивор, жонли, тирик мавжудот] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг тирик(лик), жонли(лик), жонли мавжудот; рух маъноларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **анималистика, аниматизм, анимато, анимация, анимизм; анимал** [лот. animal – ҳайвон, жонивор] – ҳайвонларга, тирик мавжудотга оид, хос: **анимал функциялар** – фақат ҳайвонларгагина хос (одамга эмас) функциялар; **анимал кутб** – ҳайвонлар тухумҳужайрасининг уруғлантиришга қадар ядро жойлашган қисми; **анимализм** [анимал...+...изм] – баъзи динларда: муайян ҳайвон(лар)ни ҳурмат қилиш, муқаддас деб билиш, илоҳийлаштириш; зоолатрия; **анималист** [анимал...+...ист] – ҳайвонларни тасвирловчи рассом ёки ҳайкалтарош; **аниматор** [лот. animator – ҳаёт бахш этувчи, “тирилтирувчи”] – мультипликацион фильм ижодкори, мультфильмлар яратувчи кинематограф.

...АНТ, ...ЕНТ [лот. -ant(is), -ent(is)] – от ясовчи қўшимча бўлиб: 1) муайян амал, мансаб эгалари (**интендант, комендант, президент, резидент**); 2) турли таълим босқичида ўқиётган, илмий муассасаларда ишлаётган шахслар (**аспирант, диссертант, докторант, доцент, магистрант, студент**); 3) хабар, маслаҳат, ёрдам берувчи, бирор нарсани намоиш қилувчи шахслар (**акцептант, ассистент, информант, консультант, лаборант, оппонент, респондент, референт; секундант; дипломант, концертант, презентант**); 4) ижтимоий, иқтисодий, сиёсий фаолиятга алоқадор шахслар (**диверсант, диссидент, коммерсант, конкурент, эмигрант**); 5) кимёвий ва доривор моддалар (**дезинфектант, дезодорант, десикант, линимент**) номларини ҳосил қилади.

АНТИ... [юн. anti – қарши, зид] – муайян сўзларда олд қўшимча вазифасини бажариб, ўзи қўшилган сўзнинг антонимини, қарама-қаршисини ҳосил қилади. Мас.: **антибиотиклар, антигормонлар, антинейтрон, антиномия, антисемитизм, антитеррор, антифашизм, антициклон, антоним; антимонопол** [анти...+ монопол] – монополияга қарши; **антипиретиклар** [анти...+ юн. pyretos – иссиқлик, иситма] – иситмага қарши, иссиқлик туширувчи дори воситалари; **антифон** [анти...+...фон] – кулоқни беркитиш, шовкиндан ҳимоя қилиш мосламаси; **антифризлар** [анти...+ ингл. freeze – музламоқ] – анча паст температурада ҳам музламайдиган суюқликлар.

АНТИК(В)... [*лот. antiquus* – қадимги] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, қадимги, қадим замонга оид; нодир, қимматбаҳо каби маъноларни билдиради. Мас.: **антик** (адабиёт, давр, театр), **антиква**, **антиквар** (буюм, китоб, магазин); **антиквар** [*лот. antiquarius* – қадимги буюмлар ишқибози, билимдони < антикв...+...арис-ус] – қадимги буюмлар – мебель, сурат, китоб, зеб-зийнат, тақинчоқлар билимдони, тўпловчи ва сотувчиси; **антиквариат** [антиквар(и)...+...ат] – 1) қадимги қимматбаҳо буюмлар олди-сотдиси; 2) шундай буюмлар тўплами, мажмуи.

...АНТРОП [*юн. anthropos* – одам] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз билан биргаликда энг қадим замонларда яшаб ўтган ва кейинчалик скелетлари қазиб топилган одамларнинг шартли номларини билдиради. Мас.: **африкантроплар, зинжантроплар, питекантроплар, синантроплар; архантроп-лар** [арх(о)...+...антроп] – тараққиёт ва маданият даражаси бўйича бир-бирига яқин, суяклари қазиб топилган одамлар; уларнинг аксарияти топилган жой номига қараб (**африкантроп, зинжантроп, синантроп**) ёки ўхшашлигига қараб (**питекантроп**) номланган. Ҳозирги терминлар орасида ҳам шу қолипда ясалганлари учрайди: **филантроп** [фил(о)...+...антроп] – одамсевар, одамларга яхшилик, мурувват қилувчи шахс.

АНТРОПО... [*юн. anthropos* – одам] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг одамга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **антропогенез, антропография, антропометрия, антропонирика, антропосфера, антропоцентризм; антропоидлар** [антропо...+...оид] – одамсимон маймунлар; **антропология** [антропо...+...логия] – одамнинг келиб чиқиши ва унинг жисмоний шаклланиш эволюцияси ҳақидаги фан; **антропонозлар** [антропо...+ *юн. posos* – касаллик] – кўзгатувчилари фақат инсонгагина зарар етказа оладиган юкумли касалликлар гуруҳи; **антропофагия** [антропо...+...фагия] – одамхўрлик, каннибализм; **антропохория** [антропо...+...хория] – ўсимликларнинг инсон томонидан ғайриихтиёрий ҳаракат қилиш оқибатида тарқалиши (мас., нарса-буюмлар ташишда).

АПО... [*юн. аро* – -сиз; -дан ташқари] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб: I. Бирор нарса йўқлигини, инкорни, узоқлашишни ифодалаш учун қўлланади. Мас.: **апомарказ, апоселений; апогей** [апо...+ *юн. ге* – Ер] – Ер йўлдоши (Ой ёки сунъий йўлдош)нинг Ер марказидан энг узоқда жойлашган нуктаси. II. Бирор нарсадан пайдо бўлганликни билдиради. Мас.: **апоневроз, апоплексия, апофония; апогамия** [апо...+...гамия] – гаметофитнинг уруғланмаган ҳужайрасидан ўсимлик ҳосил бўлиши; **апомиксис** [апо...+ *юн.*

mixis – аралаштириш] – организмларни жинссиз, жинсий жараён содир бўлмасдан кўпайтиришдаги турли усуллар; **апоспория** [апо...+юн. spora – уруғ] – ўсимликларда гаметофитнинг споралардан эмас, спорофитнинг бошқа (вегетатив) хужайраларидан ривожланиши, насл ҳосил қилиши.

АРАХН(О)... [юн., лот. arachne – ўргимчак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўргимчакка алоқадорлик, ўхшашлик маъноларини билдиради. Мас.: **арахнидлар, арахнозлар; арахноидит** [арахн(о)...+...оид +...ит] – бош мия ва орқа миядаги ўргимчак тўриси мон парданинг яллиғланиши; **арахнология** [арахно...+...логия] – зоологиянинг ўргимчаксимонлар синфини ўрганувчи соҳаси; **арахнофобия** [арахно...+...фобия] – ўргимчаклардан ҳаддан ташқари, азоб-тарзда қўрқиш.

АРБО(РО)... [лот. arbor – дарахт] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг дарахтга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **арборицидлар** [арборо...+...цид] – кераксиз, бегона дарахт ва буталарни йўқотишда қўлланадиган кимёвий моддалар; **арболит** [арбо...+...лит] – ёғоч, қамишнинг майдаланган чиқитларидан ва органик аралашмалардан тайёрланадиган енгил бетон тури.

АРГЕНТ(О)... [лот. argentum – кумуш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кумушга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **аргентит; аргентометрия** [аргенто...+...метрия] – миқдорий анализнинг кумуш нитратнинг титрланган эритмасидан фойдаланишга асосланган титрлаш усули.

АРГИЛЛ(О)... [юн. argillos – лой, гил] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, гил, лой маъноларини ифодалайди. Мас.: **аргиллофиллар; аргиллитлар** [аргилл...+...ит] – гил ва гилсимон чўкиндилашнинг зичланиши, сувсизланиши, цементланиши натижа-сида ҳосил бўлган, тошқотганлиги ва сувда бўкмаслиги билан гилдан ажралиб турадиган чўкма тоғ жинслари.

АРЕО... [юн. araios – уқаланувчан, сочиловчан; зич бўлмаган, суюк] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, суюк, сочиловчан каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **ареометр** [арео...+...метр] – суюқ-лик ва сочиловчан қаттиқ жисмларнинг зичлигини ўлчайдиган асбоб.

...АРИУМ, ...АРИЙ [лот. ari(um)] – асосан, жамловчи маънодаги ўрин-жой отларини ясайдиган қўшимча. Бундай номларнинг айрим-лари даволаш билан боғлиқ (**азарий, солярий, фотарий**), аксарияти эса ҳайвон, жониворлар ва ўсимликларни асраш, кўпайтириш ва парваришлаш билан боғлиқ (**аквариум, виварий, гербарий, дельфинарий, дендрарий, инсектарий, океанариум // океанарий, розарий, серпентарий, террариум // террарий**); шунингдек, нарса, буюмлар

сақланадиган жойни, идишни ифодаловчи (**депозитарий, колумбарий, оссуарий**) номлардир. Шунингдек, **планетарий, сценарий** каби илмий-маърифий муассаса ва адабий асар (жанр) номлари ҳам шу қўшимча билан ясалган.

...АРИУС, ...АРИЙ [лот. *ari(us)*] – турли касб эгалари ва ижтимоий вазифа бажарувчи шахс отларини ясовчи қўшимча. Мас.: **аграрий, архивариус, мандатарий, нотариус, парламентарий, пролетарий.**

АРИФМО... [юн. *arithmos* – сон] – баъзи ўзлашма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сон, рақамга оидлигини кўрсатади. Мас.: **арифметика; арифмометр** [арифмо...+...метр] – тўрт арифметик амал бажариладиган механик ҳисоблаш машинаси.

АРК... [лот. *arcus* – ёй] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб: 1) ёйга, ёйсимон предметларга алоқадорликни ифодалайди: **аркада, аркатура, аркбутан**; 2) математикада тўғри тригонометрик функциялар номларига қўшилиб, тескари тригонометрик функциялар номларини ҳосил қилади. Мас.: **арккосинус, арксинус; арктангенс** [арк...+ тангенс] – тангенсга тескари функция.

АРМ... [лот. *armare* – қуроолантирмоқ; мустаҳкамламоқ, таъминламоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, қуроолланиш; мустаҳкамлаш; қуроол-аслаҳа каби маъноларни билдиради. Мас.: **армато́ллар, арматор; армада** [исп. *armada* – флот, эскадра < арм...+...ада] – келишган ҳолда бир йўналишда ҳаракатланаётган кема, самолёт ёки танкларнинг унча қўп бўлмаган миқдори; **арматура** [лот. *armature* – қуроол-аслаҳа, яроғ-аслаҳа; жиҳоз, ускуна] – 1) аппарат, машина, иншоот ва шу кабиларнинг асосий қисми ҳисобланмайдиган, лекин уларнинг нормал ишлашини таъминлайдиган ёрдамчи қисмлари мажмуи; 2) темир-бетоннинг металл каркаси (синчи), чивик синчлари ва умуман турли қурилмалар каркаси, синчи, қобирғалари; **армия** [фр. *armee* < лот. *armo* – қуроолантираман] – 1) давлат қуроолли кучлари мажмуи; торроқ маънода – қуруқликдаги қўшинлар; 2) ҳар хил қўшин турларидан бирининг бир неча қўшилмасидан тузилган ва ҳарбий ҳаракатлар олиб боришга мўлжалланган йирик оператив ҳарбий бирлашма; 3) бирон-бир умумий белгиси билан ўзаро бирлашган кишиларнинг катта гуруҳи (масалан, ишсизлар армияси).

АРРЕНО... [юн. *arhen* – эркакка хос] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, эркак, эркакка хос маъноларини ифодалайди. Мас.: **арренобластома; арренотокия** [аррено...+ юн. *tokos* – уруғ, авлод, насл] – баъзи ҳашаротларда уруғланмаган тухумлардан фақат эркак зотлар пайдо бўлиши.

АРТР(О)... [юн. *arthron* – бўғим] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, уларнинг бўғимларга алоқадорлигини англатади.

Мас.: **артралгия, артрогрипоз, артродез, артроз, артропластика; артрит** [артр...+...ит] – бўғимларнинг яллиғланиши; **артрология** [артро...+...логия] – тиббиётнинг бўғим тузилиши ва унинг касалликларини ўрганувчи бўлими; **артроподлар** [артро...+...под] – бўғимоёқдилар – умуртқасиз ҳайвонларнинг кичик туркуми; **артротомия** [артро...+...томия] – жарроҳликда бўғимни кесиб очиш.

АРХЕО..., АРХО... [юн. *archaios* – қадимий] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, нарса, воқеа ва ҳодисаларнинг қадимий, қўхна эканлигини кўрсатади. Мас.: **архантроплар, археозой, археоптерикс, архозаврлар; археография** [архео...+...графия] – ёрдамчи тарих фани: тарихий қўлёзма манбаларни нашр этиш усуллари ишлаб чиқиш ва уларни тавсифлаш, нашрга тайёрлаш билан шуғулланади; **археология** [архео...+...логия] – кишилиқ жамиятининг тарихий ўтмишини қазиб олиш жараёнида топилган моддий ёдгорликлар (меҳнат қуроллари, қурол-аслаҳа, тураржойлар, қўрғонлар, рўзғор буюмлари) асосида ўрганадиган фан.

АРХИ... [юн. *archi* – бошланғич, бош; катта, юқори] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб: 1) ўзи қўшилган сўздаги белгининг кучли, юқори даражасини кўрсатади. Мас.: **архиреакцион** – ўта реакцион; 2) черков мансабларида катталик, юқори мавқега эгалик маъносини англатади. Мас.: **архидиакон, архиерей, архимандрит; архиепископ** [архи...+ епископ] – христианликда олий руҳонийлик унвонларидан бири; катта, бош епископ.

...АРХИЯ [юн. *arche* – бошланиш, ибтидо; устунлик, ҳокимият] – ўзлашган ясама ва қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, уларнинг ҳокимиятга, бошқарув шаклига мансублигини кўрсатади. Мас.: **анархия, иерархия; монархия** [мон(о)...+...архия] – яккаҳокимлик; давлат бошқаруви шакли; **олигархия** [олиг(о)...+...архия] – 1) сиёсий ҳокимият тор доирадаги шахсларга тегишли бўлган давлат тузуми; 2) тор доирадаги шахслар бошқарадиган давлатнинг ўзи.

АСКО... [юн. *askos* – қопча, халтача] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, халтача маъносини ифодалайди. Мас.: **аскохитозлар; аскомицетлар** [аско...+ юн. *mykes, myketos* – замбуруғ] – маҳсус халтачаларда ривожланиб етиладиган споралар орқали қўпаювчи замбуруғлар синфи; халтачали замбуруғлар.

...АСТ қ. ...ИСТ.

АСТЕН(О)... [юн. *asthenes* – кучсиз, дармонсиз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бўш, кучсиз каби маъноларни билдиради. Мас.: **астения, астеносфера; астенопия** [астен(о)...+...опия] – кўриш қобилятининг кучсизлиги, кўзнинг тез чарчаши.

АСТЕР(О)... [юн. *aster* – юлдуз, юлдузга ўхшаган] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг юлдузга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **астеризм; астероидлар** [астер(о)...+...оид] – Қуёш атрофида эллиптик орбиталар бўйлаб ҳаракатланувчи, кўпчилиги Марс ва Юпитер орбиталари оралиғида жойлашган кичик жисмлар; кичик сайёралар.

...АСТИКА қ. ...ИСТИКА.

АСТРО... [юн. *astron* – юлдуз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг коинот ва осмон жисмларига, хусусан, юлдузларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **астробиология, астролатрия, астрометрия, астронавигация, астроним, астрофизика; астрограф** [астро...+...граф] – осмон жисмларини суратга олиш учун мўлжалланган астрономик асбоб, телескоп; **астрология** [астро...+...логия] – осмон ёриткичларининг Ерга, мамлакатларга, жамоага ёки айрим кишиларга таъсир қилиши ҳақидаги таълимот; мунажжимлик; **астронавтика** [астро...+...навтика] – баъзи ғарб мамлакатларида, хусусан, инглиззабон давлатларда: космонавтика; **астрономия** [астро...+...номия] – коинот жисмлари ва улар ҳосил қиладиган системаларнинг, умуман, коинотнинг пайдо бўлиши, тузилиши ва ривожланиши (таракқиёти)ни ўрганувчи фан.

...АТ [нем., *ингл.* -at] – сўз ясовчи қўшимча: ибтидоий жамиятдаги бошқарув тизими номларини (**матриархат, патриархат**), ибтидоий урф-одатлар номларини (**авункулат, левират, сорорат**), ҳозирги бошқарув тизимига оид номларни (**деканат, директорат, ректорат**) ва бошқа турли маънодаги отларни (**плагиат, чемпионат, электорат**) ҳосил қилади. Кимёдаги кислоталар ва уларнинг тузлари номларини ҳосил қилишда ҳам шу қўшимчадан фойдаланилади: **сульфат кислота – магний сульфат, карбонат кислота – калий карбонат** каби.

АТЕРО... [юн. *athera* – бўтқа] – асосан, ўзлашма тиббий терминларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг бўтқа ҳолига келганлик, қуюклашиш маъноларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **атерома; атеросклероз** [атеро...+ юн. *sklerosis* – қотиш] – ёғсимон моддалар алмашинуви бузилиб, уларнинг артерия ички қаватида тўпланиши ва бириктирувчи тўқиманинг ўсиб кетиши натижасида келиб чиқадиган сурункали касаллик.

...АТЛОН [юн. *athlon* – беллашув, мусобақа, кураш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз (асосан, сонлар) билан бирга айна бир пайтнинг ўзида бир неча спорт тури бўйича ўтказиладиган мусобақалар номини билдиради. Мас.: **биатлон, триатлон, тетратлон, пентатлон** (бу терминлар ўзбек тилида тегишли равишда *иккикураш, учкураш, тўрткураш, бешкураш* деб аталади).

АТМО... [юн. *atmos* – нафас олиш; буғланиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ҳавога, нафас олишга алоқадорлик маъносини англатади. Мас.: **атмогеокимё**; **атмосфера** [атмо...+...сфера] – Ер шарини ўраб олган ва у билан бирга айланадиган ҳаво қобиғи; **атмофил** [атмо(сфера)...+...фил]: **атмофил элементлар** – Ер атмосферасида эркин атомлар ёки молекулалар кўринишида мавжуд бўлган кимёвий элементлар (азот, водород, кислород ва инерт газлар).

АУДИ(О)... [лот. *audio* – эшитаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг эшитишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **аудиенция**, **аудиограмма**, **аудиокассета**, **аудиомагнитофон**, **аудиометрия**, **аудиофон**; **аудиология** [аудио...+...логия] – ото-риноларингологиянинг эшитиш ва унинг бузилишлари билан боғлиқ ҳолатларни ўрганадиган, бундай бузилишларнинг диагностикаси, олдини олиш ҳамда уларни даволаш усуллари ишлаб чиқадиган соҳаси. **аудиометр** [аудио...+...метр] – эшитиш даражасини (ўткирлигини) аниқлайдиган асбоб; **аудитория** [ауди...+ (терри)тория] – эшитиш жойи: 1) маърузалар ўқиладиган, семинар ва йиғилишлар ўтказиладиган хона; 2) маъруза тингловчилар; концерт, фильм, радиоэшиттириш ва телекўрсатувларнинг тингловчилари ва томошабинлари.

АУТО... [юн. *autos* – ўзим] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми; *айн.* **авто...** Мас.: **аутовакцина**, **аутоиммунитет**, **аутоинфекция**, **аутоскопия**, **аутотрансплантация**, **аутофобия**; **аутогемотерапия** [ауто...+ гемо...+...терапия] – беморнинг венасидан олинган қонни унинг мушаклари орасига ёки тери остига юбориб, айрим касалликларни даволаш усули; **аутоинвазия** [ауто...+ лот. *invasio* – ҳужум] – одам ёки ҳайвонлардаги гижжа касаллигининг ўзига қайта юқиши; **аутоинтоксикация** [ауто...+ лот. *in* – ичга + юн. *toxikon* – заҳар] – нормал ҳаёт фаолиятида, шунингдек, организмнинг ўзида ишлаб чиқарилган заҳарли моддалар билан заҳарланиш; **аутопластика** [ауто...+...пластика] – тўқималарни бир организм доирасида кўчириб ўтқазишдан иборат жаррохлик усули; **аутотренинг** [ауто...+ *ингл.* *training* – машғулот, машқ] – кишининг ўзини ўзи ишонтириш ёрдамида ўз жисмоний ва руҳий ҳолатига таъсир кўрсатишидан иборат психотерапевтик усуллар мажмуи.

АЦЕТ(О)... [лот. *acetum* – сирка] – ўзлашма қўшма кимёвий терминларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сирка кислотага алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **ацетамид**, **ацетанилид**; **ацетальдегид** [ацет...+ альдегид – водородсиз спирт] – суюқ, рангсиз органик бирикма, сирка кислота альдегиди; **ацетатлар** [ацет...+...ат] – сирка кислотанинг тузлари ва мураккаб эфирлари.

АЦИД(О)... [лот. *acidus* – нордон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, нордон, кислотали каби маъноларни ифодалай-

ди. Мас.: **ацидоз, ацидофиллар; ацидиметрия** [ацид(и)...+...метрия] – кислота микдорини аниқлашда ҳажмий анализнинг нейтралланиш реакциясига асосланган усули; **ацидофилия** [ацидо...+...филия] – хужайра протоплазмаси ва баъзи тузилмаларнинг кислотали бўёқлар билан бўялиш хусусияти; **ацидофоблар** [ацидо...+...фоб] – юқори кислоталиликни кўтара олмайдиган (ёқтирмайдиган) организмлар.

...**АЦИЯ** [фр. -ation < лот. -atio] – ўзлашма ясама сўзлар таркибидаги суффикс – сўз ясовчи қўшимча бўлиб, ўзакдан англашилган тушунчага алоқадор жараён отларини ҳосил қилади. Ўзбек тилидаги **-лаш, -лашиш, -ланиш** каби мураккаб суффиксларга тўғри келади. Мас.: **адъективация, аккредитация, аллитерация, амальгамация, аргументация, вакцинация, гидратация, гуттация, дегазация, дезодорация, декапитация, дефлорация, индексация, лимитация, мотивация, номинация, орнаментация, регламентация, репатриация.**

АЭРО... [юн., лот. аēr – ҳаво] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб: 1) авиацияга оидликни англатади. Мас.: **аэроклуб, аэролоция, аэроплан, аэропорт, аэрофлот; аэровокзал** [аэро...+ вокзал] – аэропортларда ҳаво транспорти йўловчиларига хизмат кўрсатадиган ва юк операциялари ўтказадиган бино ёки бинолар мажмуи; **аэродром** [аэро...+...дром] – самолётларнинг жойлашиши, учиши, қўнишини ҳамда уларга техник хизмат кўрсатишни таъминлайдиган муҳандислик иншоотлари, умумтехник воситалар билан жиҳозланган ҳудуд, майдон; 2) ҳавода учишга оидликни ифодалайди. Мас.: **аэротранспорт, аэронавтика; аэростат** [аэро...+...стат] – ҳаводан енгил учиш аппарати; 3) ҳавога оидликни билдиради. Мас.: **аэробизоз, аэродинамика, аэропоника, аэротория, аэрофильтр; аэрогелиотерапия** [аэро...+ гелио...+...терапия] – ҳаво ва қуёш ваннасидан даволаш мақсадида фойдаланиш; **аэроиклимшунослик** – иқлимшуносликнинг тропосфера ва куйи стратосферадаги иқлим шароитларини ўрганувчи бўлими; **аэрология** [аэро...+...логия] – метеорологиянинг эркин атмосферадаги физик жараёнларни ўрганувчи, уларни ўрганиш усуллари ишлаб чикувчи соҳаси.

Б

БАЗО... [юн. basis – асос; юриш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб: 1. Асос, негиз маъноларини билдиради. Мас.: **базигамия** [баз(и)...+...гамия] – аъзонинг туб қисмида уруғланиш, оталаниш; **базофилия** [базо...+...филия] – 1) организм хужайра ва тўқималарининг ишқорий бўёқларда бўялиш хусусияти; 2) қонда базофиллар-

нинг кўпайиб кетиши; **базофиллар** [базо...+...фил] – донатор лейкоцитларнинг бир шакли бўлиб, уларнинг хужайралари цитоплазмасида ишқорий хоссали бўёвчилар билан бўялишга мойил доналар бўлади. II. Юришга оидликни билдиради. Мас.: **базофобия** [базо...+...фобия] – юришдан, оёқда туришдан қўрқиш.

БАКТЕРИ(О)... [юн. bacterion – таёкча] – ўзлашма қўшма ва ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг фақат микроскоп билан кўриш мумкин бўлган, бир хужайрали микроорганизмларга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **бактериемия, бактериолиз, бактериоскопия, бактериостаз, бактериурия, бактерионидлар; бактериозлар** [бактерио...+...оз] – ўсимликларда бактериялар туфайли пайдо бўладиган юқумли касалликлар; **бактериология** [бактерио...+...логия] – микробиологиянинг бактерияларни ва улар билан боғлиқ жараёнларни ўрганувчи соҳаси; **бактериофаглар** [бактерио...+...фаг] – бактерияларни ютиб, емириб, йўқ қилиб юбуровчи вируслар; **бактериофобия** [бактерио...+...фобия] – қўрқув ҳолати; бунда бемор ўзини гўё микроблар билан зарарланиб қолаётгандек ёки улар таъсирида турли касалликларга дучор бўлаётгандек сезади; **бактериоўғитлар** [бактерио...+ўғит] – кишлоқ хўжалик экинлари учун фойдали микроорганизмлари бўлган препаратлар; **бактерицидлик** [бактери...+...цид] – физик, кимёвий ва биологик омилларнинг микроорганизмларни ўлдиролуш хусусиятлари.

БАЛЛИСТ(О)... [лот. ballista < юн. ballo – отаман, ташлайман] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, ташламоқ, отмоқ, иргитиб юбормоқ каби маъноларни билдиради. Мас.: **баллистика** [баллист...+...ика] – артиллерия снарядлари, бошқарилмайдиган ракеталар, мина, бомба, ўқ ва шу кабиларнинг ҳаракатини ўрганадиган фан; **баллиститлар** [баллист...+...ит] – тутунсиз алангаланувчи, нитроглицеринли порохлар; **баллистокардиограмма** [баллисто...+ кардио...+...грамма] – юракнинг қисқариши ва йирик томирларда қоннинг ҳаракатланиши натижасида одам танасида ҳосил бўладиган механик ҳаракатни қайд қиладиган эгри чизиқ; **баллистокардиография** [баллисто...+ кардио...+...графия] – юракнинг гемодинамик фаолиятини текшириш усули.

БАЛЬНЕО... [лот. balneum – ванна, ҳаммом; чўмилиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг шифобахш минерал сувларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **бальнеореакция, бальнеошифохона; бальнеология** [бальнео...+...логия] – курортологиянинг табиий ва сунъий минерал сувлар ҳамда шифобахш балчикларнинг пайдо бўлиши ва физик-кимёвий хоссаларини, уларнинг организмга таъсирини ўрганадиган, улардан даволаш-профилактика

мақсадида фойдаланиш усуллари ишлаб чиқадиган бўлими; **бальнеотерапия** [бальнео...+...терапия] – беморларни табиий ёки сунъий тайёрланган минерал сувлар ва балчиқлар билан, шунингдек, минерал суви ванна ва бассейнларда чўмилтириш билан даволаш; **бальнеотехника** [бальнео...+ техника] – санитария техникасининг бальнеологик маълумотларга асосланиб, минерал сувларни тугаб қолиш ҳамда ифлосланишдан саклаш учун зарур шароит туғдириш ва улардан даволаш-профилактика мақсадида самарали фойдаланиш усуллари ишлаб чикувчи бўлими.

БАРИ... [юн. *barys* – оғир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг босимга, оғирликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **барионлар** [бари...+ *фр. op* – кичрайтирувчи қўшимча] – оғир элементар зарралар гуруҳи; **баристезия** [бари...+ юн. *aesthesia* – ҳис-туйғу; ҳис қилиш] – ўзини вазмин, оғир ҳис этиш; **барисфера** [бари...+...сфера] – Ер шарининг тахминан 3400 – 3500 километр радиусли оғир марказий ядроси; **баритон** [бари...+...тон] – эркак хонандаларнинг баландлиги жиҳатидан бас билан тенор оралиғидаги овоз тури; **барицентр** [бари...+...центр] – оғир жисмларнинг геометрик маркази.

БАРО... [юн. *baros* – оғирлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг босимга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **барограмма**, **барорецепторлар**, **баротравма**; **барограф** [баро...+...граф] – атмосфера босими ўзгаришларини автоматик тарзда ёзиб боровчи асбоб; **барокамера** [баро...+ *лот. camera* – гумбаз; хона] – барометрик босимни сунъий равишда ўзгартиришга имкон берувчи герметик камера; **барометр** [баро...+...метр] – атмосфера босимини ўлчашда ишлатиладиган асбоб; **баротерапия** [баро...+...терапия] – даволаш мақсадида (одатдагига нисбатан) юқори ёки паст ҳаво босимидан фойдаланиш; **барохория** [баро...+...хория] – мева ва уруғларнинг ўз оғирлиги таъсирида тўкилиши, тарқалиши.

БАТИ..., БАТО... [юн. *bathys* – чуқур] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг чуқурликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **батискаф** [бати...+...скаф] – денгиз ва океанлар тубида океанографик ва бошқа тадқиқотлар олиб бориш учун мўлжалланган ўзиюар аппарат; **батисфера** [бати...+...сфера] – денгизнинг чуқур ерларида тадқиқот ишлари олиб боришда ишлатиладиган шарсимон пўлат камера; **батолит** [бато...+...лит] – чуқурликда ётувчи улкан магматик тоғ жинслари мажмуи; **батометр** [бато...+...метр] – сувнинг кимёвий ва физикавий хоссаларини текшириш, ундаги органик ҳамда ноорганик қўшилмаларни аниқлаш мақсадида табиий сув ҳавзаларидан муайян чуқурликда намуна оладиган асбоб;

батophobia [бато...+...фобия] – чукурликларга тушиб кетиш ёки сувга чўкиб кетишдан кўрқиш.

БАЦИЛЛ(О)... [лот. bacillum – таёқча] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, таёқчасимон микроорганизм (бактерия) маъносини билдиради. Мас.: **бациллотерапия** [бацилло...+...терапия] – ўлдирилган ва ярим жонсизлантирилган бактерияларни инъекция қилиб, баъзи бир касалликларни даволаш; **бациллурия** [бацилл...+...урия] – сийдикда микроорганизмларнинг бўлиши.

БЕЛЛ..., БЕЛЬ... [фр. belles – гўзал ёки фр., итал. bel – гўзал, кўркем < лот. bellus – гўзал] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг гўзалликка оидлигини билдиради. Мас.: **беллетристика** [фр. belles – гўзал, нафис + lettres – ижодиёт + ...истика] – 1) бадий адабиёт; 2) юсак санъат намуналарига зид равишда айш-ишратни акс эттирувчи, вақтичоғлик, эрмак учун ёзилган енгил-елпи адабиёт маҳсули; **бельэтаж** [бель...+ фр. etage – қават] – театрларда амфитеатр билан партер устига қуриладиган, ўриндиқлар қўйилган айлана пешайвон; **бельканто** [итал. bel canto – гўзал қуйлаш] – итальян опера санъатида вокал ижрочилиқнинг енгил ва нафис қуйлаш услуби.

БЕНЕ... [лот. bene – яхши, дуруст; яхшилик, манфаат] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирор қимса ёки нарса учун наф, манфаат, имтиёз деган маъноларни билдиради. Мас.: **бенефис** [фр. benefice – фойда, даромад < лот. bene] – тушуми тўла ёки қисман театр жамоаси ёки айрим актёрга тўланадиган спектакль; **бенефициар** [лот. beneficiarius – имтиёзлардан фойдаланувчи < bene – манфаат, фойда] – банкка пул қўйган омонат эгаси ёки унинг меросхўри, депозит ёки омонат сертификати эгаси; **бенефиций** [лот. beneficium – яхшилик, хайр-саховат] – 1) илк ўрта асрларда Ғарбий Европада қирол ёки йирик феодал томонидан вассалга муайян ишни бажариш, кўпинча ҳарбий хизматни ўташ шарт билан умрбод инъом қилинган ер; 2) католик черковида руҳоний томонидан мукофот сифатида олинган даромадли лавозим ёки ер-мулк.

БИ... [лот. bi – икки, bis – икки марта] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, иккита предмет ёки икки хил белги маъноларини билдиради. Мас.: **бивалентлар, билабиал, билатерал, бипедализм, биплан, бихроматлар; биатлон** [би...+...атлон] – қишки спорт тури: чанғида югуриш ва маълум марраларга етиб келиб, милтиқдан отиш, яъни икки марта (чанғи пойгаси ва отишда) мусобақаланиш; **бигамия** [би...+...гамия] – иккихотинлилик, иккиникоҳлилик; **билингвизм** [би...+ лот. lingua – тил +...изм] – иккитиллилик; икки тилдан баравар фойдаланиш, икки тилни яхши билиш; **биметалл** [би...+ ме-

талл] – турли хил металллар ёки қотишмалар (мас., пўлат билан алюминий)нинг икки қатламидан иборат материал, буюм; **бином** [би...+ лот. *nomen* – ном] – иккиҳад; икки алгебраик ифоданинг йиғиндиси ёки айирмаси; **бипатрид** [би...+ юн. *patris* – ватан] – айна бир пайтда икки ёки ундан ортиқ давлат фуқароси бўлган шахс.

БИБЛИО... [юн. *biblion* – китобча < *biblos* – китоб] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг китобга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **библиография** [библио...+...графия] – 1) босма ва қўлёзма асарларни ҳисобга олиш, тарғиб қилиш, уларнинг батартиб кўрсаткичларини тузиш, улар ҳақида ахборотномалар тайёрлаш билан шуғулланувчи илмий ва амалий фаолият соҳаси; 2) бирор мавзу ёки соҳага оид илмий асарлар, манбалар, китобларнинг тўлиқ ёки танлама рўйхати; **библиомания** [библио...+...мания] – яхши-ёмонининг фарқига бормасдан, ҳар қандай китобни тўплайверишга ишқибозлик; **библиотека** [библио...+...тека] – 1) китоблар тўплами; 2) китоблар сақланадиган жой; кутубхона; **библиофил** [библио...+...фил] – китоблар шинавандаси, китобларни қадрловчи; нодир ва камёб китобларни тўпловчи.

БИЛИ... [лот. *bilis* – ўт, сафро] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўт (сафро)га алоқадорлигини англатади. Мас.: **биливердин** [били...+ фр. *vert (verd)* – яшил] – инсон ва гўштхўр ҳайвонлар ўти (сафроси)нинг яшил пигменти; **билиоторакс** [били(о)...+ юн. *thorax* – кўкрак; кўкрак қафаси] – плевра бўшлиғида ўт (сафро) бўлиши; **билирубин** [били...+ лот. *ruber* – қизил +...ин] – ўт (сафро)нинг гемоглобин парчаланишидан вужудга келадиган қизил-қўнғир пигменти.

БИН(И)... [лот. *binī* – жуфт, иккита] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қўшалок, яъни иккита қисмдан иборат деган маънони билдиради. Мас.: **бинаурал** [бин(и)...+ лот. *auris* – қулоқ] – одам ёки ҳайвонларнинг товуш чиққан томонни ҳар иккала қулоғи билан аниқлай олиш қобиляти; **бинокль** [бин(и)...+ лот. *oculus* – кўз] – узокдаги нарсаларни иккала кўз билан кўриш имконини берадиган оптик асбоб.

БИО... [юн. *bios* – ҳаёт] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ҳаётга, ҳаётий жараёнларга ҳамда биологияга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **биоакустика**, **биогенез**, **биомасса**, **биометрия**, **биомеханика**, **биополимерлар**, **биоритмлар**, **биотехнология**, **биофизика**; **биобиблиография** [био...+ библиография] – шахсий библиография: босма асарлар ҳақидаги маълумотлар уларнинг муаллифлари биографияси ва муаллифга бағишланган адабиётлар тўғрисидаги маълумотлар билан биргаликда берилади; **био-**

география [био...+ география] – тирик организмлар жамоаси ва улар компонентларининг Ер юзида тарқалиши қонуниятларини ўрганувчи фан; **биокимё** [био...+ кимё] – тирик организмларнинг кимёвий таркиби ва уларда содир бўладиган кимёвий жараёнлар ҳақидаги фан; **биокомпьютер** [био...+ компьютер] – ўта тезкор ва катта интеграция коэффициентига эга бўлган биомикросхемалар асосида яратилган электрон-ҳисоблаш машинаси; **биолитлар** [био...+...лит] – минераллар ва тоғ жинслари: асосан, ҳайвон ва ўсимликлар қолдиқларидан иборат; **биология** [био...+...логия] – тирик табиат ҳақидаги фанлар мажмуи; **биолокация** [био...+ лот. location – жойлашиш, ўрнашиш] – ҳайвонларнинг бирор-бир объект ёки муайян макондаги ўз ҳолатини аниқлай олиш қобилияти; **биомайдон** [био...+ майдон] – биологик таъсир ўтказиш доираси, майдони; **биопсия** [био...+...опсия] – даволаш ва касалликни аниқлаш мақсадида тирик одамнинг бирор касалланган тўқима ёки аъзосидан бир қисмини кесиб олиб, микроскопда текшириш; **биосинтез** [био...+ юн. synthesis – бирикиш, бириктириш, қўшиш] – тирик организмда ёки ундан ташқарида ферментлар таъсирида бирмунча содда бирикмалардан органик бирикмалар ҳосил бўлиши; **биосфера** [био...+...сфера] – Ернинг тирик организмлар тарқалган қобиғи (қисми); **биотехнология** [био...+ технология] – қишлоқ хўжалиги, саноат ва тиббиётнинг турли соҳаларида тирик организм ва биологик жараёнлардан фойдаланадиган саноат усуллари мажмуи; **биоэтика** [био...+ лот. ethika < юн. ethos – урф-одат] – ҳозирги замон этикасининг муҳим йўналишларидан бири бўлиб, у инсон ҳаётига энг олий ахлоқий қадрият сифатида қарайди; **биоўғит** [био...+ ўғит] – ернинг кучини, ҳосилдорлигини орттириш учун солинадиган, таркибида ўсимликлар учун зарур биологик элементлар бўлган моддалар; **биоқувват** [био...+ қувват] – таъсир этиш кучига эга бўлган биологик энергия; **биоқурол** [био...+ қурол] – микроорганизмлар, ҳашаротлар воситасида юқумли касалликлар тарқатадиган ялпи қирғин қуроли.

...БИОЗ [юн. bios – ҳаёт] – ўзлашма ясама сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, ҳаётга, ҳаётий жараёнларга алоқадорликни билдиради. Мас.: **анабиоз** [ана...+...биоз] – баъзи бир тирик организмларда ҳаётий жараёнларнинг ноқулай шароитларда секинлашиш ёки деярли тўхтаб қолиш ҳолати (мас.: баъзи ҳашарот ва жониворларнинг қишда ухлаши); **парабиоз** [пара...+...биоз] – 1) тирик тўқимани ҳаддан зиёд қўзғатиш натижасида унда қўзғалувчанлик ва ўтказувчанликнинг пасайиши; 2) икки, баъзан учта ҳайвонни қон айланиш ва лимфа системалари орқали бир-бирига сунъий улаш, чатиштириш: биологик тажрибаларда уланган организмлар аъзо ва тўқималарининг бир-бирига таъсирини ўрганиш мақсадида қўлланади; **симбиоз** [юн. sym – бир-

га, биргаликда +... биоз] – ҳар хил турга мансуб икки организмнинг бир-бирига фойда келтириб бирга яшаш шакли.

...БИОНТ(ЛАР) [юн. bion (biontos) – яшовчан, яшовчи; тирик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз билан “эволюция жараёнида муайян муҳитда яшай олишга ўрганиб (мослашиб) қолган организмлар” деган маънодаги сўзлар ҳосил қилади ва бу сўзлар асосан қўплик шаклида қўлланади. Мас.: **аэробионт, батобионт, гидробионт, гнатобионт, оксибионт, реобионт, сапробионт, стенобионт, эврибионт; амфибионт** [амфи...+...бионт] – икки хил муҳитда (ерда ва сувда) яшашга ўрганган организм; **галобионт** [гало...+...бионт] – ўта шўр сув ҳавзаларида яшайдиган тирик организм; **потамобионт** [потамо...+...бионт] – чучук оқар сувларда – дарё ва жилғаларда яшовчи организм; **троглобионтлар** [юн. trogle – ин, уя; ғор +...бионт] – инларда, ғорларда, тоғ жинслари ёриқларида доимий яшовчи қўплаб сутэмизувчилар, умуртқасиз ҳайвонлар, ғор баликлари, думли амфибиялар.

БЛАСТО... [юн. blastos – ўсимта, муртак, новда] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, биология ва тиббиёт соҳаларида пушт (эмбрион)га алоқадорликни билдиради. Мас.: **бластома, бластопор, бластоцель, бластоциста, бластула; бластодерма** [бласто...+...дерма] – бластула (муртак) деворини ҳосил қилувчи ва бластоцелни (бирламчи тана бўшлиғини) ўраб турувчи бир ёки бир неча қават бўлиб жойлашган ҳужайралар ёки майдаланмасдан қолган сариқ модда; **бластолиз** [бласто...+...лиз] – пушт моддаларининг эриб кетиши; **бластомерлар** [бласто...+...мер] – қўп ҳужайрали ҳайвонларда уруғланган тухумҳужайраларнинг бўлиниб майдаланиши жараёнида ҳосил бўладиган ҳужайралар; **бластомикоз** [бласто...+...ми-ко(з)] – ҳайвонлар териси ва ички аъзоларида учрайдиган, ачитқисимон паразит замбуруғлар – бластомицетлар кўзғатадиган сурункали юқумли касаллик.

БЛЕНН(О)... [юн. blennos – шиллик, шилимшиқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг шилимшиқ моддага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **бленнорея** [бленно...+...рея] – кўз шиллик пардаси (конъюнктива)га гонококклар тушиши натижасида унинг ўткир йирингли яллиғланиши; **бленноррагия** [бленно...+...рра-гия] – баъзи аъзолардан шиллик аралаш йиринг ажралиши; **бленноторакс** [бленно...+ юн. thorax, thorakos – кўкрак] – нафас йўллари шиллик қаватининг катарал яллиғланиши.

БЛЕФАР(О)... [юн. blepharon – ковок] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кўз ковоғига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **блефароплегия, блефарофимоз; блефарит**

[блефар...+...ит] – кўз ковоқлари чети (киргоғи)нинг яллиғланиши; **блефаропластика** [блефаро...+...пластика] – кўз ковоғи ва унинг айрим қисмларидаги нуқсон ёки чандикларни йўқотиш мақсадида ўтказиладиган операция; **блефароспазм** [блефаро...+...спазм] – кўз айлана мушакларининг – ковоқларнинг спастик қисқариши, тортишиши; **блефаротомия** [блефаро...+...томия] – ковоқларнинг чекка бирикмасини кесиб, улар ўртасидаги оралиқни кенгайтириш.

БЛИЦ... [нем. Blitz – чакмок, яшин] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кучли тезлик, тез ўтадиган, бир он каби маъноларни билдиради. Мас.: **блицинтервью** [блиц...+ *ингл.* interview – учрашув] – қиска, бир онли, қизикарли суҳбат; **блицкриг** [блиц...+ *нем.* Krieg – уруш] – яшин тезлигидаги уруш; **блицсавол** [блиц...+ савол] – узоқ ўйлашга вақт берилмайдиган савол; **блицтурнир** [блиц...+ *нем.* Turnier – спорт мусобақаси] – тез ўтказиладиган шахсий ёки жамоавий спорт мусобақаси (мас.: тез муддатда, қоидага биноан, 5 минутда ўтказиладиган шахмат мусобақаси).

БЛОК... [*ингл.* block – блокировка] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тўсиш, тўхтатиш, яъни блокировка маъноларини билдиради. Мас.: **блок-аппарат** [блок...+ аппарат] – темир йўл станциясида ёки станциялараро блокировка системасини бошқарадиган аппарат; **блок-контакт** [блок...+ *лот.* contactus – туташиш] – автоматик бошқариш тизими электр аппаратлари, релелари ва контактларида қўлланадиган ва кичик қийматли бошқариш тоқларига мўлжалланган электр контакт; **блокпост** [блок...+ пост] – темир йўл участкасида станциялараро блокировка ускуналари билан жиҳозланган алоҳида пункт: семафор ва светофорларни бошқариб туради.

...БОЛ [*ингл.* ball – тўп, копток] – асосан, инглиз тилидан ўзлашган қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, тўп, копток маъноларини билдиради. Мас.: **бейсбол, гандбол, мотобол, софтбол, баскетбол** [*ингл.* basket – сават, тўр +...бол] – икки жамоа аъзоларининг (6 кишидан иборат) тўпни бир-бирига қўлма-қўл ошириб, майдоннинг икки тарафида муайян баландликдаги тахтага ўрнаштирилган тўрли ҳалқага тушириш ўйини; **волейбол** [*ингл.* volley – (қўл билан) уриб қайтармоқ +...бол] – жамоавий ўйналадиган спорт тури – ўйинчилар тўпни қўл билан уриб, ўртадаги тўр тўсиқдан ошириб, рақиб майдонига туширишга ҳаракат қиладилар; **футбол** [*ингл.* foot – оёқ +...бол] – ҳар бири 11 кишидан иборат икки жамоанинг бир-бирининг дарвозасига оёқ, бош, елка (қўлдан ташқари) зарбаси билан кўпроқ тўп киритишга асосланган спорт ўйини.

БОЛО... [*юн.* bole – нур] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг нурга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **болометр** [боло...+...метр] – электромагнит нурланиш энергиясини

ўлчаш учун мўлжалланган асбоб; **болоскоп** [боло...+...скоп] – организмдаги ёт жисмларни жарроҳлик йўли билан олиб ташлаш мақсадида уларнинг турган жойини аниқлайдиган асбоб.

БОНИ... [лот. bonus – сифатли, яхши] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сифат жиҳатидан талабга жавоб берадиган, сифати яхши деган маъноларни билдиради. Мас.: **бонитировка** [лот. bonitas – яхши сифатлилиқ < bonus] – 1) зотли ҳайвонларни наслдорлик ва маҳсулдорлик хусусиятлари бўйича баҳолаш; 2) тупроқ унумдорлигини қиёсий баҳолаш; **бонификация** [бони...+ ...фикация] – 1) товарнинг сифати шартномадагидан юқори бўлган ҳолларда товар нархига қўйиладиган қўшимча нарх; аксинча ҳолларда эса товар нархини пасайтириш; 2) сотилган товарлар миқдorigа қараб савдо хизматчиларини мукофотлаш.

БОТАН... [юн. botane – ўт, ўсимлик] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўсимликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **ботанизирка** [< ботаника] – ботаник экскурсияларга борганда йиғилган ўсимликлар солинадиган металл кутича; **ботаника** [юн. botanikos – ўсимликка тегишли] – ўсимликлар, уларнинг яшаш ва ривожланиш қонуниятлари ҳақидаги фанлар мажмуи.

БОТРИ(О)... [юн. botrys – шингил] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирор нарсанинг қисми, бўлаги маъносини билдиради. Мас.: **ботриомикоз** [ботрио...+ мик(о)...+...оз] – ҳайвонларда учрайдиган, айрим замбуруғлар қўзғатадиган сурункали юкумли касаллик; **ботриомикомма** [ботрио...+ мик(о)...+...омма] – тери ва шиллик қаватдан шингил ва замбуруққа ўхшаб осилиб турадиган хавфсиз ўсма.

БРАДИ... [юн. bradys – секин] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ҳаракатнинг қисқаришига, секинлашишига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **брадикинезия, брадикардия, брадипраксия, брадифагия, брадифазия; брадикардия** [бради...+...кардия] – юрак қисқаришларининг секинлашиши, юракнинг секин (минутига 60 мартадан кам) уриши; **брадилексия** [бради...+ юн. lexis – сўз бойлиги] – ўқиш қобилятининг секинлашиши; ҳар бир сўзни ҳижжалаб, тўхтаб-тўхтаб, чўзиб ўқиш; **брадифрения** [бради...+ юн. phren – ақл, фикрлаш] – барча руҳий жараёнлар (фикрлаш, нутқ, ҳиссиёт)нинг умумий сусайиши.

БРАХИ... [юн. brachys – қисқа, калта] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, калта, қисқа маъноларини билдиради. Мас.: **брахиалгия, брахибазия, брахигнатия; брахидактилия** [брахи...+ юн. daktylos – бармоқ] – ривожланиш нуқсони; қўл ёки оёқ бармоқларининг туғма калта бўлиши; **брахикардия** [брахи...+...кардия] – юракнинг секинлашган ритмик қисқариши; **брахикефалия** // **брахи-**

цефалия [брахи...+...цефалия] – думалокбошлик, калтабошлик; калла шаклининг кўндалангига каттароқ бўлиши.

БРИ(О)... [юн. bryon – мох, йўсин] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг йўсин, мохга оидлигини билдиради. Мас.: **бриолог** [брио...+...лог] – бриология мутахассиси, йўсиншунос; **бриология** [брио...+...логия] – ботаника фанининг мохларни (йўсинларни) ўрганувчи бўлими.

БРОМ(О)... [юн. bromos – қўланса, сассиқ] – ўзлашма қўшма ва ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қўланса, сассиқ ҳид маъноларини ҳамда бром элементини билдиради. Мас.: **бромидроз** [бром...+ юн. hidros – тер] – қўланса ҳидли тер чиқиши; **бромизм** [бром...+...изм] – бром тузларини узоқ вақт қабул қилиш туфайли заҳарланиш; **броминдиг** [бром...+ лот. indiges – кўк] – индиго молекуласидаги водород атомлари ўрнига бром атомлари киритиб ҳосил қилинган, қизил-бинафша рангдан оч яшил-кўк ранггача бўлган маҳсулот; газламаларни бўйшда кенг қўлланади; **бромофос** [бром...+ фос(фор)] – боғлар ва сабзавот экинларининг зараркуанда ҳашаротларини йўқотишда ишлатиладиган препарат.

БРОН(Е)... [нем. Brunja – зирх, қоплама, совут] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг брон (зирх)га алоқадорлигини билдиради. Мас.: **бронедрезина**, **бронекатер**, **бронепоезд**; **броневеомобиль** [брон...+ веомобиль] – пулемёт, баъзан тўп билан жиҳозланган, зирх билан қопланган ҳарбий веомобиль; **бронетранспортёр** [брон...+ транспортёр] – жанг майдонига аскарлар ташийдиган ва разведка қиладиган зирхли машина; **бронетшар** – брон (зирх)ни тешиб ўтадиган қурол тури.

БРОНХ(О)... [юн. bronchos – томоқ; кекирдак, трахея] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кекирдак, трахеяга оидлик маъносини билдиради. Мас.: **бронхоаденит**, **бронхография**, **бронхопневмония**, **бронхоскоп**, **бронхоспазм**, **бронхоэктомиа**; **бронхит** [бронх...+...ит] – бронхлар шиллик пардаларининг яллиғланиши; **бронхология** [бронхо...+...логия] – пульмонологиянинг бронх касалликларини ўрганадиган бўлими; **бронхоскопия** [бронхо...+...скопия] – трахея ва бронхларнинг ички юзасини бронхоскоп ёрдамида кўриб текшириш усули.

БРОНТ(О)... [юн. bronte – момақалдирик; гулдуреган овоз] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, гулдуреган овоз маъносини билдиради. Мас.: **бронтидар** [бронт(о)...+...ид] – юқори сейсмик фаол ҳудудларда эшитиладиган гулдуреган паст товушлар; **бронтозавр** [бронто...+...завр] – калтакесаксимон ўсимликхўр динозаврларнинг бир тури; апатозаврнинг эски номи.

БРУКС(О)... [*юн. brycho – ғичирлатмоқ*] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тиш ғичирлатишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **бруксизм** [брукс...+...изм] – ухлаб ётганда тишни ғичирлатиш одати; **бруксомания** [бруксо...+...мания] – уйғоқликда дам-бадам тишни ғичирлатишга ўрганиб қолиш.

БУЛ... [*ингл. bull – буқа, хўкиз < юн. bus – хўкиз*] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, хўкиз, хўкиздай, хўкиз кучи каби маъноларни билдиради. Мас.: **булимия** [бул...+ *юн. limos – очлик*] – эндокрин ва бошқа баъзи касалликларда хуруж холида рўй берадиган бениҳоя очлик, очкўзлик, ебтўймаслик; “молдек овқат ейиш”; **бульдог** [*ингл. bulldog – хўкиз-ит*] – 1) тумшуғи тўмтоқ, бўйин ва оёқлари калта, жағи кучли ит; 2) калта стволли пистолет; **бульдозер** [*ингл. bulldozer < юн. bus – хўкиз*] – 1) ерни суриш ва текислаш учун махсус кескич билан усқуналанган гусеничали трактор; 2) машинасозликда: металлни қиздириб ёки совуклайин букиш, тўғрилаш, турли шаклдаги деталлар тайёрлаш учун мўлжалланган кучли пресс-дастгоҳ.

...БУЛИЯ [*юн. bul – ирода, куч*] – ўзлашма ясама сўзларнинг иккинчи (охирги) таркибий қисми бўлиб, ирода, хоҳиш, истак, иштиёқ маъноларини билдиради. Мас.: **гипербулия** [гипер...+...булия] – иштаҳанинг ортикча даражада зўр бўлиши; **гипобулия** [гипо...+...булия] – иш-фаолиятга истак ва иштиёқнинг пасайишидан иборат ҳиссий ҳолат; **парабулия** [пара...+...булия] – ҳавас, интилиш ва мойилликнинг бузилиши.

БУЛЛ... [*лот. bulla – шар, пуфакча*] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шар, пуфакча деган маъноларни билдиради. Мас.: **буллёз** [булл(а)...+...оз] – теридан кўтарилиб чиққан, пуфакчали, пуфакчадан иборат касаллик; **буллит** [*ингл. bullet – ўқ, ядро < лот. bulla – металл шарча*] – шайбали хоккейда рақиб дарвозаси томон белгиланган жарима зарбаси; пенальти.

БУЛЬБ... [*лот. bulbus – пиёз*] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, пиёзча, кичкина пиёз маъноларини билдиради. Мас.: **бульбила** [бульб...+...илла] – пиёз, саримсоқ кабиларнинг гўпулида ва пиёзнамоларга мансуб бошқа ўсимликларнинг барг қўлтиғида ўсадиган майда пиёзчалар; **бульбит** [бульб...+...ит] – ўн икки бармоқ ичак пиёзчасининг яллиғланиши; дуоденитнинг бир тури.

БУРС... [*лот. bursa – ҳамён; халтача*] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, халтача, халтачага ўхшаш маъноларини билдиради. Мас.: **бурсит** [бурс...+...ит] – бўғим шиллиқ халтачасининг ўткир ёки сурункали яллиғланиши; **бурсэктомия** [бурс...+...эктомия] – яллиғланган бўғим халтачасини кесиб олиб ташлаш.

...БУС [лат. (omni) bus – ҳамма учун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг охирги таркибий қисми бўлиб, ҳамма, ҳамма учун деган маъноларни билдиради. Мас.: **автобус** [авто...+...бус] – йўловчи ташийдиган, тўққиз ва ундан ортиқ ўриндиғи бўлган автомобиль; **аэробус** [аэро...+...бус] – йўловчи ташийдиган, кўп ўринли улкан ҳаво транспорти.

БУТИР... [нем. Butter < юн. butyron – ёғ, мой] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ёғга, мойга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **бутерброд** [нем. Butter – ёғ + Brot – нон] – устига сариеғ суртилган ёки пишлоқ, колбаса япроғи қўйилган бир кесим нон; **бутирометр** [бутиро...+...метр] – сут таркибидаги ёғ миқдорини аниқлайдиган асбоб.

В

ВАГО... [лат. vagus – адашган, дайди, дарбадар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, адашган нерв маъносини ифодалаш учун хизмат қилади. Мас.: **вагомиметик, ваготония; ваготомия** [ваго...+...томия] – адашган нервни олиб ташлаш ёки қисман кесиб ташлаш.

ВАЗ(О)... [лат. vas – томир; йўл] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, томирга оид, уруғ тизимчасига алоқадор каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **вазоганглион, вазогипертония, вазолигатура, вазорезекция, вазоспазм; вазомоторлар** [вазо...+ мотор] – томирларни ҳаракатлантирувчи нерв толаларининг умумий номи; **вазопрессин** [вазо...+ лат. pressus – босиш, эзиш +...ин] – аслида гипоталамусда ҳосил бўлиб, гипофиз (мия ортиғи)да тўпланадиган, кейин қонга ўтадиган нейрого르몬; **вазотомия** [вазо...+...томия] – қон томирларини кесиш.

ВАКК... [лат. vacca, vaccula – сигир; vaccinus – сигирга оид] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг сигирга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **вакцинация, вакцинотерапия; вакциналар** [лат. vaccinus] – ўлдирилган ёки кучсизлантирилган микроорганизмлардан, уларнинг зарарсиз токсинларидан тайёрланган, юқумли касалликлар олдини олиш учун ишлатиладиган, дастлаб сигир чечагидан олинганлиги учун шундай номланган эмдорилар.

ВАКУ... [лат. vacuum – бўшлиқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бўш, бўшлиқ деган маънони ифодалаш учун хизмат қилади. Мас.: **вакуоалар** [фр. vacuole < лат. vacuus +...ола] – ўсимлик ва ҳайвонлар ҳужайралари ёки бир ҳужайрали организмлар цитоплазмасида ичи ҳужайра суюқлиги (шираси) билан тўлган бўшлиқлар;

вакуум [ваку...+...ум] – 1) тамоман бўш жой, бўшлиқ; 2) сийраклаштирилган газнинг атмосфера босимидан паст босимдаги ҳолати; **вакуумметр** [вакуум +...метр] – сийраклаштирилган газлар босимини ўлчайдиган асбоб.

ВАРИ(О)... [*лот.* *varia* – ҳар хил, турли-туман; ҳар хил қилмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзгариш, ҳар хиллик маъноларини билдиради. Мас.: **варикап** [*ингл.* *varicap* < *vari(able)*] – ўзгарувчан + сар(*asity*) – сиғим] – электрон қурилмаларда ўзгарувчан сиғим сифатида қўлланадиган яримўтказгичли электр асбоб; **вариконд** [*ингл.* *varicond* < *vari(able)* + *cond(enser)*] – конденсатор] – ташки электр майдони таъсирида сиғими ўзгарадиган конденсатор; **вариометр** [варио...+...метр] – 1) учаш аппаратларида учаш баландлигининг ўзгариш тезлигини аниқловчи асбоб; 2) бирор геофизик катталикнинг ўзгаришини, мас., ер магнетизми ўзгаришини аниқлайдиган асбоб.

ВАТЕР... [*ингл.* *water* – сув] – муайян сўзларга қўшилиб, сувга алоқадор, сув билан боғлиқ маъноларини ифодаловчи қўшма сўзлар ҳосил қилади. Мас.: **ватержакет** (печъ) [ватер...+ *ингл.* *jacket* – куртка; ғилоф] – сув кўйлаги; рудалардан турли металлларни эритиб ажратиб олиш учун мўлжалланган шахта печи; юқори қисми оловбардош ғиштан, куйи қисми сув билан совитиладиган ичи бўш пўлат кутилардан иборат бўлади; **ватерклозет** [ватер...+ *ингл.* *closet* – ҳожатхона] – унитазни қувур суви билан ювиладиган ҳожатхона; **ватерлиния** [ватер...+ *ингл.* *line* – чизиқ] – ҳаракатланаётган кеманинг тинч ҳолатдаги сув сатҳи билан кесишиш чизиғи; **ватерполо** [ватер...+ *поло*] – сувда тўп билан ўйналадиган жамоавий спорт тури.

ВЕГЕТ... [*лот.* *vegetare* – ўстирмоқ, жонлантирмоқ; ўсмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўсиш, ривожланиш, ўсимлик каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **вегетарианлик** [*ингл.* *vegetarian* < *лот.* *vegetarius* – ўсимликка оид] – овқатланишда ҳайвон маҳсулотларидан тийилиб, асосан, мева ва сабзавотлар тановул қилиш; **вегетацион** [*фр.* *vegetation* – ўсимлик < *лот.* *vegetatio* – жонланиш, ўсиб чиқиш]: **вегетацион аъзолар** – ўсиш ва озикланиш аъзолари, мас., ўсимликларда – илдиз, поя, барглар; ҳайвонотда – овқат ҳазм қилишда иштирок этувчи ва бошқа аъзолар.

ВЕЗИК(О)..., ВЕЗИКУЛ(О)... [*лот.* *vesica* – сийдик пуфаги; копток; қаварчик, пўрсилдоқ; *vesicula* – пуфакча; қўзоқ, уруғ қобиғи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг пуфак, пуфакча, сийдик пуфакчаси, уруғ пуфакчасига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **везикостомия**, **везикулоэктомия**; **везикулалар** [везик(о)...+...ула] – 1) тери тошмаларининг элементлари – ичида тиник ёки лойқа суюқлик тўпланган яримшарсимон пуфакчалар; 2) одам ва

хайвонлар организмда (уруғ, ўпка, простатада) пайдо бўлган пуфакчасимон ҳосилалар; **везикулит** [везикул(о)...+...ит] – уруғ пуфакчаларининг яллиғланиши; **везикулография** [везикуло...+...графия] – уруғ пуфакчаларини рентген нурлари билан расмга олиш; **везикулотомия** [везикуло...+...томия] – уруғ пуфакчаларини ёриш.

ВЕЛО... [лот. *velox (velocis)* – жонли, чакқон; тез] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, уларнинг тезликка, велосипедга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **веломобиль, велоспорт, велотрек; велодром** [VELO...+...дром] – велосипед спорти бўйича мусобақа ва машқлар ўтказиладиган (очиқ ёки ёпиқ) спорт иншооти; **велосипед** [VELO(с)...+ лот. *pes (pedis)* – оёқ] – оёқ билан ҳаракатга келтириладиган, 2 ёки 3 гилдиракли транспорт воситаси.

ВЕНЕ..., ВЕН(О)... [лот. *vena* – қон томири тури] – айрим қўшма сўзларнинг таркибида келиб, шу сўзларнинг венага алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **венография, веностаз, венотомия, венула; венопункция** [вене...+ лот. *punctio* – санчиш, укол] – қон қуйиш ёки олиш ҳамда дори-дармонни венага киритиш учун венани ҳавол (ичи бўш) нина билан санчиб тешиш; **венесекция** [вене...+ лот. *sectio* – тилиш, кесиб очиш] – қон қуйиш, қон чиқариш ва дори киритишда венопункциянинг иложи бўлмаган ҳолларда венани тилиш, кесиб очиш.

ВЕНТ(ИЛ)... [лот. *ventilare* – пуфламоқ, эсмоқ, ҳаво ҳайдамоқ, силкитмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг шамол билан боғлиқлигини билдиради. Мас.: **вентилятор** [лот. *ventilatio* – шамоллатиш, ҳаво ҳайдаш] – ҳаво ёки газларни ҳайдовчи ёки сўрувчи, ҳаво алмаштирувчи қурилма; **вентиляция** [лот. *ventilatio* – шамоллатиш, ҳаво ҳайдаш] – хоналарнинг ҳавосини алмаштириб туриш ҳамда шу жараёни амалга оширишга мўлжалланган қурилмалар мажмуи.

ВЕНТР(И)..., ВЕНТРИКУЛ(О)... [лот. *vent(e)r* – қорин, қурсок; *ventriculus* – қоринча (мияда ва юракда)] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қоринга, юрак ёки мия қоринчаларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **вентрал** (қоринга оид), **вентрикулар, вентрикулопунктура, вентрикулостомия, вентрикулотомия, вентрофикация; вентрикулит** [вентрикул...+...ит] – одатда, мия қоринчаларининг инфекция сабабли ривожланадиган яллиғланиши; **вентрикулография** [вентрикуло...+...графия] – бош мия қоринчаларига игна билан ҳаво юбориб, контраст рентгенологик усул билан текшириш (суратини олиш); **вентрикулометрия** [вентрикуло...+...метрия] – мия қоринчаларининг ҳажмини ўлчаш; **вентрикулоскопия** [вентрикуло...+...скопия] – мия қоринчаларини оптик толали асбоблар ёрдамида текшириш.

ВЕР... [*лот. verus* – ҳақиқий, ишончли] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларда ҳақиқий, чин, ишончли семаларини ҳосил қилади. Мас.: **вердикт** [*ингл. verdict* < *лот. vere dictum* – тўғри айтилган] – 1) суд маслаҳатчиларининг суд жараёнида айбдорнинг айби бор ёки йўқлиги ҳақида қабул қилган қарори; 2) ҳал қилувчи қарор, қатъий фикр; **верификация** [*фр. verification* < *лот. verus* + ...фикация] – назарий қоидалар ҳақиқийлигини текшириш, ишончлиликни тажриба йўли билан аниқлаш.

ВЕРМ(И)..., **ВЕРМИКУЛ(О)...** [*лот. vermis* – чувалчанг; курт, шиллиққурт; *vermiculus* – кичкина курт, чувалчанг] – ўзлашма ясама сўзларнинг ўзак (асос) қисми бўлиб, ўзи қўшилган элементлар билан чувалчангга, куртга алоқадор терминлар ҳосил қилади. Мас.: **вермикулибетон** (ғовак, енгил бетон), **вермикулит** (минерал); **вермицидлар** [верми...+...цид] – ичакда яшовчи гельминтларни йўқотиш учун фойдаланиладиган кимёвий моддалар; **вермишель** [*итал. vermicelli* < *vermicello* – кичкина чувалчанг < *лот. vermiculus*] – ингичка цилиндр шаклидаги лапша (утра).

ВЕТЕР... [*лот. vetus* – кекса, қари] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, кекса, қари маъносини билдиради. Мас.: **ветеран** [*фр. veteran* < *лот. veteranus* – кекса, синалган, тажрибали] – 1) қадимий Римда армия хизматини ўтаб бўлиб, муайян имтиёзлар олган аскар; 2) бирор соҳада узоқ йил ишлаган ёки хизмат қилган киши; фахрий.

ВИА... [*лот. via* – йўл] – ўзлашма қўшма сўзнинг таркибий қисми бўлиб, ўтказиш жойи, йўл каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **виадук** [*фр. viaduc* < *лот. via* + *duco* – ўтказаман] – йўлўтказгич; йўлнинг дарё, жарлик, дара, ботқоқлик ҳамда бошқа йўллар билан кесишган жойларида қуриладиган кўприксимон иншоот.

ВИБР(О)... [*лот. vibro* – титрайман, тебранама] – ўзлашма қўшма сўзлар таркибида келиб, титраш, тебраниш маъноларини ифодалайди. Мас.: **вибрация**, **виброграф**, **виброизоляция**, **вибротравма**; **виброметр** [вибро...+...метр] – тебраниш (вибрация)ларни аниқлайдиган электромеханик асбоб; **вибротерапия** [вибро...+...терапия] – айрим касалликларни, хусусан, периферик нерв системаси касалликларини махсус аппаратлар билан ҳосил қилинган вибрация ёрдамида даволаш усули; **виброфон** [вибро...+...фон] – ўзига хос титрама товуш чиқарадиган урма чолғу асбоби.

ВИВИ... [*лот. vivus* – тирик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, тирик, жонли маъноларини билдиради. Мас.: **вивидиффузия**, **вивисекция**, **вивификация**; **виварий** [вив(и)...+...арий] – тажриба ва намоиш учун турли ҳайвонлар асраладиган ва кўпайтириладиган бино; ҳайвонотхона; **вивипария** [виви...+ *лот. pario* – туғаман]

– 1) тирик туғилиш, туғиш; хомила (муртак)нинг она организми ичида ривожланишидан иборат, одамга ва кўплаб сутэмизувчиларга хос насл қолдириш усули; 2) уруғнинг пишиб етилмаган мева ичида она ўсимликнинг ўзидан ўсиб чиқиши.

ВИДЕО... [*лот. video* – қарайман, кўряпман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тасвир ҳақида ахборот узатувчи электрсигналларга, шунингдек, тасвир узатиш тизимида қўлланувчи қурилмаларга алоқадорлигини англатади. Мас.: **видеобар, видеодиск, видеокамера, видеоплейер, видеопрокат, видеоролик, видеосалон, видеотелефон; видеоаппаратура** [видео...+ аппаратура] – видеофильмларни ёзиб олиш, монтаж қилиш, кўриб чиқиш ва оммавий намоиш қилиш учун мўлжалланган техника жихозлари (видеомагнитофон, видеокамера ва бошқалар); **видеобизнес** [видео...+ бизнес] – видеофильмлар яратиш ва уларни прокатга чиқариш (пуллаш) билан боғлиқ хусусий ишбилармонлик; **видеокассета** [видео...+ *фр. cassette* – қутича < *лот. capsa* – қути] – ичида товуш ва тасвирни ёзиб олиш ва уни телевизор орқали қайта кўрсатишга мўлжалланган магнит лентаси бўлган пластмасса кассета; **видеокучайтиргич** [видео...+ кучайтиргич] – видеоимпульсларни кучайтириб берувчи электрон қурилма; **видеомагнитофон** [видео...+ магнитофон] – телевизион тасвирни товуш (овоз) жўрлигида магнит лента (диск)га ёзиб олиб, уни телеэкранда қайта кўрсатиш ва эшиттириш учун мўлжалланган аппарат; **видеотека** [видео...+...тека] – 1) видеокассета ва видеодисклар тўплами; 2) улар сақланадиган жой, омбор; **видеофильм** [видео...+ фильм] – видеотехника, видеоаппаратуралар ёрдамида яратилган ва намоиш этиладиган фильм; шундай видеоёзувчи кассета.

ВИЗ... [*лот. visere* – қарамоқ, синчиклаб қарамоқ, текширмоқ; бормоқ, ташриф буюрмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, қараш, синчиклаб текшириш; ташриф, (юзма-юз) кўришиш каби маъноларни билдиради. Мас.: **визави, визир, визит, визитация; виза** [*фр. visa* < *лот. visus* – кўрилган, кўриб чиқилган, кўздан кечирилган] – 1) фуқароларнинг бошқа бирон-бир давлатга кириши, ундан чиқиши, қисқа муддат яшаши ёки давлат ҳудудидан ўтиши учун масъул идоралар томонидан фуқаро паспортига қўйиладиган махсус расмий рухсат белгиси; 2) бирон-бир ҳужжат устидаги ёзув – мансабдор шахснинг ушбу ҳужжатнинг ҳақиқийлигини тасдиқловчи ёки унга (қонуний) куч берувчи розилик белгиси; **визуал** [*лот. visualis* – кўришга оид, кўриладиган] – оддий, қуролланмаган кўз билан ёки бирор оптик асбоб ёрдамида кўриладиган; масалан, визуал кузатиш, визуал реклама; **визуализация** [визуал +...ация] – муайян физик жараён ёки ҳодисани кўриш учун қулай бўлган шаклда гавдалантириш (тақдим этиш).

ВИРИЛ... [*лот. virilis* – эркакча, эркакка хос < *vir* – эркак] – ўзлашма ясама сўзнинг биринчи қисми бўлиб, эркак, эркакка хос маъноси билдиради. Мас.: **вирилизм** [вирил...+...изм] – эндокрин касаллик; аёлларда эркакларга хос иккиламчи жинсий белгиларнинг (мас., соқол, мўйлов) пайдо бўлиши.

ВИСК(ОЗ)... [*лот. viscosus* – ёпишқоқ] – ўзлашма қўшма ва ясама терминларнинг таркибий қисми бўлиб, ёпишқоқ, қовушқоқ маъноларини ифодалайди. Мас.: **вискоза, вискозин; вискозиметр** [вискози...+...метр] – суюқлик ва газларнинг ёпишқоқлигини аниқлайдиган асбоб; **вискозиметрия** [вискози...+...метрия] – суюқлик ва газларнинг ёпишқоқлигини ўлчаш усуллари (капилляр, ультратовуш, ротацион усуллар) мажмуи.

ВИТ... [*лот. vita* – ҳаёт < *vivo* – яшайман] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, ҳаёт, яшаш маъноларини билдиради. Мас.: **витализм** [< *лот. vitalis* – ҳаётгий +...изм] – биологияда: организмларда ҳаётгий ҳодисаларни бошқарадиган номоддий, ғайритабiiй кучлар бор, деб тушунтирадиган оқимлар мажмуи; **витами́нлар** [вита...+ аминлар – аммиакли органик бирикмалар] – тирик организмларнинг ҳаёт фаолияти ва нормал модда алмашинуви учун зарур бўлган органик бирикмалар.

ВИТЕЛЛ(О)... [*лот. vitellus* – сариклик] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сарик рангга алоқадорлик маъносини ифодалайди. Мас.: **вителлин; вителлогенез** [вителло...+...генез] – сариклик ҳосил бўлиши, ооцитларнинг тез ўсиш фазасида уларда сариклик синтезланиши ва тўпланиши.

ВИТР... [*лот. vitrum* – шиша] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, маълум қўшимчалар билан биргаликда шишага алоқадор маъносини билдиради. Мас.: **витрина; витраж** [витр...+...аж] – шиша парчаларидан териб ёки шаффоф материаллардан фойдаланиб, дераза, эшикларга ҳар хил рангларда ишланган нақш, тасвир; **витрификация** [витри...+...фикация] – температуранинг пасайиши натижасида суюқликнинг шишасимон ҳолатга ўтиши.

ВИЦЕ... [*лот. vice* – ўрнига, ...учун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ёрдамчи, ўринбосар маъноларини англатади. Мас.: **вице-директор; вице-президент** – 1) айрим давлатларда давлат бошлиғининг айнаи у билан бир пайтда сайланадиган ўринбосари; 2) турли миллий ва халқаро ташкилотларда президент ўринбосари.

ВОКАЛ(И)... [*лот. vocalis* – овозга, товушга оид; овозли] – ўзлашма қўшма ва ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг товушга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **вокалиграмма, вокализация, вокалископия, вокалист; вокализм** [вокал...+...изм] – муайян

тил, лахжа, тиллар оиласи ёки гуруҳининг унли товушлари, уларнинг белги ва муносабатлари тизими; **вокодер** [во(кал)...+ лот. code – шифр, код] – сўзлашув нутқи кодланган тарзда узатиладиган телефон алоқа тури (узоқ масофали алоқа линияларида уларнинг узатиш қобилиятини орттириш учун қўлланади).

ВУЛЬВ(О)... [лот. vulva – аёлларнинг ташқи жинсий аъзолари] – ўзлашма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг аёлларнинг ташқи жинсий аъзоларига ва уларнинг касалликларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **вувльвизм, вувльвовагинит; вувльвит** [вувльв...+...ит] – аёллар ташқи жинсий аъзоларининг яллиғланиши; **вувльвоэктомия** [вувльво...+...эктомия] – аёлларнинг ташқи жинсий аъзоларини жароҳлик йўли билан олиб ташлаш.

Г

ГАЛ(О)... [юн. hals, halos – туз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, туз; шўр, шўрхоқ маъноларини билдиради. Мас.: **галобионтлар, галоидлар, галофоблар; галогенез** [гало...+...генез] – курғоқчил зоналардаги юза сув ҳавзаларида шўр сувларнинг буғланиши натижасида осон эрийдиган тузлар чўкиндиларининг ҳосил бўлиш жараёни; **галогенлар** [гало...+...ген] – металллар билан бирикканда туз ҳосил қиладиган фтор, хлор, бром, йод, астат каби кимёвий элементлар гуруҳи; **галофиллар** [гало...+...фил] – ўта шўрланган муҳитда ҳаёт кечирадиган, шўрсевар организмлар; **галофитлар** [гало...+...фит] – чўл ва саҳролардаги ва денгиз соҳилларидаги шўрхоқ ерларда ўсувчи ўсимликлар; **галургия** [гал(о)...+...ургия] – кимё технологиясининг турли минерал тузлар олиш усулларини ишлаб чикувчи тармоғи.

ГАЛАКТ(О)... [юн. gala (galaktos) – сутли] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сутга ва сут безига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **галактозурия, галактома, галактопексия, галактопоз, галактоскоп, галактоцеле; галактика** [юн. galaktos – сутсимон, сутли] – Қуёшни ҳам ўз ичига оладиган юлдузлар системаси; **галактоза** [галакто...+...оза] – оддий қанддан иборат органик модда; сут қанди (лактоза)нинг таркибига кириди; **галактометр** [галакто...+...метр] – сутнинг солиштирма оғирлигини ўлчаш учун ишлатиладиган махсус асбоб; **галакторея** [галакто...+...рея] – кўкракдан сутнинг ўз-ўзидан оқиши; **галактостаз** [галакто...+ юн. states – кўзғалмас] – эмизикли аёлнинг сут безида сут туриб қолиши; **галактотерапия** [галакто...+...терапия] – касалларни сут билан ва сутдан тайёрланган шифобахш препаратлар билан даволаш.

ГАЛЛ(О)... [*лот. galla* – француз; сиёхранг] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, французларга, француз тилига оидликни билдиради. Мас.: **галлицизм** [*лот. gallicus* – галларга оид + ...изм] – француз тилидан ўзлашган ёхуд француз тилидаги қолипларга таклид қилиб тузилган сўз ёки иборалар; **галломания** [галло...+...мания] – французпарастлик, французларга хос барча нарсаларга хайрихоҳлик, ихлосмандлик.

ГАЛЬВАНО... [итальян олими Л.Гальвани (Galvani) номидан] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг гальвани (яъни электр) токига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гальвано-каутер**, **гальванопластика**, **гальваноскоп**, **гальваностегия**, **гальванотермия**, **гальванотропизм**, **гальванофобия**; **гальванокаустика** [гальвано...+ *юн. kaustikos* – куйдирувчи, ловуллагувчи] – 1) гальвани токида қиздирилган махсус учликлар билан тўқималарни куйдириш усули; 2) металлга туширилган расмни гальвани токи билан ишлаш; **гальванометр** [гальвано...+...метр] – электр занжиридаги жуда кичик ток, кучланиш ва электр миқдорини ўлчайдиган асбоб; **гальванотерапия** [гальвано...+...терапия] – бўғим, мушак, асабларнинг функционал ва органик касалликларини даволаш учун доимий электр токини қўллаш; **гальванотехника** [гальвано...+ техника] – амалий электрокимёнинг бир соҳаси; металл ва металлмас буюмлар сиртига электролитик усулда металл қоплаш жараёни.

ГАМЕТО... [*юн. gametos* – жинсий етуклик; *gamete* – хотин, *gametes* – эр] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзи қўшилиб келган сўзларда жинсий етуклик маъносини билдиради. Мас.: **гаметангий**; **гаметогенез** [гамето...+...генез] – жинсий хужайралар – гаметаларнинг ҳосил бўлиши ва етилиш жараёни; **гаметофит** [гамето...+...фит] – насли алмашилиб ривожланадиган юқори даражали ўсимликларнинг жинсий авлоди; **гаметофор** [гамето...+...фор] – гаметофитнинг жинсий аъзолар жойлашган қисми; **гаметоцидлар** [гамето...+...цид] – гаметоцитларни ўлдирувчи кимёвий моддалар; **гаметоцит** [гамето...+...цит] – етилаётган жинсий хужайра.

...ГАМИЯ [*юн. gamos* – никоҳ, жуфтлашиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, никоҳ, қўшилиш; оила маъноларини билдиради. Мас.: **автогамия**, **апогамия**, **гетерогамия**, **сингамия**, **экзогамия**, **эндогамия**; **гологамия** [голо...+...гамия] – баъзи яшил сувўтлар, тубан замбуруғларда жинсий жараёнларнинг энг оддий тури; бунда жинсий хужайралар эмас, балки бутун бошли организмлар қўшилади; **гомогамия** [гомо...+...гамия] – 1) икки жинсли гулда уруғчи ва чангчиларнинг бир вақтда етилиши; 2) эркак ва уруғчи жинсли индивидларнинг ўз наслига бир хил комбинацияли

генларни ўтказиши; **моногамия** [моно...+...гамия] – 1) бирникоҳлик; оила ва никоҳнинг бир эркак ва бир аёлнинг доимо бирга яшашидан иборат тарихий шаклларида бири; 2) эркак ҳайвоннинг бир ёки бир неча мавсум давомида айна бир урғочи ҳайвон билан қўшилиб яшаш; **полигамия** [поли...+...гамия] – кўпникоҳлик (кўпхотинлик ёки кўпэрлик).

ГАММА... [юн. алифбосидаги учинчи ҳарф (γ) ва шу ҳарфнинг номи] – гамма-нурлар билан боғлиқ бўлган қўшма сўзларнинг таркибий қисми. Мас.: **гамма-аппарат**, **гаммаглобулин**, **гамма-камера**, **гамма-кардиограмма**, **гамма-нурланиш**; **гамма-дефектоскопия** [гамма...+ юн. defectus – нуқсон +...скопия] – буюмларнинг ички нуқсонларини гамма-нурлар ёрдамида аниқлаш усули; **гамма-спектроскопия** [гамма...+ лат. spectrum – кўриниш, ҳаёлий образ +... скопия] – спектроскопиянинг атом ядролари гамма-нурланишининг спектрлари ва энергиясини ўлчаш билан шуғулланадиган бўлими; **гамма-терапия** [гамма...+...терапия] – беморларни гамма-нурлар ёрдамида даволаш усуллари мажмуи; **гамма-функция** [гамма...+ функция] – математик анализдаги муҳим функциялардан бири.

ГАНГЛИО... [юн. ganglion – бўртиқ, шиш, ўсма; тугун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бўртиқ, нерв тугуни маъноларини билдиради. Мас.: **ганглиоцит**, **ганглиоэктомия**; **ганглиоблокаторлар** [ганглио...+ блокатор] – асосан, вегетатив ганглийлар синапсларида нерв қўзғалишининг ўтишини сусайтирадиган моддалар; **ганглионеврома** [ганглио...+ неврома] – вегетатив ва марказий нерв системаси турли бўлимлари ганглий хужайрасининг хавфсиз ўсмаси; **ганглионит** [ганглио(н)...+...ит] – нерв хужайралари тугуни ва вегетатив ганглийнинг яллиғланиши.

ГАПЛО(О)... [юн. haploos – якка, содда] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, содда, якка, яккалик каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **гаплобактерия** [гапло...+ бактерия] – бир-бири билан қўшилмаган, мустақил хужайралардан ташкил топган бактериялар гуруҳи; **гаплобионт** [гапло...+...бионт] – хужайраси гаплоид хромосомали жинсий насл; **гаплоид** [гапл(о)...+...оид] – бошланғич тур соматик хромосомалари тўпламининг фақат ярмигагина эга бўлган индивид; **гаплогения** [гапло...+...логия] – сўзда бирин-кетин келган иккита бир хил ёки ўхшаш фонетик таркибли бўғинлардан биттасини тушириб талаффуз этиш; **гаплофаза** [гапло...+ юн. phasis – намоён бўлиш, пайдо бўлиш] – организмнинг ривожланиш циклида хужайра ядросидаги хромосомалар тўплами гаплоид (биттадан) бўлган давр.

ГАПТО(О)... [юн. hapto – тегаман, яқинлашман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ёпишмоқ, уринмоқ маъноларини

билдиради. Мас.: **гаптоглобин** (гаптоглобулин) [гапто...+ глобулин] – одам қони зардобининг (плазмасининг) таркибий қисмларидан бири бўлган мураккаб оқсил; **гаптотропизм** [гапто...+ *юн. tropos* – бурилиш, йўналиш +...изм] – чирмашиб ўсувчи ўсимликлар учини (аъзоларини) бирор қаттиқ жисмга тегиб бурилиши ёки айланиши.

ГАСТЕР..., **ГАСТР(О)...** [*юн. gaster* – меъда, ошқозон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг меъда, ошқозонга, овқат ҳазм қилишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гастрограф**, **гастродуоденит**, **гастроптоз**, **гастроскоп**, **гастроспазм**, **гастростомия**; **гастралгия** [гастр...+...алгия] – қорин оғриғи; **гастрит** [гастр...+...ит] – ошқозон шиллиқ қаватининг яллиғланиши; **гастролит** [гастро...+...лит] – ошқозондаги тош; одатда, безлар атрофида ҳосил бўлади; **гастроном** [гастро...+...ном] – алоҳида усулда тайёрланган озиқ-овқат маҳсулотлари билан савдо қилувчи магазин; **гастроскопия** [гастро...+...скопия] – қизилўнгачга оғиз орқали киритиладиган махсус асбоб – гастроскоп ёрдамида ошқозон бўшлиғини текшириш; **гастро-томия** [гастро...+...томия] – ошқозонни кесиб очиш; **гастроэнтерит** [гастро...+ энтер(о)...+...ит] – меъда ва ингичка ичак шиллиқ қаватининг бир пайтда яллиғланиши; **гастроэнтерология** [гастро...+ энтеро...+...логия] – тиббиётнинг овқат ҳазм қилиш аъзоларининг тузилиши ва функцияларини, уларнинг касалликларини аниқлаш, шунингдек, олдини олиш ва даволаш усуллари ўрганадиган бўлими.

...ГЕВЗИЯ [*юн. geus* – таъм] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, таъм, маза маъноларини билдиради. Мас.: **псевдогевзия**; **гипогевзия** [гипо...+...гевзия] – мазани сезишнинг пасайиши; **гликогевзия** [глико...+...гевзия] – бирор таъсир бўлмасдан туриб, оғизнинг ўз-ўзидан ширин бўлиши; **дисгевзия** [дис...+...гевзия] – таъм билиш сезгисининг бузилиши; **парагевзия** [пара...+...гевзия] – таъм сезишнинг бузилиши.

ГЕЙЗ... [*исландча geysir* – шиддатли оқим, иссиқ сув] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг иссиқ сувга, иссиқ оқимга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гейзер** – даврий суратда иссиқ сув ва буғлар фавворадек отилиб турадиган булок; қайнар булок; **гейзерит** [гейзер +...ит] – иссиқ булок (гейзер)лардан чиқадагидан сув таркибидаги кремнийнинг чўкишидан ҳосил бўлган жинс.

ГЕКС(А)... [*юн. hex* – олти] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг 6 сонига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гексахлоран**, **гексахорд**, **гексахромия**, **гекситлар**, **гексоза**, **гексокиназа**; **гексаметр** [гекса...+...метр] – олти туюкли дактилдан иборат метрик шеър тури; **гексагон** [гекса...+...гон] – олтибурчак; олти бурчакли; **гексаэдр** [гекса...+...эдр] – 1) олти ёкли геометрик шакл;

2) олти киррали кристаллографик шакл; **гексод** [гекс...+...од] – олти электродли, яъни катод, анод ва тўртта тўрли электрон лампа.

ГЕКТО... [юн. hekaton – юз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бошланғич миқдор (бирлик, катталик)нинг 100 карра ортиқлигини, умуман, 100 сонини билдиради. Мас.: **гектоватт** [гекто...+ ватт] – 100 ваттга тенг бўлган қувват бирлиги; **гектограф** [гекто...+...граф] – машинкада ёки қўлда ёзилган матнни ёхуд иллюстрацияларни 100 нусхагача қўпайтирадиган энг содда босма асбоби; **гектометр** [гекто...+...метр] – 100 метрга тенг узунлик ўлчови бирлиги асбоби.

ГЕЛИ(О)... [юн. helios – Қуёш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг Қуёшга, қуёш нури, қуёш энергиясига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гелиобиология**, **гелиогравиора**, **гелиомобиль**, **гелиоскоп**, **гелиостат**, **гелиотрон**, **гелиофизика**, **гелиофорлар**, **гелиоэнергетика**; **гелиография** [гелио...+...графия] – астрономиянинг Қуёшни тадқиқ этиш билан шуғулланадиган бўлими; **гелиометр** [гелио...+...метр] – икки ёриткич ўртасидаги кичик бурчак масофаларини, Қуёш, Ой ва бошқа сайёраларнинг кўринма диаметрларини ўлчайдиган асбоб; **гелиотерапия** [гелио...+...терапия] – даволаш ва профилактика мақсадида қуёш нуридан фойдаланиш; **гелиотехника** [гелио...+ техника] – техниканинг қуёш нурларини амалда фойдаланиш учун қулай бўлган бошқа тур энергияга айлантириш билан шуғулланадиган соҳаси; **гелиофил** [гелио...+...фил] – серқуёш ва ёруғ шароитни севувчи, сояга чидамсиз ўсимлик; **гелиофит** [гелио...+...фит] – қуёш нури яхши тушадиган жойларда ўсадиган ёруғсевар ўсимлик; **гелиоқурилма** [гелио...+ қурилма] – қуёш радиацияси энергиясини фойдаланиш учун қулай бўлган бошқа тур энергияга айлантириб берадиган қурилма.

ГЕЛИК(О)... [юн. helix (helikos) – спираль, винт] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, спираль, винтга оидликни билдиради. Мас.: **геликоид** [гелик(о)...+...оид] – турли винтсимон сиртларнинг бир тури; **геликоптер** [гелико...+ юн. pteron – канот] – вертолётнинг эскирган номи.

ГЕЛО... [юн. helo – ботқоқ(лик)] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ботқоқ(лик) маъносини билдиради. Мас.: **гело-планктон** [гело...+ юн. plankton – адашган; муаллақ] – оқмас сувларда яшайдиган планктонлар; **гелофитлар** [гело...+...фит] – ботқоқ жойларда яхши ўсадиган ўсимликлар.

ГЕЛЬМИНТ(О)... [юн. helmins, helminthos – чувалчанг, гижжа] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, чувалчанг, гижжа маъноларини билдиради. Мас.: **гельминтлар**, **гельминтозоонозлар**;

гельминтогеография [гельминто...+ география] – гельминтологиянинг гельминтларни ўлка, вилоятлар, иқлимий, географик зоналар миқёсида ўрганадиган бўлими; **гельминтозлар** [гельминт...+...оз] – одам, ҳайвон ва ўсимликларда паразит гельминтлар (ғижжалар) келтириб чиқарадиган касалликлар; **гельминтология** [гельминто...+...логия] – паразитологиянинг гельминтларни ҳамда тирик организмларда улар келтириб чиқарадиган касалликларни ўрганадиган соҳаси.

ГЕМ(О)..., ГЕМАТО... [юн. *haima* (*haimatos*) – қон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қонга, қон касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гемангиома, гемартроз, гематоген, гематомия, гемолиз, геморрагия, геморрой, гемостаз, гемотоксинлар, гемэритрин; гематология** [гемато...+...логия] – тиббиётнинг қон таркиби, хоссалари ва функциялари, касалликлари ва даволаш усулларини ўрганадиган соҳаси; **гематома** [гемат(о)...+...ома] – тўқималар, аъзолар, тана бўшлиқларида қон томирларининг шикастланиши натижасида қон тўпланиши; **гематофобия** [гемато...+...фобия] – мияга ўрнашиб қолган, хаёдан кетмайдиган қондан қўрқиш ҳолати; **гематурия** [гемат...+...урия] – буйрак, сийдик йўллари касалликларида қоннинг сийдик билан ажралиб чиқиши (қонли сийдик); **гемоглобин** [гемо...+ лот. *globus* – шар] – одам, умуртқали ва баъзи умуртқасиз ҳайвонлар қонида бўладиган, қон айланишида муҳим роль ўйнайдиган нафас пигменти; **гемометр** (гемоглобинометр) [гемо...+...метр] – қондаги гемоглобин миқдорини аниқлайдиган асбоб; **гемотерапия** [гемо...+...терапия] – беморга ўз қонини ёки донор қонини қуйиб даволаш; **гемоторакс** [гемо...+ юн. *thorax* – кўкрак қафаси] – кўкрак қафаси жароҳатланганда ва баъзи касалликларда плевра бўшлиғига қон тўпланиши (қуйилиши); **гемофилия** [гемо...+...филия] – қон оқишига мойиллик билан ифодаланадиган ирсий касаллик.

ГЕМИ... [юн. *hemi* – ярим] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бутуннинг тенг ярми, унинг иккидан бирига тенг миқдор маъносини билдиради. Мас.: **гемианопсия, гемиатрофия, гемикrania, гемипарез, гемиспазм; гемиалгия** [геми...+...алгия] – тананинг ярмида оғриқ пайдо бўлишидан иборат симптом; **гемианестезия** [геми...+ юн. *anesthesia*– сезувчанликни йўқотиш] – ярим тананинг оғриқ сезмай қолиши; **гемиатаксия** [геми...+ юн. *ataxia* – ҳаракатнинг бузилиши] – ярим танада ихтиёрий ҳаракатларга беихтиёрий ҳаракатларнинг қўшилиб кетиши; **гемигидроз** [геми... + гидр...+...оз] – одам танаси бир томонининг кўп терлаши; **гемикриптофитлар** [геми...+ крипто...+...фит] – қайта тикланувчи куртаклари тупроқ орасига қисман яшириниб қишлайдиган кўп йиллик ўтлар; **гемиопия** [геми...+...опия] – ҳар бир кўз кўриш майдонининг ярмида кўриш қобилияти-

нинг сақланиб қолиши; **гемиплегия** [геми...+...плегия] – гавда ўнг ёки чап ярмининг тўлиқ фалажланиши; **гемисфера** [геми...+...сфера] – 1) бош мия ёки миёчанинг яримшари; 2) осмон ёки Ер яримшари.

ГЕМИН... [лот. gemini – эгизак; қўшалок] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, иккаласи биргаликда; бирга, қўш маъноларини билдиради. Мас.: **геминация** [гемин...+...ация] – икки айнан бир хил ундошли ҳолатнинг юзага келиши; **геминидлар** [гемин...+...ид] – Эгизаклар юлдуз туркумидаги метеорлар оқими.

...ГЕН [юн. genos – келиб чиқиш, пайдо бўлиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, бирон нарсадан ҳосил бўлиш ёки келиб чиқиш ёхуд бирон нарса ёки ҳодисанинг ибтидоси, негизи каби маъноларни билдиради. Мас.: **аллерген, антиген, галоген, гидроген, гомоген, оксиген; биоген** [био...+...ген]: **биоген элементлар** – организм таркибида доим мавжуд бўладиган ва маълум биологик функцияларни бажарадиган кимёвий элементлар; **гликоген** [глико...+...ген] – ҳайвон крахмали – одам ва ҳайвонларнинг асосий углевод захираси; глюкоза қолдиқларидан ҳосил бўлган полисахарид (замбуруғлар, кўк-яшил сувўтлар ва бактерияларда ҳам учрайди); **канцероген** [канцеро...+...ген]: **канцероген моддалар** – организмда ўсмаларни пайдо қилиш ва авж олдириш хусусиятига эга бўлган кимёвий моддалар; **патоген** [пато...+...ген]: **патоген микроорганизмлар** – одам, ҳайвон ва ўсимликларда касаллик ва оғриқ пайдо қилувчи микроорганизмлар.

...ГЕНЕЗ [юн. genesis – туғилиш; келиб чиқиш, пайдо бўлиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шаклланиш, келиб чиқиш, пайдо бўлиш маъноларини билдиради. Мас.: **гетерогенез, гиногенез, гистогенез; биогенез** [био...+...генез] – органик бирикмаларнинг тирик организмлардан ҳосил бўлиши; **канцерогенез** [канцеро...+...генез] – нормал, соғлом ҳужайралар, тўқималардан хавфли ўсма пайдо бўлиши ва ривожланиши; **патогенез** [пато...+...генез] – 1) касаллик ёки патологик жараённинг ривожланиш механизми; 2) тиббиётнинг касалликнинг келиб чиқиши жараёни ва ривожланишини ўрганадиган бўлими.

ГЕН(О)... [юн. genos – уруғ, насл, авлод; келиб чиқиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг келиб чиқиш, пайдо бўлиш, туғилишга; уруғ, насл, авлодга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **ген, генеалогия, генезис, генератор, генерация, гений, геногеография, генограмма, геном, генофонд, геноцид; генератив** [лот. generare – туғдирмоқ, пайдо қилмоқ] – туғдирувчи, ҳосил қилувчи: **генератив ҳужайралар** – жинсий ҳужайралар; **генератив аъзолар** – ўсимликларнинг жинсий кўпайиш аъзолари;

генетика [юн. genesis – келиб чиқиш, пайдо бўлиш + ...ика] – биологиянинг барча тирик организмларга хос бўлган ирсият ва турли ирсий ўзгаришларни ўрганадиган бўлими; **гениталиялар** [лот. genital – туғиш, туғдириш аъзоси] – жинсий аъзолар; **генокопия** [гено...+ лот. copia – кўп, кўпчилик] – организмнинг зоҳиран бошқа ирсий ўзгаришга ўхшаган, лекин ўзга бир генга боғлиқ ўзгариши; **генотип** [гено...+...тип] – муайян организмлар хромосомалари ва цитоплазмасидаги барча генлар мажмуи.

ГЕО... [юн. ge – Ер] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг Ерга, Ер шарига, тупроққа ва ерни тадқиқ этишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **геодинамика, геомагнетизм, геомеханика, геоморфология, геотектоника, геотехнология, геофизика, геохронология, геоэкология; геоботаника** [гео...+ ботаника] – Ер юзида ўсимлик жамоаларининг муҳит билан боғлиқ ҳолда жойлашишини, таркибини ва тақсимланиш қонуниятларини ўрганадиган фан; **география** [гео...+...графия] – Ернинг географик қобиғи, тузилиши ва динамикаси, алоҳида компонентларининг ҳудудлар бўйича ўзаро таъсирлашуви ва тақсимланишини ўрганувчи фанлар тизими; **геодезия** [гео...+ юн. daio – бўламан, ажратаман] – Ер ўлчами ва шаклини аниқлаш, ер юзасини план ва хариталарда тасвирлаш учун айрим ер майдонларини ўлчаш билан шуғулланадиган фан; **геокимё** [гео...+ кимё] – кимёвий элементларнинг Ер ва турли геосфераларда тарқалиши ва бир жойдан иккинчи жойга кўчиши қонуниятларини ўрганувчи фан; **геология** [гео...+...логия] – Ер пўсти ва Ернинг таркиби, тузилиши ва тараққиёт тарихи ҳақидаги фан; **геометр** [гео...+...метр] – 1) математик олим; 2) геометрия ўқитувчиси; **геометрия** [гео...+...метрия] – математиканинг фазовий шаклларни ва улардаги шаклий муносабатларни ўрганадиган бўлими; **геосиёсат** [гео...+ сиёсат] – муайян бир мамлакат ўрни, табиий бойликлари, иқлими ва бошқа географик омилларининг давлат ташқи сиёсатига таъсирини ифодаловчи сиёсатшунослик назарияси; **геосфералар** [гео...+...сфера] – Ер шарини ташкил этган концентрик қобиклар; **геофитлар** [гео...+...фит] – ўсувчи (янгиланувчи) куртаклари тупроқ орасида қишлайдиган кўп йиллик ўт ўсимликлар; **геофон** [гео...+...фон] – Ер пўстининг юқори қатламларида тарқалаётган товуш тўлқинларини қабул қилувчи асбоб; геомагнитофон.

ГЕПАТ(О)... [юн. hepar, hepato – жигар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг жигарга, жигар фаолиятига ва касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гепатаргия, гепатоз, гепатома, гепатомегалия, гепатотерапия, гепатотомия; гепатит** [гепат...+...ит] – жигарнинг яллиғланиши; **гепатография** [гепато...+...графия] – жигарни рентгенологик текшириш усули; **ге-**

патолитиаз [гепато...+ лит...+ ...иаз] – жигар йўлларида тошчаларнинг мавжуд (пайдо) бўлиши; **гепатология** [гепато...+...логия] – тиббиётнинг жигар ва ўт йўллари касалликлари диагностикаси ва уларнинг келиб чиқиш сабаблари ҳамда даволаш ва олдини олиш усулларини ўрганадиган бўлими; **гепатоптоз** [гепато...+...птоз] – жигарнинг пастга тушиши.

ГЕПТА... [юн. hepta – етти] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг 7 сонига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гептатоника**; **гептагон** [гепта...+...гон] – етти бурчакли; еттибурчак; **гептахорд** [гепта...+ юн. chorde – сим, тор] 1) етти босқичли товушқатор; 2) етти торли қадимги юнон чолғу асбоби (кифара); **гептод** [гепт(о)...+...од] – етти электродли, яъни катод, анод ва бешта тўрли электрон лампа.

ГЕР(О)..., **ГЕРОНТО...** [юн. geron (gerontos) – кекса, қари] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қариликка, қари кишиларга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **гериатрия**, **геродермия**, **геродиететика**, **геромаразм**, **героморфизм**, **геронтоморфоз**, **геронтопсихология**; **геронтократия** [геронто...+...кратия] – 1) ижтимоий тузумнинг гўё ҳокимиятни кексалар эгаллаган (бошқарган) деган тахминий илк шакли; 2) мамлакатда (ёки бошқа бирор жойда) кекса раҳбарларнинг мавжудлиги; **геронтология** [геронто...+...логия] – тирик организмларнинг, жумладан, одамнинг қариб боришини ўрганадиган тиббий-биологик фан; **геронтофилия** [геронто...+...филия] – кекса ёшдаги шахсларга нисбатан жинсий мойиллик, қарилар билан жинсий муносабатда бўлишга интилиш – жинсий бузуқликларнинг бир тури.

ГЕРБ(А)... [лот. herba – ўт, ўсимлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўт, ўсимликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гербалайф** [герба...+ ингл. life – ҳаёт] – пархез пайтида истеъмол қилинадиган ўсимлик маҳсулотлари; **гербарий** [герб(а)...+...арий < лот. herbarium – ўт-ўлан, ўсимликлар ҳақидаги китоб] – ўрганиш ва системалаштириш мақсадида ўзига хос усулларда маҳсус йиғиб олиб қурилган ўсимликлар мажмуи; **гербицидлар** [герб(и)...+...цид] – бегона ўтларни йўқотиш учун қўлланадиган кимёвий моддалар.

ГЕТЕР(О)... [юн. heteros – бошқа, ўзга; ҳар хил] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзгача, бошқа, ҳар хил каби маъноларни билдиради. Мас.: **гетеробатмия**, **гетерогамия**, **гетероген**, **гетерогония**, **гетеродин**, **гетерозигота**, **гетероморфоз**, **гетеротопия**, **гетерофония**, **гетерохрония**; **гетерогенез** [гетеро...+...генез] – организмларда икки ва ундан кўп авлодлар давомида кўпайиш усулларининг алмашинуви; **гетерокарпия** [гетеро...+ юн. karpos – мева] – ўсим-

ликнинг битта турида шакл ва физиологик хусусиятлари билан ўзаро фарқланувчи ҳар хил мевалар бўлиши; **гетеропластика** [гетеро...+...пластика] – тўқима ёки аъзоларни бошқа биологик турларга мансуб организмларга (мас., ҳайвондан одамга) кўчириб ўтқизиш ёки бир хил ўсимлик қисмини бошқа хил ўсимликка улаш, пайванд қилиш; **гетерофиллия** [гетеро...+ *юн.* phyllon – барг] – битта ўсимликда ёки унинг битта новдасида ёки поясида ҳар хил шаклдаги барглار бўлиши; **гетерохромия** [гетеро...+ *юн.* chroma – ранг, тус] – ўнг ва чап кўз ёй пардаларининг ёки бир кўз ёй пардаси турли қисмларининг ҳар хил рангли бўлиши.

ГИАЛ(О)..., ГИАЛИН(О)... [*юн.* hyalos – шиша; hyalinos – шишасимон, шаффоф] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шишасимон, шишага ўхшашлик, шаффоф маъноларини билдиради. Мас.: **гиалин, гиалинобазальт; гиалиноз** [гиалин(о)...+...оз] – организм тўқималарининг тўқима хужайрасидан ташқарида бир турдаги зич, яримшаффоф оксил моддалар ҳосил бўлиши билан характерланадиган ўзгариши; **гиалит** [гиал...+...ит] – 1) ҳар хил кўринишдаги рангсиз, шаффоф минерал; одатда, куртаксимон, сумалаксимон суюқлик шаклида учрайдиган опал; 2) шишасимон тананинг яллиғланиши; **гиалоплазма** [гиало...+...плазма] – ҳайвон ва ўсимлик хужайралари цитоплазмасининг ёруғлик микроскопида кўринмайдиган, муайян структурали қисми.

ГИГАНТ(О)... [*юн.* gigas, gigantos – улкан] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг катталиқка, улканликка алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **гигантизм** [гигант(о)...+...изм] – 1) одам бўйининг ҳаддан (меъёрдан) ташқари баланд бўлиши, патологик ўсиши; 2) ўсимликдаги бирор организмнинг ғайринормал равишда ортиқ ўсиб кетиши; **гигантомания** [гиганто...+...мания] – катта, буюк ишларга асоссиз, мақсадсиз интилиш; **гигантопитеклар** [гиганто...+...питек] – ўлиб, қирилиб битган йирик одамсимон маймунлар.

ГИГРО... [*юн.* hygros – нам, хўл] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сувга, намлик, намгарчиликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гигрограф, гигрометрия, гигроскопиклик; гигрома** [гигр(о)...+...ома] – бўғим олди ёки синовиал халтачаларда шилимшиқ суюқликнинг тўпланиши; **гигрометр** [гигро...+...метр] – ҳаво ва газлар намлигини ўлчаш учун ишлатиладиган асбоб; **гигростат** [гигро...+...стат] – турли хил модда ва предметларни доимий намликда узок вақт сақлаб туриш учун мўлжалланган лаборатория қурилмаси; **гигрофиллар** [гигро...+...фил] – юқори намлик шароитида яшашга мослашган ерусти ўсимликлари ва ҳайвонлари; **гигрофитлар** [гигро...+...фит] – сернам жойларда ўсадиган ўсимликлар.

ГИДР..., ...ГИДР [юн. hidros – тер] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг тер ва тер безларига, терлаш билан боғлиқ касалликларга алоқадорлигини билдиради: I. Қўшма сўзнинг биринчи қисми сифатида. Мас.: **гидраденит** [гидр...+ аден...+...ит] – тер безлари, кўпинча қўлтиқости безларининг йирингли яллиғланиши; **гидраденома** [гидр...+ аденома] – тер безларининг хавфсиз ўсмаси; **гидроз** [гидр...+...оз] – тер безлари фаолиятининг бузилиши; **гидроцистома** [гидро...+ цист(о)...+...ома] – тер бези кистаси; кўп терлаш, шунингдек, тер ажралишининг издан чиқиши натижасида келиб чиқади. II. Қўшма сўзнинг иккинчи қисми сифатида. Мас.: **гематидроз, олигидрия, осмидроз, подобромидроз; гематогидроз** [гемато...+ гидр(о)...+...оз] – таркибида қон бўлган тер ажралиб чиқиши; **гипергидроз** [гипер...+ гидр(о)...+...оз] – кучли, ортиқча терлаш; **гипогидроз** [гипо...+ гидр(о)...+...оз] – организмнинг фаоллигига, атрофдаги ҳаво ҳароратига мос бўлмаган ҳолда тернинг аномал ҳолда кам ажралиб чиқиши; **пангидроз** [пан...+ гидр(о)...+...оз] – бутун баданнинг ҳаддан ташқари терлаши; **хромидроз** [хром...+ ... (г)идр +...оз] – одамларда кобальт, мис ва баъзи бошқа моддалар билан ишлаганда чиқадиغان рангли тер.

ГИДРО... [юн. hydor – сув] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сувга, сув ҳавзаларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гидравлика, гидремия, гидроакустика, гидрогеология, гидродинамика, гидрокимё, гидролокация, гидромания, гидрометрия, гидростат, гидрохория; гидробиология** [гидро...+ биология] – биологиянинг сувда яшовчи организмлар ва уларнинг яшаш шароити билан ўзаро муносабатларини ўрганувчи бўлими; **гидрография** [гидро...+...графия] – гидрологиянинг қуруқликдаги сув объектлари (ҳавзалари)ни ўрганадиган бўлими; **гидролиз** [гидро...+ ...лиз] – моддалар билан сув ўртасида ўзаро таъсир натижасида турли бирикмалар ҳосил бўлиши; **гидрология** [гидро...+...логия] – табиатдаги барча сувларни, уларнинг жойлашиши, хусусиятлари, ўзаро ва табиий атроф-муҳит таъсирида рўй берадиган ҳодисалар ҳамда жараёнлар қонуниятларини ўрганадиган фан; **гидронефроз** [гидро...+ нефроз] – буйрак истисқоси; асосан, буйрак жоми ва косачаларининг кенгайиб бориши натижасида буйрак ўлчамининг катталашавериши билан نامоён бўлади; **гидросамолёт** [гидро...+ самолёт] – сувдан кўтарилишга, сувга қўнишга ва сувда сузишга мосланган самолёт; **гидротерапия** [гидро...+...терапия] – сув билан даволаш; турли хил даволаш мақсадларида сувдан фойдаланиш; **гидрофилия** [гидро...+...филия] – 1) баъзи сув ўсимликларининг сув ёрдамида четдан чангланиши; 2) организм тўқималарининг сув ажралиб чиқишига тўсқинлик қилиб, уни тутиб,

саклаб туриш қобилияти; **гидрофитлар** [гидро...+...фит] – сувда ўсадиган ўсимликлар; **гидрофоб** [гидро...+...фоб]: **гидрофоб ўсимликлар** – сувга чидамсиз, сувёқмас, сернам жойда ўса олмайдиган ўсимликлар; **гидрофон** [гидро...+...фон] – сувда тарқалаётган ёки пайдо бўлаётган товуш тўлқинларини қабул қилиб оладиган асбоб.

ГИЛ... [юн. hyle – модда, материя] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг жисм, материяга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гилеморфизм; гилозоизм** [гило...+ юн. zoe – ҳаёт + ...изм] – материянинг барча турларини жонли деб ҳисоблайдиган фалсафий таълимот.

ГИМЕН... I [юн. hymen – пўст, қобик, парда; тери] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг пўст, қобикқа алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гимений, гименолепидлар; гиме-номицетлар** [гимено...+ юн. myces (mycetos) – замбуруғ] – базидияли (қўпайиш аъзосига эга) замбуруғларнинг мевали танасида очиқ спора ҳосил қилувчи қатламли қаторларнинг умумий номи; **гименоспорангий** [гимено...+ юн. spora – уруғ + angeion – найча, томир] – қўпчилик замбуруғ ва лишайникларнинг споралар ҳосил қилувчи қатламли аъзолари; **гименофор** [гимено...+...фор] – базидияли замбуруғларнинг гименийга эга бўлган мевали танаси сирти.

ГИМЕН... II [юн. hymen – парда] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қизлик пардасига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гименатрезия; гименит** [гимен...+...ит] – қизлик пардасининг яллиғланиши; **гименотомия** [гимен(о)...+...томия] – қ. **гименэктомия; гименэктомия** [гимен...+...эктомия] – қизлик пардасини кесиб олиб ташлаш.

ГИМН... [юн. gymnos – яланғоч] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, яланғочлик маъносини билдиради. Мас.: **гимнофобия** [гимно...+...фобия] – ечинишдан, яланғоч бўлишдан қўрқиш.

ГИН(О)..., ГИНЕКО... [юн. gyne, gynaikos – аёл] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг аёлларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гинандроморфизм, гинатрезия, гинеколог, гинекофилия, гинекофобия, гинецей, гинофор; гинандрия** [гин(о)...+ юн. andros – эркак] – аёлларда унинг ўзига хос ташқи кўриниши, муомаласи, фикрлаши, хатти-ҳаракати, овози ва бошқа белгиларининг эркакча тус олиши; аёлларда эркакларга хос бўлган жинсий аломатларнинг мавжудлиги; **гинекократия** [гинеко...+...кратия] – жамият тараққиётининг хўжаликда, ижтимоий ва сиёсий ҳаётда аёллар ҳукмронлигидан иборат босқичи; матриархат; **гинекология** [гинеко...+...логия] – клиник тиббиётнинг турли ёшдаги аёллар организмнинг ўзига хос анатомик-физиологик хусусиятларини, жинсий

аъзолари касалликларининг келиб чиқишини ўрганувчи, уларни даволаш ва профилактикаси усулларини ишлаб чиқувчи соҳаси; **гинекомастия** [гинеко...+ *юн.* mastos – кўкрак] – эркаклар кўкрак безининг аёлларникига ўхшаб (туғма ёки орттирилган) катталашиши; **гиногенез** [гино...+...генез] – тухумхужайранинг ривожланиш ва эмбрионнинг ҳосил бўлиш усули.

ГИПЕР... [*юн.* hyper – юқори, ўта] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзга: 1) юқоридалик, 2) меъёрдан ортиқлик, ўта даражадалик каби маъноларни беради. Мас.: **гипералгезия, гипербазиглар, гипергалактия, гипергидроз, гипердактилия, гиперемия, гипермастия, гипермия, гипертензия, гиперфункция; гипергенез** [гипер...+...генез] – атмосфера, гидросфера ва тирик организмлар таъсири билан Ер пўстининг юқори қисмларида ва Ер юзасида минерал моддаларнинг паст температураларда кимёвий ва физикавий жиҳатдан ўзгаришлари мажмуи; **гипергликемия** [гипер...+ глик(о)...+...емия] – қондаги қанд миқдорининг меъёрдан юқори бўлиши; **гиперинфляция** [гипер...+ *лот.* inflatio – кўтарилиш] – товар нархининг шиддат билан кўтарилиши, муомаладаги пул массасининг кўпайиши; **гиперкератоз** [гипер...+ *юн.* keratos – шох, мугуз] – одам териси мугуз қаватининг ҳаддан ташқари қалинлашиб қаттиқлашиши; **гиперкинез** [гипер...+ *юн.* kinesis – ҳаракат] – марказий нерв системасининг баъзи касалликларида қўл, оёқ, юз мускулларининг беихтиёр ортиқча ҳаракатланиши; **гиперосмия** [гипер...+...осмия] – ҳидга ўта сезгирлик ҳолати; **гипертермия** [гипер...+ *юн.* therme – иссиқ, иссиқлик] – одам ва ҳайвон организмда ортиқча иссиқлик тўпланиши, ҳароратнинг жуда юқори бўлиши; иссиқ элитиши; **гипертония** [гипер...+ *юн.* tonos – таранглик] – 1) аъзо ва тўқималар тонуси (таранглиги)нинг ортиши; 2) юқори артериал босим; гипертоник касаллик белгиси.

ГИПНО... [*юн.* hypnos – уйқу] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг уйқуга алоқадорлигини билдиради: Мас.: **гипналгия, гипнолепсия, гипнонаркоз, гипнотизм, гипнофрения; гипнопедия** [гипно...+ *юн.* paideia – ўқитилиш] – табиий туш кўриш вақтида овоз воситасида ахборот узатиш йўли билан ўқитиш; **гипнотерапия** [гипно...+...терапия] – беморни унга сунъий (гипнотик) уйқу ёрдамида таъсир кўрсатиб даволаш усули; **гипнофобия** [гипно...+...фобия] – мияга ўрнашиб қолган қўрқув, ваҳима: уйқу пайтида ўлиб қолишдан хавотирланиб, ухлашдан қўрқиш.

ГИПО... [*юн.* hupo – остида, тагида] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб: 1) остда, қуйида, чуқурликда жойлашганликни, 2) муайян нарса, ҳолатнинг меъёрдан камлигини, пасайганлигини билдиради. Мас.: **гипестезия, гиподактилия, гиподинамия, ги-**

поксемия, гипофалангия, гипохлоремия, гипохолия, гипозергия; гипогалактия [гипо...+ *юн.* galaktos – сутли] – нотўғри овқатланиш, инфекциялар ва бошқа касалликлар таъсирида эмизикли оналар сутининг камайиб кетиши; **гипокапния** [гипо...+ *юн.* karnos – тутун] – артериал қонда карбонат ангидрид миқдорининг камайиши; **гипокинез** [гипо...+ *юн.* kinesis – ҳаракат] – мушаклар ва нерв системасининг касалланиши туфайли ихтиёрий ҳаракатларнинг куч ва миқдор жихатдан пасайиши; **гипоксия** [гипо...+ *лот.* oxy(genium) – кислород] – аъзо ва тўқималарда кислород миқдорининг камайиши; **гипомарказ** [гипо...+ марказ] – зилзиланинг ер сатҳидан анча чуқурликдаги маркази; **гипоплазия** [гипо...+ *юн.* plasis – ҳосил бўлиш] – тўқима, аъзолар, тана қисмлари ёки бутун (яхлит) организмнинг чала ривожланиши; **гипотаксис** [гипо...+ *юн.* taxis – жойлашув] – гапларнинг ўзаро эргаштирувчи воситалар ёрдамида тобеланиши; **гипотония** [гипо...+ *юн.* tonos – таранглик] – тўқима, аъзо ва системаларнинг бўшашуви, яъни тонуси (таранглиги)нинг пасайиши; қон босимининг пасайиши.

ГИППО... (фонетик варианты – **иппо...**: ипподром) [*юн.* hippos – от] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг отга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гиппология** [гиппо...+...логия] – от, унинг ташқи кўриниши ва турлари, анатомия ва физиологияси, уни кўпайтириш ва озиклантириш, ундан фойдаланиш каби масалалар билан шуғулланувчи фан; отшунослик; **гиппопотам** [гиппо...+ *юн.* potamos – дарё] – жуфт туёқлилар туркумининг кавш қайтарувчилар кенжа туркумига ва сув айғирлари оиласига мансуб ҳайвон.

ГИПС... [*юн.* hypsos – баландлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, баландлик, юқорилик маъноларини билдиради. Мас.: **гипсометрия** [гипсо...+...метрия] – географик хариталарда ер юзаси рельефини горизонталлар ўтказиш ва бўйаш ёрдамида тасвирлаш усули; **гипсотермометр** [гипсо...+ термо...+...метр] – тоғли жойларда атмосфера босимини ўлчайдиган симобли асбоб; **гипсофобия** [гипсо...+...фобия] – баландликка кўтарилаётганда ва баландликда одамда пайдо бўладиган қўрқув; баландликдан қўрқиш.

ГИРО... [*юн.* gyros – доира < gyreno – айланаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг айланма ҳаракатга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гиробус, гироверткаль, гиромагнит, гиротрон, гиротроп** (муҳит); **гироскопас** [гиро...+ *лот.* compasso – ўлчайман] – географик меридианга нисбатан кемалар йўлини кўрсатиб берувчи асбоб; **гироскоп** [гиро...+...скоп] – айланиш ўқи фазода ўз йўналишини ўзгартира оладиган тез айланувчи қаттиқ жисм; **гиростабилизатор** [гиро...+ стабилизатор] – айрим қурилмалар ёки асбобларнинг турғунлигини таъминлаш учун ишлатиладиган қурилма.

ГИСТЕР(О)... [юн. *hyster* – бачадон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг бачадонга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гистероспазм, гистерофор, гистерэктомия; гистерит** [гистер...+...ит] – бачадоннинг яллиғланиши; **гистерография** [гистеро...+...графия] – туғуруқ вақтида махсус асбоб билан дард ва тўлғокни аниқлаш; **гистероскопия** [гистеро...+...скопия] – махсус кўзгули асбоб – гистероскоп ёрдамида бачадон бўшлиғининг ички юзасини текшириш.

ГИСТ(О)..., ГИСТИО... [юн. *histos* – тўқима] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тўқимага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гистиогенез, гистогематома, гистогарфия, гистодиагноз, гистоз, гистомоноз, гистотом; гистиоцитлар** [гистио...+...цит] – одам ва умуртқали ҳайвонлардаги бириктирувчи тўқима хужайраларининг бир тури; **гистогенез** [гисто...+...генез] – онтогенез даврида одам ва ҳайвон тўқималарининг тараққий этиши; тўқималарнинг пайдо бўлиши, яшаши ва қайта тикланишини таъминлайдиган жараёнлар мажмуи; **гистокимё** [гисто...+ кимё] – ўсимлик ва ҳайвонлар тўқималарининг кимёвий хоссаларини ўрганадиган фан; **гистология** [гисто...+...логия] – одам ва кўп хужайрали ҳайвонлар организмлари тўқималари ҳақидаги фан; **гистофизиология** [гисто...+ физиология] – тўқималарда бўлиб берадиган физиологик жараёнларни ўрганадиган фан.

ГЛАДИ... [лот. *gladius* – қилич, шамшир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қиличга алоқадорликни, қиличга ўхшашликни билдиради. Мас.: **гладиаторлар** [лот. *gladiatoris* – қилич билан курашган < *gladius* – қилич] – қадимги Римда: ўзаро ёки йиртқич ҳайвонлар билан (кўпинча қилич ёрдамида) олишиш учун махсус тайёргарликдан ўтган ҳарбий асир ёки қуллар; **гладиолус** [лот. *gladiolus* – кичкина қилич] – сафсардошларга мансуб, туганак пиёзли кўп йиллик манзарали ўсимлик (қиличсимон барглари пояда икки қатор бўлиб жойлашади).

ГЛИК(О)... [юн. *glykys* – ширин] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ширин, ширалли; қанд, глюкоза маъноларини билдиради. Мас.: **глицемия, гликогенез, гликозит, гликокол, глико-регуляция, гликофитлар; гликоген** [глико...+...ген] – кўп тармоқли полисахарид – одам ва ҳайвонларда асосий захира углевод; жигар ва мушакларда ҳосил бўлади; **гликозурия** [глик(о)...+...оз+...урия] – сийдикда юқори миқдорда қанд бўлиши ва унинг сийдик билан чиқиши; **гликолиз** [глико...+...лиз] – глюкозанинг анаэроб шароитда парчаланиши; **гликолипидлар** [глико...+ юн. *lipos* – ёғ+...оид] – углеводли ёғсимон моддалар.

ГЛИПТ... [*юн. glyptos* – ўйма, кесма; ўйилган] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўймакорликка; кесмага, кесишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **глиптика** [*фр. glyptique* < *юн. glypho* – ўяман, кесаман] – қимматбаҳо, ярим қимматбаҳо тошларга нақш ёки тасвир ўйиш санъати; амалий безак санъати тури; **глиптотека** [глипто...+...тека] – глиптика ёки хайкалтарошлик асарлари тўплами; хайкалтарошлик музейи.

ГЛОБ... [*лот. globus* – шар, Ер шари; *globulus* – шарча] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шарга алоқадорлик, шар шаклига ўхшашлик маъноларини билдиради. Мас.: **глобал** [*фр. global* – умумий < *лот. globus* – Ер шари] – 1) Ер юзига оид, бутун Ер шарини қамраб олувчи; 2) умумбашарий, кенг миқёсдаги; ялпи, умумий; **глобаллашув** [*фр. global* – умумий < *лот. globus* – Ер шари] – дунё миқёсида ягона иқтисодий-молиявий макон, яхлит ахборот майдонининг шаклланиш жараёни; **глобин** [глоб...+...ин] – гемоглобиннинг оксил қисми; **глобулинлар** [*лот. globulus* – шарча +...ин] – суяк кислота ҳамда ишқорлар, нейтрал тузларнинг кучсиз эритмаларида яхши эрийдиган, лекин сувда унча эримайдиган глобуляр оксиллар.

ГЛОМЕР... [*лот. glomer* – ўрам; копток, шарча] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, коптокка, шарга оидлик, ўхшашлик маъноларини билдиради. Мас.: **гломерула** [гломер...+...ула] – буйрак танасидаги томирли коптокча (калавача); **гломерулит** [гломерул(а) + ...ит] – буйрак коптокчаларининг яллиғланиши; **гломерулонефрит** [гломерул(о)...+ нефрит] – буйрак коптокчаларининг юкумли-аллергик яллиғланиши.

ГЛОСС..., ГЛОТТ... [*юн. glossa, glotta* – тил; лаҳжа, сўз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тил, лаҳжа, сўзга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **глоссалгия**, **глоссолалия**, **глоссонтерис**, **глоссонтоз**, **глоссоспазм**, **глоттохронология**; **глоссематика** [глосса...+ *юн. sema* – белги +...ика] – XX асрнинг 30-йилларида Копенгаген университети олимлари яратган умумлингвистик назария; **глоссит** [глосс(а)...+...ит] – турли касалликлар оқибатида тилнинг яллиғланиши; **глоссоплегия** [глосс(о)...+...плегия] – тил мушакларининг фалажланиши; **глоттогония** [глотто...+...гония] – тилнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши ҳақидаги таълимот; **глоттология** [глотт(о)...+...логия] – тилшунослик, лингвистика.

ГЛЯЦИ(О)... [*лот. glacies* – муз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, музга алоқадорлик маъносини билдиради. Мас.: **гляциал**, **гляциодислокация**, **гляциоизостазия**, **гляциолог**; **гляциология** [гляцио...+...логия] – Ер юзида музликларнинг пайдо бўлиши, тараққиёти, тузилиши ва таркиби, физик хоссалари, атрофдаги муҳит

билан ўзаро муносабати, географик тарқалиши ва уларнинг амалий аҳамияти ҳақидаги фан.

ГНАТ... [юн. gnath – жағ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг жағга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гнатодинамометр** [гнато...+ динамо...+...метр] – жағдаги тишни ушлаб турувчи тўқималарнинг қанча босимга чидамлилигини аниқлайдиган аппарат.

...ГНОЗИЯ [юн. gnosis – фан, билим, билиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, билим, билиш маъноларини билдиради. Мас.: **агнозия** [а...+...гнозия] – бош мия катта яримшарлари зарарланганда фаҳмлаш, тушуниш қобилиятини йўқотиш; **фармакогнозия** [фармак(о)...+...гнозия] – фармациянинг ўсимликлар ва ҳайвонлардан олинадиган доривор маҳсулотларни ва уларни бирламчи қайта ишлашдан ҳосил бўладиган баъзи моддаларни ўрганадиган бўлими.

ГНОС... [юн. gnosis – билиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, билиш, англаш, ўзлаштириш, эгаллаш маъноларини билдиради. Мас.: **гносеология** [гносео...+...логия] – илмий билишнинг моҳияти, қонуниятлари, метод ва шакллари тўғрисидаги таълимот; **гностицизм** [юн. gnostikos – билувчи +...изм] – қадимги Рим ва Юнонистонда антик давр охирларида вужудга келган диний-фалсафий йўналиш.

ГОДО... [юн. hodos – йўл] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, уларнинг йўлга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **годограф** [годо...+...граф] – 1) бирор вектор функциянинг вақт давомида ўзгаришини кўрсатадиган эгри чизик; 2) сейсмик тўлқинларнинг манбадан кузатиш пунктигача етиб бориши учун кетган вақтнинг масофага боғлиқлигини кўрсатадиган эгри чизик.

ГОЛО... [юн. holos – бутун, буткул, тўлиқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, буткул, тўлиқ маъноларини ифодалайди. Мас.: **голограмма, голокрин** (безлар), **голоном** (система), **голоцен; гологамия** [голо...+...гамия] – жинсий жараёнларнинг жинсий хужайралар эмас, балки бутун-бутун организмлар қўшилишидан иборат энг оддий тури (баъзи яшил сувўтлар, тубан замбуруғларда); **голография** [голо...+...графия] – тўлқинлар интерференциясидан фойдаланиб, буюмнинг фазовий тасвирини ҳосил қилиш усули.

ГОМЕО... [юн. homoios – ўхшаш, бир хил] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзда айнанлик, ўхшашлик, бир хиллик маъносини билдиради. Мас.: **гомеоморфизм, гомеоморфоз, гомеопат; гомеопатия** [гомео...+...патия] – соғлом киши организмда муайян касаллик белгиларига ўхшаш ҳолатларни келти-

риб чиқарадиган дориларни беморга жуда оз микдорда бериб даволаш усули; **гомеостаз** [гомео...+ *юн.* stasis – ҳаракатсизлик] – организмнинг ўз ички муҳити таркиби ва хоссаларини доимо бир хилда сақлаб туриш хусусияти; **гомеостат** [гомео...+...стат] – тирик организмларнинг ўзининг баъзи характеристикаларини муайян чегарада тутиб туриш қобилятини моделлаштирувчи электромеханик қурилма.

ГОМИ(Н)... [*лот.* homo, hominis – одам] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, инсонга алоқадорлик маъносини ифодалайди. Мас.: **гоминидлар** [гомин...+...ид] – приматлар туркумининг ўтган аждодларнинг ҳамма вакилларида тортиб ҳозирги одамларгача камраб олувчи оиласи.

ГОМО... [*юн.* homos – тенг, бир хил; ўзаро, умумий] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўхшаш, бир хил, у ёки бу нарсага мансублик маъноларини билдиради. Мас.: **гомодонтия, гомоморфизм, гомопластика, гомосексуализм, гомосфера, гомотрансплантация; гомоген** [гомо...+...ген] – келиб чиқиши, тузилиши бир хил ёки бир-бирига ўхшаш (жисм); **гомозигота** [гомо...+ *юн.* zygote – жуфт бўлиб қўшилган, жуфт] – ирсий белгиларига кўра бир қадар ўхшаш ота-она гаметаларининг қўшилишидан ҳосил бўладиган организм, хужайра; **гомология** [гомо...+...логия] 1) келиб чиқиши, тузилиши, ҳолати бир хил, аммо бажарадиган вазифаси ҳар хил бўлган организмлар ўхшашлиги; 2) проектив текисликни ўзини ўзига бир қийматли алмаштириш; **гомотетия** [гомо...+ *юн.* thetos – жойлашган] – текислик ёки фазодаги ўзаро ўхшаш фигураларни геометрик алмаштириш тури; **гомотипия** [гомо...+...типия] – симметрик аъзоларнинг, мас., ўнг ва чап қўлнинг ўхшашлиги; **гомофония** [гомо...+...фония] – мусиқали кўповозилик: бир овоз етакчи бўлиб, бошқа овозлар унга бўйсунди, жўр бўлади.

...ГОН [*юн.* gonía – бурчак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, бурчак маъносини ифодалайди. Мас.: **гексагон, гептагон; пентагон** [пента...+...гон] – 1) бешбурчаклик; 2) (катта ҳарф билан) Вашингтон яқинидаги АҚШ мудофаа вазирлиги жойлашган беш бурчакли бино; **полигон** [поли...+...гон] – 1) кўпбурчаклик; текисликдаги эгри чизик; 2) куруқлик ёки денгизнинг турли қурол-аслаҳалар сақлаш, жанговар техника синовлари, шунингдек, ҳарбий-ўқув машғулотлари ўтказиш учун махсус иншоот ва қурилмалар билан жиҳозланган қисми; **тетрагон** [тетра...+...гон] – тўртбурчаклик; тўрт бурчакли шакл.

ГОНИ... [*юн.* gony – тизза] – ўзлашма ясама сўзлар таркибида келиб, тизза маъносини билдиради. Мас.: **гонит** [гон(и)...+...ит] – тизза бўғимини серозли, сероз-йирингли ёки йирингли яллиғланиши.

ГОНИ(О)... [*юн. gonia – бурчак*] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг бурчакка алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **гониоскопия, гониотомия; гониометр** [гонио...+...метр] – икки ёқли бурчакларни ўлчайдиган асбоб; **гониометрия** [гонио...+...метрия] – тригонометриянинг бурчакларни ўлчаш усулларини ўргатувчи бўлими.

ГОН(О)... [*юн. gonos – уруғ, туғилиш; жинсий аъзо*] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, уруғ, туғилиш, жинсий аъзо, гонококк каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **гонобленнорея, гонопиемия, гонорея, гоноцит; гонидиялар** [гоно...+...ид] – 1) ҳаракатсиз, хужайра кўринишидаги кўк-яшил сувўтларнинг кўпайиш учун хизмат қиладиган бир хужайрали бўлаклари; 2) ипсимон бактерияларнинг кўпайиш учун хизмат қиладиган, ҳаракатчан ёки ҳаракатсиз бир хужайрали бўлаклари; **гонококклар** [гоно...+...кокк] – одамда сийдиктаносил йўллари ва кўз шиллиқ қаватининг йирингли касалликларини кўзгатадиган жуфт бактериялар.

...ГОНИЯ [*юн. goneia – туғилиш, пайдо бўлиш*] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, пайдо бўлиш, келиб чиқиш, туғилиш маъноларини ифодалайди. Мас.: **глоттогония; гетерогония** [гетеро...+...гония] – умуртқасиз ҳайвонларда насл алмашиниш шаклларида бири: фақат уруғланган тухумдан ривожланган жинсий наслнинг уруғланмаган тухумдан ривожланувчи жинсий насл билан ўзаро алмашинуvidан иборат; **космогония** [космо...+...гония] – астрономиянинг космик жисмлар ва улар системаларининг пайдо бўлиши ва тараққиётини ўрганувчи бўлими; **спорогония** [спор(о)...+...гония] – жинсиз йўл билан, споралар воситаси билан кўпайиш усули, споралардан кўпайиш.

ГОР(О)... [*юн. hora – одатий вақт*] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг муайян одатий вақтга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **гороскоп** [горо...+...скоп] – муайян вақт (мас., одам туғилган вақт) учун сайёралар ва юлдузларнинг бир-бирига нисбатан эгаллаган вазиятларини ифодаловчи чизма, жадвал; **горотеллия** [горо...+ *юн. telos – амалга ошириш*] – ривожланишнинг баъзи организм гуруҳларига хос одатдаги ўртача суръати.

ГРАВИ... [*лот. gravis – оғир*] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, оғирлик кучи маъносини билдиради. Мас.: **гравитация, гравитон; гравиметр** [грави...+...метр] – оғирлик кучи тезланишини ўлчайдиган асбоб; **гравиметрия** [грави...+...метрия] – тор маънода: оғирлик кучини ўлчаш усуллари ҳақидаги фан; кенг маънода: Ер ва бошқа сайёраларнинг оғирлик кучи майдонини, уларнинг тузилишини ўрганувчи ва баъзи навигацион масалаларни ҳал қилувчи фан.

ГРАММА..., ГРАММАТ(О)... [юн. *gramma, grammatos* – ҳарф, ёзув белгиси; ёзув] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ҳарфга, ёзувга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **грамматика** [юн. *grammatike < gramma*] – 1) тилшуносликнинг сўз шакллари, сўз бирикмаларининг турлари, гап турлари ҳақидаги бўлими; 2) сўз шакллари, уларнинг сўз бирикмаси ва гапда ўзаро боғланиши ҳақидаги қоидалар баён этилган ўқув китоби, дарслик; **грамматология** [грамматоло...+...логия] – турли даврларда турли жойларда тарқалган ёзувларни тадқиқ этиш билан шуғулланувчи фан соҳаси; **граммема** [грамма...+...ема] – сўз ўзгартирувчи қўшимча ёки ёрдамчи сўз воситаси билан ифодаланадиган энг содда грамматик маъно; **граммофон** [грамм(о)...+...фон] – грампластинкага ёзилган товушни қайта эшит(тир)ишга мўлжалланган аппарат.

...ГРАММА [юн. *gramma* – шакл, ёзув белгиси, ҳарф, ёзув] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ёзувга, ёзилган, чизилган нарсага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **картограмма, криптограмма, монограмма, осциллограмма, пиктограмма, пневмограмма, рентгенограмма, сейсмограмма, стереограмма; кардиограмма** [кардио...+...грамма] – юрак уришининг махсус асбоб – кардиографда ёзиб олинган график тасвири; **радиограмма** [радио...+...грамма] – радиотелеграф орқали олинган ёки берилган хабар, телеграмма; **телеграмма** [теле...+...грамма] – телеграф орқали юборилган ёки олинган хабар, шунингдек, шундай хабар ёзилган хосқоғоз (бланка); **фонограмма** [фоно...+...грамма] – махсус техник воситалар ёрдамида грампластинка, магнит тасма, кино- ёки видеоплёнка, лазер диск ва шу кабиларга ёзилган товуш садолари (нутқ, мусиқа, ашула кабилар); **эпиграмма** [эпи...+...грамма] – 1) ҳайкал, ёдгорлик, бино, совға устига ёзилган ва унинг мазмун-моҳиятини тушунтирадиган ёзув; 2) кичик ҳажмли, ўткир (аччиқ) ҳажвий асар.

ГРАНУЛ(О)... [лот. *granulum* – донача < *granum* – дон, дона] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, майда, кичкина дона, заррача маъноларини билдиради. Мас.: **гранулобласт, гранулопения, гранулопоз; гранулёма** [гранул(о)...+...ома] – одам ва ҳайвонларда бириктирувчи тўқиманинг яллиғланиши оқибатида юзага келадиган ўсмасимон тузилма; **гранулометрия** [грануло...+...метрия] – чўқинди тоғ жинслари, тупроқ ва сунъий материалларнинг турли ўлчамли бўлакларини аниқлаш усуллари мажмуи; **гранулоцитлар** [грануло...+...цит] – цитоплазмасида доначалар (гранулалар) бўладиган оқ қон таначалари (лейкоцитлар).

...ГРАФ [юн. *grapho* – ёзаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, қуйидаги маъноларни билдиради: 1. Нима-

нидир ёзиб олувчи, тавсифловчи, тадқиқ этувчи (инсон ҳақида). Мас.: **библиограф, доксограф, картограф, палеограф; биограф** [био...+...граф] – бирор шахснинг биографиясини тузувчи, ҳаёти, таржимаи ҳолини ёзувчи киши; **географ** [гео...+...граф] – география олими, мутахассиси; география ўқитувчиси; **фотограф** [фото...+...граф] – фотография мутахассиси; фотография билан шуғулланувчи, фотосурат олувчи шахс. 2. Ниманидир тикловчи, қайд этувчи, рўйхатга олувчи (наrsa, асбоб ҳақида). Мас.: **автограф, актинограф, анемограф, гелиограф, дилатограф, кардиограф, лимниограф, магнитограф, мареограф, сейсмограф; барограф** [баро...+...граф] – ҳаво босимида рўй берадиган ўзгаришларни автоматик равишда ўлчаб ва ёзиб турадиган асбоб; **осциллограф** [осцилло...+...граф] – техника, тиббиёт ва бошқа соҳаларда оний электр жараёнларини кузатадиган ва бу жараёнларни график шаклда ёзиб оладиган асбоб; **фонограф** [фоно...+...граф] – сўз, мусиқа, ашула кабиларни механик усулда ёзиб оладиган ва эшиттирадиган асбоб.

...ГРАФИЯ [юн. grapho – ёзаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, ёзув орқали ифодаламоқ, битмоқ маъноларини ифодалайди. Мас.: **археография, география, гидрография, петрография, полиграфия, радиография, рентгенография, топография; гастрография** [гастро...+...графия] – меъданинг турли функцияларини график қайд қилиш усулларининг умумий номи; **радиография** [радио...+...графия] – радионуклидларнинг модда орқали ўтган нурланишининг фототасвирини олиш; **монография** [моно...+...графия] – муайян мавзунини, чекланган масалалар доирасини чуқур тадқиқ этувчи илмий асар; **типография** [типо...+...графия] – китоб, газета ва бошқа нашрларни босиб чиқарадиган корхона, босмаҳона.

ГРАФ(О)... [юн. grapho – ёзаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг хатга, дастхатга, чизмакашлик ва тасвирлашга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **графема, графика, графит, графоман, графостатика; графология** [графо...+...логия] – шахснинг хуснихати тўғрисидаги таълимот – хат ёзган кишининг хусусиятлари ва руҳий ҳолатларини шу хат асосида аниқлаш, тадқиқ этиш; **графомания** [графо...+...мания] – доим жуда кўп ва бефойда хатлар ёзаверишга ҳаддан ортиқ ишқибозлик; **графоспазм** [графо...+...спазм] – бошқа ҳаракатлар сақлангани ҳолда қўл мушаклари спазмида ёзув функцияларининг бузилиши; хат ёзиш пайтида қўлларнинг қалтираши; **графофобия** [графо...+...фобия] – ёзишдан қўрқиш.

ГУМ... I [лот. humus – тупроқ, замин] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг тупроққа, ерга алоқадор-

лигини билдиради. Мас.: **гумификация** [гум(и)...+...фикация] – тупроқда бактериялар ва бошқа микроорганизмлар иштирокида чиринди ҳосил бўлиш жараёни; **гумолитлар** [гумо...+...лит] – қазилма кўмирлар мажмуи; ботқоқларда ўсган юксак ўсимликлар қолдиқларининг маҳсули; **гумус** [лот. humus – тупроқ] – тупроқнинг нисбатан барқарор, одатда, юқори молекуляр қорамтир бирикмалари мажмуи; чиринди.

ГУМ... II [лот. humanus – инсонга хос, инсонпарвар] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг инсонга, инсоний туйғуларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **гуманизм** [лот. humanus – инсоний +...изм] – одамларга меҳр-муҳаббат билан қараш, уларни ҳурмат қилиш, инсоннинг моддий фаровонлигини юксалтириш ва кишиларда юксак маънавий фазилатларни ривожлантиришга асосланган дунёқараш; **гуманист** [лот. humanus – инсоний +...ист] – гуманизм тарафдори, гуманизм руҳидаги, инсонпарварлик ва инсонийликни намоён этувчи одам; **гуманитар** [фр. humanitaire < лот. humanitas – инсонпарварлик; билимлилик] – ижтимоий фанларга оид, инсоният ва унинг маданиятини ўрганадиган; мас., *гуманитар таълим, гуманитар фанлар*.

ГУММ(И)... [лот. gummi – елим] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, елимга алоқадорликни билдиради. Мас.: **гуммилак, гуммит; гумма** [лот. gummi – елим] – захмнинг учламчи даврида ҳар хил аъзо ва тўқималардан ривожланадиган тугунсимон тузилма; сифилома; **гуммигут** [гумми...+ лот. gutta – томчи] – баъзи тропик дарахтлар танасини тилимлаб кесиб олинадиган сутсимон оқ қуюқ шира; **гуммиарабик** [гумми...+ лот. arabicum – араб, арабларга оид] – баъзи акация турлари табиий ёриқларидан ёки сунъий кесикларидан йиғиб олинадиган қовушоқ тиниқ суюқлик.

Д

ДАКРИО... [юн. dakryon – кўз ёши] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кўз ёшига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **дакриоаденит** [дакрио...+ аден...+...ит] – кўз ёши безининг яллиғланиши; **дакриоцистит** [дакрио...+ цист...+...ит] – кўз ёши халтачасининг ўткир ёки сурункали яллиғланиши; **дакриурия** [дакри...+...урия] – тутқаноқ хуруж қилган пайтда беихтиёр сийиб қўйиш.

ДАКТИЛО... [юн. daktylos – бармоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қўлга, бармоққа алоқадорлигини билдиради. Мас.: **дактилит** [дактил(о)...+...ит] – бирон-бир инфекция туфайли бармоқларнинг яллиғланиши; **дактилография** [дак-

тило...+...графия] – ёзиш учун қулай бўлган ҳар қандай текис юзада бармоқлар билан амалга оширилган ёзув (карлар ёки кар-кўрлар билан мулоқотда); **дактилология** [дактило...+...логия] – кар-соқовларнинг қўл бармоқлари ёрдамида ўзига хос тарзда гаплашиш усули; **дактило-мегалия** [дактило...+ *юн.* *megas, megalus* – катта] – ривожланиш нуқсони: оёқ ва қўл бармоқларининг ҳаддан ортиқ катталашиб кетиши; **дактилоскопия** [дактило...+...скопия] – одамнинг қўл бармоқларидаги тери изларини ўрганиш асосида унинг шахсини аниқлаш.

ДЕ... [*лот.* *de-* – ажратиш] – олд қўшимча; ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб: 1. Ажратиш, чиқариш, йўқотиш, бекор қилиш маъноларини билдиради. Мас.: **декортикация, делистинг, депияция, дератизация; дегазация** [де...+ *фр.* *gaz* – газ +...ация] – зарarli газлардан, захарловчи моддалардан тозалаш, зарарсизлантириш; **дегидратация** [де...+ гидрат...+...ация] – аорганик ёки органик моддалардан сув ажралиши; **демонтаж** [де...+ *фр.* *montage* – тўплаш, йиғиш; ўрнатиш, монтаж] – машина, аппарат, иншоотни айрим қисмларга ажратиш, ўрнатилган жойидан кўчириб олиш; **денатурация** [де...+ *лот.* *nature* – табиий хусусият +...ация] – турли хил физик ёки кимёвий омиллар таъсирида оксиллар, нуклеин кислоталар ва бошқа биополимерлар молекулаларида ўзига хос табиий хусусиятларнинг йўқолиши; **дефолиация** [де...+ *лот.* *folium* – япроқ, барг +...ация] – ҳосилни машиналар ёрдамида йиғиб-териб олишни осонлаштириш мақсадида ўсимлик баргларини махсус кимёвий моддалар – дефолиантлар ёрдамида сунъий равишда тўкиш. 2. Пасайиш, пастга қараб ҳаракатланиш, таназзул маъноларини билдиради. Мас.: **дегенерация, декомпрессия, делактация; девальвация** [де...+ *фр.* *evaluation* – қиймат; баҳо, баҳолаш] – миллий пул бирлиги курсининг чет эл валюталарига нисбатан пасайиб кетиши, пасайтирилиши; **деградация** [де...+ *лот.* *gradatio* – аста-секин юксалиш] – бирор нарса ёки ҳолатнинг тобора ёмонлашиб бориши, айнаиши; таназзулга учраши.

ДЕ... [*лот.* *deus* – худо] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, худо маъносини билдиради. Мас.: **деизм** [де...+...изм] – худони оламнинг яратувчиси сифатида тан олувчи, лекин унинг табиат ва жамиятнинг кейинги ҳаётидаги иштирокини инкор этувчи фалсафий таълимот; **деист** [де...+...ист] – деизм тарафдори.

ДЕБ(ИТ)... [*лот.* *debet* – қарз] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қарз, қарздорлик маъноларини билдиради. Мас.: **дебентура** [*лот.* *debere* – қарздор бўлмоқ] – божни қайтариш ҳақидаги божхона гувоҳномаси; **дебитор** [*лот.* *debitor* – қарздор < *debitum* – қарз] – бирор идора, ташкилот ёки муассасадан қарздор бўлган юридик ёки жисмоний шахс.

ДЕЗ... [*лот., фр. des* – ...дан, ...дан ажратиш, холи қилиш] – олд қўшимча; ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирор нарсани йўқ қилишни ёки унинг йўқлигини, шунингдек, акс ҳаракатни билдиради. Мас.: **дезинвазия, дезориентация, дезурбанизм; дезактивация** [дез...+ *лот. actives* – таъсирчан, фаол +...ация] – радио-актив модда билан заҳарланган объектларни тозалаш, зарарсиз ҳолга келтириш; **дезинсекция** [дез...+ *лот. insectum* – ҳашарот] – зарарли ҳашаротларни махсус йўллар, воситалар билан йўқотиш, кириш; **дезинтеграция** [дез...+ *лот. integratio* – қайта тиклаш, тўлдириш, бутлаш] – бутунни таркибий қисмларга бўлиш, ажратиш; **дезинфекция** [дез...+ *лот. inficere* – юктириш, зарарлаш] – зарарсизлантириш, юкумсиз ҳолга келтириш; **дезинформация** [дез...+ *лот. informatio* – хабардор қилиш, хабар бериш] – ёлғон хабарларни тарқатиш, ёлғон хабарлар билан чалғитиш; **дезодорация** [дез...+ *лот. odor* – ҳид, бўй +...ация] – қўланса, сассиқ ҳидларни махсус асбоблар ва кимёвий моддалар билан йўқотиш.

ДЕЙТЕР... [*юн. deuterios* – иккинчи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг “иккинчи” тартиб сонига, ўзга, бошқа каби маъноларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **дейтеранопия** [дейтер...+ *ан...+...опия*] – кўзнинг кўр бўлмагани ҳолда, маълум рангларни, асосан, яшил рангни кўрмаслик; **дейтерий** – водород элементининг атом массаси 2 га тенг бўлган барқарор изотопи; **дейтероскопия** [дейтеро...+...скопия] – баъзи руҳий касалликларда ва иситма пайтида жуда камдан-кам ҳолларда учрайдиган, беморнинг кўзига унинг ўзи кўринадиган алаҳлаш ҳодисаси.

ДЕКА... [*юн. deka* – ўн] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, 10 сонига оидликни, ўнталикни билдиради. Мас.: **деканат, декаподлар; декада** [дек(а)...+...ада] – 1) ўн кунлик вақт; қадимги Мисрда вақт ўлчови бирлиги; 2) бирор нарсага бағишланган, ўн кун давомида ўтказиладиган (ўн кунлик) тадбир; **декаметр** [дека...+ ...метр] – ўн метрга тенг узунлик ўлчови; **декан** [*юн. dekanus* – ўнбоши; ўн аскар бошлиғи] – олий ўқув юртида факультет раҳбари; **декатрон** [дека...+...трон] – ҳисоблаш ва ўлчаш техникасида қўлланадиган, ўнта катод гуруҳи бўлган ион асбоб.

ДЕКСТР(О)... [*юн. dexter* – ўнг] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўнг, ўнг томон маъноларини билдиради. Мас.: **декстро́за** [декстр(о)...+...оза] – моносахаридлар гуруҳига мансуб, оддий карбонсув (углевод)дан иборат рангсиз кристалл; глюкозанинг эскирган номи; **декстрокардия** [декстро...+...кардия] – юракнинг кўкрак қафаси ўнг томонидан тўғма жойлашган бўлиши.

ДЕМО... [юн. *demos* – халқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, халқ, аҳоли маъноларини билдиради. Мас.: **демагог**, **демагогия**, **демограф**, **демос**; **демография** [демо...+...графия] – аҳоли-шунослик; бирор ҳудуд, мамлакат, бирдан ортиқ мамлакатлар ёки дунё аҳолиси ўзгаришларини илмий-статистик ўрганувчи фан тармоғи; **демократия** [демо...+...кратия] – 1) фуқаролар эркинлиги ва тенглиги қонунларда мустаҳкамланган, халқ ҳокимиятининг восита ва шакллари амалда ўрнатилган ҳамда юзага чиқарилган сиёсий тузум; 2) жамоа барча аъзоларининг ижтимоий ташкилотлар ҳаёти ва иш жараёнида фаол иштирок этиши; **демофобия** [демо...+...фобия] – мияга ўрнашиб қолган кўрқув ҳолати: одамлар тўдасидан, оломондан кўрқиш, ваҳима-таушиш.

ДЕНДР(О)... [юн. *dendron* – дарахт] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, дарахт, дарахтзор маъноларини билдиради. Мас.: **дендрарий**, **дендрометрия**; **дендрит** [дендр(о)...+...ит] – 1) нерв хужайраларининг дарахтсимон тармоқланган сезувчи ўсимталари; 2) бирор-бир минералнинг тўлиқ ривожланган, дарахтсимон тармоқланган кристаллари; **дендрология** [дендро...+...логия] – ботаниканинг дарахт ва буталарнинг турларини ўрганадиган бўлими, соҳаси; **дендрометр** [дендро...+...метр] – дарахт ўлчаш асбоби; **дендрохронология** [дендро...+ хронология] – дарахтларнинг тарихига (мас., ёшини белгилашга) оид ҳолатларни ўрганувчи фан.

ДЕНСИ..., ДЕНСИТ(О)... [лот. *densi* – зич, калин, *densitas* – зичлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг зичликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **денсиметрия** [денси...+...метрия] – суюқ ва қаттиқ жисмларнинг нисбий зичлигини ўлчаш усули; **денситометр** [денсито...+...метр] – очилтирилган фотоматериалнинг оптик зичлигини аниқлайдиган асбоб; **денситометрия** [денсито...+...метрия] – илмий фотография бўлими бўлиб, кимёвий фотографик йўл билан бошқача ишланган фотографик қатламнинг ёруғлик нурини ютиши ва сочишини ўлчаш билан шуғулланади.

ДЕНТ(О)... [лот. *dentis* – тиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **дантиатрия** [дент...+...иатрия] – тиш касалликлари ва уларни даволаш усуллари ҳақидаги таълимот; **дентин** [дент...+...ин] – тишнинг минерал тузлар ва органик моддалардан таркиб топган асосий қаттиқ қисми.

ДЕРМ(О)..., ДЕРМАТ(О)... [юн. *derma*, *dermatos* – тери] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг тери, тери касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **дермалгия**, **дерматомиозит**, **дерматоневроз**, **дерматоластика**, **дермограф**,

дермоскопия; дерматин [дермат(о)...+...ин] – ип газламадан эластик модда қоплаб тайёрланадиган сунъий чарм; **дерматит** [дермат(о)...+...ит] – терининг яллиғланиши; **дерматоз** [дермат(о)...+...оз] – тери касалликларини билдирувчи умумий термин; **дерматология** [дермат(о)...+...логия] – тиббиётнинг тери касалликларини ўрганувчи ва уларни даволаш билан шуғулланувчи соҳаси; **дерматома** [дермат(о)...+...ома] – терида пайдо бўладиган ҳар хил шишлар.

...**ДЕРМА, ...ДЕРМИЯ** [юн. derma – тери; қобик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг умуман тери, касалланган тери, муайян тери касалликларининг умумий номи каби маъноларга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **бласто-дерма, лейкодерма, мезо-дерма, сидеро-дерма, фелло-дерма, экто-дерма, энто-дерма; ксеро-дермия, склеро-дермия, стеаро-дермия, циано-дермия; бромо-дерма** [бромо...+...дерма] – терига тошмалар тошиши; асосан, таркибида бром бўлган дориларни узоқ вақт истеъмол қилганда ёки шу дориларни организм қабул қила олмай қолганда кузатилади; **экзо-дерма** [экзо...+...дерма] – ўсимликлар илдизи бирламчи қобиғининг пўкакланган хужайралари ташқи қавати; илдиз тукчалари қуриб қолганда ҳимоя вазифасини бажаради; **эпидерма // эпидермис** [эпи...+...дерма] – умуртқали ҳайвонлар ва одам терисининг ташқи, энг устки юпқа қавати; **геро-дермия** [геро...+...дермия] – терининг патологик атрофияси – қари одамнинг терисини эслатади; **мелано-дермия** [мелано...+...дермия] – терида меланин (қора-қўнғир ранг) пигментининг кўпайиб кетиши; **пахидермия** [пахи...+...дермия] – сурункали яллиғланиш ёки давомли қўзғалиш (асабийлашиш) лар натижасида терининг ёки шиллиқ парданинг қалинлашиши; **пио-дермия** [пио...+...дермия] – терининг йиринг ҳосил қилувчи бактериялар қўзғатадиган йирингли касалликлари.

ДЕСМ(О)... [юн. desmos – боғлама, боғловчи, алоқа] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, боғлам, боғловчи, алоқа маъноларини билдиради. Мас.: **десмолазалар, десмосомалар; десмолиз** [десмо...+...лиз] – ҳайвон ва ўсимлик организмларида органик бирикмаларнинг ферментлар – десмолазалар таъсирида парчаланиш жараёнлари; **десмология** [десмо...+...логия] – тиббиётнинг бириктирувчи тўқималарни ўрганувчи соҳаси; **десмоцит** [десмо...+...цит] – бириктирувчи тўқима толаларини бир-бирига боғлаб турувчи хужайра; **десмургия** [десм(о)...+...ургия] – жарроҳлик боғламаларини қўйиш усуллари ҳақидаги таълимот.

ДЕЦИ... [лот. decem – ўн] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, физик бириклар номларининг ўндан бир улуши маъносини билдиради. Мас.: **децибел** [деци...+ ингл. bel – иккита бир жинс-

ли физик катталиклар нисбатининг логарифмик бирлиги] – товуш ёки электромагнит тўлқинлари босимининг бирлиги – “бел”нинг ўндан бир улуши; **децилитр** [деци...+ литр] – литрнинг ўндан бир улушига тенг ҳажм ўлчови бирлиги; **дециметр** [деци...+...метр] – метрнинг ўндан бир улушига тенг узунлик ўлчови бирлиги.

ДИ... [юн. di(s) – иккита, жуфт] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, иккилик, жуфтлик маъноларини ифодалайди. Мас.: **диглоссия, диграмма, диграф, дикарион, диморфизм, дифосген; дилемма** [ди...+ юн. lemma – асос, ҳукм] – бир-бирига зид бўлган икки имкониятдан бирини танлаб олишга мажбур бўлиш; **дилогия** [ди...+ ...логия] – бир муаллифнинг ягона мазмун билан бирлаштирилган икки бадиий асари; **диод** [ди...+...од] – икки электродли лампа; **дисахаридлар** [ди...+ юн. sakchar – қанд +...ид] – молекулалари икки қолдиқ моносахариддан ҳосил бўлган карбонсувлар (углеводлар).

ДИА... [юн. dia – орасида, аро, орқали] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тўғридан-тўғри ҳаракат, кириб бориш, бўлиниш, ўзаро яқинлик, тугалланганлик маъноларини билдиради. Мас.: **диабет, диагенез, диагональ, диалог, диапазон, диарея, диаскоп, диафон; диаметр** [диа...+...метр] – айлана ва доиранинг марказдан ўтувчи ватари; **диапозитив** [диа...+ лот. positivus – мусбат] – проекцион фонарь ёрдамида кўрсатиш учун шаффоф пластинка ёки шишага, плёнкага туширилган рангли ёки оқ-қора фотосурат; **диафильм** [диа...+ ингл. film – парда] – умумий мавзу асосида бирлашган ва кинолентада муайян кетма-кетликда жойлаштирилган оқ-қора ёки рангли фототасвирлар; **диахрония** [диа...+ юн. chronos – вақт, давр] – тил эволюцияси, тил ҳолати (ҳодисалари)нинг даврлараро алмашилиши; тил таракқиётини вақт нуқтаи назаридан ўрганиш.

ДИГИТАЛ... [лот. digitus – бармоқ; digitalis – бармоққа оид] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бармоққа алоқадорлик маъносини билдиради. Мас.: **дигитализм** [лот. digitalis +...изм] – дигиталис препаратларини узоқ вақт қабул қилиш натижасида заҳарланиш; **дигиталис** [лот. digitalis – бармоққа оид, бармоққа ўхшаш] – Европанинг кўп жойларида, Сибирнинг баъзи ерларида ёввойи ҳолда ўсадиған ва тажриба станцияларида ўстириладиган доривор ўсимлик.

ДИДАКТ... [юн. didaktikos – ибратли; таълим бериш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, таълим бериш, панд-насихат маъноларини билдиради. Мас.: **дидактизм** [дидакт...+ ...изм] – ўғит-насихатга эгалик, ибратлилик, насихотомузлик; **дидактика** [дидакт...+...ика] – педагогиканинг таълим ва ўқитиш назарияси асосларини ўрганувчи соҳаси.

ДИЕТ(О)... [юн. *diaita* – турмуш тарзи, тартиб; озиқ-овқат] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг турмуш тарзи, тартиб-қоида, овқатланишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **диететика**; **диетология** [дието...+...логия] – соғлом ва касал кишиларнинг оқилона ва тўғри овқатланиши ҳақидаги таълимот; **диетотерапия** [дието...+...терапия] – овқат билан даволаш; беморларни махсус шифобахш овқатлар билан даволаш усули.

ДИЗ..., ундошлар олдидан **ДИС...** [лот. *dis*, юн. *dys* – йўқ бўлиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қийинчилик, бузилиш, йўқолиш каби маъноларни билдирувчи олд қўшимча ҳисобланади. Мас.: **дизарттикуляция**, **дизассимиляция**, **дизостоз**; **дизартрия** [диз...+ юн. *arthroo* – товушларни бурро-бурро айтаман] – товуш чиқаришда иштирок этадиган мушаклар фаолиятининг бузилиши натижасида айрим сўзлар, бўғин ва товушларни қийналиб талаффуз этиш; **дизентерия** [диз...+ юн. *enteron* – ичак] – йўғон ичакнинг яллиғланиши ва тез-тез қон аралаш ич кетишидан иборат ўткир юқумли касаллик; ичбуруғ; **дизосмия** [диз...+...осмия] – ҳид билиш сезгисининг бузилиши (йўқолиши); **дизурия** [диз...+...урия] – оғриқ билан қийналиб сийиш; сийишнинг издан чиқиши.

ДИКТ(О)... [лот. *dictare* – айтиб турмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг гапиришга, айтиб туришга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **диктант** [дикт...+...ант] – имловий ва пунктуацион қоидаларнинг ўзлаштирилиш даражасини текшириш учун айтиб туриб ёздириладиган ёзма иш; **диктор** [дикт...+...ор] – радио ва телевизор орқали узатиладиган тайёр матнларни микрофон олдида ёки телекамера қаршисида ўқиб эшиттирувчи ходим; суҳандон; **диктофон** [дикто...+...фон] – оғзаки нутқ, куй ва товушларни ёзиб олиб, қайта эшиттирадиган қўл аппарати.

ДИЛАТО... [лот. *dilatare* – кенгайтирмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кенгайтирувчи, чўзувчи маъноларини билдиради. Мас.: **дилататор**, **дилатация**, **дилатограф**; **дилатометр** [дилато...+...метр] – жисмларнинг иссиқликдан кенгайишини, шунингдек, жисм ўлчамларининг ташқи омиллар таъсирида ўзгаришини ўлчайдиган асбоб; **дилатометрия** [дилато...+...метрия] – физиканинг жисм ўлчамлари ўзгаришининг ташқи омиллар таъсирига боғлиқлигини ўрганадиган бўлими.

ДИНАМО... [юн. *dynamis* – куч] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг куч-қувват, энергияга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **динамика**, **динамо-машина**, **динамометрия**; **динамит** [динамо...+...ит] – ҳарбий соҳа ва тоғ ишларида қўлланадиган, асосий таркибий қисми нитроглицерин ва суюқ нитроэфирлардан

иборат бўлган кучли портловчи модда; **динамокардиография** [динамо...+ кардио...+...графия] – юрак фаолиятининг механик кўринишларини тадқиқ қилиш усули; **динамометр** [динамо...+...метр] – 1) техникада куч ёки буровчи моментни ўлчайдиган асбоб; 2) механик кучни ёки мушаклар кучини, масалан, қўлнинг кучини ўлчайдиган асбоб, кучўлчагич.

ДИПЛО... [юн. *diploos* – иккиланган, қўш, жуфт] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қўш, жуфт, иккита деган маъноларни билдиради. Мас.: **диплом, диплоскоп, диплосомия, диплофаза; диплоид** [дипло...+...оид] – иккита гомологик хромосомалар тўпламига эга, гаплоид ҳолатга нисбатан икки қисса ортиқ бўлган ҳужайра ёки организм; **диплококклар** [дипло...+...кокк] – думалоқ шаклдаги бактерияларнинг жуфт-жуфт бўлиб яшайдиган тури; **диплопия** [дипло...+...опия] – нарсаларнинг кўзга иккита бўлиб кўриниши.

ДИПС... [юн. *dipsa* – ташналик, иссиқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, иссиқ, ташналик маъноларини билдиради. Мас.: **дипсомания** [дипсо...+...мания] – сурункали ичкиликбозликнинг бир тури: спиртли ичимликни қўмсаш; бир неча кундан ҳатто бир неча ҳафтагача ичкиликка ружу қўйиш, тўхтовсиз ичиш.

ДИС..., унлилар олдидан ДИЗ... [лот. *dis*, юн. *dys* – йўқ бўлиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ажралиш, ўзгариш, тарқалиш; қийинчилик, номувофиқлик, йўқотиш, маҳрум бўлиш каби маъноларни билдирувчи олд қўшимча. Мас.: **дисбазия, дисбаланс, дисгевзия, дисгидроз, дискинезия, дискомфорт, дислексия, дисмия, диспноэ, диссонанс, дистония, дистрофия, дисфункция, дисхолия, дисхромия; дисбактериоз** [дис...+ юн. *bacteria* +...оз] – организмда нормал шароитда учрайдиган бактерияларнинг ўзгариб кетиши; **дисгармония** [дис...+ юн. *harmonia* – уйғунлик] – уйғунликнинг бузилиши ёки йўқлиги; уйғунсизлик; **дисквалификация** [дис...+ квалификация] – 1) мусобаканинг техник қоидаларини бузганлиги учун спортчини ёки жамоани эришган натижалари, эгаллаган ўрни ва бошқалардан маҳрум қилиш; 2) ахлоқий-этик нормаларни бузганлиги учун спортчи (ёки жамоа)ни мусобақада қатнашиш ҳуқуқидан маълум муддатга шартли ёки умуман маҳрум этиш; **дислалия** [дис...+ юн. *lalia* – сўзлаш] – сўзни қийналиб талаффуз қилиш; тили чучуклик; **дислокация** [дис...+ лот. *locatio* – жойлаштириш] – курулли кучларни, ҳарбий муассасалар ва ўқув юртларини мамлакат ҳудуди бўйлаб улар учун ажратилган жойларга тақсимлаб ўрнаштириш; **дисменорея** [дис...+ мено...+...рея] – ҳайз кўришнинг бузилиши; ҳайз кўришдаги турли бузилишларнинг умумий номи; **диспепсия** [дис...+ юн. *pepsis* – ҳазм] – меъда-ичак фаолиятининг, овқат ҳазм қилишнинг бузилиши, издан

чиқиши; **дисплазия** [дис...+ *юн.* plasis – хосил бўлиш, шаклланиш] – аъзо ва тўқималар ёки тана қисмларининг нотўғри ривожланиши; **диспропорция** [дис...+ *лот.* proportio – мутаносиблик] – халқ хўжалигининг айрим соҳаларида иқтисодиётга хос бўлган мутаносибликларнинг бузилиши, издан чиқиши; номутаносиблик; **дисфагия** [дис...+ ...фагия] – ютиш ҳаракатининг издан чиқиши, овқат ёки сув ютишининг қийинлашиши; **дисфония** [дис...+...фония] – ҳиқилдоқ касалликларида, овоз аппаратининг ўта зўриқишида овознинг бузилиши.

ДОДЕКА... [*юн.* dodeka – ўн икки] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг 12 сонига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **додекафония** [додека...+...фония] – мусиқани муайян қоидаларга бўйсундириш мақсадида турли баландликдаги 12 хроматик товушдан маълум изчилликда яратиладиган композиторлик техникаси; **додекаэдр** [додека...+...эдр] – ўн икки ёқли геометрик шакл.

ДОКТ..., ДОЦ... [*лот.* docere – ўқитмоқ, таълим бермоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўқиш, ўқитиш, таълимга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **доктор** [*фр.* docteur < *лот.* doctor – олим; илмий даража; врач] – 1) касалларни даволовчи олий маълумотли шифокор, врач; 2) докторлик диссертациясини очик ҳимоя қилган фан номзодлари ва мустақил илмий изланувчиларга бериладиган илмий даража ва шу даражани олган олим; **докторант** [доктор + ...ант] – докторлик диссертациясини ёзиш ва уни ҳимоя қилиш учун тайёрланаётган, бирор илмий муассасага бириктириб қўйиладиган фан номзоди ёки мустақил изланувчи; **докторантура** [докторант +...ура] – илмий-тадқиқот институтлари ва олий ўқув юртларида олий малакали ходимлар – фан докторлари тайёрлаш шакли; **доктрина** [*лот.* doctrina – таълимот] – илмий ёки фалсафий таълимот, назария; асосий назария ёки сиёсий нуктаи назар.

ДОЛИХО... [*юн.* dolichos – узун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, узун, узунлик маъноларини билдиради. Мас.: **долихокефалия** // **долихоцефалия** [долихо...+...кефалия] – узун, чўзиқ шаклдаги энсиз бош, калла; **долихоколон** [долихо...+ *юн.* colon – йўғон ичак] – ривожланиш нуқсони: чамбар ичакнинг туғма жуда узун бўлиши.

ДОРС... (ДОРЗ...) [*лот.* dorsum – орқа] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, орқа, елка маъноларини билдиради. Мас.: **дорсалгия** [дорс...+...алгия] – тананинг орқа қисмидаги оғриқ.

ДРОЗ... [*юн.* drosos – шудринг, шабнам; шира] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шира маъносини билдиради. Мас.: **дрозофилалар** [дрозо...+...фил] – дунёнинг жуда кўп жойларида учрайдиган майда-майда ширахўр пашшалар.

...**ДРОМ** [*юн. dromos* – йўл, йўлка; югуриш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг йўл, йўлак, югуриш маънолари билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **автомобилодром, аэродром, велодром, ракетодром, танкодром; автодром** [авто...+...дром] – автомобиллар ёки автомобиль ва мотоциклларни синанш, улар иштирокида кимўзарга мусобақалар ўтказишга мўлжалланган, махсус жиҳозланган ҳудуд, майдон; **ипподром** [(г)иппо...+...дром] – от спорти мусобақаларини ўтказиш, отларнинг мусобақаларга тайёрлигини синаб кўриш учун мўлжалланган, махсус жиҳозланган иншоотлар мажмуи; **космодром** [космо...+...дром] – космик ракеталарни бутлаш-йиғиш, учишга тайёрлаш ва учирешга мўлжалланган иншоотлар, ускуна-жиҳозлар ва ер майдонлари мажмуи.

ДРОМ(О)... [*юн. dromos* – йўл, йўлка; югуриш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг йўл, йўлак, югуриш маънолари билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **дромограф** [дромо...+...граф] – қон оқиш тезлигини ўлчайдиган асбоб; **дромомания** [дромо...+...мания] – мақсадсиз юртма-юрт кезиш, дарбадарлик ва шунга мойиллик; дайдилик, саргардонликка берилиш.

ДУ... [*лот. duo* – икки] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, икки хил, икки ёклама деган маъноларни билдиради. Мас.: **дуализм** [*лот. dualis* – иккиланган, қўш +...изм] – оламнинг ва инсон борлигининг негизини икки мустақил асос (материя ва рух)дан иборат деб қарайдиган фалсафий таълимот; **дуэль** [*фр. duel* – олишув, жанг < *лот. duellum* – уруш, жанг(халқона лотин тилида бу сўз duo – “икки” сўзи маъносига яқинлашади)] – икки шахснинг ор-номус таллашиб, маълум шартлар асосида яккама-якка қиличбозлик қилиши ёки тўппончадан отишиши; **дуэт** [*итал. duetto* < *лот. duo* – икки] – 1) икки қўшиқчи, раққос ёки созанда учун мўлжаллаб ёзилган мусиқа асари; 2) шундай асарни ижро этадиган иккита қўшиқчи ёки иккита созандадан иборат ансамбль; 3) жуфт-жуфт бўлиб ўйналадиган спорт ёки эстрада томошалари иштирокчилари.

ДУК... қ. ДЮК...

ДУОДЕНИ... [*лот. duodeni* – ўн иккитадан] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўн икки бармоқ(ли) ичак маъносини билдиради. Мас.: **дуоденостаз; дуоденит** [дуоден(и)...+...ит] – ўн икки бармоқ(ли) ичакнинг яллиғланиши; **дуоденоптоз** [дуоден(о)...+...птоз] – ўн икки бармоқ(ли) ичакнинг пастга тушиб қолиши; **дуоденэктомия** [дуоден(и)...+...эктомия] – ўн икки бармоқ(ли) ичакни жарроҳлик йўли билан олиб ташлаш.

ДУР... [*лот. duro* – қаттиқ; чўзмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қаттиқ маъносини билдиради. Мас.: **дуралю-**

миний // **дюралюминий** [дур...+ алюминий] – алюминийнинг мис, қисман марганец, магний, темир билан қотишмаси; **дуороарахноидит** [дуоро...+ арахно...+...оид +...ит] – миянинг қаттиқ ва юмшоқ (ўргимчак уясига ўхшаш) пардасининг яллиғланиши.

ДЮК..., **...ДУК** [лот. *ducere* – ўтказмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, бирор нарсани ўтказиш, ўтказгич маъноларини билдиради. Мас.: **дюкер** [нем. *Düker* < лот. *ducere* – ўтказмоқ] – дарё, йўл, канал, сой ва хоказолар остидан сув ўтказиш учун қуриладиган букма гидротехник иншоот; **акведук** [қ. аква...], **виадук** [қ. виа...].

Е

...ЕВТ [юн. *-eut(es)*] – бирор иш, касб билан машғул бўлган шахс отларини ясовчи қўшимча. Мас.: **герменевт; терапевт** [юн. *therapeutes* – даволовчи, парваришловчи < *therapeia* – ғамхўрлик; парваришлаш, даволаш] – ички касалликлар бўйича мутахассис врач; **фармацевт** [юн. *pharmaceutes* – дори тайёрловчи < *pharmakon* – дори] – фармацевтика бўйича олий ва ўрта маълумотга эга бўлган мутахассис, доришунос.

...ЕЙ [юн. *-eion*] – жой номини билдирувчи сўзлар ясовчи қўшимча. Мас.: **лицей** [лот. *lyceum* < юн. *Lykeion* – Аристотель дарс берган, Афина яқинидаги Аполлон Ликей ибодатхонаси ёнидаги дарахтзорнинг номи] – кўпчилик мамлакатларда ўрта таълим ўқув юрти; **мавзолей** [лот. *mausoleum* < юн. *Mausoleion* – милоддан аввалги 4-асрда Кичик Осиёда Кария шоҳи Мавсол учун қурилган машхур мақбара номи] – қабр устига ишланган маҳобатли, улуғвор ёдгорлик; мақбара; **музей** [лот. *museum* < юн. *museion* – музалар ибодатхонаси] – санъат, техника, табиат намуналарини, тарихий ва илмий-табиий аҳамиятга эга бўлган нарсаларни йиғиш, сақлаш, ўрганиш ва халққа намоиш қилиш билан шуғулланадиган муассаса.

...ЕКТ [лот. *(j)ektus* – отиш] – бугунги кунда ўз асл маъносини йўқотган, бирор нарсанинг маконда туриш ҳолатини кўрсатувчи лотинча от ясовчи қўшимча. Мас.: **объект, проект, субъект** (бу сўзлар ҳам дастлабки маъносини йўқотган ва ҳозир бошқача изоҳларга эга).

...ЕЛЛА [лот. *-ella*] – сўз ясовчи қўшимча бўлиб, кичрайтирма отларни ҳосил қилган, бироқ бугунги кунда кичрайтириш маъноси бирмунча йўқолган. Мас.: **капелла** [лот. *capella* – эчкича; кейинчалик: кичик бутхона, ибодатхона] – 1) черков хонандалари хори; кейинчалик вокал-чолғу мусиқа жамоаси; 2) католик ва англикан динида айрим зодагонларнинг оилавий ибодати учун мўлжалланган, ибодатхоналар

ёнида, сарой ва қасрларда жойлашган кичик бутхона; **новелла** [лот. novellus – ёш ниҳол, кўчат < novus – янги] – насрнинг кичик жанри, кичик ҳикоя; **табель** [лот. tabella – тахтача; лавҳа, жадвал] – бирор нарсани ҳисобга, рўйхатга олиш varaқаси.

...ЕМА [юн. -ема] – сўз ясовчи қўшимча; тилшуносликда нутқ бирликлари номини ифодаловчи терминлар ҳосил қилади. Мас.: **грамме-ма, графема, семема, силлабема, синтаксема, тонема; лексема** [юн. lexis – сўз, ибора +... ема] – шакл ва маъно жиҳатидан бир бутун ҳолда ўрганиладиган мустақил маъноли сўз; **морфема** [юн. morphē – шакл +... ема] – ўз маъносига эга бўлган, бошқа маъноли қисмларга бўлин-майдиган тил бирлиги; **фонема** [фон...+...ема] – тил товуш курили-шининг энг кичик бирлиги; фонемалар тилнинг маъноли бирликлари (морфема, сўз, гаплар)ни тузиш ва фарқлаш учун хизмат қилади.

...ЕМИЯ [юн. haima – қон] – ўзлашма қўшма сўзлар таркибида ке-либ, шу сўзларнинг қонга, қон касалликларига алоқадорлигини кўрса-тадиган суффиксоид. Бунда: 1) қонда бирор кимёвий ёки бошқа мод-данинг борлиги ёки йўқлиги (камлиги); 2) қоннинг ўзи кўп миқдорда ёки оз миқдорда бўлиши, камқонлик каби ҳолатлар ўзаро фарқланади. Мас.: I. **азотемия, анокемия, бактериемия, липемия, пиемия, холе-мия; гидремия** [гидр(о)...+...емия] – қонда сув миқдорининг кўпайи-ши, қоннинг суюқ бўлиши; **гликемия** [глик(о)...+...емия] – қонда қанд моддасининг бўлиши (кўпайиши). II. **олигемия, талассемия; гипе-ремия** [гипер...+...емия] – қоннинг муайян аъзога ёки тўқима қисми-га шиддатли оқиб келиши натижасида уларда қон миқдорининг кўпа-йиши; **ишемия** [юн. ischo – тўхтатиб тураман, тўхтатаман +...емия] – муайян аъзони қон билан таъминловчи артериянинг димланиб ёки торайиб қолиши натижасида ўша жойда келиб чиқадиган камқонлик; **хлоремия** [хлор(о)...+...емия] – қонда хлоридларнинг (нормал, кўп ёки оз миқдорда) мавжуд бўлиши.

...ЕНТ қ. ...АНТ.

...ЕР [ингл. -er, фр. -er, -aire, нем. -er] – сўз ясовчи; асосан, шахс от-ларини ва машина, асбоб, мосламалар номларини ҳосил қилади. Мас.: I. Шахс отлари: **акционер, брокер, букмекер, дирижёр, миллионер, скутер, снайпер, стайер; аутсайдер** [ингл. outsider – ўзга, бегона < outside – ташқи томон, ташқарида] – мусобақаларда орқада қолган, му-ваффақият қозонишга имконияти қолмаган спортчи ёки спорт жамоа-си; **дизайнер** [ингл. design – режа, ғоя; лойиха, чизма +...er] – кийим-ке-чак, автомобиль, журнал муковаси ва шу кабиларни ишлаб чиқувчи, лойиҳаловчи шахс, рассом, модельер; **спринтер** [ингл. sprinter < sprint – қиска масофага югуриш, сузиш +...er] – қиска масофаларга югуриш, юриш, ҳайдашга ихтисослашган спортчи; **стажёр** [фр. stajiaire < stajе

– фаолият давомийлиги, синов муддати] – муайян лавозимда келгусида ишлаб кетиш учун синов муддатини ўтаётган ва ўқиётган шахс. II. Машина, асбоб, мосламалар номлари: **грейдер, драйвер, конвейер, контейнер; скрепер** [ингл. scrapper – курак, қирғич < scrape – қирмоқ, қиртишламоқ +...er] – тиркамали, яримтиркамали ёки ўзиюрар ер қазиш-транспорт машинаси; **таймер** [ингл. timer < time – вақтни белгиламоқ +...er] – бирон-бир қурилмани белгиланган вақт ўтгандан кейин ўчирувчи (ёқувчи, уловчи) ёки ўчириш (ёкиш) вақти келганлигидан хабар берувчи асбоб.

...ЕРЕЯ // ...ЕРИЯ [фр. -erie, итал. -eria] – сўз ясовчи қўшимчалар: жамловчи маънодаги ўрин-жой (**галерея, оранжерея**), сотув маҳсулотлари (**бижутерия, галантерея, парфюмерия**) ва ўйин (**лотерея**) номларини ҳамда ҳарбий терминларни (**артиллерия, кавалерия**) ҳосил қилади.

...ЕССА, ...ИССА [фр. -esse, ингл. -ess, итал. -essa < лот. issa] – сўз ясовчи қўшимчалар: аёл зотига мансуб шахс отларини ҳосил қилади. Мас.: **актриса, виконтесса, принцесса; аббатисса** [лот. abbatisa] – аёллар католик монастирининг бошлиғи; **баронесса** [фр. baronesse] – бароннинг хотини ёки қизи; **стюардесса** [ингл. stewardess] – пассажир денгиз кемаси ёки самолётларда пассажирларга хизмат кўрсатувчи ходим. Айни шу қўшимчалар билан ясалган баъзи сўзлар рус тилига ва ундан ўзбек тилига ўзлаштириш жараёнида ҳам маъновий, ҳам фонетик жиҳатдан ўзгаришларга учраган. Мас.: **деликатес** [фр. delicatessen] – тансиқ, ёқимли овқат; **дюшес** [фр. duchesse – герцогиня] – йирик, серсув ва ширин нок тури.

...ЕТ, ...ЕТТА, ...ЕТТО [фр. -et, -ette, итал. -etto] – сўз ясовчи қўшимчалар: бирон-бир нарсанинг, тушунчанинг кичрайтмаси маъносидаги отлар ясайди; **-ет** терминэлементи билан ясалган отларда кичрайтиш маъноси баъзи ўринларда деярли сезилмайди (**билет, кабинет**), баъзи сўзларда сақланган бўлса-да, улар қайта сўз ясалиш жараёнидан ўтган (**кушетка, пипетка**), фақат бир сўздагина кичрайтиш маъноси аниқ сезилади: **буклет** [ингл. booklet – китобча < фр. booklette – халқача, бежирим узук] – турли усуллар билан бир неча марта букланган бир босма варақча босилган матбаа маҳсулоти (географик харита, қисқача йўлқўрсаткичлар, баъзан болаларбоп китобчалар). Айни шу кўринишдаги ва мусиқа ҳамда ижрога оид **дуэт, квартет, квинтет, нонет, терцет** ва бошқа терминлар ҳам асли итальян тилидаги **-etto** қўшимчаси билан ясалгандир. **-етта, -етто** қўшимчалари ёрдамида эса, асосан, санъатга, театрга оид терминлар ясалади (**аллегретто, бержеретта, новеллетта, оперетта, пальметта, симфониетта, фугетта**). Мас.: **арьетта** [итал. arietta – кичик ария < лот. aria – қўшиқ] – одат-

да, ижросининг соддалиги ва оҳангининг қўшиққа ўхшашлиги билан ажралиб турадиган кичик ария; **канцонетта** [итал. canzonetta – кичик қўшиқ < canzone – қўшиқ] – унча катта бўлмаган, кичик канцона; **либретто** [итал. libretto – китобча] – 1) катта мусикий-вокал асар (опера, оперетта каби)ларнинг китобча кўринишида эълон қилинган матни; 2) балет, опера, кинофильм кабилар мазмунининг бадиий сценарийси ёки қисқача сюжетли баёни. Ушбу қўшимчанинг **сигарета** сингари сўзларда фонетик ўзгариш ҳолати ҳам учрайди.

3

...ЗАВР [юн. sauros – калтакесак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб келади, қадим замонларда судралиб ёки ўрмалаб юрган, кейинчалик қирилиб битган қазилма ҳайвонларнинг (янглиш ҳолда уларга мансуб деб ҳисобланган амфибияларнинг ҳам) номларини ҳосил қилувчи аффиксоид (бундай номлар 20 дан ортиқ ва улар, одатда, кўплик шаклида қўлланади). Мас.: **апатозаврлар, бронтозаврлар, ихтиозаврлар, плезиозаврлар, птерозаврлар; динозаврлар** [юн. dinos – кўрқинчли +...завр] – мезозой даврида яшаб, бўр даврида қирилиб кетган кўп сонли судралиб юрувчилар синфи; **карнозаврлар** [юн. caro (carnis) гўшт +...завр] – мезозой даврида яшаган, ханжардек бакувват тишлари бўлган, калласи хумдай, олдинги оёқлари калта, узунлиги 15 метргача бўлган энг йирик йиртқич динозаврлар; **тиранозаврлар** [юн. tyrannos – шафқатсиз +...завр] – Шимолий Америкада бўр даврининг охирида яшаган, карнозаврлар гуруҳига мансуб охирги ва энг йирик йиртқич динозаврлар; **целурозаврлар** [юн. koilos – ковак + лот. uga – дум +...завр] – юпқа деворли ғовак суяклардан иборат скелет тузилишининг енгиллиги, калла суягининг кичиклиги билан ажралиб турувчи йиртқич динозаврлар гуруҳи.

ЗИМ(О)... [юн. zyme – ачитки, хамиртуруш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бу сўзларнинг ачитки маъносига дахлдорлигини кўрсатади. Мас.: **зимаза** [зим(о)...+...аза] – ачитки таъсирида ажраладиган спиртли бижғиш ферментларининг мажмуи; зимазалар углеводларни спирт ва карбонат кислотага парчалайди ҳамда шакарни спиртга айлантиради; **зимогенлар** [зимо...+...ген] – ферментларнинг нофаол шакллари.

...ЗОЙ [юн. zoe – ҳаёт] – ўзлашма қўшма сўзлар таркибидаги аффиксоид: ўзи қўшилган сўз билан биргаликда Ернинг геологик тарихидаги турли жинслар, жонли мавжудотлар пайдо бўлиши билан ажралиб турадиган эралар (жуда катта тарихий даврлар)нинг номла-

рини билдиради. Мас.: **криптозой, мезозой, палеозой, протерозой, фанерозой; археозой** [архео...+...зой] – Ер геологик тарихидаги энг қадимги эра; архей; **кайнозой** [юн. kainos – янги +...зой] – Ер геологик тарихида бундан 66 миллион йил аввал бошланиб, ҳозиргача давом этиб келаётган эра.

ЗОО... [юн. zoon – жонивор, ҳайвон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзлар билан биргаликда ҳайвонларга, ҳайвонот оламига дахлдорлик маъноларини билдиради. Мас.: **зоогеография, зоопарк, зоопсихология, зоотехния, зоофилия, зоохория; зоогамия** [зоо...+...гамия] – гулли ўсимликларнинг ҳашаротлар ёрдамида чангланиши; **зоология** [зоо...+...логия] – биологиянинг ҳайвонлар тўғрисидаги, уларни комплекс ўрганувчи соҳаси; **зоонозлар** [зоо...+ юн. nosos – касаллик] – фақат ҳайвонлар учун хос бўлган, лекин улардан одамларга ўтиши мумкин бўлган юкумли касалликлар гуруҳи; **зоопатология** [зоо...+ патология] – ҳайвонларнинг касалликларини ўрганадиган фан; **зоотомия** [зоо...+...томия] – зоологиянинг ҳайвонлар ички тузилишини ўрганувчи соҳаси; **зоофаглар** [зоо...+ ...фаг] – фақат бошқа ҳайвонлар билан озиқланадиган жониворлар; **зооцидлар** [зоо...+...цид] – қишлоқ хўжалик зараркунандалари, асосан, кемирувчилар ва қушларга қарши курашда қўлланадиган ўта заҳарли кимёвий моддалар.

И

...ИАЗ [юн. iasis] – тиббиётда турли касаллик номларини аташ учун махсуслашган қўшимча. Мас.: **акариаз, аллангиаз, гельмингиаз, уролитиаз; литиаз** [лит...+...иаз] – сийдик йўлларида тош ҳосил бўлиши билан боғлиқ касаллик; **псориаз** [юн. psora – кичима, қўтир + ...иаз] – терининг сурункали, вақти-вақти билан қайталаниб турадиган юкумсиз касаллиги; **элефантиаз** [юн. elephas (elephantos) – фил + ...иаз] – одам ва баъзи ҳайвонларда терининг ва териости тўқималарининг кескин қалинлашуви натижасида айрим тана қисмлари, кўпинча оёқларнинг сезиларли катталашувидан (йўғонлашуvidан) иборат касаллик.

...ИАТР, ...ИАТРИЯ [юн. iatreia – даволаш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, биринчи қисмда ифодаланган шахс, ҳолат, касалликни даволаш, даволовчи деган маъноларни англатади. Мас.: **отиатр, психиатр, фтизиатр; гериатрия, дентиатрия, отиатрия, физиатрия, фониатрия, фтизиатрия; педиатр** [пед...+...иатр] – педиатрия мутахассиси, болалар шифокори; **педиат-**

рия [пед...+...иатрия] – тиббиётнинг бола(лар) организми анатомияси, физиологияси, патологияси ҳамда болалар касалликларининг келиб чиқиш сабаблари ва уларнинг ривожланиш, даволаш, олдини олиш механизмларини ўрганувчи соҳаси; **психиатрия** [псих(о)...+...иатрия] – тиббиётнинг руҳий касалликларнинг келиб чиқиш сабаблари, белгилари ва ривожланиш механизмларини ўрганувчи, уларни даволаш, олдини олиш ҳамда руҳий касалларга ёрдам беришни ташкил этиш усулларини ишлаб чиқувчи соҳаси.

ИАТРО... [юн. iatros – врач, шифокор] – қ. **ятро...**

...ИВ [лот. iv] – лотин тилида феъл асослардан сифат ва от ясовчи қўшимча. Мас.: **административ, объектив, прогрессив, эффектив** каби сифатлар ва **коллектив, кооператив, массив, пассив** каби отлар шу аффикс билан ясалган.

ИГН(И)... [лот. ignis – олов] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, олов маъносини англатади. Мас.: **игнипунктура** [игни...+ лот. puncture – санчиш, укол] – куйдириш; Хитой халқ табobatiда терининг муайян нуқталарини тутаб ёнаётган қуруқ ёвшан таёқчалари билан куйдириш усули; **игнитрон** [игни...+...трон] – симоб катод ва бошқариладиган ёй разрядли бир анодли ион асбоб.

...ИД [юн. eidos – шакл, ташқи кўриниш] – ўзлашма қўшма сўзлар, аксарият кимёвий терминларнинг иккинчи қисми бўлиб, бир қатор кимёвий элементлар (асосан, металлмаслар)нинг бошқа элементлар билан ҳосил қилган бирикмалари номларини ясайди. Мас.: **арсенидлар, йодидлар, карбидлар, сульфидлар, фторидлар, хлоридлар; бромидлар** [бром...+...ид] – бромнинг бошқа элементлар билан ҳосил қилган кимёвий бирикмалари; **гидридлар** [гидр(о)...+...ид] – водороднинг бошқа элементлар билан кимёвий бирикмалари; **оксидлар** [окс(и)...+...ид] – кимёвий элементларнинг кислород билан бирикмалари.

ИДЕ(О)... [юн. idea – тушунча, тасаввур; тасвир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг маълум тушунча, тасаввурлар билан боғлиқлигини билдиради. Мас.: **идеал, идеализм, идеалист, идеография, идеолог, идеомотор** (ҳаракат); **идеограмма** [идео...+...грамма] – ҳарфлардан фарқли равишда, муайян тил товушларини эмас, балки бутун бир тушунчани ифодаловчи ёзув белгиси; **идеографик** [идео...+...графия] – айрим бир товушни эмас, бирданига бир бутун тушунчани ифодаловчи: **идеографик ёзув** – идеограммаларга асосланган ёзув; идеография; **идеология** [идео...+...логия] – сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний, эстетик ва фалсафий ғоялар, тасаввурлар, тушунчалар ва қарашлар тизими.

ИДИ(О)... [юн. idios – махсус, алоҳида, ўзига хос] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзигагина хос, ўзига хослик маъ-

ноларини англатади. Мас.: **идиоадаптация, идиобластлар, идиограмма, идиопатия; идиогамия** [идио...+...гамия] – гулли ўсимликларнинг ўзидан чангланиши; **идиолект** [идио...+ (диа)лект] – алоҳида шахс нутқини характерловчи хусусиятлар мажмуи; **идиоморфизм** [идио...+ юн. *morphe* – шакл +...изм] – минералларнинг ўзига хос кристаллографик шаклга эга бўлиши; **идиосинкрязия** [идио...+ юн. *synkrisis* – аралаштириш, қориштириш] – одам организмнинг баъзи овкатлар ва дори моддаларга нисбатан (ирсий) ўта сезувчанлик ҳолати.

...**ИЗАЦИЯ** [*фр., нем. -isation < лот. isatio*] – ўзлашма ясама сўзлар таркибидаги суффикс – сўз ясовчи қўшимча бўлиб, ўзакдан англашилган нарсა-предмет ва тушунчага ўхшатиш, шундай қилиш маъносидagi жараён отларини ҳосил қилади. Ўзбек тилидаги **-лаш, -лаштириш** каби мураккаб суффиксларга тўғри келади. Мас.: **адвербиализация, ароматизация, архаизация, вокализация, гальванизация, герметизация, госпитализация, демократизация, иммобилизация, ионизация, канализация, кристаллизация, либерализация, локализация, механизация, мобилизация, назализация, нейтрализация, нормализация, оптимизация, пастеризация, поляризация, приватизация, реализация** ва ҳоказо.

...**ИЗМ, ...АЗМ** [*фр. -isme*] – фаол ва кўпмаъноли сўз ясовчи қўшимча бўлиб: 1) турли фан соҳаларидаги таълимот, назария, йўналиш ва оқимлар номини ясайди. Мас.: **агностицизм, анархизм, витализм, дуализм, идеализм, либерализм, материализм; дарвинизм** [*ингл. Darwin +...изм*] – инглиз табиатшуноси Чарльз Дарвин қарашларига асосланган тирик организмларнинг тарихий тараққиёти (эволюцияси) тўғрисидаги назария; **консерватизм** [*фр. conservatisme < лот. conservare* – асрамоқ, сақламоқ +...изм] – ижтимоий ва маданий ҳаётда анъаналар ва ворисийлик ғоясига таянувчи турли хил ғоявий-сиёсий ва маданий оқимлар мажмуи; 2) жамият қурилишининг турли босқичлари номларини ҳосил қилади: **феодализм, капитализм, империализм, социализм, коммунизм**; 3) адабиёт, санъатдаги турли оқим ва йўналишларнинг номларини ясайди. Мас.: **авангардизм, импрессионизм, конструктивизм, лиризм, натурализм, романтизм; классицизм** [*лот. classicus* – намунавий +...изм] – қадимги Юнон ва Рим санъати меросида шаклланиб, унга тақлид қилиш натижасида юзага келган адабиёт ва санъатдаги услуб, йўналиш; **модернизм** [*фр. modernisme < moderne* – замонавий +...изм] – XIX асрнинг 2-ярми ва XX асрнинг 1-ярмида Европа ва АҚШ адабиёти ва санъатида ривож топган оқим ва йўналишларнинг умумий номи; 4) турли динлар ва диний оқимлар номларини ҳосил қилади. Мас.: **анимализм, аниматизм, атеизм, баптизм, буддизм, кальвинизм, католицизм, ламаизм, монотеизм,**

политеизм каби; 5) турли хил касалликлар, захарланишлар номларини ҳосил қилади. Мас.: **алкоголизм, ботулизм, бромизм, героинизм, дальтонизм, инфантилизм, кокаинизм, метеоризм, мазохизм, монорхизм, нанизм** каби; 6) тилшунослик терминларини ҳосил қилади. Мас.: **американизм, архаизм, билингвизм, варваризм, вокализм, германизм, диалектизм, неологизм, полонизм; сингармонизм** [син...+ юн. harmonia – уйғунлик, оҳангдошлик +...изм] – туркий тилларда ва баъзи бошқа тилларда унлилар уйғунлиги; қўшимчалардаги унлиларнинг ўзакдаги унлиларга мослашуви (баъзан бундай уйғунлик ундошларда ҳам учрайди); 7) спорт турлари номларини ҳосил қилади. Мас.: **авиамоделизм, культуризм (атлетизм), моделизм, планеризм, туризм** каби; 8) ҳаракат, ҳолат номларини ҳосил қилади. Мас.: **аполитизм, аскетизм, вулканизм, гуманизм, демократизм, драматизм, магнетизм, пессимизм, пуризм, фанатизм** каби. Шу қўшимчанинг ...азм варианты билан ҳам турли маънодаги терминлар ҳосил қилинган. Мас.: **маразм, оргазм, сарказм, хиазм, хилиазм; плеоназм** [юн. pleonasmus – ортиқчалик < плео(н)...+...азм] – нутқнинг мазмуний тўлиқлиги учун ортиқча бўлган, лекин баъзан унинг ифодавийлигини ошириш учун хизмат қиладиган сўзларни қўллаш.

ИЗО... [юн. isos – бир хил, тенг] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзда тенглик, вазифаси жиҳатидан ўхшашлик маъноларини билдиради. Мас.: **изобаталар, изогамия, изоглоссалар, изография, изомерлар, изотермия; изобара** [изо...+ юн. baros – вазн, оғирлик] – 1) географик харитада бир хил атмосферавий босимга эга бўлган жойларни бирлаштирувчи чизиқ; 2) иссиқлик жараёнларини акс эттирувчи тенг ёки доимий босим чизиғи; 3) нуклонлари сони бир хил, лекин протон ва нейтронлари сони ҳар хил бўлган, яъни электр зарядлари жиҳатидан фарқланадиган атом ядролари; **изоморфизм** [изо...+ юн. morphe – шакл +...изм] – кимёвий таркиби ва кристалл тузилиши бир-бирига яқин жинсларнинг ўзгарувчан таркибли бирикмалар ҳосил қилиш қобилияти; **изотоплар** [изо...+...топ] – муайян кимёвий элементнинг атом ядроларида протонлар миқдорининг бир хил, нейтронлар миқдорининг ҳар хил бўлиши билан фарқ қиладиган ва шу сабабли даврий системада айна бир ўринни ишғол қилувчи барқарор ва радиоактив турлари; **изохронлик** [изо...+ юн. chronos – вақт] – баравар содир бўлиш, баравар давом этиш; бир хил, тенг давом этишлик; **изочизиқлар** – харита ёки диаграммаларда қандайдир миқдор кўрсаткичлари (температура, босим, намлик даражалари)нинг бирдай, тенг бўлган нуқталарини бирлаштирувчи чизиқлар.

...ИК [лот. -ic(e) < юн. ik(e)] – сўз ясовчи қўшимча: шахс билдирувчи отлар, айниқса, касал кишилар номларини (**график, дальтоник,**

догматик, медик, паралистик, уретритик, холерик, шизофреник, электрик) ҳамда турли маънодаги нисбий сифатларни (**акустик, гигиеник, график, диалектик, догматик, фонетик, эмфатик, юридик**) ҳосил қилади.

...ИКА [лот. -ice < юн. -ike] – юқоридаги **-ик** қўшимчаси асосида келиб чиққан сўз ясовчи қўшимча бўлиб: 1) фан соҳалари ва уларнинг тармоқлари номларини ясайди. Мас.: **арифметика, ботаника, гидравлика, грамматика, диалектика, кибернетика, кинетика, логика, математика, поэтика, фонетика, эстетика** каби; 2) бирор нарсанинг жамини, жамликни ифодаловчи сўзлар ҳосил қилади. Мас.: **антропонимика, идиоматика, иероглифика, керамика, косметика, методика, пантомимика, симптоматика, синонимика, синтетика** каби; 3) айрим спорт терминларини ҳосил қилади. Мас.: **акробатика, атлетика, аэробика, гимнастика** каби.

ИКОНО... [юн. eikon – тасвир, образ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзлар билан биргаликда тасвирга, образга ёки иконага алоқадорлик маъносини билдиради. Мас.: **иконография, иконология, иконометр; иконоскоп** [иконо...+...скоп] – оптик тасвирни электр сигналга ўзгартириб берувчи узатувчи телевизион трубка; **иконостас** [иконо...+ юн. stasis – туриш жойи] – православлар ибодатхонасида унинг меҳроб қисмини ўрта қисмидан ажратиб турувчи, белгиланган тартибда иконалар ва нақшинкор эшиклар ўрнатилган тўсик; **иконотека** [иконо...+...тека] – муайян мавзулардаги тасвирлар тўплами, коллекцияси.

ИКОСА... [юн. eikosi – йигирма] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, 20 санок сонини билдиради. Мас.: **икосаэдр** [икоса...+...эдр] – йигирмаёқлик – йигирмата кўпбурчаклик билан чегараланган жисм.

ИЛЕ(О)... [лот. ileum – ёнбош ичак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ёнбош ичакка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **илеопроктостомия, илеосигмоаностомоз, илеостомия, илеотифлит; илеит** [иле...+...ит] – ёнбош ичакнинг яллиғланиши; **илеоколопластика** [илео...+ коло...+...пластика] – чамбар (йўғон) ичакнинг кесиб олиб ташланган қисмига ёнбош ичакни кўчириб ўтказиш операцияси; **илеотомия** [илео...+...томия] – қовурға билан қорин орасидаги ичак оралиғини ёриш операцияси; **илеус** [иле...+...ус < юн. eileos – ин, уя] – ичак тутилиши, ичак ҳаракатининг тўсатдан фалажланиши.

...ИЛИЯ, ...ИЛЬЯ [фр. -ille, исп. -illa] – сўз ясовчи қўшимча; санокли сўзлар таркибидагина учрайди. Мас.: **мантилья** [исп. mantilla] – Испания, Португалия ва Лотин Америкасида: аёллар боши ва елкасига

ташлаб оладиган, одатда, оқ ёки қора рангли тўр ёпқич; **флотилия** [*фр. flotille*] – 1) дарёлар, кўллар ва денгиз қирғоқларида ҳаракат қиладиган ҳарбий кемалар қўшилмаси; 2) муайян мақсадларга (саноат, экспедиция, спорт) мўлжалланган кемалар отряди; **эскадрилья** [*фр. escadrille*] – ҳарбий ҳаво кучларида: 10 – 30 та самолёт ёки вертолётдан иборат асосий авиацион-тактик бўлинма.

ИММУН(О)... [*лот. immunis* – дахлсиз, озод, эркин; барча мажбуриятлардан холи] – ўзлашма қўшма ва ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг иммунитетга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **иммуногематология, иммуногенетика, иммунодиагностика, иммунокимё, иммунопротеин, иммунопрофилактика; иммунизация** [иммун...+...изация] – сунъий равишда иммунитет ҳосил қилиш; **иммунитет** [иммун...+...итет] – биологияда: тирик мавжудотларнинг ўз бутунлиги ва биологик ноёблигини бузувчи “ёт” омиллар (микроблар, захар ва шу қабилар)дан ҳимояланиш, уларга қаршилиқ кўрсатиш қобилияти; **иммунология** [иммуно...+...логия] – организмнинг ҳимояланиш хоссалари, унинг иммунитети ҳақидаги тиббий-биологик фан; **иммунотерапия** [иммуно...+...терапия] – бемор организмга вакциналар (эмдорилар), шифобахш зардоблар юбориб, юқумли ва бошқа баъзи касалликларга қарши иммунитет ҳосил қилиш орқали даволаш.

ИН... [*лот. in* – ич, ички, ичкарига] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ич, ичга оид маъносини англатади. Мас.: **инбридинг, инвагинация, инкретлар, иннервация, интоксикация; интубация** [ин...+ *лот. tuba* – найча +...ация] – нафас йўли тўсилиб қолганида, ҳиқилдоққа оғиз орқали махсус найча киритиб, нафасни тиклаш ёки трахеяга найча орқали наркоз юбориб оғриқсизлантириш; **инфилтрат** [ин...+ *лот. filtratus* – сузғичдан ўтказилган, филтрланган +...ация] – 1) тўқималарда қон, лимфа, ўсмали ҳужайраларнинг тўпланиши натижасида тўқималарнинг муайян жойларда қалинлашуви ва ҳажман катталашуви; 2) контрабандачи, террорчи, айғокчи ёки разведкачиларнинг блок-постлар, чегара ва бошқа тўсиқлардан билдирмай ўтиб олган отряди.

...ИН [*лот. -ine*] – сўз ясовчи қўшимча: асосан, кимёвий, биокимёвий, фармацевтик моддалар, доривор препаратлар номларини ҳосил қилади. Мас.: **аланин, анабазин, аспарагин, атропин, ауксин, ванилин, глицин, инсулин, кармин, кобаламин, левомицетин, пенталгин, пириимидин, станнин, стрихнин, тетрациклин, уротропин** каби.

...ИНГ [*ингл. -ing*] – асосан, инглиз тилидан ўзлашган ясама сўзлар таркибидаги, ҳаракат номини ясовчи қўшимча. Мас.: **дайвинг, дриблинг, инбридинг, инжиниринг, кастинг, крекинг, листинг, мар-**

кетинг, мониторинг, скрининг каби. Ушбу қўшимча билан яна **блюминг, кроссинг, слябинг, шепинг** сингари техник асбоблар номлари, **прессинг, спарринг, спиннинг, шейпинг** каби спорт терминлари, **брифинг, лизинг, митинг** каби ижтимоий-иқтисодий терминлар ва бошқа сўзлар (**дансинг, петтинг, смокинг, эллинг**) ҳосил қилинади.

ИНТЕР... [*лот. inter* – орада, ўртада] – олд қўшимча; ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб: I. Оралиқ ҳолат; ўртада, ораликда жойлашганлик маъноларини ифодалайди. Мас.: **интергляциял, интермедия, интерсексуаллик; интервокал** [интер...+ *лот. vocalis* – унли товуш]: **интервокал товуш** – икки унли товуш ўртасида келадиган товуш; **интеркинез** [интер...+ *юн. kinesis* – ҳаракат] – биологияда: биринчи ва иккинчи мейоз бўлинишлар ўртасидаги вақт оралиғи; **интерполяция** [интер...+ *лот. polio* – текислайман +...ация] – математикада: бир неча нуктада берилган функция қийматларидан шу нукталар орасидаги нукталарда функциянинг тақрибий қийматини топиш; **интерфикс** [интер...+...фикс] – тилшуносликда: икки ўзак (асос)ни ёки ўзак билан суффиксни ўзаро бириктириш учун хизмат қиладиган сўз қисми (рус тилида бу вазифани **о** ёки **и** унлилари бажаради; масалан, *электр – о – станция*). II. Умумийлик, оммавийлик, ўзаро боғлиқлик; халқаро маъноларини билдиради. Мас.: **интерлингва, интернационал, интерпол; интервидение** [интер...+ *рус. видение* – кўриш] – 1960 йилда Прагада иштирокчи мамлакатлар ўртасида телекўрсатувлар айирбошлаш мақсадида тузилган халқаро ташкилот; **интернационализм** [интер...+ национализм] – жаҳондаги турли миллат ва ирқларга мансуб кишиларнинг халқаро бирдамлиги ва ҳамкорлиги принципи; байналмилалчилик; **интернет** [интер...+ *ингл. net* – тўр, ўргимчак тўри: умумжаҳон тармоғи] – умумжаҳон компьютер тармоғи; бутун жаҳон бўйича тарқалган ва телефон ҳамда оптик толали линиялар, модемлар ва бошқалар билан ўзаро боғланган, ҳар қандай ахборотни ўзаро алмаша оладиган катта микдордаги компьютерлар мажмуи.

ИНТРА..., ИНТРО... [*лот. intra* – ич, ора; ичида, орасида] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ичида, орасида маъноларини ифодалайди. Мас.: **интрамолекуляр, интроверт, интроекция, интроспекция; интразоналлик** [интра...+ *юн. zone* – минтақа] – табиатнинг бирон ўзига хос хусусияти ёки компонентларининг бир қанча зоналар ичида тарқалиши; **интроскопия** [интро...+...скопия] – оптик жихатдан ношаффоф жисмлар ва муҳитлардаги, шунингдек, кўринмайдиган шароитдаги ҳодисалар ва жараёнларни визуал кузатиш.

ИНФРА... [*лот. infra* – паст, қуйи, остида] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, остида, пастроқ маъноларини билдиради. Мас.: **инфракон, инфрамикробиология, инфрақизил; инфратовуш**

[инфра...+товуш] – инсон қулоғи эшитмайдиган паст частотали товуш; **инфратузилма** [инфра... + тузилма] – ишлаб чиқариш ва товар муомаласига, шунингдек, инсон ҳаёт фаолияти учун зарур бўлган меъёрий шароитни таъминлашга хизмат қилувчи турли-туман ёрдамчи хизмат кўрсатувчи соҳалар мажмуи.

ИППО..., ГИППО... [юн. hippos – от] – қ. **гиппо...** Мас.: **ипполог**ия // **гипполог**ия (қ. **гиппо...**); **ипподром** [иппо...+...дром] – йўрға ва пойгачи отларни синаб кўриш ва от спорти бўйича мусобақалар ўтказиш учун махсус жиҳозланган иншоотлар мажмуи; отчопар.

ИРИДО... [юн. iris (iridos) – камалак, ёй] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, камалак ёки ёйга ўхшашлик маъносини билдиради. Мас.: **иридий**, **иридодиагностика**, **иридофорлар**; **иридоциклит** [иридо... + цикл(о)...+...ит] – кўз рангдор пардаси билан киприксимон таначасининг шикастланиш ёки инфекция туфайли яллиғланиши; **иридоцитлар** [иридо...+...цит] – азотли асос – гуанин кристаллари бўлган пигментли хужайралар.

...ИССА [фр. -esse < лот. -issa] – қ. **...есса**.

...ИСТ, ...АСТ [ингл. -ist, -ast] – сўз ясовчи қўшимча бўлиб, асосан, шахс отларини ҳосил қилади. Булар: бирор фан, соҳа, йўналиш вакиллари, издошлари, тарафдорлари (**абстракционист**, **анималист**, **дарвинист**, **капиталист**, **коммунист**, **монархист**, **окулист**, **расист**); ишчи ва мутахассислар (**машинист**, **тракторист**); маданият соҳаси вакиллари (**артист**, **беллетрист**, **букинист**, **вокалист**, **журналист**, **очеркист**, **памфлетист**, **фантаст**); ҳарбийлар (**артиллерист**, **кавалерист**, **танкист**); спортчилар (**велосипедист**, **футболист**, **шахматист**) номларидир. Ўзбек тилида **-ист** қўшимчаси баъзан **-чи** қўшимчасига алмаштирилади.

...ИСТИКА, ...АСТИКА [ингл. -istika, -astika] – **-ист** суффикси асосида пайдо бўлган мураккаб сўз ясовчи қўшимча бўлиб, асосан, фанлар ва уларнинг тармоқлари номларини ҳосил қилади. Мас.: **африканистика**, **баллистика**, **журналистика**, **казуистика**, **криминалистика**, **лингвистика**, **публицистика**, **стилистика**, **сфрагистика**, **фаунистика**. Баъзан жамловчи характердаги адабий жанрлар номини ясайди: **беллетристика**, **фантастика**.

...ИТ I [юн. -itis] – сўз ясовчи қўшимча; ўзлашма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, яллиғланиш билан кечадиган касалликлар номларини ясайди. Мас.: **аднексит**, **аппендицит**, **блефарит**, **ирит**, **колит**, **ларингит**, **миелит**, **отит**, **ренит**, **тонзиллит**, **трахеит**, **энтерит**; **артрит** [артр...+...ит] – бўғимларнинг ҳар қандай яллиғланиши, шунингдек, ўткир ва сурункали яллиғланиш-дистрофик касалликларнинг умумлашма номи; **гепатит** [гепат(о)...+...ит] – одам ва ҳайвонларда жигарнинг юкумли ва юкумсиз яллиғланиш касалликлари; **кератит** [керат(о)...+

...ит] – кўз мугуз (шоҳ) пардасининг яллиғланиши; **менингит** [менинг(о)...+...ит] – бош ва орқа мия пўстлоғи (қобиғи)нинг бактериялар, вируслар келтириб чиқарадиган йирингли ёки сероз яллиғланиши.

...**ИТ** II [юн. -itis] – сўз ясовчи қўшимча; ўзлашма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, турли минераллар, портловчи ва захарловчи моддалар номларини ҳосил қилади. Мас.: **азурит**, **алунит**, **апатит**, **гранит**, **каолинит**, **магнетит**, **мелинит**; **абелит**, **адамсит**, **динамит**, **иприт**, **люизит**; **англезит** [фр. anglaisite < Англиядаги Англси (Anglesey) оролининг номи +...ит] – минерал, кўрғошин сульфат – кўрғошин олишда фойдаланиладиган руда; **витерит** [инглиз олими W. Withering (XVIII аср) номи +...ит] – минерал, барий карбонат – барий ва унинг тузларини олишда фойдаланилади; **лазурит** [итал. lazurito < а., ф. лозавард, ложувард +...ит] – кўк ёки яшил-кўк камёб минерал; қимматбаҳо безак тоши; табиий кўк бўёқ – ультрамарин тайёрлашда фойдаланилади; **малахит** [юн. malache – гулхайри; тугмачагул +...ит] – турли зийнат буюмлари тайёрлашда, шунингдек, мис олишда хомашё сифатида фойдаланиладиган оч яшил минерал; мис яшили.

...**ИТЕТ** [нем. -ität] – сўз ясовчи қўшимча: асосан, умумлаштирувчи, жамловчи мавҳум отлар ҳосил қилади ва бу сўзлар сифат, хусусият (хосса), йигин, тўпланиш каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **бонитет**, **вассалитет**, **иммунитет**, **квалитет**, **нейтралитет**, **паритет**, **приоритет**, **суверенитет**, **факультет**; **генералитет** [нем. Generalität < лот. generalis – умумий, асосий, бош +...итет] – қуролли кучларнинг олий раҳбарлар таркиби; генераллик унвонига эга бўлган шахслар; **менталитет** [нем. Mentalität < лот. mentis, mentalis – ақлий +...итет] – айрим киши ёки ижтимоий гуруҳга хос фикрлаш тарзи, ақлий қобилият даражаси, маънавий салоҳият, расм-русумлар, урф-одатлар, диний эътиқод ва бошқалар; **муниципалитет** [нем. Municipalität < лот. municipium – ўзини ўзи бошқарувчи жамоа +...итет] – бир қанча мамлакатларда: маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органи ва у эгаллаган, жойлашган бино.

ИХТИ(О)... [юн. ichthys (ichthyo) – балиқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, балиқ, балиққа оид, балиққа ўхшаш каби маъноларни билдиради. Мас.: **ихтиозаврлар**, **ихтиол**, **ихтиорнис**, **ихтиостега**, **ихтиотоксикоз**, **ихтиофауна**; **ихтиоз** [ихти(о)...+...оз] – тери мугуз қаватининг аста-секин қуриб, балиқ терисига ўхшаб тангача-тангача бўлиб қолишидан иборат туғма тери касаллиги; **ихтиология** [ихтио...+...логия] – зоологиянинг балиқларни ўрганадиган соҳаси; **ихтиофаг** [ихтио...+...фаг] – асосан, балиқлар билан овқатланувчи ҳайвон.

...**ИЯ** [юн., лот. -ia] – юнон ва лотин тилларида сўз ясовчи қўшимча: 1) турли ҳаракат, ҳолат, тушунчаларнинг номларини (**анемия**, **ассоци-**

ация, астения, атрофия, гарантия, гармония, деменция, идиотия, иллюзия, инерция, копия, магия, материя, миссия, симметрия, субстанция, эйфория), адабиёт, санъатга оид терминларни (комедия, мелодия, пародия, трагедия), жой номлари – топонимларни (колония, провинция, утопия; Болгария, Индонезия, Италия, Россия, Япония) ҳосил қилади.

К

КАВ(О)... [лот. *cavum, cavus* – бўшлиқ, ковак; ичига ботган, чуқур ер] – ўзлашма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бўшлиқ, говак, ковак маъноларини ифодалайди. Мас.: **кавернит, каверноз, кавернометрия; каверна** [лот. *caverna* – жарлик, ўра; бўшлиқ, ботик ер] – 1) муайян аъзо тўқималарининг касалланиши натижасида ҳосил бўлган бўшлиқ; 2) тоғ жинслари массивида ҳосил бўлган ковак, бўшлиқ; **кавитация** [лот. *cavitas (cavitatis)* – ўйик жой, бўшлиқ] – тез оқаётган суюқликда босимнинг камайиши натижасида газ, буг ёки уларнинг аралашмаси билан тўлган бўшлиқ (пуфакчалар)нинг ҳосил бўлиши; **кавография** [каво...+...графия] – ковак вена томирларини рентгенда текшириш усули.

КАК(О)... [юн. *kakos* – ёмон, хунук, ярамас] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ёмон, ярамас, нохуш маъноларини билдиради. Мас.: **какогевзия; какография** [како...+...графия] – 1) атайлаб хато ёзиш; 2) ўқувчига атайлаб хатоларга йўл қўйилган матнни тузатиш учун беришдан иборат педагогик усул; **какосмия** [как(о)...+ ...осмия] – ҳид билиш сезгисининг камайиши, ёмонлашуви; **какофония** [како...+...фония] – мусиқада товушларнинг тартибсиз, қулоққа ёқмайдиган тарзда палапартиш бирикиши.

КАЛЕЙД... [юн. *kalos* – чиройли + *eidos* – шакл, кўриниш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, чиройли шаклга, кўринишга алоқадорликни билдиради. Мас.: **калейдоскоп** [калейдо...+ ...скоп] – ичига бир-бирига нисбатан 60° бурчак остида узунасига 3 та кўзгу пластинка ўрнатилган, бир томони шаффоф, бир томони хира шиша билан беркитилган трубка-ўйинчоқ (трубка айлантирилганда, кўзгулар орасидаги рангдор шишачалар ва тошчалар ҳаракатланиб, кўзгуларда аксланиб, чиройли симметрик нақшлар ҳосил қилади).

КАЛЛИ... [юн. *kalos* – жуда, ғоят чиройли] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, жуда чиройли маъносини англатади. Мас.: **Каллиопа** (мифологик илоҳа номи), **каллифоридлар; каллиграф** [калли...+...граф] – 1) аниқ ва чиройли ёзув эгаси; 2) хуснихат му-

аллими; **каллиграфия** [калли...+...графия] – чиройли ёзиш, хаттотлик санъати.

КАЛОРИ... [лот. calor – иссиқлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг иссиқликка алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **калориметрия** [калори...+...метрия] – турли физик, кимёвий ва биологик жараёнларда ажралувчи ёки сўрилувчи иссиқлик миқдорини ўлчаш усуллари мажмуи; **калорифер** [фр. calorifère < калори...+ лот. fero – ташийман] – вентиляция, иситиш тизимлари ва қуриткичларда ҳавони қиздириб берадиган қурилма, асбоб.

КАЛЬЦ... [лот. calcis – оҳактош, оҳак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг оҳакка, кальцийга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **кальциноз, кальциферол, кальцифир; кальцефиллар** [кальц(е)...+...фил] – сероҳак (ишқорли) тупроқда яхши ўсадиган ўсимликлар; **кальцефоблар** [кальц(е)...+...фоб] – сероҳак (ишқорли) тупроқда яхши ўсолмайдиган ўсимликлар; **кальцит** [кальц...+...ит] – оҳакли шпат; кальций карбонатнинг темир, магний ва марганец билан қўшилишидан ҳосил бўлган минерал.

КАН(Т)... [лот. cantus – қўшиқ, куй < cantare – куйламоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қўшиқ, куйга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **кантабиле, кантата; кантилена** [лот. cantilena – қўшиқ; куйлаш] – 1) равон ва оҳангдор ривожга асосланган вокал ёки чолғу куйи; 2) мусиқа асари ижросида куйчанликнинг етакчи омил бўлиши; 3) XVII аср охирларидан оҳангдор куй ва ашулалар тури.

КАНКР (КАНЦЕР)... [лот. cancer – рак < юн. karkinos – рак, қисқичбақа] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг рак касаллиги билан боғлиқлигини кўрсатади. Мас.: **канкроид, канцерогенез; канцерогенлар** [канцеро...+...ген] – онкоген моддалар – маълум шароитда организмга таъсир қилганда рак ва бошқа ўсмалар пайдо қилувчи кимёвий моддалар; **канцерология** [канцеро...+...логия] – тиббиётнинг рак (саратон) касаллигини ўрганувчи соҳаси; **канцерофобия** [канцеро...+...фобия] – рак (саратон) билан касалланишдан ҳаддан ортиқ қўрқиш.

КАРБО..., КАРБОН... [лот. carbo (carbonis) – кўмир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзлар билан бирга углерод ва унинг бирикмаларига алоқадорликни билдиради. Мас.: **карбамид, карбоген, карболит, карбониллар, карборунд, карботермия, карбофос, карбюризатор; карбидлар** [карб(о)...+...ид] – углероднинг асосан металллар ва баъзи металлмаслар билан ҳосил қилган кимёвий бирикмалари; **карбол** [карб(о)...+...ол]: **карбол кислота** – бўёвчи ва полимер моддалар, дорилар, пестицидлар олишда, шунинг-

дек, дезинфекциялашда ишлатиладиган органик бирикма; **карбонатит** [карбонат +...ит] – асоси карбонатлардан таркиб топган тоғ жинси; **карбонатлар** [карбон...+...ат] – кўмир (карбонат) кислотанинг тузлари ва эфирлари; **карбопластлар** [карбо...+ пласт(масса)] – мустаҳкамловчи тўлдирувчи сифатида углерод толаларига эга бўлган пластмассалар.

...КАРД, ...КАРДИЯ [юн. kardia – юрак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг юракка, юрак касалликларига алоқадорлигини кўрсатади. Чунончи, **-кард** термин-элементи юракни ўраб турувчи ташқи ва ички қават (парда)лар номларини (**миокард, перикард, эндокард, эпикард**) ҳосил қилса, **-кардия** терминэлементи юрак тузилиши, ҳажми, ритми, касалликларини ифодаловчи терминларни (**брадикардия, декстрокардия, микрокардия, стенокардия, тахикардия**) ҳосил қилади.

КАРДИО... [юн. kardia – юрак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг юрак билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **кардиограф, кардиолог, кардиопатия, кардиопунктура, кардиосклероз, кардиоспазм, кардиоэктомия; кардиалгия** [карди(о)...+...алгия] – юрак соҳасидаги оғриқ; **кардиография** [кардио...+...графия] – кўкрак қафасининг юрак уриши натижасида юзага келувчи ҳаракатларини кардиограф ёрдамида қоғоз, фотоплёнка, кардиомонитор ёки компьютер мониториға ёзиб олиш жараёни; **кардиология** [кардио...+...логия] – тиббиётнинг юрак-томир системаси тузилиши, функцияси ва касалликларини, уларнинг юзага келиш сабаблари, ривожланиш механизмлари, ўзига хос кечиши ҳамда диагностикасини ўрганувчи, шунингдек, уларни аниқлаш, даволаш ва олдини олиш усуллари ишлаб чикувчи бўлими; **кардиомонитор** [кардио...+ лот. monitor – назорат қилувчи] – юрак фаолияти ҳолатини доимий (кеча-кундуз) назорат қилувчи аппарат; **кардиофобия** [кардио...+...фобия] – юрак касаллигидан қўрқиш; юрак касаллигига йўлиқиб, ўлиб қолиш ваҳимаси; **электрокардиография (ЭКГ)** [электро...+ кардиография] – уриб турган юракнинг биоэлектрик потенциалларини ўлчаш ва ҳаракатланаётган қоғоз лентасига эгри чизиклар билан қайд қилиш орқали юрак мушакларини текшириш усули.

КАРИО... [юн. kario – ядро, ёнғоқ мағзи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, хужайра ядроси маъносини билдиради. Мас.: **кариокinez, кариолизис, кариоплазма, кариосистематика; кариограмма** [карио...+...грамма] – битта хужайра хромосомаларининг барча тафсилотлари билан айнан ўзига ўхшатиб акс эттирилган ва системалаштирилган тўплами; **кариология** [карио...+...логия] – цитологиянинг хужайра ядроси ва унинг тузилмаларини оптик ва электрон микроскопия, цитокимё, изотоп индикаторлар усуллари ёрдамида ўр-

ганувчи бўлими; **кариотип** [карио...+...тип] – у ёки бу турга мансуб организмнинг маълум ўлчам, шакл ва сонга эга хромосомалари тўплами.

КАРПО... [юн. karpos – мева] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, мева маъносини билдиради. Мас.: **карпология** [карпо...+...логия] – ботаниканинг мева ва уруғларни ўрганадиган бўлими.

КАРЦИН(О)... [юн. karkinos – қисқичбақа, рак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қисқичбақаларга, рак касаллигига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **карцинология** [карцино...+...логия] – зоологиянинг қисқичбақасимонларни ўрганувчи бўлими; **карцинома** [карцин(о)...+...ома] – эпителиал тўқималардан ўсиб чиқувчи хавфли ўсма (рак); **карцинофобия** = **канцерофобия**; қ. **канцер...**

КАТА... [юн. kata – пастга, куйига] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, юқоридан пастга ҳаракатланиш маъносини англатади. Мас.: **катаболизм, катадромлар, катаморфоз, катаракта; кататгенез** [ката...+...генез] – биологияда: организмларнинг соддалашган экологик муҳитга ўтиши туфайли морфофизиологик тузилишининг пайсишига, бир қанча аъзолар ва аъзолар тизимининг дезинтеграцияси ва редукциясига олиб келувчи тескари эволюция; **катапульт** [ката...+ юн. palleo – улоқтираман, ирғитаман] – 1) ҳарбий ишда: буралган толаларнинг қайишқоқлик кучи таъсирида ҳаракатга келтириладиган улоқтириш машинаси; 2) самолёт, планёр ва бошқа учиш аппаратларида қисқа учиш йўлагида бошланғич тезлик берадиган қурилма; 3) учувчи ёки космонавтнинг учиш аппаратидан ирғитиб юбориш ва кейин унинг парашютда пастга тушишини таъминловчи қурилма.

КАХЕ... [юн. kakos – ёмон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ёмон маъносини ифодалайди. Мас.: **кахексия** [како...+ юн. hexis – аҳвол] – тўйиб овқат емаслик, кескин озиш, камқонлик ва бошқа касалликлар сабабли организмнинг ҳаддан ташқари озиб кетиши.

КАУСТ(О)... [юн. kaustos – ёндирилган, куйдирилган; kaustikos – куйдирувчи, ловуллагувчи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ёндирувчи, куйдирувчи, ловуллагувчи маъноларини ифодалайди. Мас.: **каузалгия** [юн. kausis – ачитиш, ловуллаштиш +...алгия] – периферик нерв толалари жароҳатланганда чидаб бўлмайдиган даражада азоб берувчи оғриқ; **каустик** [юн. kaustikos – куйдирувчи]: **каустик сода** – ўювчи ишқорлар – натрий гидроксид ва калий гидроксиднинг техник номи; **каустобиолитлар** [каусто...+ био...+...лит] – органик моддалардан ҳосил бўлган ёнувчи фойдали қазилмалар.

КВАДР(И)... [лот. quadra – тўртбурчаклик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг 4 сони билан алоқадор-

лигини билдиради. Мас.: **квадрант, квадратура, квадриллион; квадрат** [*лот. quadratus* – тўрт бурчакли] – 1) томонлари тенг бўлган тўғри бурчакли тўртбурчак; 2) соннинг иккинчи даражаси – бирор соннинг ўз-ўзига кўпайтмаси; **квадриплегия** [квадри...+...плегия] – икки қўл, икки оёқнинг фалажи; тетраплегия; **квадруполь** [квадр(у)...+ *юн. polos* – ўқ; кутб, майдон] – ишоралари мусбат ва манфий, микдор жиҳатдан бир хил бўлган зарядларнинг квадрат шакл учларига кетма-кет жойлашишидан ташкил топган система.

КВАЗИ... [*лот. quasi* – гўё, худди] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, сохта, ёлғон, гўё, деярли, яқин деган маъноларни ифодалайди. Мас.: **квазимпульс, квазиоптика; квазизарралар** [квази...+ зарра] – конденсатланувчи (бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтувчи) муҳитлар (қаттиқ жисм, суюқ гелий)нинг элементар уйғонишлари; **квазистационар** [квази...+ *лот. stationarius* – доимий, ўзгармас]: **квазистационар жараён** – муайян чегараланган системада жуда катта тезликда тарқалаётган жараён бўлиб, бунда жараён тарқалаётган вақт ичида система ҳолати ўзгармай қолади.

КВАЛ(И)... [*лот. qualis* – қандай, қандай сифат ва белгига эга] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, қандай, қандай сифат ва белгига эга деган маъноларни билдиради. Мас.: **квалиметрия** [квали...+...метрия] – махсулот сифатини микдорий баҳолаш усуллари ўрганувчи ва амалиётда қўлловчи фан соҳаси; **квалификация** [*фр. qualification* < *лот. qualis* – қандай сифатли +...фикация] – 1) бирор предмет ёки ҳодисанинг сифатини аниқлаш, унинг бирор тоифа, гуруҳга мансублигини белгилаш; 2) бирор-бир меҳнат турига тайёргарлик, яроқлилиқ даражаси; 3) касб-ҳунар соҳаси, мутахассислик.

КВАНТ... [*лот. quantum* – қанча, нечта] – ўзлашма қўшма сўз ва бирикмаларнинг таркибий қисми бўлиб, қанча, нечта деган маъноларни англатади. Мас.: **квантификация, квантометр; квант** [*нем. Quant* – микдор, масса < *лот. quantum*] – замонавий физиканинг бирор физик катталиқнинг дискрет (узлукли) табиатга эга эканлигини тавсифловчи ва унинг энг кичик қийматини кўрсатувчи асосий тушунчаси; **квант эволюция** [*лот. quantum* + эволюция] – йирик таксонлар (оила, туркум, синф ва б.)нинг шаклланишида эволюциянинг юқори изчиллигини тушунтирувчи концепция; **квант механика** – назарий физиканинг жуда кичик зарра (элементар зарра, атом, молекула)нинг ҳаракат қонунларини ўрганувчи бўлими.

КВАРТ... [*лот. quarta, quartus* – тўртинчи; чорак, тўртдан бир] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тўрт, тўртинчи, чорак деган маъноларни билдиради. Мас.: **квартал** – 1) шаҳарнинг бир қанча (одатда, тўртта) ўзаро кесишувчи кўчалар билан чегаралан-

ган бир қисми; 2) йилнинг тўртдан бири, чораги, яъни уч ой; **квартет** [итал. quartetto < лот. quartus] – 1) тўрт созанда (ёки хонанда)дан иборат ансамбль; 2) тўрт созанда, баъзан тўрт хонанда учун ёзилган мусиқа асари.

КВИНТ... [лот. quintus – бешинчи] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг 5 сони билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **квинта, квинтилион; квинтет** [итал. quintetto < лот. quintus] – 1) беш созанда (ёки хонанда)дан иборат ансамбль; 2) беш созанда, баъзан беш хонанда учун ёзилган мусиқа асари.

КВОТ... [лот. quot – қанча] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қанча маъносини ифодалайди. Мас.: **квота** [лот. quota – ҳар бир кишига тўғри келадиган қисм, ҳисса < quot] – 1) умумий ишда иштирок этувчиларнинг ҳар бирига тўғри келадиган ҳисса, қисм, пай; 2) муайян давр учун товарларни ишлаб чиқариш, истеъмол, сотиш, экспорт, импорт ва бошқа иқтисодий фаолият соҳаларида жорий қилинадиган миқдорий чеклашлар.

КЕЛ(О)... [юн. kele – ўсма] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўсмага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **келоид** [кел(о)...+...оид] – бириктирувчи тўқима ўрнида ҳосил бўладиган ўсмасимон тузилма; **келотомия** [кело...+...томия] – танадаги чандик ва берчланиб қолган ямоқларни оператив йўл билан кесиб олиб ташлаш.

КЕН(О)... [юн. kenos – бўш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бўш, бўшлиқ деган маъноларни ифодалайди. Мас.: **кенотаф** [юн. kenotaphion – бўш қабр < кено...+ юн. taphos – қабр] – мурда қўйилмаган бўш қабр [Қадимги Миср, Юнонистон, Рим ва бошқа ўлкаларда марҳумни дафн этишнинг иложи бўлмаган (масалан, мусофирликда вафот этган) ҳолларда қазиб қўйилган]; **кенотрон** [кено...+...трон] – асосан, саноат частотали ўзгарувчан токни ўзгармас токка айлантириш учун мўлжалланган электр-вакуумли қурилма (диод, лампа); **кенофобия** [кено...+...фобия] – руҳий касаллик: ичи бўш хона, бинодан қўрқиш, ваҳимага тушиш.

КЕР..., КЕРАТО... [юн. keras, keratos – шох, мугуз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шох, мугуз деган маънони билдиради. Мас.: **кератомалаяция, кератопатия, кератотомия, кера-тоэктомия; кераргирит** [кер...+ юн. argyros – кумуш +...ит] – табиий кумуш хлорид, камёб минерал; қимматбаҳо кумуш руда; **кератит** [керат(о)...+...ит] – кўз мугуз пардасининг яллиғланиши; **кератозлар** [керат(о)...+...оз] – тери мугуз (шох) қаватининг қалинлашуви билан кечадиган касалликларнинг умумий номи; **кератома** [керат(о)...+...ома] – тери мугуз қаватининг ўсмасимон кескин қалинлашиши;

кератопластика [керато...+...пластика] – хиралашган кўз мугуз пардасини кўчириб ўтказиш, соғлом парда билан алмаштириш операцияси; **кератоскоп** [керато...+...скоп] – мугуз парданинг қалинлигини аниқлайдиган асбоб.

КЕФАЛ(О)...., ЦЕФАЛ(О)...., ...КЕФАЛИЯ [юн. *kephale* – бош, калла] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг бошга, каллага алоқадорлигини билдиради [Ушбу терминэлементнинг икки хил ўқилишидан унинг **цефал(о)...., ...цефалия** вариантлари ҳам параллел қўлланади; қ. **цефал(о)....**]. Мас.: **кефалогематома** // **цефалогематома, кефалография** // **цефалография, кефалоподлар** // **цефалоподлар, кефалоцеле** // **цефалоцеле; кефалометр** [кефало...+...метр] – каллани ўлчайдиган асбоб; **кефалометрия** // **цефалометрия** [кефало...+...метрия] – антропометрик асбоблар ёрдамида одам калласини ўлчаш системаси.

КИЛО... [фр. *kilo* < юн. *kilioi* – минг] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, 1000 сони билан алоқадорликни, ўзи қўшилган сўз англатган тушунчанинг минг марта ортиқлигини билдиради. Мас.: **киловатт, киловольт, киложоуль, килотонна; килограмм** [кило...+...грамм] – 1000 граммга тенг оғирлик ўлчови бирлиги; **километр** [кило...+...метр] – 1000 метрга тенг узунлик ўлчови бирлиги, *км* билан белгиланади.

КИМ... [юн. *кума* – тўлқин, тебраниш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, тўлқин, тебраниш маъноларини англатади. Мас.: **кимограф** [кимо...+...граф] – 1) физиологик жараёнларни (юрак фаолияти, мускуллар қисқариши ва бошқаларни) график қайд этиш учун мўлжалланган асбоб; 2) экспериментал фонетикада товушлар эгри чизигини ёзиб олишга мўлжалланган асбоб; **кимография** [кимо...+...графия] – турли тебранишларни (масалан, қон босими тебранишини) кимограф ёрдамида ёзиб олиш усули.

КИН..., КИНО... [юн. *куон* (*kynos*) – ит] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг итга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **кинантропия** [кин...+ юн. *anthropos* – одам] – одам ўзини ит ҳис қилиб алаҳлашидан иборат руҳий касаллик; **кинология** [кино...+...логия] – итлар, уларнинг тур-зотлари, уларни парваришлаш ҳақидаги фан; **кинофобия** [кино...+...фобия] – мияга ўрнашиб қолган ваҳимали ҳолат – итлардан, итларнинг тишлашидан қўрқиш.

КИНЕ(ТО)...., КИНЕМА(ТО)... [юн. *кинēma* (*kinēmatos*) – ҳаракат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг ҳаракат билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **кинематограф, кинетизм, кинетика, кинетостатика; кинематика** [кинемато...+...ика] – механиканинг жисм массаси ва унга таъсир этувчи кучларни ҳисобга

олмаган ҳолда жисм ҳаракатининг геометрик хоссаларини ўрганувчи бўлими; **кинематография** [кинемато...+...графия] – фильмлар ишлаб чиқариш ва томошабинларга намоиш этиш билан шуғулланувчи маданият ва саноат тармоғи, санъатнинг энг оммавий тури; **кинескоп** [кине...+...скоп] – оқ-қора ва рангли телетасвирларни қайта кўрсатишга мўлжалланган қабул қилувчи телевизион трубка.

КИНО... [юн. kineo – ҳаракатлантираман, силжитаман] – ўзлашма ва яримкалька сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кинематографияга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **киноактёр, киноаппарат, киножурнал, кинокамера, кинокомедия, кинолента, кинорежиссёр, кинотеатр, кинофестиваль, кинохроника, киношунос, киноюлдуз; киносценарий** [кино...+ драматургия] – адабий-кинематографик ижод тури; киносценарий асари, яъни сценарий фильмнинг ғоявий-бадиий асоси ҳисобланади; **кинооператор** [кино...+ оператор] – кинофильмларни суратга олувчи мутахассис; **киностудия** [кино...+ студия] – кинофильмлар ишлаб чиқарадиган корхона; **кинотехника** [кино...+ техника] – 1) техниканинг кинофильмларни суратга олиш, нусхаларини кўпайтириш ва намоиш қилишнинг усул ва воситаларини ишлаб чиқувчи соҳаси; 2) кинематографияда фойдаланиладиган техник воситалар мажмуи; **кинофильм** [кино...+ фильм] – экранда намоиш қилиш учун яратилган кинематография асари (бадиий, ҳужжатли ва бошқа фильмлар).

КИСТ(О)... [юн. kystis – пуфакча] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг пуфакча, бўшлиқ билан алоқадорлигини билдиради [Ушбу терминэлементнинг икки хил ўқилишидан кўпинча унинг **цист(о)...** варианты ҳам параллел қўлланади; қ. **цист(о)...**]. Мас.: **кистоаденома, кистогранулёма; киста** [юн. kystis] – турли аъзо ва тўқималарда вужудга келадиган, қалин девор билан ўралган ва ичида суюқ ёки бўтқасимон массаси бўлган патологик бўшлиқ.

КЛАВ(И)... [лот. klavis – калит] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, калит деган маънони ифодалайди. Мас.: **клавиатура** [нем. Klaviatur – калитлар < лот. klavis] – 1) мусиқа асбобларида маълум тартибда жойлашган клавиш (ричаг)лар ёки тугмачалар мажмуи, клавиш механизмнинг асосий қисмларидан бири; 2) ёзув машинкаси, компьютер, калькулятор каби механизмларда клавишлар мажмуи; **клавиш** [лот. klavis] – 1) фортепиано, аккордеон каби мусиқа чолғуларида товуш ҳосил қилувчи ричаг мосламасининг қўл билан босиладиган қисми, клавиатура деталлари; 2) турли механизмлар (ёзув машинкаси, компьютер ва бошқалар)да қўл билан босиб, ахборотларни – ҳарф, рақам, тасвир ва бошқа белгиларни дисплей ёки мониторга тўширадиган мосламанинг – ричагнинг учи.

КЛАУСТР(О)... [*лот. claustrum* – берк бино, хона; эшик зулфини, тамба] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, беркитиш, беркитилган хона, бино маъноларини билдиради. Мас.: **клаустрофилия** [клаустро...+...филия] – руҳий касалликларда: эшик, деразалари очик хона, бинодан қўрқиб (вахимага тушиб), эшик, деразаларни зўр бериб ёпишга интилиш; **клаустрофобия** [клаустро...+...фобия] – клаустрофилиянинг аксича, эшик, деразалари беркитилган тор бино, хоналар, баланд девор, симтўрлар билан ўралган ховлилар ичида яшаш (туриш)дан қўрқиб вахимага тушиш.

КЛЕЙСТО... [*юн. kleistos* – ёпик, яширинча] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, жараённинг ёпик ҳолда рўй беришини англатади. Мас.: **клеистокарпий**; **клеистогамия** [клеисто...+...гамия] – ер бети, ҳатто тупроқ остида пайдо бўладиган майда, кўримсиз гулларнинг очилмай туриб, ўзидан чангланиши.

КЛЕПТ(О)... [*юн. kleptō* – ўғирлайман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўғирлик деган маънони билдиради. Мас.: **клептолагния**; **клептомания** [клепто...+...мания] – баъзи руҳий касалликлар негизида юзага келувчи ўғирлик қилишга интилиш, одатланиш ёки арзимаган нарсаларни ўғирлашга иштиёқ; **клептофобия** [клепто...+...фобия] – ўғирлик қилиш ёки бировларнинг нарсаларини олишдан қўрқиш.

КЛИН(О)... [*юн. kline* – кўрпа-тўшак, каравот] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг ётишга, кўрпа-тўшакка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **клиника** [*юн. klinike* – ётоқ касални парваришлаш < *юн. kline* – кўрпа-тўшак, каравот] – ётиб даволаниш учун мўлжалланган, беморларни даволаш билан бирга тиббий таълим ва илмий-тадқиқот ишларини амалга оширадиган муссаса; **клинокефалия** // **клиноцефалия** [клино...+...кефалия] – бош суягининг тепа қисми эгарсимон ботиқ бўлган калла шакли; **клиномания** [клино...+...мания] – ётоқ (тўшак) режимига объектив кўрсатмалар бўлмаганда ҳам тўшакда ётишга хоҳиш (мойиллик).

КЛИНО... [*лот. clino* – оғдираман, энгаштираман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, эгмоқ, энгаштирмоқ маъноларини ҳосил қилади. Мас.: **клинохлор**; **клинометр** [клино...+...метр] – қиялик даражасини аниқлаш учун қўлланадиган асбоб.

КО... [*лот. con-* – бирга] – олд қўшимча; ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб: 1) тригонометрик функциялар: *синус*, *тангенс*, *секанс* сўзларига қўшилиб, уларга карама-қарши маъноли терминлар ясайди. Мас.: **косеканс**, **косинус**; **котангенс** [ко...+ *лот. tangens* – уринма] – тўғри бурчакли учбурчакда ўткир бурчакка ёпишган катетнинг бошқа (қаршидаги) катетга нисбатидан иборат тригоно-

метрик функция; қўшимча бурчакнинг тангенс; 2) қўшма ёки ясама сўзнинг иккинчи қисми билан биргалик маъносини билдиради. Мас.: **ковалент, коллега, коллинеар, конкубинат, коннотация, консонант, координация, корреляция, коферментлар, коэффициент** ва бошқалар. Бунда **ко...** // **кон...** терминэлементи ўзи қўшилган ўзакдаги бош ҳарфга мослашиб (ассимиляцияга учраб), **кол..., ком..., кор...** каби шаклларда ҳам қўлланади.

...КОКК(ЛАР) [*юн. kokkos* – дон, донача] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, думалоқ (шарсимон) шаклдаги, спора ҳосил қилмайдиган, қўзғалмас, кенг тарқалган бактерияларни билдиради. Мас.: **гонококклар, пневмококклар, стафилококклар, стрептококклар, эхинококклар; менингококклар** [менинго...+...кокк] – жуфт шарсимон кўринишдаги, мия пардасини яллиғлантирувчи, яъни менингит касаллигини келтириб чиқарувчи бактериялар; **микрoкокклар** [микро...+...кокк] – сув ва ҳавода яшовчи энг кичик шарсимон бактериялар; **энтерококклар** [энтеро...+...кокк] – одам ва ҳайвонлар ичагида яшовчи, колит, энтерит, эндокардит каби касалликларни келтириб чиқарувчи бактериялар.

КОЛ(О)... [*юн. kolon* – йўғон ичак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, йўғон ичак, чамбар ичак маъноларини англатади. Мас.: **колопексия, колоптоз; колит** [кол...+...ит] – йўғон ичак шиллиқ пардасининг ўткир ёки сурункали яллиғланиши; **колоспазм** [коло...+...спазм] – йўғон ичакнинг қисилиши, мушаклари тонусининг ошиши; **колостомия** [коло...+...стомия] – жарроҳлик йўли билан йўғон ичакнинг бирор қисмидан ташқарига йўл (тешик) очиб қўйиш.

КОЛЛ(О)... [*юн. kolla* – елим; ёпишқоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг елимга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **коллаген, коллодий; коллаж** [*фр. collage* – елимлаш, ёпиштириш < *юн. kolla* – елим] – тасвирий санъатдаги усул: бирор-бир асос материалга ундан ранги ва сифати билан фаркланувчи материални ёпиштириб асар яратиш; шу усулда яратилган санъат асарининг ўзи; **колленхима** [колл(а)...+ *юн. enchima* – тўқима] – ўсимликлар ёш новдаларининг дастлабки механик пўстлоғи тўқималари бўлиб, уларнинг мустаҳкамлиги ва эластиклигини оширади; **коллоидлар** [колл(о)...+...оид] – зарраларининг ўлчамлари турлича бўлган юқори дисперс системалар.

КОЛОР... [*лот. color* – ранг, тус; бўёқ] – ўзлашма қўшма ва ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг рангга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **колоризация, колор-индекс, колориметр; колориметрия** [колор(и)...+...метрия] – рангларни ва улар орасидаги тафовутларни ўлчаш ва микдорий жиҳатдан ифодалаш усуллари; **коло-**

рист [*фр.* coloriste < колор...+...ист] – 1) ранглардан моҳирона фойдалана биладиган ва уларни уйғунлаштира оладиган рассом; 2) газламаларга ранг бериш устаси; **колорит** [*итал.* colorito < колор...+...ит] – тасвирий санъат асарларида (асосан, рангтасвирда) воқеликни ҳаққоний ва ифодали тасвирлашда рангларнинг ўзаро мутаносиблиги.

КОЛЬПО... [*юн.* kolpos – қин, дилок] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қинга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **кольпогиперплазия**, **кольпокератоз**, **кольпопексия**, **кольпопоз**, **кольпоспазм**, **кольпотомия**; **кольпит** [кольп(о)...+...ит] – турли микроблар тушиши натижасида қин шиллиқ пардасининг яллиғланиши; **кольпоскоп** [кольпо...+...скоп] – бачадон бўйни, қин ва ташқи жинсий аъзоларни текширишга мўлжалланган асбоб (сунъий ёруғлик беради ва 20 – 30 марта катталаштириб кўрсатади); **кольпоскопия** [кольпо...+...скопия] – кольпоскоп ёрдамида аёллар жинсий аъзоларини текшириш усули; **кольпоцистит** [кольпо...+ цист(о)...+...ит] – қин ҳамда қовуқнинг бир вақтда яллиғланиши.

КОНТР..., КОНТРА... [*лот.* contra – қарши] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз англатган маънога зид, қарама-қарши маъно ифодасини беради. Мас.: **контрадикция**, **контратака**, **контратип**, **контргайка**, **контрмарш**, **контрреволюция**, **контрфорс**, **контрабанда** [*итал.* contrabando < контра...+ bando – ҳукумат фармони] – мамлакатга олиб келиш ва олиб кетиш тақиқланган товарлар, қимматбаҳо буюмлар, валюта бойликларини давлат чегарасидан конунга хилоф (яширинча) усулларда ўтказиш, шунингдек, тақиқланган молларни олиб ўтиш учун ноқонуний ҳаракатлар қилиш; чегарадан ноқонуний олиб ўтилган нарсанинг ўзи; **контрманёвр** [контр...+ манёвр] – душман манёврларига қаршилиқ кўрсатиш мақсадида амалга ошириладиган ҳаракатлар; **контртитул** [контр...+ титул] – йирик, муҳим ва кўп жилдли нашрларда дастлабки саҳифанинг чап томонида жойлашган қўшимча титул (сарварак); асосий титул, одатдагидай, саҳифанинг ўнг томонида бўлади.

КОПРО(О)... [*юн.* kopros – тезак, нажас, ахлат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ахлат, нажасга, уятли, бўлмағур нутққа алоқадорлигини билдиради. Мас.: **копролагния**, **копрофагия**, **копрофемия**; **копролалия** [копро...+ *юн.* lalia – гапиравериш, валдираш] – руҳий касалларнинг ўз нутқида ҳақоратомуз, ҳаёсиз сўзлар, уятли ибораларни мунтазам равишда ишлатиши; **копролит** [копро...+...лит] – казиб топилган умуртқалиларнинг тошқотган тезаги (шаклига қараб унинг қайси ҳайвонга тегишли эканлиги ҳақида хулоса чиқариш мумкин); **копрология** [копро...+...логия] – ичакдаги касалликлар ва гижжаларни аниқлаш учун нажасни микроскоп орқали

текшириш; **копрофаглар** [копро...+...фаг] – хайвонлар (асосан, сут-эмизувчилар) тезаги билан озиқланадиган жонзотлар: камтукли чувалчанлар, гўнгхўр кўнгизлар, икки қанотли ҳашаротларнинг қуртлари ва бошқалар.

КОСМ(О)... [юн. kosmos – коинот] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, коинот, олам маъноларини билдиради. Мас.: **космография, космодром, космокимё, космонавт; космогония** [космо...+...гония] – кузатилаётган Коинотнинг барча турдаги жисмлари ва улар системаларининг пайдо бўлиши ва тараққиётини ўрганувчи фан; **космология** [космо...+...логия] – Коинотнинг тузилиши ва ривожланишини ҳамда нисбийлик назарияси объектларини кузатув маълумотларига асосланган назарий тадқиқотлар ёрдамида ўрганувчи фан; **космонавтика** [космо...+...навтика] – космик фазога парвоз қилиш; турли хилдаги космик аппаратлардан фойдаланган ҳолда Коинотни ва Ердан ташқаридаги космик объектларни ўрганишни таъминлайдиган фан ва техника соҳалари мажмуи.

КРАНИ(О)... [юн. kranion – калла суяги] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг калла суягига алоқадорлигини англатади. Мас.: **краниодисплазия, краниоскопия, краниостеноз, краниотомия; краниография** [кранио...+...графия] – краниологияда кейинчалик ўрганиш мақсадида калла суяқларининг контур ва тасвирларини яратиш; **краниология** [кранио...+...логия] – анатомиянинг бутун калла суяги ҳамда алоҳида қисмларининг турли шакл ва ўлчамларини ўрганувчи бўлими; **краниометрия** [кранио...+...метрия] – краниология эҳтиёжлари учун калла суягининг катта-кичиклигини ўлчаш.

...КРАТ, ...КРАТИЯ [юн. kratos – ҳокимият] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, олий ҳокимият, ҳукмронлик, бошқарув маъноларини ифодалайди. Бунда **-кратия** терминэлементи муайян бошқарув тизими ёки шакли ва у ҳақдаги назариялар, таълимотлар номини, жамловчи отларни ҳосил қилса, **-крат** терминэлементи ана шу тизим, назариялар вакиллари, тарафдорларини билдирувчи шахс отларини ясайди. Мас.: **автократ – автократия, бюрократ – бюрократия, меритократия, охлократия, партократ – партократия, технократ – технократия; аристократ** [юн. aristos – олий, энг яхши +...крат] – аристократия вакили, олий насабли киши; **аристократия** [юн. aristos – олий, энг яхши +...кратия] – 1) жамиятнинг олий, имтиёзли қатлами; бойлар ва асилзодалар; 2) ҳокимият асилзодалар, зодагонлар қўлида бўлган давлат бошқаруви шакли; **демократ** [демо...+...крат] – демократия вакили; демократик партия аъзоси; **демократия** [демо...+...кратия] – фуқаролар эркинлиги ва тенглиги консти-

туция ва қонунларда мустаҳкамланган, халқ ҳокимиятининг шакллари амалда ўрнатилган ва юзага чиқарилган сиёсий тузум; халқ ҳокимияти; **плутократия** [юн. plutos – бойлик +...кратия] – сиёсий ҳокимият расман ва амалда плутократлар – жамиятнинг энг бой кишилари қўлида бўлган давлат тузуми.

КРЕАТ... [лот. creatio – яратиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, яратиш маъносини ифодалайди. Мас.: **креативлик, креатура; креационизм** [креацио(н)...+...изм] – турларнинг ўзгармаслиги, тирик организмларнинг муайян мақсадда хилма-хил қилиб яратилганлиги тўғрисидаги ғайриилмий диний таълимот.

КРЕД... [лот. credo – ишонаман] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ишонаман, ишонч деган маъноларни билдиради. Мас.: **кредитор; кредит** [лот. creditum – қарз < credo – ишонаман] – пул маблағлари, товар ва хизматларни келишилган устама (фоиз) тўлаб қайтариб бериш шарти билан маълум муддатларга қарзга бериш.

КРЕМ... [лот. cremare – ёқмоқ, куйдирмоқ] – ўзлашма ясама сўзлар таркибида келиб, шу сўзларнинг ёқиш, куйдириш жараёнига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **крематорий** [лот. crematorium – ёқиш жойи] – кремация амалга ошириладиган, махсус жиҳозланган бино; **кремация** [лот. crematio – ёқиш, куйдириш] – жасадни юқори температурали махсус печда куйдириш, шунингдек, айрим халқлар урф-одатига кўра жасадни гулханда ёқиш.

КРИМИН(О)... [лот. crimen (criminis) – жиноят] – ўзлашма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг жиноят ва жиноятчиликка алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **криминал, криминализация; криминалист** [лот. criminalis – жиноий, жиноятга оид +...ист] – криминалистика, баъзан жиноят ҳуқуқи мутахассиси; **криминалистика** [лот. criminalis +...истика] – жиноятга доир суд далилларини йиғиш, қайд қилиш, тадқиқ этиш ва улардан фойдаланиш, жиноятларни фош қилиш ва олдини олишнинг махсус усул ва воситалари тизимини ишлаб чиқувчи фан; **криминология** [кримин(о)...+...логия] – жиноятчилик, унинг сабабларини, жиноятчи шахсини ўрганувчи, шунингдек, жиноятларнинг олдини олиш чора-тадбирларини ишлаб чиқувчи фан.

КРИО... [юн. kryos – совуқ, муз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг совуққа, паст ҳароратга ва музга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **криобиология, криогенез, криокимё, криолит, криоскоп, криостат; криология** [крио...+...логия] – криосфера тўғрисидаги фан; **криосфера** [крио...+...сфера] – Ернинг атмосфера, гидросфера ва литосферанинг ўзаро иссиқлик таъсири зонасидаги узук-узук (узлукли), муз мавжуд бўлган ёки борлиги эҳтимол тутилган қобиғи; **криотерапия** [крио...+...терапия] – совуқ билан

даволаш; яллиғланиш жараёнларида, қон кетишда оғрикни қолдириш учун бирор аъзони музлатмайдиган (мўтадил) даражада совитиш; **криофиллар** [крио...+...фил] – нисбатан паст ҳароратда (қор, муз устида, музли сувда) яшай оладиган микроорганизмлар; **криофитлар** [крио...+...фит] – совуқ ва қуруқ жойларда ўсувчи, альп ўтлоқлари ва тундра ўсимлик қопламани ҳосил қилувчи ўсимликлар; **криохирургия** [крио...+ юн. cheirourgia < cheir – қўл + ergon – иш, амал] – хирургия (жарроҳлик)да тўқималарни ҳаддан ортиқ совитиш (музлатиш)га асосланган даволаш усули.

КРИПТ(О)... [юн. kryptos – махфий, яширин] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, яширин нарса, ҳаракат ёки ҳолат, махфийлик маъноларини англатади. Мас.: **криптогамлар, криптогенлар, криптомнезия, криптон, крипторхизм, криптофония; криптограмма** [крипто...+...грамма] – махфий белгилар билан ёзилган, мазмунини фақат хабардорларгина биладиган хат, ҳужжат; **криптография** [крипто...+...графия] – фақат хабардорларгина тушунадиган, биладиган, олдиндан келишилган белгиларга асосланган махфий ёзув усули; **криптофитлар** [крипто...+...фит] – янгиланиш (қайта ўсиш) куртаклари чуқур тупроқ ёки сув остида илдизмева, пиёзчалар шаклида бўлган кўпйиллик ўт ўсимликлар.

КСАНТ(О)... [юн. xanthos – сариқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сариқ рангга алоқадор эканлигини билдиради. Мас.: **ксантин, ксантогенатлар, ксантома; ксантопсия** [ксант(о)...+...опсия] – нарса-буюмларнинг одам кўзига сариқ бўлиб кўриниши; **ксантофиллар** [ксанто...+...филл] – юксак ўсимликларнинг япроғи, гули, меваси ва куртакларидаги, шунингдек, сувўтлар ва микроорганизмлардаги сариқ рангли бўёвчи моддалар; **ксантохромия** [ксанто...+ юн. chroma – ранг, бўёқ] – терининг ёки орқа мия суюқлигининг сарғиш рангга бўлиши.

КСЕН(О)... [юн. xenos – бегона] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бегона маъносини ифодалайди. Мас.: **ксенобиотиклар, ксенолалия, ксенолитлар, ксенон, ксенотрансплантация; ксеногамия** [ксено...+...гамия] – бир ўсимлик гулининг шу турдаги бошқа ўсимлик гулчанги билан чангланиши; четдан чангланиш; **ксенопаразит** [ксено...+ паразит] – организмга четдан кириб қолган бегона паразит; **ксенофобия** [ксено...+...фобия] – рухий касалликларда: нотаниш, бегона кишилардан қўрқиш.

КСЕР(О)... [юн. xeros – қуруқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қуруқ деган маънони билдиради. Мас.: **ксеродермия, ксерокопия, ксерокс, ксероморфизм; ксерография** [ксеро...+...графия] – яримўтказгичли материалда қуруқ электрик зарядланган

кукун билан очилтириб тасвир ҳосил қилиш; **ксероз** [ксер(о)...+...оз] – терининг ёғ безлари камфаоллиги натижасида пайдо бўлган қуруқлик ҳолати; **ксерофиллар** [ксеро...+...фил] – сувсиз, қурғоқчил ерларда яшашга мослашган ҳайвонлар; **ксерофитлар** [ксеро...+...фит] – қуруқ (сувсиз) ерларда ўсадиган, қурғоқчиликка чидамли ўсимликлар; **ксерофтальмия** [ксер(о)...+ юн. ophthalmos – кўз] – кўз шиллик ва мугуз пардаларининг қуриб қолиши.

КСИЛО... [юн. xulon – кесилган дарахт, ёғоч] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, дарахт, ёғоч маъноларини билдиради. Мас.: **ксилография**, **ксилометр**, **ксилофон**; **ксилограф** [ксило...+...граф] – ёғоч ўймақори, ёғочга нақш туширувчи уста; **ксилолит** [ксило...+...лит] – каустик магнезит ёки доломит кукунига ёғоч қипиғи, ишқорбардош пигмент ва майин дисперс минерал моддалар аралаштириб тайёрланадиган сунъий қурилиш материали (ёғоч ўрнида ишлатилади).

...КУЛА, ...УЛА [лот. -cula, -ula] – ўзлашма ясама сўзлар таркибидаги кичрайтиш отлари ясайдиган қўшимчалар. Бу қўшимчалар билан ясалган кўплаб отлардаги кичрайтиш маъноси деярли сезилмайди ёки йўқолган. Мас.: **дентикүла** (тишча), **корпускула** (танача, заррача), **кутикула** (терича, бир парча тери), **молекула** (кичик масса), **пелликула** (бир парча тери), **фолликула** (халтача, қобикча); **гранула** (донача), **капсула** (кутича), **мензула** (столча), **пустула** (пуфакча), **радикула** (илдизча), **формула** (қолипча, кичкина шакл). Қавс ичида мазкур сўзларнинг лотин тилидаги дастлабки маънолари кўрсатилди.

КУМУЛ... [лот. cumulus – уюм, тўда; кўпайиш, йиғилиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тўпланиш, йиғилиш, кўпайиш маъноларига алоқадорликни билдиради. Мас.: **кумуляция** [лот. cumulatio – тўпланиш, йиғилиш] – баъзи дори моддалар узок муддат қабул қилинганда, уларнинг организмда тўпланиб, таъсир этиш кучининг ортиши.

КУПР... [лот. cuprum (cuprum) – мис] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг мисга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **купорослар**, **купронодаргирит**; **куприт** [купр...+...ит] – қизил мис рудаси; мис (I) оксиддан иборат минерал; **купрум** [лот. Cuprum] – миснинг кимёвий формулаларни ўқиш пайтида айтиладиган номи.

КУРВ(И)... [лот. curvus – эгри, қийшиқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, эгри маъносини ифодалайди. Мас.: **курватура**; **курвиметр** [курви...+...метр] – топографик чизмалар, хариталар ва график хужжатларда эгри ёки илонизи чизиклар узунлигини ўлчайдиган асбоб.

КУР(С)... [*лот. currere, cursum* – югурмоқ, шошиб чопмоқ; сузмок] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибидаги асосий сўз (ўзак) бўлиб, югуриш, тез юриш маъноларини билдиради. Мас.: **курс** [*лот. cursus* – югуриш, ҳаракат < *currere* – югурмоқ] – 1) кема, самолётнинг ҳаракат йўналиши; 2) муайян фан ёки унинг алоҳида бир қисмининг тўлиқ баёни; олий ёки ўрта махсус ўқув юртларида таълимнинг йиллик босқичи; **курсив** [*нем. Kursiv* < *лот. cursivus* – югурувчи] – ўнгга қийшайтирилган типография шрифти; айрим кичик ҳарфлари қўлёзма ҳарфларига ўхшаб кетади; **курсор** [*ингл. cursor* – кўрсаткич < *лот. cursor* – чопар, тез югурувчи; чавандоз] – компьютер мониторидаги вертикал ёки горизонтал штрих шаклида бўлган ҳаракатчан белги; **курьер** [*фр. courier* < *лот. currere* – югурмоқ] – 1) тезкор топшириқлар билан жойларга бориш, дипломатик почтани етказиб бериш билан шуғулланувчи мансабдор шахс; 2) муассасанинг иш қоғозларини тарқатувчи ходими (чопари).

КУТ... [*лот. cutis* – тери] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тери маъносини ифодалайди. Мас.: **кутикула** [*лот. cuticula* – бир парча тери] – ҳайвонларда эпителий хужайрасининг очик сиртини қоплаб турадиган пишиқ қават; ўсимликларда эпидермисни қоплаб турувчи юпка сиртки парда.

Л

ЛАБИ... [*лот. labia, labium* – лаб; *labialis* – лабга оид] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг лабга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **лабиализация** [*лот. labialis* – лабга оид + ...изация] – нутқ товушларини лабларни чўччайтириб талаффуз қилиш.

ЛАБОР... [*лот. labor* – меҳнат, иш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, меҳнат қилиш, ишлаш деган маъноларни англатади. Мас.: **лаборант** [лабор...+...ант] – лабораториялар, илмий бўлимларда ишловчи илмий ёки техник ходим; **лаборатория** [*лот. laborare* – ишлайман + ...ория] – илмий муассаса, корхона, ўқув юрти таркибида илмий текширишлар, тажрибалар, амалий ва ўқув машғулоти ўтказиш учун керакли аппарат ва асбоблар билан жиҳозланган мустақил муассаса ёки унинг бўлими ҳамда улар жойлашган бино.

ЛАКТ(О)... [*лот. lactis* – сут] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сутга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **лактоальбумин**, **лактобутирометр**, **лактоза**, **лактозурия**, **лактоскоп**; **лактация** [лакт...+...ация] – аёллар ва урғочи сутэмизувчи

хайвонларнинг сут безларида сут ҳосил бўлиши, йиғилиши ва вақти-вақти билан ажралиб чиқиши; **лактометр** [лакто...+...метр] – сутнинг ёғлилиқ даражасини ўлчовчи асбоб; **лактотерапия** [лакто...+...терапия] – маълум схема бўйича тери остига ёки мушак орасига стерилланган сутни юбориш ҳамда сут ичириш орқали баъзи касалликларни даволаш.

ЛАЛО... [юн. lalia – сўзлаш, гапириш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сўзлашга, нутққа алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **лалопатия** [лало...+...патия] – баъзи касалликлар сабабли тўғри гапира олмаслик, айрим товушларни талаффуз эта олмаслик; нутқнинг бузилиши; **лалоплегия** [лало...+...плегия] – сўзлашда иштирок этувчи мушакларнинг фалажланиши оқибатида нутқнинг бузилиши; **лалофобия** [лало...+...фобия] – дудукларнинг сўзлашдан қўркиши (тортиниши), сўзламасликка ҳаркат қилиши.

ЛАН(О)... [лот. lana – жун] – ўзлашма қўшма сўзнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзнинг жунга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **ланолин** [лан(о)...+ ол(е)...+...ин] – ҳайвон жуни, қўй жунини ювганда олинадиган сарғиш ёғсимон модда.

ЛАПАР(О)... [юн. lapare – қорин, ички қисм] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, қорин, бирор нарсанинг ички қисми деган маъноларни англатади. Мас.: **лапароскопия** [лапаро...+...скопия] – айн. **перитонеоскопия**: қорин деворини тешиб, унга киритилган махсус эндоскоп (лапароскоп) ёрдамида қорин бўшлиғидаги аъзоларни кўздан кечириб текшириш усули; **лапаротомия** [лапаро...+...томия] – қорин бўшлиғини ёриб кўришдан иборат жарроҳлик операцияси.

ЛАРИНГ(О)... [юн. laryngos – ҳикилдоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ҳикилдоққа алоқадорлигини англатади. Мас.: **ларингалгия**, **ларинголог**, **ларингопластика**, **ларингоррагия**, **ларингоспазм**, **ларинготомия**, **ларингофон**; **ларингит** [ларинг(о)...+...ит] – ҳикилдоқ (томоқ)нинг яллиғланиши; **ларингология** [ларинго...+...логия] – оториноларингологиянинг бир бўлими: ҳикилдоқнинг анатомияси, физиологияси ва касалликларини, шунингдек, касаллик диагностикаси, даволаш ва олдини олиш усулларини ўрганади; **ларингоскопия** [ларинго...+...скопия] – ҳикилдоқни махсус асбоб – ларингоскоп ёрдамида оғиз бўшлиғи орқали текшириш усули; **ларинготрахейт** [ларинго...+...трахе(о)...+...ит] – ҳикилдоқ ва кекирдак шиллиқ қаватининг бир вақтда ўткир ёки сурункали яллиғланиши; **ларингоэктомия** [ларинго...+...эктомия] – ҳикилдоқни бутунлай кесиб олиб ташлашдан иборат жарроҳлик операцияси.

ЛАТ... [*лот. latus* – кенг, катта] – ўзлашма қўшма сўзнинг таркибий қисми бўлиб, кенг, катта каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **латифундия** [*лот. latifundium* < *latus* + *fundus* – ер-мулк, амлок] – катта ер-мулк.

ЛАТЕР(О)... [*лот. lateralis* – ён, ёндан] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ён, ёнбош маъноларини билдиради. Мас.: **латерал** [*лот. lateralis*] – ёндаги, тананинг ўрта сатҳидан четда жойлашган; **билатерал** [би...+ латерал]: **билатерал ундош** – талаффуз қилинганда тилнинг учи қўзғалмас аъзога такалиб, ҳаво оқими тилнинг икки томонидан ўтадиган ундош товуш; **латеропульсия** [латеро...+ *лот. pulsus* – зарба, уриш] – паркинсон касаллигига хос белги; бемор ён томондан аста туртиб юборилганда, унинг бир томонлама юриб кетиши.

ЛЕГ... [*лот. lex (legis)* – қонун; *legitimus* – қонуний] – ўзлашма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қонунга алоқадорлик маъносини ифодалайди. Мас.: **легислатура**; **легитим** [*лот. legitimus* – қонуний] – қонуний, қонуний ҳуқуқи бўлган, қонунга асосланган; **легитимация** [*лот. legitimus* – қонуний + ...ация] – муайян ҳуқуқ, ваколат ва ташкилотларнинг қонунийлигини тан олиш ёки тасдиқлаш.

ЛЕЙК(О)... [*юн. leukos* – оқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг оқ рангга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **лейкемия**, **лейкома**, **лейкопения**, **лейкопластир**, **лейкоурия**, **лейкоцитоз**; **лейкодерма** [лейко...+...дерма] – баъзи тери касалликлари, захм, шунингдек, баъзи бир дориларни қабул қилиш натижасида тери пигментининг камайиши ёки йўқолиши; **лейкоз** [лейк(о)...+...оз] – лейкемия, оқ қон касаллиги; қонда оқ қон таначалари – лейкоцитларнинг ҳаддан ташқари кўпайиб, қизил қон таначалари – эритроцитларнинг камайиб кетиши; **лейкотомия** [лейко...+...томия] – миянинг пешона қисмидаги овал марказдан оқ моддани кесиб олиб ташлаш операцияси; **лейкоцитлар** [лейко...+...цит] – оқ қон таначалари – қоннинг ўлик ҳужайралар, бактериялар ва бошқа ёт жисмларни йўқ қилувчи ва антитаналар ишлаб чиқарувчи рангсиз шарсимон ҳужайралари.

ЛЕКС..., ЛЕКСИКО... [*юн. lexis* – сўз, ибора; *lexikos* – сўзга оид, луғавий] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, сўзга оид, луғавий каби маъноларни англатади. Мас.: **лексема**, **лексикализация**, **лексикон**; **лексика** [лекс...+...ика] – муайян тил таркибига кирувчи сўзлар йиғиндиси; бирор муаллиф асарларининг луғат таркиби; **лексикография** [лексико...+...графия] – луғат тузиш назарияси ва луғат тузиш иши, луғатшунослик; **лексикология** [лексико...+...логия] – тилшуносликнинг лексикани ўрганувчи бўлими.

ЛЕКТ... [*лот. lectio* – ўқиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг ўзак қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўқиш билан алоқадорлигини билдиради.

Мас.: **лектор; лекторий** [лот. *lectorium* < лект...+...орий] – оммабоп маърузаларни ташкил этувчи муассаса, ташкилот; маърузалар ўтказиладиган хона, бино; **лекция** [лот. *lectio* – ўқиш] – олий ўқув юртларида ёки омма орасида бирор мавзу юзасидан оғзаки баён тарзидаги машғуллот, маъруза.

ЛЕПИД(О)... [юн. *lepis, lepidos* – тангача] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, тангачасимон маъносини ифодалайди. Мас.: **лепидодендрон, лепидолит; лепидокрокит** [лепидо...+ юн. *kroke* – ип, тола +...ит] – гидроксидлар синфига оид минерал; таркиби қатламли, тангачасимон, толасимон, боғламсимон агрегатлардан иборат бўлади; **лепидофитлар** [лепидо...+...фит] – барг дўмбоқчалари ва кертиклари тангачасимон, пўстлоғи нақшли бўлган, улкан доимяшил ўсимликлар.

ЛЕПР(О)... [юн. *lepra* – мохов] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сурункали юкумли касалликка – моховга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **лепроз, лепролог, лепрома; лепрозорий** [лот. *leprosus* – моховга йўлиққан +...орий] – мохов билан касалланганлар яшаши ва даволаниши учун мўлжалланган шифохона; **лепрология** [лепро...+...логия] – тиббиётнинг мохов касаллигини текширувчи ва ўрганувчи бўлими.

ЛЕПТ(О)... [юн. *leptos* – юпқа, тор; юмшоқ, енгил] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, юмшоқ, юпқа, нозик маъноларини билдиради. Мас.: **лептонлар, лептоспирозлар; лептоменингит** [лепто...+ менинг(о)...+...ит] – бош мия юмшоқ пардасининг яллиғланиши.

ЛИБЕР... [лот. *libera* – озодлик] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг озодликка, эркинликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **либерализм; либерал** [лот. *liberalis* – эркин, озод, эркинликка оид] – 1) эркин фикрли, хурфикр одам; ўта илтифотли киши; 2) либерализм тарафдори ёки либерал партия аъзоси; **либераллаштириш** [лот. *liberalis* – эркин, озод +...лаштириш] – мамлакат ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларида кенг эркинликлар бериш; иқтисодиётга ва фуқаролар шахсий ҳаётига давлат аралашувини бекор қилиш ёки камайтириш.

ЛИГ... [лот. *ligo, ligatum* – боғ, боғлаш, қўшиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, боғлаш, қўшиш маъноларини билдиради. Мас.: **лигатура** [лот. *ligature* – боғ, боғлам] – 1) тиббиётда қон томирлар ва бошқа ковак аъзоларни боғлаш ва тикиш учун қўлланиладиган, операциядан кейин жароҳатда қолдириладиган ип; 2) матбаада икки ёки бир неча белгини қўшиб ёзиш.

ЛИГН... [лот. *lignum* – дарахт, ёғоч] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, дарахт, ёғоч маъноларини билдиради. Мас.: **лигний** [лигн...+...ин] – томирли ўсимликларнинг хужайра қобиклари-

да бўладиган, уларни дарахтга (ёғочга) айлантирадиган органик полимер модда; **лигнит** [лигн...+...ит] – ёнувчи фойдали қазилма – кўнғир кўмир қатламларидаги қисман кўмирлашган, дарахт тўқимаси тузилишини ўзида сақлаган ёғоч.

ЛИЗ... , ...ЛИЗ [юн. lysis – парчаланиш, емирилиш, эриш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, моддаларнинг эриши, емирилиши, парчаланиши каби маъноларни билдиради. Мас.: I. Биринчи таркибий қисм сифатида: **лизиметр, лизин, лизис, лизогения; лизосомалар** [лизо...+ юн. soma – тана] – оксиллар, нуклеин кислоталар, полисахаридларни парчалошчи ферментларга эга бўлган хужайра тузилмалари; **лизоцим** [лизо...+ юн. zyme – хамиртуруш] – гидролазалар синфига мансуб оксил модда (фермент), бактерия хужайралари пардасини емиради. II. Иккинчи таркибий қисм сифатида. Мас.: **гистоллиз, катализ, плазмолиз, радиолиз, фотолиз, цитоллиз, электролиз; гемоллиз** [гемо...+...лиз] – қизил қон таначалари – эритроцитларнинг парчаланиши ва ундан гемоглобин ҳамда қон плазмасининг пайдо бўлиши; **гидролиз** [гидро...+...лиз] – турли хил моддалар билан сув ўртасидаги ион алмашилиш реакцияси; бунда мураккаб модда икки ёки ундан ортиқ янги моддаларга парчаланади; **лейколиз** [лейко...+...лиз] – оқ қон таначалари (лейкоцитлар)нинг эриб кетиши; **пиролиз** [пиро...+...лиз] – кимёвий бирикмаларни қиздириб парчалаш; **цитоллиз** [cito...+...лиз] – тирик хужайраларни тўлиқ ёки қисман эритиб парчалаш.

ЛИКВ... [лот. liquor – суюқлик] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, суюқлик маъносини ифодалайди. Мас.: **ликвация, ликвид, ликворея, ликёр; ликвор** [лот. liquor – суюқлик] – одам ва умуртқали ҳайвонларда бош ва орқа мия бўшлиқларини тўлдириб турувчи, лимфага ўхшаш суюқлик.

ЛИМИТ... [фр. limite < лот. limes (limitis) – чек, чегара] – айрим ўзлашма сўзларда чек, чегара маъноларини билдиради. Мас.: **лимитация** [лимит...+...ация] – чеклаш, чегаралаш; лимитлаш; лимитни жорий қилиш ёки белгилаш.

ЛИМН(О)... [юн. limne – кўл, ҳовуз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кўл, ҳовуз маъноларини англатади. Мас.: **лимнобионтлар; лимнология** [лимно...+...логия] – кўлшунослик; **лимнофиллар** [лимно...+...фил] – кўлларда яшовчи ўсимлик ва ҳайвонлар; лимнобионтлар.

ЛИМФ(О)... [лот. lymph (limpha) – намлик, тоза сув] – ўзлашма тиббий терминларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг лимфа суюқлиги билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **лимфангит, лимфангиома, лимфобласт, лимфотрофия, лимфостаз; лимфаденит** [лимф(о)...+ аден...+...ит] – лимфа безларининг яллиғланиши;

лимфография [лимфо...+...графия] – лимфа томирларига контраст моддалар юбориб, улар ҳолати, шакли ва ўтказувчанлигини рентгенография қилиш; **лимфоцитлар** [лимфо...+...цит] – донатор бўлмаган лейкоцитларнинг бир шакли (рангсиз лимфоид тўқималарда ривожланадиган қон ҳужайралари).

ЛИН... [лот. *linum* – каноп, зиғир мато] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг канопга, қалин матога алоқадорлигини билдиради. Мас.: **линкруст** [лин...+ лот. *crusta* – пўст, қоплама] – қоғоз асосдан тайёрланган, юпка пластмасса парда билан қопланган, бўртма расмли, рулон ҳолидаги қурилиш-пардозлаш материали; **линолеум** [лин...+ лот. *oleum* – мой] – нам ўтказмайдиган, полга қопланадиган полимер материал.

ЛИНГВ(О)... [лот. *lingua* – тил] – ўзлашма қўшма сўзлар таркибида келиб, ўзи қўшилган сўз ёки қўшимча билан бирга тилга, тилшуносликка оид терминлар ҳосил қилади. Мас.: **лингвист**, **лингвистика**; **лингафон** [лот. *lingua* +...фон] – товушлар ёки сўзларни аниқ эшитиш ва тўғри талаффуз қилишга ёрдам берадиган асбоб, аппарат; **лингвопапиллит** [лингво...+ лот. *papilla* – сўрғич +...ит] – тил сўрғичларининг яллиғланиши.

ЛИО... [юн. *lyo* – эритаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, эриш, эритиш маъноларини англатади. Мас.: **лиотроп**, **лиофилизация**; **лиотропия** [лио...+...тропия] – эриган моддаларнинг эритувчининг турли физик хоссаларига кўрсатадиган таъсири; **лиофилия** [лио...+...филия] – қаттиқ моддаларнинг унга яқин турган эритувчи билан шиддатли таъсирлашув хоссаси (уларнинг суюқлик билан яхши намланиши); **лиофобия** [лио...+...фобия] – қаттиқ моддаларнинг унга яқин турган эритувчи билан кучсиз таъсирлашув хоссаси (уларнинг суюқлик билан кам, паст намланиши).

ЛИП(О)... [юн. *lipos* – ёғ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзларда ёғ, мой маъносини ифодалашга хизмат қилади. Мас.: **липаза**, **липидлар**, **липогенез**, **липоидлар**, **липофусцин**; **липома** [лип(о)...+...ома] – ёғ тўқимасидан ривожланадиган хавфсиз ўсма; **липокаин** [липо...+ юн. *kaio* – қуйдираман] – ошқозонности безининг жигардаги ёғ алмашинувини тартибга солиб турувчи гормони; **липопротеидлар** [липо...+ протеид (мураккаб оксил)] – таркибида оксил (протеин) ва ёғсимон моддалар (липидлар) бўлган мураккаб оксиллар.

ЛИТ(О)... [юн. *lithos* – тош] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тошга ёки тошга ўхшашликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **литогенез**, **литолиз**, **литосфера**, **литотрипсия**, **литотриптор**; **литоглифика** [лито...+ юн. *glyphe* –

ўйиш, кесиш; ўйма] – тоштарошлик, тош ўймакорлиги; **литография** [лито...+...графия] – босма қолип тайёрлаш учун оҳактош (литографик тош), рух ёки алюминий варақасидан фойдаланиладиган текис босма усули; **литология** [лито...+...логия] – чўкинди тоғ жинслари ва ҳозирги чўкиндилар, уларнинг моддавий таркиби, тузилиши, шаклланиш ва ўзгариш қонуниятлари ҳамда шарт-шароитлари ҳақидаги фан; **литотомия** [лито...+...томия] – бир қатор аъзоларда пайдо бўлган тош (лар)ни операция йўли билан олиб ташлаш; **литофитлар** [лито...+...фит] – тоғ чўққиларида ва тошлоқ ерларда ўсадиган ўсимликлар.

...**ЛИТ** [юн. lithos – тош] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тошга ёки тошга ўхшашликка алоқадорлигини билдиради. Ушбу терминэлемент ўзи қўшилган сўзлар билан биргаликда: 1) Ер геологик тарихидаги, хусусан, тош асридаги бир-биридан муайян фарқларга эга бўлган катта-катта даврларнинг номларини (**мезолит, неолит, палеолит, протонеолит, халколит, энеолит**); 2) таркибида тош ёки шунга ўхшаш қаттиқ модда бўлган қурилиш материаллари номларини (**гипсолит, ксилолит**); 3) минералларнинг номларини (**криолит, ксенолит, лепидолит, моноклит, хризолит**) ва бошқа моддалар номларини (**капролит, одонтолит**) ҳосил қилади. Баъзан **-лиз** терминэлементи билан синоним бўлган **-лит** (юн. lytos – парчаланувчи, ажралувчи) терминэлементи билан омонимик муносабатда бўлади (**электролитлар**).

ЛОГ(О)... [юн. logos – сўз; тушунча, таълимот; фикр] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, сўз, сўзга алоқадор маъноларини билдиради. Мас.: **логографлар, логогриф, логоплегия, логотип; логограмма** [лого...+...грамма] – сўз-бўғин ёзувларида бутун бир сўзни ёки унинг асосини билдирувчи белги; **логопатия** [лого...+...патия] – нутқий бузилишларнинг (дудуклик, тили чучуклик каби) умумий номи; **логопедия** [лого...+ юн. paideia – тарбия, тарбиялаш] – дефектологиянинг бир бўлими – эшитиш меъёрида бўлган ҳолатда нутқнинг турли хил бузилишларини ўрганади ҳамда уларнинг олдини олиш ва даволаш усуллари ишлаб чиқади.

...**ЛОГ** [юн. logos – сўз; тушунча, таълимот; фикр, муносабат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз билан: 1) бирор фан соҳаси билан шуғулланувчи, шу фан ва тармоқни эгаллаган мутахассис номларини (**археолог, биолог, геолог, гинеколог, гляциолог, зоолог, идеолог, метеоролог, офтальмолог, радиолог**); 2) сўз, фикр, адабий асарга алоқадор тушунчалар, терминларни (**декалог, диалог, монолог, некролог, эпилог**) билдиради. Мас.: **ихтиолог** [ихтио...+...лог] – балиқларнинг тузилиши, ҳаёт кечириши, ривожланиши, тарқалиши ва келиб чиқишини ўрганувчи олим, ихти-

ология мутахассиси; **спелеолог** [спелео...+...лог] – ғорларнинг пайдо бўлиши, уларнинг турли хил хусусиятларини ўрганувчи олим, спелеология мутахассиси; **пролог** [юн. про – олд, олд томон +...лог] – мукаддима сўз; бадий асарнинг кириш қисми.

...ЛОГИЯ [юн. logos – сўз; тушунча, таълимот] – ўзлашма кўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз билан: 1) фан, назария, таълимот, оқимлар номларини (**агробиология, археология, биология, геология, дендрология, зоология, криминология, лексикология, нозология, психология, радиология, этимология**); 2) таркибий тузилиши (қисмлари) турлича бўлган адабиёт ва санъат асарлари номларини (**дилогия, тетралоги**) ҳосил қилади. Мас.: **гляциология** [гляцио...+...логия] – музнинг пайдо бўлиши, тарқалиши ва хусусиятларини ўрганадиган фан; **офтальмология** [офтальмо...+ ...логия] – тиббиётнинг кўриш аъзолари анатомияси ва физиологиясини ҳамда кўз касалликларини ўрганувчи, уларни ташхислаш, даволаш ва олдини олиш усулларини ишлаб чиқувчи бўлими; **трилогия** [три...+...логия] – бир муаллифнинг ягона умумий ғоя, мазмун билан боғланган учта бадий, муסיқий, рангтасвир ёки кино асари.

ЛОК... [лот. locus – жой] – ўзлашма кўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўрин, жой билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **локал, локализация, локатив, локация, локомобиль; локатор** [лот. locare – жойлаштирмоқ] – турли объектлар (самолёт, кемалар)нинг жойлашган ўрнини аниқлайдиган асбоб; **локомотив** [лот. loco moveo – жойидан кўзғатаман] – темир йўлларда айрим вагонлар ёки поездларни тортиб юришга мўлжалланган транспорт воситаси (паровоз, тепловоз, электровоз); **локус** [лот. locus – жой] – муайян геннинг хромосомада жойлашган ўрни.

ЛЮМИН(О)... [лот. lumen (luminis) – нур, ёруғлик] – ўзлашма кўшма, ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, хира ёруғлик маъносини ифодалайди. Мас.: **люминесценция** [люмин...+ лот. escent – кучсиз ҳаракатни, таъсирни ифодаловчи кўшимча] – баъзи моддаларнинг муайян температурада уларнинг иссиқлик нурланишига нисбатан кучлироқ бўлган, ёруғлик тебранишлари давридан анча ортиқ вақт давом этадиган (доимий иссиқлик нурланишидан фарқли) нурланиши; **люминофорлар** [люмино...+...фор] – люминесценция хоссасига эга бўлган моддалар.

ЛЮТЕ... [лот. luteus – сариқ, тилларанг] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сариқ ранг маъносини билдиради. Мас.: **лютеин** (хужайралар); **лютеотроп** [лютео...+...троп]: **лютеотроп гормон** – лактоген гормон, сут безлари функцияларини бошқаришда иштирок этади.

МАГНЕ(ТО)..., **МАГНИТ(О)...** [юн. *magnetis* – магнит] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзларнинг магнитга, магнит майдонига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **магнетокимё**, **магнетон**, **магнетрон**; **магнитобиология**, **магнитооптика**, **магнитостатика**, **магнитострикция**, **магнитосфера**; **магнетоқаршилиқ** [магнето...+ қаршилиқ] – ўтказгичнинг магнит майдонидаги солиштирма электр қаршилигининг майдон йўқлигидаги солиштирма қаршилигига нисбатан ўзгариши; **магнитограф** [магнито...+...граф] – Ер магнит майдонининг вақт бўйича ўзгаришларини узлуксиз қайд қилиб борадиган асбоб; **магнитометр** [магнито...+...метр] – магнит майдони характеристикаларини ва физик объектларнинг магнит хоссаларини ўлчаш учун мўлжалланган асбоб; **магнитофон** [магнито...+...фон] – товуш (нутқ, мусиқа)ни магнит лентага ёзиб олиш ва қайта эшиттириш учун мўлжалланган аппарат.

МАКРО... [юн. *makros* – катта, кўп, узун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг йирик катталиклар, ўлчамлар, шакллар, миқёслар билан алоқадорлигини кўрсатади (**микро...** терминэлементининг акси). Мас.: **макрогlossия**, **макродунё**, **макроиқлим**, **макроколон**, **макроландшафт**, **макромастия**, **макрорельеф**, **макроспоралар**, **макроструктура** (**макротузилиш**); **макроиктисодиёт** [макро...+ иктисодиёт] – бозор хўжалиги умумий назариясининг бўлими: мамлакат иктисодиёти, умуман, миллий хўжаликка оид катта миқёсдаги иктисодий ҳодисалар ва жараёнларни ўрганади; **макрокефаллар** // **макроцефаллар** [макро...+ юн. *kephale* – бош, калла] – калласи номутаносиб равишда катта бўлган одамлар; **макромолекула** [макро...+ молекула] – ўзаро ковалент боғлар орқали бириккан, ўн мингдан юз мингтагача атомлардан тузилган йирик молекула; **макроскопик** [макро...+...скоп+...ик] – ўлчамлари анчагина катта, оддий кўз билан, яъни микроскоп ёрдамисиз кўrsa бўладиган.

МАКСИМ... [лот. *maximum* – энг кўп, энг катта] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, энг катта, энг юқори даража маъноларини англатади. Мас.: **максимализм** [лот. *maximum*] – бирор-бир талаблар ва фикрларда меъёрдан ошиб кетиш, ҳаддан ошиш; **максимум** [лот. *maximum*] – энг кўп (катта) ёки чегаравий миқдор (катталик)ни, энг катта ҳажм, энг юқори чегара, олий даражани ифодалайдиган тушунча.

МАКУЛ... [лот. *maculare* – доғ қилмоқ, доғ тегизмоқ, ифлослантирмоқ] – ўзлашма ясама сўзларда асосан доғ; чиқинди, яроксиз қоғозлар маъносини билдиради. Мас.: **макулатура** [нем. *Makulatur* < лот.

maculare – ифлослантирмоқ +...ура] – босмахона чиқиндиси ёки, умуман, эски қоғоз, картон, газета, яроқсиз журнал, китоб ва бошқалар; **макулит** [лот. macula – доғ +...ит] – кўз тўрпардаси ва томирли пардасининг сариқ доғи соҳасидаги яллиғланиш.

МАЛАКО... [юн. malakion – моллюска < malakos – юмшоқ] – ўзлашма қўшма сўзлар таркибида шу сўзнинг моллюскага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **малакология** [малако...+...логия] – зоология фанининг моллюскаларни ўрганувчи бўлими; **малакофилия** [малако...+...филия] – айрим ўсимликларнинг моллюскалар (шилликкуртлар) ёрдамида чанглинишга мосланиши.

МАММО... [лот. mamma – кўкрак; эмчак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, кўкрак, эмчак маъноларини англатади. Мас.: **маммогенез; маммалиология** [лот. mammalia – сутэмизувчилар +...логия] – зоологиянинг сутэмизувчиларни ўрганадиган бўлими; **маммография** [маммо...+...графия] – сут безларини рентгенологик ўрганиш (текшириш).

...МАН [юн. mania – телбалик, шайдолик, ишқибозлик; майл, қизиқиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, биринчи қисмдан англашилган бирор нарсанинг ашаддий ишқибози маъносини билдиради. Мас.: **балетоман, графоман, кофеман, меломан, эротоман; библиоман** [библио...+...ман] – ҳаддан ташқари китобга, китоб тўплашга муккасидан кетган шахс; **наркоман** [нарко...+...ман] – наркотик моддалар истеъмол қилишга ружу қўйган шахс, наркоманияга йўлиққан киши.

МАНГАН... [лот. manganum – марганец] – ўзлашма ясама сўзлар таркибидаги асос сўз бўлиб, марганец маъносини ифодалайди. Мас.: **манганатлар, манганит; манганин** [манган...+...ин] – миснинг марганец ва никель билан юқори электр қаршилиқка эга бўлган қотишмаси; **манганокониоз** [манган(о)...+ юн. konia – чанг +...оз] – ўпкада марганецли чанг келтириб чиқарадиган сурункали касбий касаллик.

...МАНИЯ [юн. mania – телбалик; майл, иштиёқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, биринчи қисм (сўз)дан англашилган нарсани кучли даражада севиш, унга интилиш, мойиллик, иштиёқ, ишқибозлик (**англomanия, балетомания, библиомания**) ҳамда шунинг натижасида рухий касалланиш (**дромомания, кокаиномания, нимфомания, опиомания, токсикомания, эротомания**) каби маъноларни билдиради. Мас.: **галломания** [лот. Gallia – Франция +...мания] – французларга алоқадор барча нарсаларга (тили, адабиёти, урф-одатлари каби) қизиқиш, ҳавас қилиш; **гидромания** [гидро...+...мания] – рухий касалликларда: ўзини ўзи сувга ташлашга мойиллик; **графомания** [графо...+...мания] – фойдасиз, кераксиз нарсалар ёзишга ружу

қилишдан иборат касаллик; **клептомания** [клепто...+...мания] – руҳий касалликларда ўғриликка ружу қўйиш; руҳий касаллик туфайли ўзида ўғриликка мойиллик сезиш; **меломания** [мело...+...мания] – мусиқа, куй-қўшиққа ашаддий ишқибозлик; **наркомания** [нарко...+...мания] – наркотик моддаларга ўрганиб қолиш, ружу қўйиш; уларни вақтинча ёки сурункали истеъмол қилиш натижасида келиб чиқадиған касаллик; **пиромания** [пиро...+...мания] – руҳий касалликларда: ўт қўйишга, ёндиришга тўсатдан пайдо бўладиган майл, интилиш.

МАНО... [юн. *manos* – тиғиз бўлмаған, сийрак] – ўзлашма қўшма сўзнинг биринчи қисми бўлиб, зич, тиғиз бўлмаған нарсаларга алоқадорлик маъносини ифодалайди. Мас.: **манометр** [мано...+...метр] – суюқлик, газ ёки бугнинг босимини ўлчаш учун мўлжалланған асбоб.

МАНУ... [лот. *manus* – қўл] – ўзлашма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, қўлга алоқадор, қўл билан қилинадиган маъноларини ифодалайди. Мас.: **мануал** (терапия), **манускрипт** (қўлёзма); **мануфактура** [ману...+ лот. *facere* – қилмоқ, тайёрламоқ] – меҳнат тақсимоти ва қўл ҳунари техникасига асосланған корхона.

МАРГИН... [лот. *marginal* – ёнда, четда жойлашған < лот. *margo* – хошия, чет, чегара] – ўзлашма ясама сўзларда бирор нарсанинг ёнда, четда жойлашғанлигини англатади. Мас.: **маргиналиялар** – китоб ва қўлёзмаларнинг четига, хошиясига қўйилған қайдлар ёки белгилар.

МАРЕ... [лот. *mare* – денгиз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг денгизга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **мареограф** [маре(о)...+...граф] – денгиз суви сатҳи ўзгаришларини автоматик тарзда узлуксиз қайд қилиб борадиған асбоб; **маринист** [итал. *marinista* < лот. *mare* – денгиз] – денгиз манзаралари (мариналар)ни яратувчи рангтавирчи рассом.

МАСТ(О)... [юн. *mastos* – кўкрак, сийна] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кўкрак касалликлари билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **мастит**, **мастодиния**, **мастоидит**, **мастоптоз**; **мастопатия** [масто...+...патия] – сут бези касалликлари; **мастэктомия** [маст...+...эктомия] – сут безини бутунлай олиб ташлаш операцияси.

МАТЕ... [юн. *mathema* – билиш, илм, фан] – ўзлашма терминлар таркибида билиш, фан маъноларини билдиради. Мас.: **математика** [юн. *mathematike* < *mathema* – билиш, илм] – объектив борлиқдаги миқдорий нисбатлар ва фазовий шаклларни ўрганадиған, аниқ мантиқий мушоҳадаларга асосланған фан.

МАТРИ... [лот. *mater* – она] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, онага (аёлга) алоқадорлик маъносини ифодалайди. Мас.: **матриархат** [матри...+ юн. *arche* – ҳокимият +...ат] – она (аёл)

хукмронлиги; ибтидоий жамиятнинг илк давридаги, патриархатдан олдинги ижтимоий тузум шаклларида бири; **матрилокал** [матри...+ лот. localis – жойга оид]: **матрилокал никоҳ** – матриархат даврида эр-хотиннинг хотин жамоасида яшаши.

МЕГА... [юн. megas – катта] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб: 1) бирор нарса, ҳажм ёки миқдорнинг катталигини, қўплигини билдиради. Мас.: **мегантроп, мегарельеф, мегаскоп, мегаспоралар; мегаколон** [мега...+ юн. kolon – йўғон ичак] – йўғон ичакнинг қисман ёки бошидан охиригача патологик катталашуви, кенгайиши; **мегаполис** [мега...+ юн. polis – шаҳар] – ўзаро қўшни шаҳарлар ва шаҳар типидagi аҳоли масканларининг қўшилиб кетиши натижасида ҳосил бўлган йирик шаҳарлар тўплами; **мегафон** [мега...+...фон] – овозни кучайтириб берувчи конуссимон карнай; 2) муайян физик катталиклар бирликларининг миллион (10^6) марта катталаштирилган миқдорини кўрсатувчи олд қўшимча. Мас.: **мегабайт** [мега...+...байт] – компьютернинг миллиондан бир ахборот бирлиги; 1 **мегаватт** = 10^6 ВТ; 1 **мегагерц** = 10^6 Гц; 1 **мегаом** = 10^6 ом каби.

МЕГАЛО... [юн. megale – катта] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, катта, йирик маъноларини билдиради. Мас.: **мега-лозаврлар, мегалоплазия, мегалопланктон, мегалоцит; мегалокефалия** [мегало...+ юн. kephale – калла, бош] – калланинг бош истиско-сисиз, бир меъёрга текис (пропорционал) катталашуви; **мегаломания** [мегало...+...мания] – руҳий касалликларда: буюклик манияси, ўзининг буюклигига қатъий ишонч; **мегалополис айн. мегаполис; қ. мега...**

МЕДИ... [лот. medium – ўрта, ўртадаги, ўртача; восита; даволаш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, восита, ўрта, ўртача каби маъноларни англатади. Мас.: **медиал, медиатор; медиана** [лот. mediana – ўртадаги] – учбурчакнинг бир учи билан унга қарама-қарши томонининг ўртасини туташтирувчи кесма.

МЕЗ(О)... [юн. mesos – ўртадаги, ўртача, оралик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бирор нарса ёки ҳодисанинг ўртача ҳажм ва катталигини ёки оралик ҳолатини ифодалайди. Мас.: **мезозой, мезокефалия, мезолит, мезосфера, мезофиллар; мезодерма** [мезо...+...дерма] – ғовактанлилар ва бўшлиқичлилардан ташқари одам ва кўп хужайрали ҳайвонлар ҳомиласининг илк ривожланиш (гаструла) босқичида ҳосил бўладиган ўрта қавати; **мезопауза** [мезо...+ пауза] – Ер атмосферасининг 80 – 90 км баландликдаги, мезосфера ва термосфера ўртасидаги оралик қатлами; **мезофитлар** [мезо...+...фит] – етарли намлик шароитида яшовчи ўсимликлар; ксерофитлар ва гигрофитлар ўртасидаги оралик гуруҳ.

...**МЕЙСТЕР** [*нем.* Meister – уста, раҳбар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, бирор соҳадаги маҳорат эгаси, уста, мутахассис деган маъноларни ифодалайди. Мас.: **балетмейстер, брандмейстер, капельмейстер, лоцмейстер, танцмейстер, гроссмейстер** [*нем.* Großmeister < groß – катта, юқори + ...мейстер] – шахмат ёки шашкадаги энг олий спорт унвони; **концертмейстер** [концерт + ...мейстер] – 1) оркестрдаги барча скрипкалар эргашадиган скрипкачи; 2) оркестрнинг торли чолғу асбоблар гуруҳларидаги асосий бошқарувчи созанда; 3) концертларда хонандалар, созандаларга муайян партияни ўргатувчи, машқ қилдирувчи пианиночи; **почтмейстер** [почта + ...мейстер] – чор Россиясида ва бошқа баъзи мамлакатларда: шаҳар почта хизмати бошлиғи; **хормейстер** [хор + ...мейстер] – хор раҳбари, дирижёри.

МЕЛАН(О)... [*юн.* melas (melanos) – қора] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қора, қораймоқ маъноларини англатади. Мас.: **меланодермия, меланоз, меланопатия, меланосаркома, меланоцитлар, меланурия; меланизм** [мелан(о)...+...изм] – муайян турдаги ҳайвонлар ўртасида қора рангли организмларнинг кўплаб тарқалиши; **меланинлар** [мелан(о)...+...ин] – одам, ўсимлик ва ҳайвон тўқималарида кенг тарқалган тўқ жигарранг ва қора пигментлар; **меланом** [мелан(о)...+...ома] – қора пигментлар – меланинларни ишлаб чиқарадиган ҳужайралардан пайдо бўлувчи, асосан, тери (баъзан кўз тўрпардаси, мия, шиллиқ пардалар)даги хавфли ўсма.

МЕЛИОР... [*лот.* melior – энг яхши] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тузатиш, яхшилаш маъноларини ифодалайди. Мас.: **мелиоратив, мелиоратор; мелиорация** [*нем.* Melioration < *лот.* melioratio – яхшилаш] – ерларнинг унумдорлигини тубдан яхшилашга қаратилган ташкилий-хўжалик, муҳандислик ва агротехник тадбирлар мажмуи.

МЕЛО... [*юн.* melos – қўшиқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилиб келган сўз билан қўшиққа, мусикага алоқадорликни ифодалайди. Мас.: **мелодекламация, мелодика, меломания; мелодия** [мело...+ *юн.* ode – лирик қўшиқ, куйлаш] – маълум мусика асари, ашула, қўшиқ ҳосил қилувчи мусикий товушлар бирлиги, оҳанг; **мелодрама** [мело...+ драма] – 1) мусикали-драматик асар бўлиб, унда диалог ва монологлар мусика билан алмашилиб туради ёки мусика жўрлигида ижро қилинади; 2) драматургия жанри – ўтқир ишқий саргузаштлар, яхшилик билан ёмонликнинг кескин қарама-қаршилиги, ўта кучли ҳис-ҳаяжонлар тасвирланган пьеса; **меломан** [мело...+...ман] – қўшиқ ёки мусиканинг ашаддий мухлиси, шайдоси.

МЕМОР... [*лот. memoria* – хотира] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, эсда тутиш, хотира маъноларини ифодалайди. Мас.: **меморандум; мемориал** [*лот. memorialis* – хотира ёзуви; хотирага оид]: **мемориал лавҳа** – ёзув битилган металл, мрамор, гранит тахта; ёдгорлик; **мемуарлар** [*фр. memoires* – эсдаликлар < *лот. memoria*] – ҳужжатли адабиёт тури – давр ва одамлар ҳақидаги эсдаликлар.

...МЕН, ...МАН [*ингл. man, нем., голл. man* – одам, киши] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, ўзи қўшилган биринчи сўз англатган соҳада, жойда фаолият юритувчи шахс номи билдиради. Мас.: **бизнесмен, омбудсмен, рекордсмен, спортсмен, супермен; конгрессмен** [*ингл. congressman*] – АҚШда парламент (конгресс) вакиллари қуйи палатасининг аъзоси; **полисмен** [*ингл. policeman*] – Буюк Британия, АҚШ ва бошқа бир қатор мамлакатларда полициячи; **шоумен** [*ингл. showman* – масҳарабоз; цирк эгаси] – шоулар – томошабоп тadbирлар ташкилотчиси (етакчиси); **яхтсмен** [*ингл. yachtsman*] – елканли спорт билан шуғулланувчи спортчи; яхта экипажи аъзоси. Шу терминэлементнинг немис ва голланд тилларига мансуб **-ман** варианты кема ва кемада сузиш билан алоқадор шахслар номини ҳосил қилади. Мас.: **боцман** [*голл. bootsman* < *boot* – қайик, кема + ...ман] – кемада кичик командирлар таркибидаги лавозим – палуба жамоасининг бевосита бошлиғи; **лоцман** [*голл. loodsman*] – маҳаллий сузиш шароитларини яхши билган, муайян ҳудуд чегараларида кемаларни олиб боровчи мутахассис; **флагман** [*нем. Flaggeman, голл. vlagman* – байроқдор] – 1) флот ёки эскадра командири; 2) командир жойлашган ва унинг байроғи кўтариладиган кема.

МЕН(О)... [*юн. men* – ой] – ўзлашма қўшма сўзлар таркибида келиб, ой маъносини ифодалашга хизмат қилади. Мас.: **менопауза, менофобия, менструация; аменорея** [а...+ мено...+...рея] – олти ой ва ундан кўпроқ муддат ҳайз кўрмаслик; **меноррагия** [мено...+...прагия] – ҳайз вақтида ҳар сафаргидан кўра кўпроқ ва узокроқ қон кетиши.

МЕНИНГ(О)... [*юн. meninx, meningos* – мия қобиғи, пардаси] – ўзлашма қўшма сўзлар таркибидаги асос сўз бўлиб, мия қобиғи, мия пардаси маъноларини ифодалайди. Мас.: **менингизм, менингоградикулит, менингоэнцефалит; менингит** [менинг(о)...+...ит] – бош мия ва орқа мия пардаларининг бактериялар, вируслар келтириб чиқарадиган йирингли ёки сероз яллиғланиши; **менингококклар; қ. ...кокк(лар).**

...МЕНТ [*лот. -ment*] – сўз ясовчи қўшимча. Сўз асосига қўшилиб, нарса-қурол отларини ҳосил қилади. Мас.: **орнамент** [*лот. ornamentum* – безак, нақш < *ornare* – безамоқ] – ритмик тартибга солинган геометрик шакллар, ўсимлик ва ҳайвон элементлари тасвирларидан иборат бўёқли ўйма ёки чизма нақш, безак.

МЕР(О)... [юн. meros – улуш, ҳисса, қисм] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларда ҳисса, қисм маънолари борлигини кўрсатади. Мас.: **мерозигота; мерокрин** [меро...+ юн. krino – ажратаман]: **мерокрин безлар** – секрет чиқараётган хужайралари секрет ажралишида ҳалок бўлмайдиган безлар; **мерология** [меро...+...логия] – одам морфологиясининг таркибий қисми – одамнинг айрим қисмларини (аъзоларини) мурдаларда ўрганиш.

...**МЕР** [юн. meros – улуш, ҳисса, қисм] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, қисм, бўлак, ўлчам маъноларини билдиради. Мас.: **бластомерлар, изомерлар, олигомерлар, эластомерлар; мономерлар** [моно...+...мер] – молекулалари ўзаро ёки бошқа моддалар молекулалари билан реакцияга киришиб, полимер ҳосил қилиш қобилиятига эга моддалар; **полимерлар** [поли...+...мер < юн. polymeres – хилма-хил; қисмлардан иборат] – юқори молекуляр бирикмалар; макромолекулалари кўп миқдордаги такрорланувчи ҳалқа (звено)лардан иборат бўлган моддалар. Баъзан **-мер** терминэлементи ўлчов асбоблари номларини ҳосил қилувчи **-метр** терминэлементи ўрнида қўлланади: **координатомер, секундомер**.

...**МЕРИЯ** [юн. meros – улуш, ҳисса, қисм] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, қисмлардан иборат, қисмларга бўлиниш ёки улардан таркиб топиш билан боғлиқ ҳолатларни, айрим назарияларни ифодалайди. Мас.: **изомерия, метамерия, таутомерия; мезомерия** [мезо...+...мерия] – бирикмаларнинг электрон тузилиши назарияси; **полимерия** [поли...+...мерия < юн. polymeria – хилма-хиллик, кўп қисмларга эгалик] – организмнинг айна бир мураккаб белги ёки хоссаси ривожланишининг бир қанча мустақил, лекин таъсири тенг қийматли генларга боғлиқлиги.

МЕТА... [юн. meta – орада, ўртада, кейин, орқали] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ораликда эканлик, нимадандир кейин келиш, бошқа бирон нарсага ўтиш (ўзгариш) каби маъноларни билдиради. Мас.: **метаморфизм, метастаз, метатеза, метафиза, метафизика; метабазитлар** [мета...+ юн. basis – асос +... ит] – асосли магматик жинсларнинг метаморфизми натижасида ҳосил бўлган метаморфик тоғ жинслари; **метагенез** [мета...+...генез] – 1) геологияда: чўкинди тоғ жинсларининг қайта ўзгариш жараёнлари мажмуи; 2) биологияда: авлодларнинг иккиламчи насл алмашиниши шаклларида бири бўлиб, бунда жинсий кўпаядиган зотлар насли жинсиз кўпаядиган зотлар насли билан алмашиниб туради; **метаплазия** [юн. metaplasso – қайта ҳосил бўлиш, ўзгариш] – организм бир хилдаги тўқималарининг тузилиши ва функциялари жиҳатидан бошқа хил тўқималарга айланиши; **метасоматизм** [мета...+ юн. somatos – жисм,

тана +...изм] – тоғ жинсидаги баъзи минералларнинг бошқа минераллар билан алмашилиш ҳодисаси.

МЕТАЛЛ(О)... [лат. metallum < юн. metalleuo – қазийман, ердан қазиб оламан < metallon – кон] – муайян ўзлашма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг металлга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **металлогения, металлооптика, металлофизика, металлургия, металлшунослик; металлография** [металло...+...графия] – металллар ва қотишмаларнинг структурасини тадқиқ қилиш усули; **металлоидлар** [металл(о)...+...оид] – хоссаларига кўра, металллар ва металлмаслар орасидаги ҳолатни эгаллаган элементлар (бор, кремний, маргимуш, сурма кабилар); **металлотермия** [металло...+ юн. therme – иссиқлик, ҳарорат] – иссиқлик ажралиши билан юз берадиган металлотермик жараён.

МЕТЕО(РО)... [юн. meteoros – осмонга кўтарилган, осмонда сузаетган] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг атмосфера ва осмон ҳодисаларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **метеопатия, метеоритлар, метеорлар, метеоролог; метеорограф** [метеоро...+...граф] – ҳаво намлиги, босими ва температурасини, шунингдек, атмосферанинг юқори қатламларидаги шамол тезлигини бир вақтда автоматик ҳолда қайд қиладиган аэрологик асбоб; **метеорология** [метеоро...+...логия] – Ер атмосферасининг таркиби, тузилиши, хоссалари ва унда содир бўлаётган физик жараёнларни ўрганадиган фан.

...МЕТР [юн. metron – ўлчов, metreo – ўлчайман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, ўлчов асбоблари, шунингдек, метр тизимидаги узунлик ўлчовлари номларини ҳосил қилади. Мас.: **анемометр, батометр, гелиометр, дециметр, колориметр, миллиметр, спидометр, тонометр, эргометр; барометр** [баро...+...метр] – атмосфера босимини ўлчайдиган асбоб; **километр** [кило...+...метр] – халқаро бирликлар тизимида минг метрга тенг узунлик ўлчови бирлиги; **омброметр** [омбро...+...метр] – тушаётган атмосфера ёғинлари миқдорини ўлчайдиган асбоб; **сантиметр** [санти...+...метр] – метрнинг юздан бир улушига тенг узунлик ўлчови бирлиги; **термометр** [термо...+...метр] – температурани, иссиқлик ёки совуқлик даражасини ўлчайдиган асбоб. Ўлчаш, ўлчам билан боғлиқ **диаметр, периметр** терминлари, шахсни билдирувчи **геометр** сўзи ҳам -**метр** терминэлементи билан ясалган.

...МЕТРИЯ [юн. metreo – ўлчайман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўлчовлар, миқдорлар ўртасидаги нисбатларга алоқадорлигини англатади. Ушбу терминэлемент билан ҳосил қилинган сўзлар: 1) муайян фанлар ва уларнинг тармоқларини, таълимот ва назарияларни билдиради. Мас.: **астрометрия, гигрометрия, гидрометрия, тригонометрия; геометрия** [гео...+...метрия] –

математиканинг фазовий шакллар ва улар ўртасидаги муносабатларни ўрганадиган бўлими; **фотометрия** [фото...+...метрия] – оптиканинг ёруғлик катталикларини ҳамда электромагнит нурланишнинг энергетик тавсифларини ўлчаш билан шуғулланувчи бўлими; 2) ўлчаш ва шу билан боғлиқ тадқиқот усулларини билдиради. Мас.: **анемометрия, аудиометрия, дендрометрия, колориметрия, рентгенометрия, тонометрия, эргометрия; антропометрия** [антропо...+...метрия] – антропологиянинг одам танаси ва унинг қисмларини ўлчашдан иборат асосий усулларида бири; **радиометрия** [радио...+...метрия] – радиоактив моддалардаги радионуклидлар фаоллигини ўлчаш усуллари мажмуи; **телеметрия** [теле...+...метрия] – телеўлчаш: назоратдаги объектлар ҳолатини ифодаловчи физик катталикларни масофадан туриб ўлчаш.

МЕТР(О)... [юн. metra – бачадон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг бачадонга, бачадон касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **метрорея, метроскоп, метрофлебит, метрэктомия; метрит** [метр(о)...+...ит] – бачадон мушак қаватининг яллиғланиши; **метропатия** [метро...+...патия] – жинсий аъзоларда аниқ оғриқли ўзгариш бўлмаган ҳолда, бачадондан қон кетишининг зўрайиши, ҳайз даврининг ҳаддан ташқари чўзилиб кетиши кабилардан иборат бачадон касалликлари; **метроррагия** [метро...+...ррагия] – ҳайз кўриш маромининг бузилиши оқибатида, ҳайз кўришга алоқаси бўлмаган ҳолда, бачадондан бетартиб қон кетиши; **метротомия** [метро...+...томия] – (ҳомилали) бачадонни оператив йўл билан кесиш.

МЕХАНО... [юн. mechane – асбоб-курол, машина] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, механик ҳаракат ёки механизмга оидлик, механизм ёрдамида, механизмга ўхшаб ишлаш каби маъноларни билдиради. Мас.: **механизм, механокимё, механорецепторлар, механострикция; механика** [юн. mechanike – машиналар яратиш санъати < mechane] – жисмларнинг фазода кўчиб юриши (жойини алмаштириши)ни ва уларнинг ўзаро бир-бирига таъсирини ўрганувчи фан; **механотерапия** [механо...+...терапия] – баъзи касалликларни махсус аппаратларда жисмоний машқлар қилдириб даволаш; **механотрон** [механо...+...трон] – электр-вакуум асбоби; унда электрон ёки ион тоқлари уларнинг электродларини бевосита механик тарзда силжитиб бошқарилади.

МИЕЛ(О)... [юн. myelos – илик, кўмик; орқа мия] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг мия ва орқа мияга, илик, кўмика алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **миелобласт, миелолейкоз, миеломалация, миелоррагия, миелосклероз, миелофалаж, миелофиброз, миелоцит; миелит** [миел(о)...+ ...ит] –

айрим касалликлар оқибатида орқа миyanинг яллиғланиши; **миелография** [миело...+...графия] – орқа миyага контраст модда юбориб, рентгенда унинг суратини олиш; **миелома** [миел(о)...+...ома] – иликнинг тўрсимон ва плазматик хужайраларидан пайдо бўладиган ёмон сифатли (хавфли) ўсма; **миелопатия** [миело...+...патия] – орқа миyanинг ҳар хил касаллик жараёнлари туфайли пайдо бўлган ўртача, ўткир ва сурункали шикастланиши.

МИЗ(О)... [юн. mis – ёқтирмаслик, нафрат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, иккинчи сўз англатган шахс ёки нарсани ёқтирмаслик, унга нафрат билан қараш маъноларини билдиради. Мас.: **мизандрия, мизантроп, мизопедия; мизантропия** [миз...+ юн. anthropos – одам] – одамларга нафрат билан қараш; одамларни ёқтирмаслик, улардан қочиш; **мизогиния** [мизо...+ юн. gyne – аёл] – руҳий касаллик туфайли эркакларнинг аёлларни ёқтирмаслиги; **мизонеизм** [мизо...+ не(о)...+...изм] – янгиликларни, янги нарсаларни ёқтирмаслик, уларга нафрат билан ёки менсимай қараш.

МИК(О)..., ...МИКО(З) [юн. mykes – замбуруғ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг замбуруғларга, бирор-бир аъзода улар келтириб чиқарадиган касалликларга алоқадорлигини англатади. Мас.: **микоатропин, микобактериялар, микодерматит, микоплазмалар, микориза, микотрофлар; микозлар** [мик(о)...+...оз] – одам ва ҳайвонлар терисида ҳамда ички аъзоларида паразитик, касаллик қўзғатувчи замбуруғлар келтириб чиқарадиган касалликларнинг умумий номи; **микология** [мико...+...логия] – ботаниканинг бир бўлими бўлиб, замбуруғларнинг тузилиши ва биокимёвий хоссаларини, шунингдек, уларнинг табиатда ва одам ҳаётидаги аҳамиятини ўрганади; тиббиётда: терининг замбуруғли касалликларини ўрганувчи фан; **микотоксикозлар** [мико...+ юн. toxikon – заҳар +...оз] – одам ва чорва молларида учрайдиган касаллик: замбуруғлар билан заҳарланиш.

Микозларнинг айрим турлари кўрсатилганда, ушбу терминэлемент қўшма сўзнинг иккинчи қисми бўлиб келади. Мас.: **актиномикоз, бластомикоз, вагиномикоз, хромомикоз; дерматомикоз** [дермато...+...микоз] – одам ва ҳайвонларда патоген (касаллик қўзғатувчи) замбуруғлар келтириб чиқарадиган тери касаллиги; **кератомикоз** [керато...+...микоз] – терининг мугуз қаватида учрайдиган замбуруғ касаллиги; **пневмомикоз** [пневмо...+...микоз] – паразит замбуруғлар пайдо қиладиган ўпка касалликларининг умумий номи; **риномикоз** [рино...+...микоз] – бурун бўшлиғи шиллиқ пардасининг замбуруғли касаллиги; **фарингомикоз** [фаринго...+...микоз] – юткиннинг замбуруғли касаллиги.

МИКРО... [*юн. mikros – кичик*] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб: 1) кичик, жуда майда (ҳажм, миқдор) маъноларини билдиради. Мас.: **микроанализ, микрорельеф, микроскопия, микроспоралар, микросхема, микрофауна, микрофлора, микроургия; микробиология** [микро...+ биология] – микроорганизмларнинг келиб чиқиши, тузилиши, таснифи, хоссалари, тарқалиши ва амалий аҳамиятини ўрганувчи фан; **микрогlossарий** [микро...+ glossарий] – тор соҳа луғати; **микроиктисодиёт** [микро...+ иктисодиёт] – иктисодий назариянинг айрим бир хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги иктисодий муносабатларни, уларнинг фаолияти ва миллий иктисодиётга таъсирини ўрганадиган бўлими; **микрокефалия//микроцефалия** [микро...+...кефалия] – кичик бошлилик – тананинг бошқа аъзолари нормал ўлчамларга эга бўлгани ҳолда калла суяги ва миyaning ҳажман кичик бўлиши; **микроорганизмлар** [микро...+ организм] – микроблар; жуда майда, асосан, бир хужайрали, фақат микроскопда кўриш мумкин бўлган организмлар; 2) қўшма сўзнинг иккинчи қисмида ифодаланган асос бирлигининг миллиондан бир қисмига тенг улуш бирлигини ифодаладиган олд қўшимча ҳисобланади. Мас.: **микрометр; микроампер** [микро...+ ампер] – электр токи кучининг асосий бирлиги – ампердан миллион марта кичик ўлчов бирлиги.

МИКС(О)... [*юн. туха – шилимшиқ*] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шилимшиқ маъносини англатади. Мас.: **миксобактериялар, миксовируслар, миксорея, миксо-трофлар; микседема** [микс...+ *юн. oidema – ўсма, шиш*] – шилимшиқ шиш; қалқонсимон без фаолиятининг сусайиши ёки бутунлай тўхташи натижасида келиб чиқадиган касаллик; **миксома** [микс(о)...+...ома] – шиллиқ тўқимадан пайдо бўлган ўсма; **миксомицетлар** [миксо...+ *юн. mykes – замбуруғ*] – шилимшиқ замбуруғлар – хлорофиллсиз вегетатив танага эга бўлган замбуруғсимон организмлар туркуми.

МИКС(Т)... [*лот. mixtum – аралаштириш, аралаштирилган*] – ўзлашма ясама сўзларнинг асос қисми бўлиб, шу сўзларнинг аралаштириш билан боғлиқлигини кўрсатади. Мас.: **миксантроп, миксбордер, микстлар; миксер** [*ингл. mixer – аралаштиргич < лот. mixtum*] – совук ичимликларни тез аралаштириш, коктейль, крем, хамир, пюре тайёрлаш учун ишлатиладиган механик ёки электр асбоб; **микстура** [*лот. mixture – бирикма, аралашма*] – эритувчи ва унда эритилган, чала эриган доривор моддалардан иборат, ичиладиган суюқ дори шакли.

МИЛЛИ... [*лот. mille – минг*] – ўзлашма қўшма сўзларда бирликларни номлашда қўлланадиган олд қўшимча; минг марта кичикликни (мингдан бир улушни) билдиради. Мас.: **миллибар, миллиграмм, миллимикрон; 1 миллиметр** (мм) – метр (м)нинг мингдан бир қисмига тенг узунлик ўлчови.

МИНИ... [лот. minimus – энг кичик] – ўзлашма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, энг кичик, энг кам маъноларини англатади. Мас.: **минимал, минимализм, минимизация, минифутбол, минус, минус-кула, минута, миниметр** [мини...+...метр] – машина деталлари, калибр ва бошқаларнинг чизикли ўлчамларини ўлчашда қўлланадиган асбоб; **минимум** [лот. minimum – энг кичик] – энг кам (кичик) миқдор (катталики)ни, энг кичик ҳажм, энг паст чегара, қуйи даражани ифодалайдиган тушунча.

МИ(О)... [юн. mys, myos – мушак, мускул] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг мушак (мускул)ларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **миатония, миатрофия, миоглобин, миография, миопатия, миоспазм, миофиброз; миалгия** [ми...+...алгия] – мушаклардаги оғрик; **миастения** [ми...+ юн. asthenia – дармонсизлик, заифлик] – нерв ва мушак системасининг сурункали касаллиги: кўндаланг-тарғил мушакларнинг заифлиги, оғриб чарчаши билан характерланади; **миозин** [мио(з)...+...ин] – мушак толалари (миофибриллалар)нинг асосий оқсил; **миозит** [мио(з)...+...ит] – скелет мушакларининг яллиғланиши; **миокардит** [мио...+...кард +...ит] – юрак мушакларининг яллиғланиши; **миология** [мио...+...логия] – мушаклар системасининг тузилиши ҳақидаги таълимот; **миома** [ми(о)...+...ома] – мушак тўқимасидан вужудга келадиган хавфсиз ўсма.

МИРИА... [юн. myrias – ўн минг] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, ўлчов бирлиги номини билдиради, унинг асос ўлчов бирлигидан ўн минг марта катталигини кўрсатади. Мас.: **мириаметр** [мириа...+...метр] – ўн километр (ўн км); ўн минг метр.

МИТО... [юн. mitos – ип] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ип, ипга ўхшаш маъноларини ифодалайди. Мас.: **митоз; митохондрия** [мито...+ юн. chondrios – донача] – эукариот хужайраларнинг доимий қўшилмалари – икки қават мембранадан ҳосил бўлиб, ички мембранаси кристаллар (донача)лар ҳосил қилади.

МНЕМО... [юн. mneme – хотира] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг хотирага алоқадорлигини англатади. Мас.: **мнемоника, мнемосхема; мнемотехника** [мнемо...+ юн. techne – санъат, маҳорат] – 1) мнемоника – сунъий ассоциациялар ҳосил қилиш йўли билан эслашни осонлаштирувчи, хотира ҳажмини кенгайтирувчи усуллар мажмуи; 2) масофадан туриб инсоннинг эслаб қолиш қобилиятини намоиш этиш, турли усуллар билан нарсаларни топишдан иборат цирк ёки эстрада томошаси.

МОЛЛ... [лот. mollis, molluscus – юмшоқ] – ўзлашма сўзнинг асос қисми бўлиб, юмшоқ маъносини англатади. Мас.: **моллюскалар** [фр.

mollusques – юмшоқ] – юмшоқтанлилар – гавдаси, одатда, бош, тана ва оёқ бўлимларидан иборат ва чиғаноқ билан қопланган, кенг тарқалган умурткасиз ҳайвонлар типи.

МОНО... [юн. monos – бир, якка, ягона] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, бир, ягона, ёлғиз маъноларини билдиради. Мас.: **монархия, моноартрит, моногамия, моногиния, монография, монокристалл, монолог, мономерлар, моноплан, монорхизм, монотеизм, монофагия, монохромия; монограмма** [моно...+...грамма] – 1) исм ва фамилия бош ҳарфларининг нақш, безак кўринишида қўшилиб кетиши; 2) рассомлар, ўймакорлар суратлари ва асарларидаги имзо ўрнида келадиган шартли белги (масалан, гул, жонивор тасвири); **монодрама** [моно...+ драма] – 1) бир актёр учун ёзилган драматик асар; 2) ягона иштирокчи шахснинг монологи кўринишидаги пьеса; **монокль** [фр. monocle < моно...+ лат. oculus – кўз] – бир кўзга тақиладиган, кўзойнак ўрнида ишлатиладиган доира шаклли оптик (ботиқ ёки каварик) линза; **моноплегия** [моно...+...плегия] – бир қўл ёки бир оёқнинг ишламай қолиши, фалажланиши; **монополия** [моно...+ юн. poleo – сотаман] – давлат, ташкилот, тармоқ ёки фирманинг бирор иқтисодий ва бошқа соҳадаги танҳо ҳукмронлик ҳукуки – бозорни ташкил этиш шакли; **моносемия** [моно...+ юн. sema – белги; маъно] – бирмаънолилик – сўзларнинг матнда ҳам, матндан ташқарида ҳам фақат битта маънога эга бўлиши; **монофобия** [моно...+...фобия] – ёлғиз, якка қолишдан қўрқиш.

МОРФ(О)... [юн. morphe – шакл] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шакл, тузилиш маъноларини ифодалайди. Мас.: **морфема, морфозалар, морфометрия, морфоструктура, морфотропия; морфогенез** [морфо...+...генез] – организмларнинг онтогенези (индивидуал таракқиёти) ва филогенези (тарихий таракқиёти)да янги шакллар ва тузилмаларнинг ҳосил бўлиш жараёни; **морфология** [морфо...+...логия] – 1) биологияда: одам, ҳайвон ва ўсимликлар танасидаги аъзо ва тўқималарнинг индивидуал ва тарихий ривожланиши жараёнидаги шакли ҳамда тузилишини ўрганадиган фанлар мажмуи; бунда одам морфологияси, ҳайвонлар морфологияси, ўсимликлар морфологияси, тупроқ морфологияси ўзаро фарқланади; 2) грамматиканинг сўз тузилиши (таркиби)ни, сўз доирасида грамматик маъноларнинг ифодаланишини, сўз ўзгартирувчи шаклларни, шунингдек, сўзларнинг сўз туркумлари бўйича гуруҳланишини ўрганувчи бўлими; сўз шакллари ҳақидаги таълимот.

МОТО... [лат. motor – ҳаракатга келтирувчи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг 1) моторга, 2) мотоциклга алоқадорлигини, шунингдек, моторлаштирилган маъно-

сини англатади. Мас.: 1) **мотодельтаплан, мотоколонна, моторесурс, моторика, мотоўқчи; мотодрезина** [мото...+ дрезина] – мотоцикл мотори билан ҳаракатга келтирилувчи дрезина; **мотоцикл** [мото...+ *юн. kuklos* – доира, гилдирак] – ички ёнув двигатели билан таъминланган, икки ёки уч гилдиракли транспорт воситаси; 2) **мотобол, мотовелоспорт, мотороллер, мотоспорт; мотодром** [мото...+...дром] – мотоцикл спорти бўйича машғулотлар ва мусобақалар ўтказишга мўлжалланган, ҳар томонлама жиҳозланган спорт иншооти; **моторалли** [мото...+ *ингл. rally* – тўпланиш, йиғилиш] – махсус тайёрланган мотоциклларда уни бошқариш маҳорати бўйича ёки кимўзарга ўтказиладиган мусобақа; мотопойга.

МУК(О)..., МУЦ... [*лот. tucus* – шиллиқ, шилимшиқ] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг биринчи (ўзак) қисми бўлиб, шиллиқ, шилимшиқ маъноларини англатади. Мас.: **мукополисахаридлар, мукоцитлар; мукалтин** [мук...+ *юн. althaia* – гулхайри +...ин] – доривор гулхайри ер устки қисмининг шиллиқ моддалари: нафас йўли касалликларида балғам кўчирувчи дори сифатида ишлатилади; **мукоидлар** [мук(о)...+...оид] – мукопротеидлар: 1) шиллиқсимон моддалар; 2) таркибида карбонсув (углевод) бўлган мураккаб оксиллар; **муцинлар** [муц...+...ин] – нафас, овқат ҳазм қилиш аъзолари, сийдик-таносил йўллари шиллиқ пардаларидаги, шунингдек, жағости, тилости сўлак безларидаги эпителиал ҳужайраларнинг ажратмалари (секретлари) – шилимшиқнинг асосий таркибий қисми.

МУЛЬТИ... [*лот. multum* – кўп, анча] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирор нарсанинг кўплигини, кўп қайтарилиши (карралилиги)ни билдиради. Мас.: **мультивалентлар, мультиплексор, мультипликация, мультипрограммалаш, мультициклон, мультфильм; мултивибратор** [мульти...+ *лот. vibratio* – тебраниш +...ор] – икки кучайтиргич лампали электр тебранишлар генератори; **мультимедиа** [*ингл. multimedia* < мульти...+ *лот. media, medium* – тўпланиш маркази; восита] – ахборот узатишнинг турли хил воситалари – матн, товуш, тасвир, анимация ва бошқалар; **мультимиллионер** [*фр. multimillionaire* < мульти...+ миллионер] – кўп миллионли бойлик эгаси; **мультиплекс** [*лот. multiplex* – мураккаб, кўп каррали] – аэрофотосуратлар бўйича топографик хариталар яратишга мўлжалланган универсал оптик асбоб; **мультипликатор** [*лот. multiplicator* – кўпайтирувчи, катталаштирувчи] – 1) мультфильмларга расм ишловчи рассом; 2) машина валининг айланишлар сонини кўпайтирувчи қурилма; 3) насослар ва бошқа гидравлик машина ва мосламаларда суюқлик босимини оширувчи қурилма; 4) фотокамеранинг кетма-кетликдаги суратлар туркумини олишга мўлжалланган мосламаси.

МУТА... [*лот. mutatio* – ўзгариш < *mutare* – ўзгартирмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзгариш, бир турдан иккинчи турга ўтиш маъноларини англатади. Мас.: **мутантлар, мутаротация, мутация; мутагенез** [*мута...+...генез*] – организмда ирсий ахборотларни сақловчи ва узатувчи нуклеин кислоталар молекулаларидаги ўзгаришлар (мутациялар)нинг пайдо бўлиши; **мутагенлар** [*мута...+...ген*] – тирик организмларда ирсий ўзгаришлар (мутациялар) пайдо қиладиган физик ва кимёвий омиллар.

Н

...НАВТ, ...НАВТИКА [*юн. nautes* – (кемада) сузувчи, *nautike* – кемани бошқариш санъати] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг сувда сузиш, космик аппаратда учишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **астронавтика, аэронавт, аэронавтика, гидронавт, космонавт, тайконавт** (Хитойда – космонавт); **акванавт** [*аква...+...навт*] – океан ва денгизларнинг ғаввослар туша олмайдиган чуқурликларида гидрокостюмда ёки сувости аппаратларида турли ишларни бажарувчи мутахассис; гидронавт; **астронавт** [*астро...+...навт*] – космик фазога парвоз қилувчи одам (баъзи ғарб мамлакатларида *космонавт* атамаси ўрнида ишлатиладиган сўз); **космонавтика** [*космо...+...навтика*] – инсоният манфаатлари йўлида турли хилдаги космик аппаратлардан фойдаланган ҳолда космосни ва Ердан ташқаридаги космик объектларни ўрганадиган фан ва техника соҳалари мажмуи; астронавтика; **стратонавт** [*страто...+...навт*] – махсус аппарат – стратостатда учувчи шахс. Айрим манбаларда шу типдаги сўзлар таркибидаги **-навт** терминэлементини латинча *navis* (кема), *nauta* (денгизчи) сўзларига нисбат берадилар.

НАЗ(О)... [*лот. nasus* – бурун] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бурун маъносини ифодалайди. Мас.: **назализация** [*фр. nasalization* < *лот. nasus* – бурун] – бурунланиш; нутк товушларининг (асосан, унлиларнинг) юмшоқ танглай пасайиши ва ўпкадан чиқаётган ҳаво оқимининг айна бир пайтда ҳам оғиз, ҳам бурундан чиқишидан иборат артикуляцияси; **назография** [*назо...+...графия*] – рентгенда буруннинг расмини олиш; **назофарингит** [*назо...+фаринг(о)...+...ит*] – бурун ва ютқин шиллиқ қаватининг бир вақтда яллиғланиши.

НАН(О)... [*юн. pannos* – пакана, митти, кичик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб: 1) физик катталиқ бирликларининг миллиарддан бир улушига тенг бирликларни ифодалаш учун хизмат

килади; Мас.: 1 **нанометр** = 10^{-9} м; 2) жуда кичик, энг кичик, митти маъноларини билдиради. Мас.: **нанопланктон, нанорельеф; нанизм** [нано...+...изм] – миттилик, паканалик; одам бўйининг одатда ички секретция безлари зарарланиши туфайли ғайримеъёрий паст бўлиши (эркаклар учун 125 см дан паст, аёллар учун 120 см дан паст); **нанокефалия // наноцефалия** [нано...+...кефалия (цефалия)] – кичик каллалилик; калланинг одатдагидан кўра кичик бўлиши; микрокефалия; **наносомия** [нано...+ *юн.* soma – тана, гавда] – пакана одамнинг гавда тузилиши; **нанотехнология** [нано...+ технология] – ўлчамлари 10^{-9} м бўлган объектларни – атомлар, ионлар, молекулаларни ўрганиш ва уларга ишлов бериш.

НАРКО... [*юн.* narkosis – карахтлик; қотиб (серрайиб) қолиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзларда тиришиб қолиш, карахтланиш, наркоз, наркотик (гиёҳванд) моддалар маъноларини ифодалайди. Мас.: **нарколепсия, наркоман, наркомафия, наркотизм, наркотиклар; наркобизнес** [нарко...+ бизнес] – уюшган жиноятчи гуруҳларнинг наркотиклар ишлаб чиқариш ва тарқатиш билан боғлиқ фаолияти; **наркоз** [*фр.* narcose < *юн.* narkosis – карахтлик] – наркотик воситаларни қўллаш орқали беморларда сунъий равишда вужудга келтириладиган уйқу ҳолати; **наркология** [нарко...+...логия] – психиатриянинг сурункали ичкиликбозлик, наркомания, токсикоманиянинг пайдо бўлиши ва ривожланишини ўрганувчи, уларнинг олдини олиш ва даволаш усуллари ишлаб чикувчи бўлими; **наркомания** [нарко...+...мания] – наркотик моддаларга ўрганиб қолиш, ружу қилиш; табиий ёки синтетик заҳарли моддаларни вақтинча ёки сурункасига истеъмол қилиш натижасида келиб чиқадиган, организм функцияларининг жисмоний ва руҳий жиҳатдан бузилишидан иборат касаллик ҳолати; бангилик, гиёҳвандлик.

НАУТО... [*лот.* nautes – денгизчи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг денгизга, шунингдек, кемаларга алоқадорлигини англатади. Мас.: **наутофон** [науто...+...фон] – туманли ёки булутли об-ҳаво пайтида товушли сигналлар бериш учун маёқларга ўрнатиладиган мембранали электроакустик аппарат.

НАФТА... [*юн.* naphtha – нефть] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг нефтга, нефть маҳсулотларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **нафтенатлар, нафтоллар, нафтохинонлар; нафталин** [нафта(л)...+...ин] – органик модда; вараксимон-кристалл тузилишга эга рангсиз, ўткир хидли модда; инсектицид; **нафтенлар** [*юн.* naphtha] – алициклик катордаги тўйинган углеводородлар гуруҳи – аксарияти нефтдан олинади.

НЕВР(О)... [*юн. neuron* – томир, нерв] – ўзлашма кўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, уларнинг нервларга, нерв системасига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **неврастения, невринома, невроз, неврома, невропатия, невропатолог, невротомия; невралгия** [невр...+...алгия] – нерв толалари бўйлаб тарқаладиган кучли оғриқ; **неврит** [невр...+...ит] – периферик нервларнинг яллиғланиши; **неврология** [невро...+...логия] – одам ва ҳайвонлар нерв системасининг нормал ва патологик ҳолатлардаги тузилиши ҳамда функциялари, унинг филогенези ва онтогенези қонуниятлари тўғрисидаги тиббий-биологик фан; **невропатология** [невро...+ патология] – тиббиётнинг нерв системаси касалликларини, уларнинг олдини олиш ва даволаш усулларини ўрганувчи бўлими.

НЕГА(Т)... [*лот. negativus* – салбий, манфий < *negare* – рад (инкор) қилмоқ, қайтармоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, инкор, акс каби маъноларни билдиради. Мас.: **негатив** [*лот. negativus* – салбий, манфий] – оқ-қора фотография ва кинематографияда: олинган суратнинг оқ-қора ёки рангли қисмларининг асл объектга нисбатан қарама-қарши бўлган тасвири; **негативизм** [*лот. negativus* – салбий, манфий +...изм] – айрим руҳий касалликларнинг белгиларидан бири: атрофдаги, ташқаридан бўладиган ҳар қандай таъсирга қаршилик қилиш, ҳақиқий шароитни ҳисобга олмай ўжарлик қилиш.

...НЕЗ [*юн. nes* – орол] – ўзлашма, тилимизда қўлланадиган ўзга жой (мамлакат ва ҳудудлар) номларининг иккинчи таркибий қисми бўлиб, орол, оролда жойлашган маъноларини ифодалайди. Мас.: **Индонезия, Меланезия, Микронезия, Полинезия.**

НЕЙР(О)... [*юн. neuron* – томир, нерв] – изоҳи *айн. невр(о)...* Мас.: **нейродермит, нейролептиklar, нейроплазма, нейропсихология, нейросекреция, нейроцит; нейроанатомия** [нейро...+ анатомия] – анатомиянинг нерв системасининг шакли ва тузилишини ўрганувчи бўлими; **нейрогинекология** [нейро...+ гинекология] – тиббиётнинг аёллар жинсий аъзолари касалликлари ва нерв системаси ўртасидаги алоқадорликни ўрганувчи бўлими; **нейролингвистика** [нейро...+ лингвистика] – марказий нерв системасида нутқий бирликларни юзага келтириш ва ўзаро фарқлай билиш билан боглиқ жараёнларни ўрганувчи фан тармоғи; **нейрофибриллалар** [нейро...+ *лот. fibrilla* – толача, ингичка тола] – нерв хужайраси танаси ва унинг ўсимталарида нерв системаси бўйлаб импульслар ўтказишда иштирок этувчи ингичка толалар; **нейрохирургия** [нейро...+ хирургия] – нейрожарроҳлик: тиббиётнинг оператив йўллар билан даволанадиган периферик ва марказий нерв системаси касалликларини ўрганувчи соҳаси.

НЕЙТР(О)... [*лот. neuter* – ўртадаги, у ҳам, бу ҳам эмас] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бетараф, унга ҳам, бунга ҳам тегишли бўлмаган маъноларини англатади. Мас.: **нейтрализация, нейтрон, нейтропения, нейтрофиллар; нейтрал** [*лот. neutralis* – на унга, на бунга тегишли] – 1) курашаётган томонларнинг биронтасига ҳам қўшилмайдиган, чеккада турувчи, нейтралитетни сақловчи; 2) кимёда: на кислотали, на ишқорий реакцияга киришадиган; **нейтрализм** [*фр. neutralisme* < *лот. neutralis* + ...изм] – муайян давлатнинг бошқа давлатлар билан муносабатларда нейтралитет (бетарафлик) тамойилига асосланган сиёсати; **нейтралитет** [*нем. Neutralität* – бетарафлик < нейтрал + ...итет] – 1) бошқаларнинг жанжалларига, икки томоннинг курашига қўшилмаслик; 2) халқаро ҳуқуқда: урушда қатнашмаслик; тинчлик даврида: ҳарбий блокларда иштирок этмаслик.

НЕКРО... [*юн. nekros* – ўлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўлик, ўлиш маъноларини англатади. Мас.: **некремия, некробионика, некроген, некротомия, некрометр, некротомия, некрофаглар, некрофилия, некрэктомия; некробиоз** [некро...+ ...биоз] – ҳужайра ва тўқималарда улар нобуд бўлишидан олдин кўпроқ ёки камроқ давом этадиган ўзгаришлар жараёни; **некроз** [*юн. nekros* – ўлик, ўлган] – тирик организмда қайсидир аъзонинг, унинг тўқима ва ҳужайраларининг ўлиши, ҳалок бўлиши; **некролог** [некро...+...лог] – бирор кишининг ўлими ҳақида, марҳумнинг кимлиги, ҳаёти ва фаолияти тўғрисида маълумотлар берилган мақола ёки кичик хабар; **некрополь** [некро...+ *юн. polis* – шаҳар = ўликлар шаҳри] – қадимги Шарқда қабристон номи; **некрофобия** [некро...+...фобия] – ўликдан, мурдадан қўрқиш.

НЕМА(Т)... [*юн. nema (nematos)* – ип] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзлар таркибида ип, ипга, ипкалавага ўхшаш маъноларини англатади. Мас.: **нематобласт, нематодоз, нематофитон; нематацидлар** [немат(и)...+...цид] – думалоқ чувалчангларни (нематодаларни) ўлдирувчи, йўқ қилувчи кимёвий моддалар; **нематодалар** [немат(о)...+...оид] – думалоқ чувалчанглар – тана шакли ипсимон ёки урчуқсимон бўлган, сувда ва тупроқда яшовчи, тирик организмларда паразитлик қилувчи ва турли касалликлар келтириб чиқарувчи чувалчанглар синфи; **нематоцитлар** [немато...+...цит] – бўшлиқичли ҳайвонлар сиртки эпителийсидаги ҳимоя ва ҳужум учун хизмат қилувчи ҳужайралар.

НЕО... [*юн. neos* – янги] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, иккинчи қисм англатган нарса, ҳодисанинг янгилигини, янгидан яратилганлигини ёки бир қадар ўзгарганлигини билдиради. Мас.: **неодарвинизм, неокOLONиализм, неоплазма, неореализм, нео-**

фашизм, неофилия, нефобия; неоантроплар [нео...+...антроп] – янги одамлар – антропологияда қўлланувчи ва қазилма (кроманьонлар) ҳамда ҳозир яшаётган, ҳозирги кўринишдаги одамларни билдирувчи термин; **неолит** [нео...+...лит] – Ер тарихида тош даврининг сўнгги босқичи: деҳқончилик, чорвачилик, ишлабчиқаришга ўтиш; ўтроқлашиш билан характерланади; **неологизмлар** [нео...+ лог(о)...+ ...изм] – янги нарсаларни, янги тушунчаларни ифодалаш (номлаш) учун яратилган ёки бошқа тиллардан ўзлаштирилган янги сўз ва иборалар; **неонаталогия** [нео...+ лот. natalis – туғилишга оид +...логия] – педиатриянинг чақалоқлар физиологияси билан шуғулланадиган бўлими.

НЕФО..., НЕФЕЛО... [юн. nephros, nephela – булут] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг булутга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **нефелин, нефелометрия; нефанализ** [неф(о)...+ анализ] – Ернинг метеорологик сунъий йўлдошларидан олинган маълумотлар асосида тузилган, булут қатлами (булутлилик)нинг тақсимланиш хариталарини ўрганиш, таҳлил қилиш; **нефелометр** [нефело...+...метр] – эриган моддалар концентрациясини аниқлаш ҳамда туман зичлигини ўлчаш учун мўлжалланган оптик асбоб; **нефоскоп** [нефо...+...скоп] – булутнинг ҳаракат тезлиги ва йўналишини аниқлайдиган асбоб.

НЕФР(О)... [юн. nephros – буйрак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, буйрак маъносини англатади. Мас.: **нефралгия, нефроз, нефролитиаз, нефрома, нефромегалия, нефроптоз, нефротомия; нефрит** [нефр...+...ит] – буйракнинг ўткир ёки сурункали яллиғланиши; **нефрология** [нефро...+...логия] – тиббиётнинг буйрак тузилиши ва фаолияти, касалликларини ўрганувчи, шунингдек, уларни даволаш ва олдини олиш усуллари ишлаб чиқувчи бўлими; **нефропатия** [нефро...+...патия] – буйракнинг турли морфологик ва функционал касалликларини англатувчи умумий тушунча (термин); **нефроскопия** [нефро...+...скопия] – буйрак жоми ва косачаларини махсус асбоб – нефроскоп ёрдамида текшириш.

НИВ... [лот. niv – қор] – ўзлашма ясама сўзларнинг ўзак қисми бўлиб, шу сўзларнинг қорга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **нивал** [лот. nivalis – қорли, қорга оид; совук]: **нивал иқлим** – қор кўп ёғадиган, лекин эриб ва буғланиб улгурмайдиган иқлим; **нивал минтақа** – мангу қорлар минтақаси; тоғларнинг энг юқори, баланд минтақаси.

НИГИЛ... [лот. nihil – ҳеч нарса, ҳеч нима] – ўзлашма ясама сўзларнинг ўзак қисми бўлиб, инкор қилиш, тан олмаслик маъноларини билдиради. Мас.: **нигилист; нигилизм** [нигил...+...изм] – барча томонидан эътироф этилган мавжуд ижтимоий ҳаёт шакли ва ахлоқий нормаларни, маданий мерос ҳамда идеалларни инкор этиш.

НИГР... [*лот. niger* – қора] – ўзлашма ясама сўзларнинг ўзак қисми бўлиб, қора ранг, қора рангдаги каби маъноларни англатади. Мас.: **нигрозин** [нигро(з)...+...ин] – пластмасса, газламалар, чарм, мўйналарни бўйаш ҳамда сиёҳ тайёрлаш учун ишлатиладиган қора бўёқ; **нигрол** [нигр(о)...+...ол] – тиндирилган ва филтрланган ёғли гудрон; механизмларни мойлаш учун ишлатиладиган модда; **нигроспороз** [нигро...+ *юн. spora* – уруғ +...оз] – маккажўхори сўтаси ва ғўза кўсагининг зарарланган қисмларида қора доғлар (нуқталар) ҳосил бўлишидан иборат касаллик.

НИКТ(О)... [*юн. nyx* (*nyktos*) – тун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг қоронғиликка ёки тунга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **никталопия, никтофилия, никтофония; никталгия** [никт...+...алгия] – тунги оғрик; фақат тунда ухлаб ётганда пайдо бўладиган оғрик; **никтинастиялар** [никто...+ *юн. nostos* – зич, тиғиз; қалинлашган] – ўсимликларнинг барглари ва бошқа аъзоларининг кеча ва кундуз алмашинувиға, шунингдек, ҳарорат ва ёруғлик ўзгаришига нисбатан реакцияси (кундузи гулларнинг очилиши ва тунда ёпилиши ёки аксинча); **никтофобия** [никто...+...фобия] – қоронғиликдан қўрқишдан иборат руҳий ҳолат; **никтурия** [никт...+...урия] – тунда сийдик ажралишининг кўпайиши ёки сийиб қўйиш билан характерланган патологик ҳолат.

НИТР(О)... [*юн. nitron* – табиий сода, селитра] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг азотга, азот кислотасига ва азотли бирикмаларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **нитробензол, нитроглицерин, нитрогуруҳ; нитратлар** [нитр...+...ат] – нитрат (азот) кислота тузлари; **нитридлар** [нитр...+...ид] – азотнинг бошқа, юқори электрмусбат элементлар билан бирикмалари – қийин эрийдиган, юқори ҳароратларда барқарор моддалар; **нитрофиллар** [нитро...+...фил] – нитратларга ўта бой тупроқларда ўсувчи ва ҳосил берувчи ўсимликлар; **нитрофоска** [нитро...+ фос(фор) + ка(лий)] – уч қисмли (азот, фосфор ва калийли), турли қишлоқ хўжалиги экинлари экиладиган ҳар хил тупроқларга мос келадиган ўғит.

НОЗО... [*юн. nosos* – касаллик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, касаллик маъносини ифодалаш учун хизмат қилади. Мас.: **нозогеография, нозофилия, нозофобия; нозоареал** [нозо...+ *лот. arealis* – маконий < *agea* – майдон, макон] – муайян касалликнинг ёки бир гуруҳ касалликларнинг тарқалиш ҳудуди; **нозография** [нозо...+...графия] – касалликларни ёзиб бориш, тавсифлаш, қайд қилиш; **нозология** [нозо...+...логия] – патологиянинг бир қисми бўлиб, баъзи бир касалликларни ўз моҳияти, кечиш хусусиятларини тавсифлаган ҳолда ўрганади ҳамда уларни ўзаро яқин белгилари бўйича таснифлайди.

НОК... [*ингл.* knock – зарба] – инглиз тилидан ўзлашган сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, зарба маъносини англатади. Мас.: **нокаут** [нок...+ *ингл.* out – четлатиш] – рақибнинг берган зарбаси туфайли боксчининг 10 сониядан ортиқроқ бош айланиш, гарангсираш, баъзан ҳушини йўқотиш ҳолати; **нокдаун** [нок...+ *ингл.* down – қулатиш] – боксда: рақибнинг кучли зарбасидан боксчининг гарангсиб, ўз ҳаракатларини бошқара олмай қолиши ва 10 сониягача бўлган муддатда жангни давом эттиришга қодир эмаслиги.

НОКТ... [*лот.* nox (noctis) – тун, кечаси] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тун, кечаси каби маъноларни билдиради. Мас.: **ноктамбулизм** [нокт...+ *лот.* ambulare – сайр қилмоқ +...изм] – тунги бесаранжомлик, тунда ҳам худди кундузгидек ҳаракатлар қилиш (кўпинча руҳий касалликларда); лунатизм, сомнамбулизм; **ноктюрн** [*фр.* nocturne – тунги < *лот.* nocturnus – тунги] – XVIII – XIX асрларда: кўп қисмли чолғу мусиқа асари; одатда, тунги (қоронғи тушган) пайтларда очиқ ҳавода ижро этилган; кейинчалик: унча катта бўлмаган лирик характердаги мусикий пьеса.

...НОМ [*юн.* nomos – қонун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, илм-фан, ҳолат, жараёнга алоқадор шахс отларини ҳосил қилади. Мас.: **агроном, астроном; автоном** [авто...+...ном] – ўзини ўзи бошқарувчи, автономияга эга бўлган (масалан, *автоном республика*); **гастроном** [гастро...+...ном] – 1) танқис, нозик овқатлар ишқибози ва билимдони; 2) озиқ-овқат маҳсулотлари билан савдо қиладиган катта магазин. Ушбу терминэлемент айрим асбоб номларини ҳосил қилишда ҳам иштирок этади: **метроном**.

НОМИН... [*лот.* nomen, nominis – исм, ном] – ўзлашма ясама сўзларнинг ўзак қисми бўлиб, шу сўзларнинг исм, ном, исм бериш, номлаш маъноларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **номинал** (иш ҳақи), **номинализм, номинатив; номенклатура** [*лот.* nomenclature – исмлар рўйхати] – 1) фан, техника, санъат ва бошқа соҳаларда қўлланувчи номлар (атамалар), терминлар мажмуи ёки рўйхати; 2) бирор лавозимга тайинланиши ёки тасдиқланиши қайсидир юқори ташкилот ваколатида бўлган шахслар давраси; **номинал** [*лот.* nominal – номга, исмга оид] – 1) қимматбаҳо қоғозларда белгиланган, уларнинг устига ёзиб қўйилган қиймат (наrx, баҳо); 2) **номинал баҳо** – товарнинг преysкурaнтда ёки товарнинг ўзида кўрсатилган баҳоси; **номинaция** [*лот.* nominatio – номлаш, аташ; номзод кўрсатиш] – 1) тилшуносликда: номлаш хусусиятига эга бўлган тил бирликлари (сўз, сўз бирикмаси, фразеологизм ва гап)ни ҳосил қилиш ва шу жараёнинг натижаси; 2) муайян ижодкорлик, иш-фаолият соҳаси бўйича бўладиган мусобақа-танловларга номзодлар кўрсатиш ва ғолибни аниқлаш жараёни.

...НОМИЯ [*юн. nomos* – конун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз билан бирга муайян фани, қарашлар (ёки қоидалар) тизимини англатади. Мас.: **агрономия, астрономия, гетерономия, параномия; автономия** [авто...+...номия] – конституциявий ҳуқуқда: бирон-бир ҳудуднинг унга конституция йўл қўйган чегараларда давлат ҳокимиятини мустақил амалга ошириш ҳуқуқи; **гастрономия** [гастро...+...номия] – 1) ошпазлик санъати нозикликларини тушуниш, ҳис этиш; 2) юқори сифатли тайёрланган озиқ-овқат маҳсулотлари, энг аввало, газак таомлар мажмуи; **таксономия** [таксо...+...номия] – бутун борлиқнинг мураккаб, одатда, иерархик тузилмали соҳаларини (жонли табиат, Ернинг тузилиши, география, геология, тилшунослик, этнография ва шу кабиларнинг объектларини) таснифлаш ва тартибга солиш назарияси, шу ҳақдаги фан.

НОМО... [*юн. nomos* – конун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, конун, конуний, қонуният; тартиб маъноларини билдиради. Мас.: **номогенез** [номо...+...генез] – тирик табиатнинг тарихий ривожланиши муайян ички қонуниятлар асосида амалга ошади деб ҳисобловчи эволюцион концепция; **номограмма** [номо...+...грамма] – турли микдорлар орасидаги функционал боғлиқликни ифодалайдиган чизма; **номография** [номо...+...графия] – математиканинг алоҳида чизмалар – номограммалар тузиш назарияси ва усулларини ўрганувчи соҳаси.

НОН(А)... [*лот. nona,onus* – тўққизинчи < *povem* – тўққиз] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, тўққиз(та) маъносини билдиради. Мас.: **нонан** (кимёвий бирикма); **нона** [*лот. nona* – тўққизинчи] – 1) диатоник гамма (асосий товушқатор)нинг 9-поғонаси; товушқаторнинг 9 та кенглиги оралиғи; 2) тўққиз сатрли (қаторли) турок; **нонет** [*итал. nonetto* – < *non...+...etto*] – 1) тўққиз чолғу асбоби ёки тўққиз овоз учун ёзилган мусиқий асар; 2) тўққиз ижрочи (созанда ёки хонанда)дан иборат ансамбль.

НОО... [*юн. noos* – ақл-идрок] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ақл-идрок маъносини ифодалайди. Мас.: **ноология; ноопсихика** [ноо...+ психика] – ақл-идрок доирасидаги вазифаларни белгилайдиган термин; **ноосфера** [ноо...+...сфера] – биосферанинг инсон ақл-идроки ҳукмронлик қиладиган, унинг ривожланишида ҳал қилувчи омил бўлган янги эволюцион ҳолати.

НОСТ(О)... [*лот. nostos* – (уйга, ватанга) қайтиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, ўз уйини, ватанини соғиниш, кўмсаш маъноларини ифодалайди. Мас.: **носталгия** [ност...+...алгия] – ватан соғинчи, ватанни кўмсаш; ўтмиш воқеа-ҳодисаларини

соғиниш, шундан келиб чиқадиган қайғу ҳолати; **ностомания** [носто...+...мания] – мияга ўрнашиб қолган кучли ёки ғайриихтиёрий ҳолда ватанга қайтиш истаги.

НУКЛЕ... [*лот. nucleus* – ядро; ёнғоқ мағизи] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг ядрога, мағизга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **нуклеазалар**, **нуклеин** (кислоталар), **нуклидлар**; **нуклеонид** [нукле...+...онид] – бактерияларнинг функционал жихатдан хужайра ядросига ўхшайдиган ядроли моддаси; **нуклеола** [нукле...+...ола] – хужайра ядроси ичида жойлашган ядроча; ядро таначаси; **нуклонлар** [*лот. nucleus* – ядро] – атом ядроларини ташкил қиладиган зарралар – протон ва нейтронларнинг умумий номи.

НЬЮ... [*ингл. new* – янги] – инглиз тилидан ўзлашган қўшма топонимларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, янги деган маънони билдиради. Мас.: **Нью-Дели**, **Нью-Жерси**, **Нью-Мексико**; **Нью-Йорк** [New York] – АҚШнинг энг катта саноат, молия, савдо-транспорт ҳамда сиёсий ва маданий маркази; **Нью-Хэмпшир** [New Hampshire] – Англиядаги графлик номи.

О

ОБЕР... [*нем. ober* – бош, юқори, катта] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, лавозим ёки бирор сифатнинг юқорилигини, катталигини кўрсатади. Мас.: **обер-кондуктор**, **обер-офицер**, **обер-прокурор**; **обертон** [обер...+...тон] – 1) техникада: асосий тонга нисбатан анча юқори частотали мураккаб тебранишлардан ташкил топган тон; 2) мусикада: асосий товуш билан бирга пайдо бўладиган ва унга бошқача тус берадиган товуш.

ОВ(О)... [*лот. ovum* – тухум] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, тухум, тухумсимон, тухумга ўхшаш маъноларини билдиради. Мас.: **овал** [*фр. oval* < *лот. ovum* – тухум] – тухумсимон чизма; ясси, каварик ёпиқ эгри чизик (айлана, эллипс кабилар); **овоскоп** [ово...+...скоп] – электрлампалар билан ёритиб, тухумнинг сифатини аниқлайдиган асбоб.

...ОД [< **электрод** (электр + *юн. hodos* – йўл = электрўтказгич) сўзининг қисқартмаси] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, электрон лампалардаги электродлар деган маънога ишора қилувчи аффикс (ясовчи қўшимча). Мас.: **гексод**, **гептод**, **диод**, **тетрод**, **триод**; **анод**; **пентод** [пент...+...од] – беш электродли, яъни катод, анод ва 3 та тўрли электрон лампа; **катод** [*юн. kathodos* – пастга кетган йўл, нишаблик] – 1) доимий электр токи манбаининг манфий

кутби; 2) электр токининг манфий кутбли манбаи билан бириктирилган асбоб электроди.

ОДО... [юн. hodos – йўл] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, йўл маъносини ифодалайди. Мас.: **одограф** [одо...+...граф] – кема босиб ўтадиган йўлни харитада автоматик тарзда чизиб берувчи электронавигацион асбоб; **одометр** [одо...+...метр] – отлик экипаж йўлда юрганда, унинг ғилдираклари айланишини ҳисобловчи асбоб.

ОДОНТ(О)... [юн. odus (odontos) – тиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тишга, тиш касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **одонтография, одонтолог, одонтома, одонторрагия, одонтотерапия; одонталгия** [одонт...+...алгия] – тишлардаги оғриқ; **одонтит** [одонт...+...ит] – тишнинг яллиғланиши; **одонтолит** [одонто...+...лит] – 1) тиш тоши; 2) қирилиб кетган ҳайвонларнинг яшил аморф модда (кальций гидрофосфат ва алюминий-мис аралашмаси) билан алмашинган скелет суяклари, тишлари; **одонтология** [одонто...+...логия] – тиббиётнинг стоматология бўлими; тиш касалликлари ва уларни даволаш ҳақидаги таълимот; **одонтоскоп** [одонто...+...скоп] – тишларни текшириш учун ишлатиладиган ойна.

ОДОР... [лот. odor – ҳид, ис, бўй] – ўзлашма ясама сўзлар таркибида келиб, ҳид, ис, ҳидли каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **одорант** [одор...+...ант] – газ ёки ҳавога ўзига хос ҳид бериш учун қўшилидиган олтингугуртли модда; **одоризация** [одор...+...изация] – бирор нарсага муайян ҳид бериш, уни ўзига хос ҳидли қилиш.

ОЗ... [юн. ozo – ҳид] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, ҳид, ҳид таратмоқ маъноларини ифодалайди. Мас.: **озокерит** [ингл. ozokerite < озо...+ юн. keros – мум +...ит] – тоғ муми – нефтдан олинадиган сариқ, яшил ёки кўнғир рангли табиий битум; **озон** [юн. ozon – ҳидли, ҳид таратувчи] – кўк рангли ўткир ҳидли газ; кучли оксидловчи.

...ОЗ [юн. -(o)sis (-озис) > -ose – махсус қўшимча] – тиббиёт ва биологияга оид ўзлашма ясама сўзларда: шу сўзлар асосидаги маъно билан боғлиқ турли хил касалликлар ва аномалиялар номларини ҳосил қилишга махсуслашган қўшимча. Мас.: **акароз, алкалоз, арахноз, аскаридоз, дерматоз, ихтиоз, лейкоз, психоз, склероз; антракоз** [юн. anthrax (anthrakos) – кўмир +...оз] – тошкўмир чанги билан мунтазам нафас олиш натижасида ривожланадиган касбий ўпка касаллиги; **артроз** [артр(о)...+...оз] – бўғимларнинг сурункали дегенератив-дистрофик касаллиги; **невроз** [невр(о)...+...оз] – узоқ давом этган ва руҳиятга таъсир этувчи омиллар натижасида нерв системаси фаолиятининг бузилишидан келиб чиқадиган асабий-руҳий касалликлар гуруҳи; **неф-**

роз [нефр(о)...+...оз] – буйрак найчалари эпителийсининг дистрофияси ва ўлиши билан ўтадиган касаллик; **токсикоз** [токсик(о)...+...оз] – организмга ташқи муҳитдан тушган ёки унинг ўзида ҳосил бўлган захарли моддалар таъсири натижасида келиб чиқадиган касаллик (захарланиш) ҳолати.

...**ОЗА** [ингл. -ose – ясовчи қўшимча] – кимё ва биологияга оид ўзлашма ясама сўзларнинг иккинчи таркибий қисми (ясовчи қўшимча) бўлиб, шу сўзларнинг қандлар, карбонсувлар (углеводлар) синфига мансублигини кўрсатади. Мас.: **амилоза, галактоза, гексоза, глюкоза, лактоза, левулоза, пентоза, рибоза, сахароза, фруктоза, целлюлоза.**

...**ОИД** [юн. eidos – кўриниш, ўхшаш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми (ясовчи қўшимча) бўлиб, шу сўзларнинг ўзак қисмидан англашилган маънога ўхшашликни ифодалайди. Мас.: **алкалоидлар, гаплоид, диплоид, катеноид, коллоидлар, лантанонидлар, металлоидлар, поляроид, эллипсоид; антропоидлар** [антроп(о)...+...оид] – одамсимон маймунлар; **астероидлар** [астеро...+...оид] – кичик сайёралар; Куёш системасининг Марс ва Юпитер орбиталари ўрталлиғида айланадиган кичик осмон жисмлари; **бактероид** [бактер(ио)...+...оид] – спора ҳосил қилмайдиган, одамнинг оғиз бўшлиғида, ичакларида, жинсий аъзоларида бўладиган кўзгалмас анаэроб бактериялар; **зеброидлар** [зебра +...оид] – от ёки эшакнинг зебра билан дурагайи; **сфероид** [сфер(о)...+...оид] – сферага ўхшаш, сиртлари чегараланган ҳар қандай жисм.

ОКС(И)...., ОКСО... [лот. oxygenium – кислород < юн. oxys – нордон, аччик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирикма ва аралашмаларда кислороднинг мавжудлигини, кислотали муҳит билан боғлиқликни англатади. Мас.: **оксигеназалар, оксигенотерапия, оксидиметрия, оксикамфора, оксикислоталар, оксиметр, оксифилия, оксосинтез; оксибионтлар** [окси...+...бионт] – фақат эркин молекуляр кислород мавжуд бўлган муҳитда яшай оладиган организмлар; **оксигемоглобин** [окси...+ гемоглобин] – молекуляр гемоглобиннинг кислород билан бирикмаси; **оксигемометр** [окси...+ гемо...+...метр] – қоннинг кислородга тўйинганлик даражасини аниқлайдиган асбоб; **оксиген(иум)** [лот. Oxygenium – кислота ҳосил қилувчи < окси...+...ген] – кислороднинг лотинча номи – кимёвий формулаларни ўқишда фойдаланилади; **оксидлар** [окс(и)...+...ид] – кимёвий элементларнинг кислород билан бирикмалари; **оксиликвит** [окси...+ лот. liquidus – суюқ +...ит] – суюқ кислород билан тўйинтирилган, майдаланган, ғовак, ёнувчи материаллардан иборат портловчи модда.

ОКТ(А)... [юн. okto – саккиз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг 8 сонига алоқадорлигини англатади.

Мас.: **октава, октан, октант, октябрь; октаподлар** [окта...+...под] – саккизоёқлар, спрутлар; бош қисмида саккизта пайпаслагичи бўлган бошоёқли йиртқич денгиз моллюскалари туркуми; **октаэдр** [окта...+...эдр] – математикада: саккизта учбурчак билан чегараланган жисм, саккизёқлик; **октет** [*итал.* *ottetto* < *юн.* *okto* – саккиз] – 1) саккизта созанда (ёки хонанда)дан иборат ансамбль; 2) саккизта созанда, баъзан саккизта хонанда учун ёзилган мусиқа асари.

ОКУЛ... [*лот.* *oculus* – кўз] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, кўз маъносини ифодалайди. Мас.: **окулист, окулометр-скоп; окуляр** [*лот.* *ocularis* – кўзга оид] – оптик асбобларда (узоқлиқўлчагич, дурбин, телескоп, микроскоп) кўзга энг яқин келтириладиган, объективдан олинган тасвирни катталаштириб кўрсатадиган линза ёки линзалар системаси; **окуляр-микрометр** – микроскопик объектларни ўлчаш учун қўлланадиган, шишадан ясалган асбоб.

...ОЛ [-ol < *лот.* *oleum* (ёғ, мой) сўзининг қисқа шакли] – ўзлашма ясама сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, ёғ, мой маъноларини билдиради ва, асосан, кимё ва фармацевтикага оид терминларни ҳосил қилади. Мас.: **бензол, бутанол, валидол, гликол, ихтиол, ментол, метанол, токоферол, толуол, фенол, этанол.**

...ОЛА [*фр.* -ole < *лот.* -ola – ясовчи қўшимча] – ўзлашма ясама сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, биринчи қисм (сўз)дан кичрайтма отлар ҳосил қилади. Мас.: **ареола, артериола, бронхиола, вакуола, нуклеола, розеола, рубреола.**

ОЛЕ(О)... [*лот.* *oleum* – мой, ёғ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўсимлик ёғи ёки минерал ёғлар билан алоқадорлигини англатади. Мас.: **олеин, олеома, олеоторакс; олеоартрит** [олео...+ артрит] – тирсак бўғимининг ёғ тўқималари орқали яллиғланиши; **олеография** [олео...+...графия] – литографиянинг кўп бўёқли усули, шу усул билан нашр қилинган репродукция; **олефинлар** [*фр.* *olefiant* – мой ҳосил қилувчи < олео...+...фикация] – тўйинмаган углеводородларнинг гомологик қатори.

ОЛИГ(О)... [*юн.* *oligos* – оз, озгина, кам миқдорда] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, миқдорнинг озлигини, бирор нарсанинг камлигини англатади. Мас.: **олигодактилия, олигодентия, олигокинезия, олигоклаз, олигомерлар, олигополия, олигопсония, олигоспермия, олигофазия, олигохолия; олигархия** [*юн.* *oligarchia* – озчилик ҳокимияти < олиг(о)...+...архия] – давлат бошқарувининг, сиёсий ва иқтисодий ҳукмронликнинг аристократлар ва бойларнинг кичик гуруҳи томонидан амалга ошириладиган шакли; **олигемия** [олиг(о)...+...емия] – организмда айланиб юрадиган умумий қон миқдорининг камайиши; **олиготрофлар** [олиго...+...троф] – дашт ва чала

сахро жойларда, тўйимли моддалар кам бўлган тупрокда ҳам ўса оладиган ўсимликлар; **олигофрения** [олиго...+юн. phren – ақл] – туғма ёки гўдаклик даврида орттирилган ақлий норасолик (руҳий фаолиятнинг ривожланмаганлиги); **олигурия** [олиг(о)...+...урия] – буйраклар ажратадиган сийдикнинг камайиши.

...**ОМА** [юн. -ома – ўсма, шиш; йирингли яра] – ўзлашма ясама тиббий терминларнинг охириги қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўздан англашилган тана аъзосининг ўсмаси маъносини билдирувчи қўшимча ҳисобланади. Мас.: **гематома, карцинома, лейкома, липома, неврома, нефрома, остеома, саркома, склерома, фиброма; аденома** [аден(о)...+...ома] – турли без тўқималарида пайдо бўладиган хавфсиз ўсма; **ангиома** [анги(о)...+...ома] – қон ва лимфа томирларида пайдо бўладиган хавфсиз ўсма; **гепатома** [гепат(о)...+...ома] – жигарнинг жигар хужайраларидан ривожланидиган бирламчи раки, хавфли ўсма.

ОМБРО(О) [юн. ombros – ёмғир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг ёмғирга алоқадорлигини англатади. Мас.: **омброметр, омброфиллар; омброфитлар** [омбро...+ ...фит] – фақат атмосфера ёғинлари наmidан фойдаланувчи ўсимликлар; **омброфоблар** [омбро...+...фоб] – 1) курғоқчил ерларда ўсадиган, сурункали ёмғирларга ва ёмғирнинг механик таъсирига чидамайдиган ўсимликлар; 2) сояни ёқтирмайдиган, куёшсевар ўсимликлар.

ОМО... [юн. homos – тенг, бир хил; ўхшаш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, иккинчи қисмдан англашилган тушунчанинг бир хил, ўхшаш, тенг бўлишини билдиради. Мас.: **омографлар, омонимия, омоформа; омонимлар** [омо...+...оним] – умумий маънога эга бўлмаган, тасаввурий боғланмаган, лекин бир хил ёзилиб, бир хил айтиладиган сўзлар; **омофонлар** [омо...+...фон] – бир хил талаффуз қилинадиган, лекин ёзилишида фарқ қиладиган сўзлар.

ОМФАЛ(О)... [юн. omphalos – киндик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, киндик маъносини билдиради. Мас.: **омфалоррагия, омфалотаксис, омфалэктомия; омфалит** [омфал...+...ит] – киндикнинг яллиғланиши; **омфалотомия** [омфало...+...томия] – киндикни, киндик тизимчасини кесиш.

ОНЕЙР(О)... [юн. oneiros – туш кўриш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, уйқу, туш кўриш маъноларини англатади. Мас.: **онейроид** [онейр(о)...+...оид] – онгнинг уйқусимон қоронғилашиши; атроф-муҳитни нотўғри идрок этиш ва очиқ-ойдин фантастик ўйлар гирдобиди кечадиган ажиб, ширин хаёллар ва воқеаларга бой ҳолат.

...**ОНИМ** [юн. опута – ном, исм] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзлар билан ном, исмларга алоқа-

дор тил ҳодисаларини англатади. Мас.: **аллоним, аноним, антоним, антропоним, гидроним, дромоним, космоним, омоним, ороним, псевдоним, синоним, топоним.**

ОНИХО... [юн. *onyx* (*onychos*) – тирноқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, тирноқ ва тирноқ касалликлари маъноларини билдиради. Мас.: **ониҳия, ониҳоз, ониҳолиз; ониҳомикоз** [они-хо...+...микоз] – турли замбуруғ касалликларида тирноқларнинг зарарланиши; **ониҳоптоз** [онихо...+...птоз] – тирноқларнинг тушиб кетиши; **ониҳофагия** [онихо...+...фагия] – ўз тирноқларини ғажиш, тишлашга одатланиш.

ОНКО... [юн. *onkos* – шиш, ўсма, ўсиқ, ғудда] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг шиш, ўсмага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **онкоген, онкограф, онколитлар, онколог, онкотерапия; онкогенетика** [онко...+ генетика] – онкологиянинг ўсмалар вужудга келиши ва ривожланишида ирсий омиллар аҳамиятини ўрганадиган соҳаси; **онколиз** [онко...+...лиз] – ўсма хужайраларининг емирилиши; **онкология** [онко...+...логия] – тиббий-биологик фан; одам, ҳайвон ва ўсимликларда онкогенезни назарий, экспериментал ва клиник жиҳатдан ўрганади, шунингдек, ўсмаларнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш, даволаш ҳамда олдини олиш усуллари ишлаб чиқади.

ОНОМА(ТО)... [юн. *onoma* – ном, исм] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ном, исмга алоқадорлигини ифодалайди. Мас.: **ономасиология, ономатопея, ономатопозетика; ономастика** [юн. *onomastike* – номлаш, ном қўйиш санъати] – 1) тилшуносликнинг ҳар қандай атоқли номларни, уларнинг пайдо бўлиш ва ўзгариш тарихини ўрганувчи соҳаси; 2) муайян тилда мавжуд бўлган барча атоқли номлар мажмуи; **ономатология** [ономато...+...логия] – тилшуносликнинг атоқли отларни ўрганувчи бўлими.

ОНТО... [юн. *ontos* – борлиқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг борлиққа алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **онтогенез, онтогенетика; онтология** [онто...+...логия] – фалсафанинг борлиқ, унинг тамойиллари, асослари, тузилиши ва қонуниятлари ҳақидаги бўлими.

ОО... [юн. *oos* – тухум] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг тухумга, тухумхужайрага алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **оогамия, оолемма, оолитлар, ооплазма; оогенез** [оо...+...генез] – тухумхужайраларнинг тухумдонда вужудга келиши ва ривожланиши; **оогоний** [оо...+ юн. *gonos* – туғилиш] – эмбрион ривожланишининг илк босқичида ҳосил бўлувчи аёллар жинсий хужайраси; **ооцитлар** [оо...+...цит] – ҳайвон ва одам тухумдонидида ривожланган ва вояга етган тухумхужайра.

...ОПИЯ, ...ОПСИЯ [юн. ops (opos) – кўз, кўриш, қараш, нигоҳ] – ўзлашма қўшма терминларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, кўриш билан боғлиқ нуқсонларни, касалликларни билдиради. Мас.: **гемианопия, гиперметропия, дейтеранопия, ксантопсия, миопия, палинопсия, пресбиопия, протанопия, тейхопсия, трианопия, циклопия, эмметропия, эритропия; астинопия** [юн. asthenes – кучсиз, заиф +...опия] – кўришнинг заифлиги ва кўзнинг тезда чарчаб қолиши; **гемералопия** [юн. hemera – кун, кундуз + alaos – кўр, сўқир +...опия] – кундузги кўриш; **шабкўрлик** – куёш ботганидан кейин, оқшом пайтлари кўзнинг яхши кўра олмаслиги; **гемианопсия** [геми...+ ан...+ ...опсия] – ҳар бир кўзда кўриш майдони ярмининг йўқолиб қолишидан келиб чиқадиган яримкўрлик, чалакўрлик (мияга қон қуйилиши, травмалар ва ўсмаларда); **гемиопия** [геми...+...опия] – чалакўрлик, яримкўрлик; **гетеропсия** [гетер(о)...+...опсия] – одамда ҳар икки кўзнинг кўриш ўткирлигидаги фарқ; **зоопсия** [зоо...+...опсия] – одам кўз ўнгида ҳайвонлар образи пайдо бўлиши билан боғлиқ кўриш галлюцинацияси; **макропсия** [макр(о)...+...опсия] – кўриш нуқсони – буюмларнинг кўзга ўз ҳажмидан бир неча марта катта бўлиб кўриниши; **микр(о)...+...опсия** – нарсаларнинг аслига нисбатан кичрайиб, кичкина бўлиб кўриниши; **никталопия** [юн. nyktales – кеча, оқшомга оид + ...опия] – ғира-шира ёруғликда ёки кечаси атрофдаги нарсаларни ажрата олмаслик; **полиопия** [поли...+...опия] – бир объект иккита ёки бир неча бўлиб кўринишидан иборат кўриш нуқсони.

ОПТ... [лот. optare – танламоқ, хоҳламоқ; истамоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, танлаш; хоҳиш, истак маъноларини ифодалайди. Мас.: **опцион, опция; оптант** [опт...+...ант] – фуқароликни танлаб олиш (оптация) ҳукукига эга бўлган шахс; **оптация** [лот. optatio – хоҳлаш; танлаш < опт...+...ация] – икки мамлакат фуқаролигидан бирини танлаш, кўпинча бу ҳол мамлакатнинг чегараси, ҳудуди ўзгарганда ёки мамлакат икки мустақил давлатга бўлинганда рўй беради.

ОПТ..., ОПС... [юн. ops, opsis, optilos – кўз] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг кўз, кўриш ва нур, ёруғлик билан боғлиқлигини кўрсатади. Мас.: **оптикометрист, оптотиплар, оптоэлектроника, оптрон; опсин** [опс...+ ...ин] – кўриш пигменти таркибига кирувчи оксил; **оптика** [юн. optike – кўриш ҳақидаги фан] – 1) физиканинг ёруғлик табиатини, ёруғлик ҳодисалари қонуниятларини, ёруғлик билан моддаларнинг ўзаро таъсирини ўрганадиган бўлими; 2) оптик асбоблар (кўзойнак, контакт линза ва уларга алоқадор товарлар) ва системаларнинг умумий номи; **оптиметр** [опти...+...метр] – чизикли ўлчамларни ричагли-оптик механизм ёрдамида нисбий усулда ўлчовчи асбоб; **оптограмма** [опто...+

...грамма] – кўз тўрпардасига тушадиган буюм суратининг фиксацияси; **оптометр** [опто...+...метр] – кўзнинг максимал кўриш кучини тўлиқ аниқлаб берадиган оптик асбоб.

...ОР [лот. -or] – латинча сўз ясовчи қўшимча бўлиб: I. Бирор ишни бажарувчи, бирор иш билан шуғулланувчи шахс отларини ясайди. Мас.: **агитатор, агрессор, дебитор, диктатор, диктор, директор, оратор, ревизор, репетитор; доктор** [лот. doctor – ўқитувчи] – 1) шифокор, врач; 2) олий илмий даража ва шу даражани олган олим. II. Нарса-предмет, машина, механизм номларини ҳосил қилади. Мас.: **аэратор, компрессор, мотор, реактор; трактор** [ингл. tractor < лот. trahere – тортмоқ, судрамоқ] – кишлок хўжалиги ва қурилишда: ўзига тиркалган ёки ўрнатилган бир қатор мослама ва қурилмаларни тортувчи ва ташувчи гусеничали ёки ғилдиракли ўзиюрар машина.

...ОРАМА [юн. hōrāma – манзара, кўриниш; лавҳа; томоша] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кенг манзара, кўриниш; чор атроф манзараси маъноларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **диорама** [ди(о)...+...орама] – 1) рассомлик тури бўлиб, бунда тасвир махсус ёритиладиган, ёруғлик ўтказадиган материал (мато, газлама)нинг ҳар икки томонига ёки хира ойнага чизилади; 2) тасмасимон, ярим доира шаклида эгилган, олдинги планда ҳажмдор буюмлар чизилган расм (панорамадан фарқли равишда бутун уфқ доирасини эмас, балки унинг бир қисмини камраб олади): **панорама** [пан...+...орама] – 1) муайян жойнинг юқоридан кўриниши; 2) доира шаклидаги, юқори томонидан ёруғ тушадиган бинонинг деворига гир айлана ишланган, олдинги планда ҳажмдор макетлари бўлган бутун уфқ доирасини камраб олувчи, ҳақиқий манзарадай туюладиган йирик расмлар; 3) замбаракни отиш чоғида уни кўринадиган ва кўринмайдиган нишонларга тўғрилаш учун қўлланадиган бурчакўлчагич оптик асбоб; **циркорама** [цирк(о)...+...орама] – томоша залининг гир айланасига қурилган панорама экранли кино.

ОРДИН... [лот. ordinis – тартиб] – ўзлашма ясама сўзлар таркибида келиб, тартиб, тартибланган, тартибга келтирилган каби маъноларни билдиради. Мас.: **ординар, ордината, ортинатура; ординатор** [лот. ordinator – бошқарувчи, ташкил қилувчи, тартибга солувчи] – даволаш муассасаларида: бўлим мудирини раҳбарлигида беморларни даволайдиган врач.

...ОРИЙ, ...ОРИЯ [лот. -ori] – латинча сўз ясовчи қўшимча бўлиб, бирор иш амалга ошириладиган, бажариладиган жой, макон номларини ҳосил қилади. Мас.: **амбулатория, аудитория, аэротория, гипноторий, инкубаторий, люпозорий, профилактикий, санаторий; акватория** [лот. aquatorium < аква...+...(т)ория] – океан, денгиз, сув

омбори ёки порт худудининг белгиланган чегарадаги сув майдони; **крематорий** [лот. crematio – куйдириш, ёндириш +...орий] – кремация (ўликларни, мурдаларни ёндириш) учун мўлжалланган, махсус жиҳозланган бино; **лепрозорий** [лот. leprosus – моховга оид +...орий] – мохов билан касалланганларни жамиятдан ажратиш ва даволаш учун мўлжалланган муассаса; моховхона; **обсерватория** [лот. observatio – кузатиш +...ория] – 1) астрономик, метеорологик, сейсмик ва бошқа тадқиқотлар олиб боришга мўлжаллаб жиҳозланган илмий муассаса; 2) шундай муассаса жойлашган бино.

ОРИКТ... [юн. oryktos – казиб олинадиган, қазилма] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг казиш билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **ориктоценоз** [орикто...+ юн. koinoz – умумий, биргаликда] – муайян жойлашган еридан казиб олинган, тошга айланган ҳайвонлар қолдиқлари мажмуи.

ОРНИТ(О)... [юн. ornitos – қуш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, қуш маъносини англатади. Мас.: **орнитоз, орнитоподлар, орнитофауна, орнитофилия; орнитология** [орнито...+...логия] – зоологиянинг қушларни ҳар томонлама ўрганувчи бўлими; **орнитохория** [орнито...+...хория] – ўсимлик мевалари ва уруғларининг уларни еган қушлар ёрдамида тарқалиши.

ОРО... [юн. oros – тоғ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг тоғ билан, тоққа алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **орогенез, орография; ороген** [оро...+...ген] – Ер пўстининг тектоник фаол зонаси ривожланишининг иккинчи босқичи бўлиб, бунда кўтарилишлар содир бўлиб, тоғлар юзага келган.

ОРТО... [юн. orthos – тик, тўғри] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бирор нарсанинг тиклигини, тўғрилигини, бирор ҳодисанинг тўғридан-тўғри рўй беришини билдиради. Мас.: **ортогенез, ортогнатия, ортогонал, ортоклаз, ортоскоп, ортотропизм, ортофория; ортодоксия** [орто...+ юн. doxa – фикр, тасаввур] – бирор-бир таълимот, йўналиш, дунёқараш асосларига оғишмай, қатъий амал қилиш, эргашиш; **ортодонтия** [орт(о)...+ юн. odontos – тиш] – стоматологиянинг тишлар, тиш қаторлари, жағ ва юз суяклари деформациясини ҳамда бу нуқсонларни даволаш усуллари ўрганувчи соҳаси; **ортопедия** [орто...+ юн. paideia – парвариш қилиш] – тиббиётнинг туғма нуқсонлар, шикастлар ва турли касалликлар оқибатида таянч-ҳаракат аъзолари шакли ва функциясининг бузилишини аниқлаш, даволаш ва унинг олдини олиш йўллари ўрганувчи соҳаси.

ОРФО... [юн. orthos – тўғри] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўзда тўғри маъносини ифодалайди. Мас.: **орфограмма; орфография** [орфо...+...графия] – 1) тўғри ёзиш ҳақи-

даги қоидлар тизими; имло; 2) тилшуносликнинг шундай қоидлар тизимини ишлаб чиқадиган бўлими; **орфөэпия** [орфо...+ юн. epos – нутқ, талаффуз] – 1) тилшуносликнинг адабий талаффуз меъёрларини ўрганувчи бўлими; 2) муайян миллий тилнинг талаффуз меъёрларига мос ҳолда бир хил талаффузни таъминловчи қоидлар тизими ва уларга риоя қилиш.

ОРХЕО... , ОРХИ... [юн. orchis – мойяк, тухум] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг мойякка, тухумга алоқадорлигини англатади. Мас.: **орхеоцеле, орхипексия, орхиэктомия; орхеотомия** [орхео...+...томия] – мойякни кесиш; **орхиалгия** [орхи...+...алгия] – мойяк оғриғи; **орхит** [орхи...+ит] – мойякнинг яллиғланиши.

ОСМО... [юн. osmos – туртки, босим] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг импульсга ва осмотик босимга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **осмометрия, осморецепторлар; осмометр** [осмо...+...метр] – осмотик босимни ўлчайдиган асбоб; **осморегуляция** [осмо...+ лот. regulo – йўналтираман, бошқараман +...ация] – тирик организмлар ички муҳитидаги осмотик босимнинг нисбатан барқарорлигини таъминловчи физик-кимёвий ва физиологик жараёнлар; **осмос** [юн. osmos – туртки, босим] – эритувчининг эритма билан эритувчи орасига ёки концентрацияси турлича бўлган иккита эритма орасига қўйилган яримўтказгичли парда орқали аста-секин бир томонлама ўтиш ҳодисаси.

ОСМ(О)...., ...ОСМИЯ [юн. osme – ҳид, ис, бўй] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи қисмлари бўлиб, ўзлари қўшилган сўзлар билан ҳид, ис маъноларига алоқадор терминлар ҳосил қилади. Мас.: **осмий, осмофорлар, осмоцепторлар; осмидроз** [осм...+ юн. hidr – тер +...оз] – сассиқ терлаш, сассиқ тер чиқариш; **осмология** [осмо...+...логия] – ҳид сезиш билан боғлиқ ҳолат ва ҳодисаларни ўрганувчи фан; **осмометр** [осмо...+...метр] – ҳид сезиш қобилятини ўлчайдиган асбоб; **дизосмия, какосмия, паросмия, псевдосмия; гиперосмия** [гипер...+...осмия] – ҳид билиш сезгисининг ҳаддан ташқари ортиб кетиши; **гипосмия** [гип(о)...+...осмия] – ҳид сезиш қобилятининг пасайиши.

ОСС(Е)... [лот. os (ossis) – суяк] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, суяк маъносини ифодалайди. Мас.: **оссео-мукоидлар, оссокальцинол; оссеин** [оссе...+...ин] – суяк таркибига кирувчи оксилсимон модда; **оссификация** [осси...+...фикация] – махсус хужайралар (остеобластлар) таъсирида уч босқичда суяк ҳосил бўлиш жараёни; **оссуарий** [осс(у)...+...арий] – зардуштийликда (милодий V – VIII асрлар): сопол, тош ёки ганчдан ясалган, мархумнинг суяги солинадиган идиш; суякдон, остадон.

ОСТЕО... [*юн. osteon* – суяк] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг суякка, суяк тўқимасига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **остеобласт**, **остеодисплазия**, **остеоз**, **остеомалация**, **остеомиелит**, **остеонекроз**, **остеопатия**, **остеопластика**, **остеосинтез**, **остеотом**, **остеофитлар**, **остеохондроз**, **остеоцит**; **остеоартрит** [остео...+ артр...+...ит] – суяк ва бўғимнинг сурункали ва тарқалган яллиғланиши; **остеогенез** [остео...+...генез] – суяк тўқимасининг таракқий этиши; суякнинг ҳосил бўлиши ва ривожланиши; **остеолиз** [остео...+...лиз] – суякнинг емирилиши, эриши; суякни ҳосил қилган тузларнинг эриши ёки икки суяк орасига қўйилган суяк бўлакчасининг сўрилиши; **остеология** [остео...+...логия] – анатомиянинг одам скелети ва айрим суяқларининг тузилиши, шакллари ва ўлчамлари, ривожланиши ва ўзгаришларини ўрганувчи соҳаси; **остеома** [осте(о)...+...ома] – суяк тўқимасидан ҳосил бўладиган хавфсиз ўсма; **остеотомия** [остео...+...томия] – суякни махсус асбоб – остеотом ёрдамида кесиш, тешиш; **остит** [ост(ео)...+...ит] – суяк тўқимасининг яллиғланиши.

ОСЦИЛЛ(О)... [*лот. oscillo* – тебранама] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг тебраниш билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **осциллограмма**, **осциллография**, **осциллятор**, **осцилляция**; **осциллограф** [осцилло...+...граф] – икки ёки бир неча тез ўзгарувчан (электрик ёки нозлектрик) катталиклар ўртасидаги боғлиқликни акс эттирувчи эгри чизиқларни кузатиш ва ёзиб олишга мўлжалланган ўлчов асбоби; **осциллометр** [осцилло...+...метр] – осцилляция (тебраниш)ларнинг барча турларини ўлчаб берадиган асбоб.

ОТ(О)... [*юн. us (otos)* – кулоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кулоққа, кулоқ касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **отиатр**, **отолитлар**, **отомикоз**, **отоневралгия**, **отоневрология**, **отопластика**, **оторея**, **оторрагия**, **отоскоп**; **отиатрия** [от(о)...+...иатрия] – оториноларингологиянинг кулоқ касалликларини, уларни даволаш ва олдини олиш масалаларини ўрганувчи соҳаси; **отит** [от...+...ит] – кулоқнинг яллиғланиши (отитнинг уч хил тури фарқланади); **отология** [ото...+...логия] – тиббиётнинг кулоқ анатомияси, патологияси, физиологиясини ўрганувчи ва кулоқ касалликларини даволаш билан шуғулланувчи бўлими; **оториноларингология** [ото...+ рино...+ ларинго...+...логия] – тиббиётнинг кулоқ, бурун, томоқ, ҳалқум, ҳикилдоқ ва уларга ёндош аъзо ва тўқималар тузилиши, вазифаси ва касалликларини ўрганувчи соҳаси; **отосклероз** [ото...+ *юн. sklerosis* – қотиб қолиш] – ўрта кулоқни ички кулоқ билан бирлаштириб турадиган овал дарча соҳасида суяк тўқимасининг ўсиб кетиши билан ифодаланадиган кулоқ касаллиги; **отоскопия** [ото...+...скопия]

– кулоқни махсус асбоб – отоскоп ёрдамида текшириш усули; **отофон** [ото...+...фон] – эшитиш найчаси; кулоғи оғир, гаранг кишиларда эшитишни кучайтириш учун мўлжалланган аппарат.

ОФТАЛЬМ(О)... [юн. ophthalmos – кўз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг кўзга, кўз касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **офтальмия, офтальмолог, офтальмомоляция, офтальморрагия, офтальмосклероз, офтальмоскоп, офтальмэктомия; офтальмит** [офтальм...+...ит] – кўзнинг яллиғланиши; **офтальмология** [офтальмо...+...логия] – кўз касалликларини, уларни даволаш ва олдини олиш усуллари ўрганадиган фан; **офтальмоплегия** [офтальмо...+...плегия] – кўзнинг бир ёки бир неча мушагининг фалажланиши; **офтальмоскопия** [офтальмо...+...скопия] – махсус асбоб – офтальмоскоп ёрдамида кўз соққасининг ички пардаларини (тубини) текшириш усули.

П

ПАГ(О)... [юн. pagos – муз] – ўзлашма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, музлик, муз ҳолат маъноларини билдиради. Мас.: **пагон** [паго...+ юн. op – борлик, мавжудот] – муз қатламларида яшовчи ёки музлаб музга ёпишиб, анабиоз ҳолатида бўлган ҳайвон ва ўсимликларнинг организмлари.

ПАЗИ... [юн. pas – ҳар қандай, ҳамма] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, барча, жами деган маъноларни билдиради. Мас.: **пазиграфия** [пази...+...графия] – турли тилларда сўзлашувчи кўпчилик халқларга белги маъноси тушунарли бўлган ёзув, масалан, нота ёзувлари, араб рақамлари.

ПАЛЕО... [юн. palaios – қадимги] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қадимга, қадимги замонга, палеонтологияга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **палеоантроплар, палеоботаника, палеогеография, палеограф, палеозой, палеомагнетизм, палеопитек, палеоцен; палеоантропология** [палео...+ антропология] – антропологиянинг қазилма одамлар қолдиқларини ўрганувчи соҳаси; **палеография** [палео...+...графия] – ёзув материаллари ва қуроллари, ёзув белгилари шаклларининг ўзгаришлари, қўлёзма ва китобларнинг безатилишига қараб қадимги ёзма ёдгорликларни ўрганувчи ва шу йўл билан уларнинг яратилган жойи ва вақтини аниқловчи тарих-филология фани; **палеоиклимшунослик** [палео...+ иклимшунослик] – Ернинг ўтмишдаги иклими тарихини ўрганадиган фан; **палеолит** [палео...+...лит] – тош асрининг энг қадимги даври; **палеонтология**

[пале(о)...+ онто...+...логия] – Ернинг бутун ўтмиш геологик даврларида мавжуд бўлган жонли табиатнинг тарихий тараққиётини, қазилма қолдиқлари сақланган организмлар, уларнинг ҳаёт фаолияти ва ориктоценозлар (тошқотган организмлар)ни ўрганадиган фан; **палеопатология** [палео...+ патология] – узок ўтмишда Ер юзиди мавжуд бўлган ўсимлик ва ҳайвон организмларининг касалликларини ўрганувчи фан; **палеофаунистика** [палео...+ лот. Fauna – ҳайвонот дунёси +...истика] – палеонтологиянинг турли геологик даврлар фаунасини ўрганувчи соҳаси; **палеоэкология** [палео...+ экология] – палеонтологиянинг Ернинг ўтмиш геологик даврида тирик организмларнинг ҳаёт тарзи, ўзаро муносабатлари, яшаш шароити, қирилиб кетиш ва яшаб (сақланиб) қолиш сабабларини ўрганувчи соҳаси.

ПАЛИН... [юн. palin – қайта, яна] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қайтадан, бошқатдан, яна деган маъноларни билдиради. Мас.: **палиндромия**, **палинестезия**, **палинодия**, **палинопсия**, **палинфразия**; **палингенез** // **палингенезис** [палин...+...генез] – 1) Ернинг жуда чуқур қатламларидаги магматик тоғ жинсларининг тўлиқ ёки қисман эриб, магмага айланиш жараёни; 2) организмда дастлаб бўлган, кейинчалик йўқотилган қисмларнинг қайта тикланиши ёки регенерацияси; **палинграфия** [палин...+...графия] – ҳарфлар, сўзларни ва сўзларнинг бирор қисмини қайтариб ёзиш; **палиндром** [палин...+...дром (ортга югуриш)] – ҳар икки томондан бир хил ўқиладиган сўз, ибора ёки шеър (*алла, кичик, қовоқ, қочоқ* каби); **палинергия** [палин...+ юн. ergia – хатти-ҳаракат] – айрим психозларда бир хил маъносиз ҳаракатларни қайтаравериш ҳолати.

ПАН..., ПАНТО... [юн. pan (pantos) – ҳамма, барча] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сўзнинг иккинчи қисмида ифодаланган ҳодиса барчага, ҳамма учун умумий эканлигини, бирор нарсанинг умуман барча йўналишларда қамраб олинишини билдиради. Мас.: **панаортит** [пан...+ юн. aorte – аорта +...ит] – аорта девори барча қаватларининг яллиғланиши; **пангенезис** [пан...+...генез(ис)] – ирсийлик ҳақида Ч.Дарвин томонидан илгари сурилган фаразия: унга кўра, ота-оналарнинг белги ва хоссалари организмнинг барча хужайралари ишлаб чиқарадиган майда зарралар (геммулалар) орқали авлодларга ўтади (кейинчалик бу фаразия ўз исботини топмади); **пандактилит** [пан...+ дактил(о)...+...ит] – бармоқдаги барча тўқималарнинг яллиғланиши; **пандемия** [юн. pandemia – бутун халқ < пан...+ юн. demos – халқ] – бутун мамлакат, бир неча мамлакат ёки бутун қитъа аҳолисининг анча қисмини қамраб олувчи эпидемия (юқумли касаллик); **панкардит** [пан...+ карди...+...ит] – юракнинг барча қаватлари – перикард, миокард, эндокарднинг бир вақтда яллиғланиши; **панофобия** [пано...+

...фобия] – мияга ўрнашиб қолган қўркув ҳолати, атроф-муҳитдаги деярли барча нарса, ҳодисалардан ҳадиксираш, ваҳимага тушиш; **пантеизм** [пан...+ *юн.* theos – худо +...изм] – худо билан табиат бир деб ҳисобловчи ва табиатни худонинг мужассамланган ҳолати деб билувчи диний-фалсафий таълимот; **пантометр** [панто...+...метр] – ўрмон ва торф ботқоқликларининг топографик харитасини тузишда ишлатиладиган, бурчак ўлчайдиган асбоб; **пантофаглар** [панто...+...фаг] – барча нарсаларни еяверадиган, жуда хилма-хил овқатлар билан озиқланидиган ҳайвонлар.

ПАР... [*лот.* par – тенг, бир хил] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бир турли, ҳар жиҳатдан тенг деган маъноларни билдиради. Мас.: **паритет** [*нем.* Parität < *лот.* paritatis – тенглик] – 1) жанжалли масалаларни, низо ва келишмовчиликларни текшириш ва бартараф қилишда томонларнинг тенглиги ва бир хил мавқега эга бўлиши; 2) турли мамлакатлар валюталари ўртасидаги қонуний тартибда белгиланадиган ўзаро нисбат.

ПАРА... I [*юн.* para – ёнида, яқинида] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, яқин, ёнма-ён жойлашганликни (турганликни), шунингдек, бирор ҳолатдан (меъёрдан) четга чиққанликни, узоклашишни, бирор нарсанинг бузилишини, сохталигини билдиради. Мас.: **парагевзия, парадонтоз, паракинезия, паралексия, парамнезия, паранефрит, парасунцид; парабиз** [пара...+...биз] – ҳаёт билан ўлим орасидаги ҳолат; қўзғалиш жараёнининг ҳаддан ташқари кучайиб кетиши натижасида тормозланиш вужудга келиши; **парабола** [*юн.* parabole – яқинлашиш] – ҳар бир нуқтаси фокус деб аталган бир нуқтадан ва директриса деб аталган бир тўғри чизикдан барабар узокликда бўлган очик эгри чизик; **парагепатит** [пара...+ гепатит] – жигар атрофидаги тўқиманинг яллиғланиши; **параграфия** [пара...+...графия] – патологик ҳолат; бунда бемор ҳарфларни бир-биридан ажрата олмайди ва улардан сўз ҳамда жумлалар туза олмайди ёки ёзиш қобилиятини йўқотади; **параденит** [пар(а)...+ аден...+...ит] – без атрофидаги тўқиманинг яллиғланиши; **паралингвистика** [пара...+ лингвистика] – тилшуносликнинг нутқий алоқанинг нолисоний воситалари (фонацион, кинетик ва график воситалар)ни ўрганувчи соҳаси; **парамагнетизм** [пара...+ магнетизм] – ташқи магнит майдонидаги модданинг шу майдон йўналишида магнитланиш хоссаси; **парамастит** [пара...+ маст(о)...+...ит] – сут безлари атрофидаги тўқиманинг яллиғланиши; **параметр** [пара...+...метр] – 1) сон қийматлари маълум турдаги элементлар тўпламидан (масалан, эгри чизиклардан) аниқ элементни (эгри чизикни) ажратиб олиш имконини берувчи миқдор, катталиқ; 2) қўрсаткич; жараён, ҳодиса ёки сис-

теманинг, машина ёки асбобнинг, модда ёки муҳитнинг бирор хос-сасини ифодаловчи катталиқ; **параметрит** [пара...+ метр(а)...+...ит] – бачадон атрофидаги бириктирувчи тўқималарнинг яллиғланиши; **парапроктит** [пара...+ прокт(о)...+...ит] – тўғри ичак ва орқа чиқарув тешиги атрофидаги клетчаткаларнинг йирингли яллиғланиши; **парапсихология** [пара...+ психология] – 1) баъзи одамларда кузатиладиган экстрасенсор ҳис этиш, психокинез ва бошқа руҳий қобилиятлар ҳақидаги таълим; 2) сезги аъзолари иштирокисиз бўлиб ўтадиган идрок усуллари, шунингдек, тирик мавжудотнинг организмдан ташқарида пайдо бўладиган табиий ҳодисаларга мушаклар ҳаракатисиз таъсир этишини ўрганиш ва амалга оширишдан иборат психологик тадқиқотлар соҳаси; **паратрихоз** [пара...+ трих(о)...+...оз] – сочнинг ўз ўрнидан бошқа жойда ўсиши; **парахолия** [пара...+ *юн. chole* – ўт, сафро] – ўт (сафро) ажралишининг бузилиши; **парестезия** [пара...+ *юн. aisthesis* – ҳис, туйғу, сезги] – тананинг маълум бир қисмида увушиш, чумоли юраётгандек ёки совуқ қотаётгандек ҳолат-ни ҳис қилиш.

ПАРА... II [*юн. para* – қарши] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бошқасини инкор этадиган, унинг зидди деган маъноларни билдиради. Мас.: **парадокс, параномия; параймунитет** [пара...+ иммунитет] – касаллик қўзғатувчи асосий микробга қарши иммунитет билан бирга параллел равишда пайдо бўладиган қўшимча микробга қарши иммунитет ҳосил бўлиши; **параинфекция** [пара...+ инфекция] – белгилари бирор юқумли касалликка ўхшаса ҳам, лекин шу касаллик микроблари пайдо қилмаган ҳолат; **парахронизм** [пара...+ *хрон(о)...+...изм*] – хронологик хатолик – бирор бўлиб ўтган воқеани ўша воқеа бўлган вақтда эмас, бошқа вақтда бўлган деб кўрсатиш.

ПАРТ... [*лот. pars (partis)* – бўлак, қисм, улуш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қисм, бўлак, улуш, бутуннинг бўлаги деган маъноларни билдиради. Мас.: **партикуляризм, парцелляция, парциал** (босим); **партитура** [*итал. partitura* – бўлиш, ажратиш, тақсимлаш < *лот. partis*] – оркестр, хор, камер ансамбль кабилар учун мўлжалланган кўп овозли мусиқа асарининг ҳар бир овоз ёки соз партияси тартиб билан кўрсатилган нота ёзуви; **партия** [*фр. partie, нем. Partei* < *лот. pars (partis)* – қисм, бўлак, улуш] – 1) синф, бошқа ижтимоий гуруҳ ва қатламлар манфаатларини ифодаловчи ва муайян мақсадларга эришишда уларга раҳбарлик қилувчи сиёсий ташкилот; 2) ғоя ва мақсадларининг умумийлиги билан ёки бирор ишни бажариш учун бирлашган кишилар гуруҳи; 3) шахмат, шашка, қарта каби ўйинларнинг тўлиқ (бошидан охиригача бўлган)

вакти; 4) ташилаётган товарларнинг маълум бир қисми, туркуми; 5) кўп овозли мусиқа асарининг бир овоз (соз) ёки бир хил овоз (соз)-лар гуруҳи учун мўлжалланган қисми.

ПАРТЕН... [юн. parthenos – бокира] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бокира, ёш қиз маъносини билдиради. Мас.: **партенокарпия; партеногенез** [партено...+...генез] – тухумнинг уруғланмасдан ривожланишидан иборат жинсий кўпайиш тури; **партенофилия** [партено...+...филия] – хотинларнинг балоғатга етган қизлар билан жинсий алоқа қилишга интилиши.

ПАСС... I [фр. passer – ўтмоқ, йўналмоқ < лот. passo – қадам ташламоқ, одимламоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, маълум йўналишда ҳаракатда бўлмоқ маъносини билдиради. Мас.: **паспорт, пассаж, пассатижи; пассакалья** [фр. passe – ўтиш + calle – кўча] – 1) XVI асрдан меҳмонларни кузатиш жараёнида ижро этиладиган тантанавор ёки маршсимон испанча рақс; 2) орган, клавир учун ёзилган вариация шаклидаги пьеса; **пассажир** [фр. passager – ўтувчи, ўтиб боровчи] – поезд, пароход, самолёт ва бошқа транспорт воситаларида қатновчи, йўловчи; **пассиметр** [фр. passe – ўтиш + ...метр] – машина деталларидаги тешиklar диаметрини контакт усули билан аниқлайдиган асбоб; **пассеизм** [фр. passeisme < passe – ўтмиш] – ўтмишни қўмсаш ва ҳозирги кунга, тараққиётга бефарқ ёки душманлик билан қараш.

ПАСС... II [лот. passus sum – чидамоқ, азоб чекмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, азоб чекиш, ҳаяжон, эҳтирос маъноларини ифодалайди. Мас.: **пассив** [нем. Passiv, passiv < лот. passives – азоб-уқубатли; ҳаракатсиз] – 1) бирор корхонанинг қарз ёки мажбуриятлари мажмуи; 2) бухгалтерия балансининг ўнг томони: корхонанинг мансублик ва мақсадга кўра гуруҳланган маблағларининг ҳосил бўлиш манбаларини ифодалайди; 3) пассив (савдо баланси): четдан мол келтириш (импорт) четга мол чиқариш (экспорт)дан ортиқ бўлган ҳолат; **пассия** [фр. passion – эҳтирос < лот. passio – дард, азоб, азоб чекиш] – кучли ҳис-туйғу, эҳтирос манбаи; севгили, маҳбуба.

ПАСТ... [лот. pastas – хамир] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, хамирга ўхшашликни билдиради. Мас.: **паста** [итал. pasta < лот. pastos – хамир] – тиббиёт, косметика, пазандалик, рассомлик соҳаларида қўлланидиган турли хил хамирсимон моддаларнинг умумий номи; **пастель** [фр. pastel < итал. pastello < pasta – хамир] – бўёқ, бўр ва боғловчи моддадан тайёрланадиган, қопламасиз юмшоқ рангдор қаламлар; **пастила** [лот. pastillus – кулча] – қирғичдан ўтказилган меваларга ёки тухум оқи билан аралаштирилган меваларга ша-

кар қўшиб пишириладиган ширинлик; **пастилаж** [*фр.* pastillage < *лот.* pastillus – кулча] – эзиб пишитилган ва куйдирилган лойдан тайёрланган ҳайкалтарошлик асари.

...**ПАТ, ...ПАТИЯ** [*юн.* pathos – дард, азоб; ғам, қайғу, фалокат; касаллик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг биринчи қисмида ифодаланган тана аъзоси ёки унинг бирор қисмининг касаллигини, нуқсони борлигини (**-пат** – касал шахснинг ўзини, **-патия** эса касаллик ҳолатини) билдиради (Баъзи терминларда бу маъно ҳатто сезилмаслиги мумкин: *телепат* – *телепатия*). Мас.: **аденопатия**, **гомеопатия**, **лалопатия**, **мастопатия**, **миопатия**, **невропатия**, **остеопатия**, **энцефалопатия**; **гидропат** [гидро...+...пат] – гидропатия усуллари билан даволайдиган шифокор, бальнеологик врач; **психопат** [психо...+...пат] – психопатия билан касалланган шахс; беқарор, енгил табиатли, жиззаки, иродаси суст одам; **аллелопатия** [*юн.* allelon – бир-бирига, ўзаро +...патия] – ўзидан турли органик моддалар ажратиб чиқариш йўли билан бир турдаги ўсимликларнинг бошқа турдаги ўсимликларга таъсир кўрсатиши; **артропатия** [артро...+...патия] – марказий нерв системаси, орқа мия касалликларида учровчи, қўл ва оёқ бўғимларининг трофик ўзгариши; **кардиопатия** [кардио...+...патия] – миокарднинг ревматизмга, ишемик ва бошқа юрак касалликларига алоқаси бўлмаган зарарланишларининг умумий номи; **логопатия** [лого...+...патия] – нормал эшитиш ҳолатида нутқнинг нуқсонли бўлиши (дудукланиш, тили чуқуқлик, л, р, з, с товушларини тўғри талаффуз қила олмаслик); **нефропатия** [нефро...+...патия] – буйракларнинг турли хил морфологик ва функционал касалликларини англатувчи умумий термин; **психопатия** [психо...+...патия] – маълум бир руҳий касаллик бўлмай, айрим шахсларда руҳиятнинг бузилиб туриши: руҳий (психик) жараёнлар дисгармонияси, бетайинлик, беқарорлик, жиззакилик, енгилтабиатликда намоён бўлади; **энтеропатия** [энтеро...+...патия] – ичак касалликларининг умумий номи.

ПАТЕР..., ПАТР(И)... [*юн.* pater, *лот.* patris – ота; отахон] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг отага, эркакка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **патриархал** (оила), **патрилокал** (никох), **патрология**, **патронимия**, **патриций(лар)**; **патернализм** [*лот.* paternus – оталик, оталарча +...изм] – давлатнинг ўз фуқароларига, фирмаларнинг ўз ходимларига, бир мамлакатнинг бошқа мамлакатга ҳомийлик, ғамхўрлик муносабати; ижтимоий ва меҳнат муносабатларини давлатлар ўртасида, шунингдек, давлат ва фирма даражасида тартибга солиш шакли; **патриарх** [патри...+...арх(ия)] – черков иерархиясида олий унвон; **патриархат** [патри...+ арх(о)...+...ат] – ибтидоий

жамият даврида ижтимоий муносабатлар шакли: бунда жамият, хўжалик ва оилада эркак устун, ҳукмрон мавқега эга бўлган.

ПАТО... [юн. *pathos* – азобланиш, касаллик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг касаллик, дард, азобга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **патография, патоморфоз, патопсихология; патогенез** [пато...+...генез] – касалликлар, касаллик жараёнларининг пайдо бўлиши ва ривожланиши механизмлари; **патология** [пато...+...логия] – назарий ва клиник тиббиётнинг турли хил касалликлар учун умумий бўлган жараёнларнинг келиб чиқиш қонуниятларини ўрганадиган соҳаси; **патофобия** [пато...+...фобия] – тузалмайдиган оғир касалга йўлиқиш, майиб-мажруҳ бўлиб қолишдан телбаларча қўрқиб ваҳимага тушиш.

ПАХИ... [юн. *pachys* – қалин, йўғон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, йўғонлашган, қалинлашган маъноларини билдиради. Мас.: **пахикефалия, пахиостоз, пахипериостит, пахиплеврит; пахигирия** [пахи...+ юн. *gyros* – доира] – бош мия пушталарининг турли касалликлар оқибатида қалинлашиб, тўқималар архитекторик тузилишининг ўзгариши; **пахиглоссия** [пахи...+ юн. *glossa* – тил] – тилнинг ғайритабiiй йўғонлашиши; **пахидактилия** [пахи...+ юн. *daktylos* – бармоқ] – қўл ва оёқ бармоқлари ўлчамларининг ғайриодатий катталашиши; **пахикефалия // пахицефалия** [пахи...+...кефалия] – калла суякларининг йўғонлашиши, одатдагидан йўғон бўлиши; энса (орқа) томони япаски калла; **пахименингит** [пахи...+ менинг(о)...+...ит] – мия қаттиқ қобиғининг яллиғланиши; **пахиметр** [пахи...+...метр] – объектлар йўғонлигини ўлчовчи асбоб; **пахioniхия** [пахи...+ юн. *onychos* – тирноқ] – тирноқ пластинкаси остидаги эпидермис қавагининг қалинлашиб кетиши билан кечадиган кератоз.

ПАЦ... [лот. *pacis* – тинчлик] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тинчлик, хотиржамлик маъноларини билдиради. Мас.: **пацифизм** [лот. *pacificus* – тинчликпарвар +...изм] – ҳар қандай урушга, жумладан, адолатли урушга ҳам қарши бўлган ва Ер юзида тинчлик бўлишини ёқловчи дунёқараш, оқим; **пацификация** [лот. *pacificatio* – тинчлик ўрнатиш, бўйсундириш < паци...+...фикация] – қўзғолонлар, халқ ғалаёнлари, миллий-озодлик ҳаракатини куч, зўравонлик билан бостириш; **пацифист** – пацифизм (тинчлик) тарафдори.

ПАЦИ... [лот. *patiens* – чидамли; азоб чекувчи] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, жисмоний ёки руҳий азобланиш маъноларини билдиради (қ. **пасс...II**). Мас.: **пациент** [лот. *patiens (patientis)* – дард, азоб чекувчи; касал; чидамли, сабрли < *patio* – дард чекмоқ, чидамоқ] – тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилган ёки тиббий назорат остида бўлган шахс.

ПЕД... [*лот. pes (pedis)* – оёқ; товоң] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг оёққа, товоңга оидлигини билдиради. Мас.: **педаль, педикула, педипальпалар; педограф** [педо...+...граф] – оёқ кафти (таги)нинг қоғозга туширилган изи; **педометр** [педо...+...метр] – босилган қадамлар сонини автоматик равишда ҳисоблаб борадиган асбоб, қадамўлчагич; **педикюр** [*фр. pedicure* < пед(и)...+ *лот. суро* – парваришлайман, ғамхўрлик қиламан] – оёқ товоңини парваришлаш, қадоқларни йўқотиш, тирноқларни тозалаш, силлиқлаш, мустаҳкамлаш ва бўйаш.

ПЕД(О)... [*юн. pais, paidos* – бола] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг болага, гўдакка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **педерастия, педиатр, педодонтия, педоморфоз, педофилия, педоцентризм; педагог** [*юн. paidagogos* – дастлаб: болани мактабга етаклаб боровчи ва уйда назорат қилиб турувчи қул; раҳбар; кейинча: тарбиячи < *paidos* – бола + *agogos* – олиб боровчи] – педагогика мутахассиси; ўқитувчи, мураббий; **педагогика** [*юн. pedagogike* < *paidos* – бола + *ago* – олиб бораман, тарбия қиламан] – таълим, тарбия ҳамда маълумот беришнинг назарий ва амалий жиҳатларини ўрганувчи фанлар мажмуи; **педиатрия** [пед...+...иатрия] – тиббиётнинг болалар касалликлари ва уларни даволаш усуллариини ўрганувчи бўлими; **педогенез** [педо...+...генез] – бир қатор умуртқасиз ҳайвонлар личинкасида уруғланмаган тухумхужайрадан янги наслнинг ривожланиши; партеногенез шаклларида бири; **педология** [пед(о)...+...логия] – бола ривожланишига нисбатан психологик, биологик, ижтимоий (социологик) қарашлар мажмуи; болалар ҳаёти ва ўсишини мунтазам ўрганувчи фан; **педометр** [педо...+...метр] – чақалокларни ўлчаш учун қўлланадиган асбоб.

ПЕКТ... [*юн. pektos* – қуюқ; музлаган] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, таркибидаги асосий модда кўп деган маънони билдиради. Мас.: **пектинлар // пектин моддалар** [пект(о)...+...ин] – барча қуруқлик ўсимликлари ва бир қатор сувўтлар таркибидаги эрийдиган ва эримайдиган юқори молекулали полисахаридлар; **пектол** [пект...+...ол] – термопсиснинг қуруқ экстракти, опий кукуни, натрий бикарбонат, анис мойи ва чучукмия кукунидан иборат таблетка.

ПЕКТОР(О)... [*лот. pectus (pectoris)* – кўкрак] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кўкракка алоқадорлик маъносини билдиради. Мас.: **пектораль** [*лот. pectoralis* – кўкракка оид] – қадимги Миср ва Европада мис асрида кўкрак ва елкани безаш учун металлдан ясалган ва бўйинга тақиладиган безак; **пекторофония** [пекторо...+...фония] – кўкрак қафасидан эшитиладиган аускультация товушининг

кучайиши; **пекторилоквия** [пектор(и)...+ лот. loqua – нутқ, сўз; тил] – кўкрак қафаси аускультация қилинаётганда касалга айрим сўзларни талаффуз эттириб текшириш.

ПЕЛЛ(И)... [лот. pellis – тери] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг терига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **пеллагра** [итал. pelle aggra – ғадир-будур, дағал тери < лот. pellis – тери] – организмда РР витамини (никотин кислотаси) ва В гуруҳига мансуб бошқа баъзи витаминлар етишмаслигидан келиб чиқадиган касаллик; **пелликула** [лот. pellicula – бир парча тери, пўст, қобик < пелли...+...кула] – 1) тери ёки бирор парданинг юпқаланиб қолиши; 2) айрим бир ҳужайрали организмларнинг пардаси, қобиғи.

ПЕН(О)... [лот. роена – жазолаш, жарима] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, жазо, жарима маъноларини билдиради. Мас.: **пенальти** [ингл. penalty < лот. роена – жазолаш, жарима] – айрим спорт ўйинларида: жарима майдончасида қондани бузганлиги учун қоидабузар рақиб дарвозаси томон белгиланган ва йўналтириладиган жарима зарбаси (тўпи); **пенология** [пено...+...логия] – жазо (асосан, қаттиқ жиноятлар учун) ҳақидаги таълимот; **пеня** [лот. роена – жазо] – пул-тўлов мажбуриятларини ўз вақтида ёки тўлиқ бажармаганлик учун тўланадиган жарима; **пенитенциар** [лот. роенitentia < пени...+ лот. tentare – иқроп бўлмоқ, тавба, пушаймон қилмоқ]: **пенитенциар система** – жиноий ишлар учун озодликдан маҳрум қилиш муддатини ўташ масканлари (камоқхоналар, лагерлар, ахлоқ тузатиш-меҳнат колониялари) мажмуи.

ПЕНО... [рус. пена – кўпик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзлар англатган нарс-буюмларнинг енгил, ғовак, кўпиксимон эканлигини билдиради. Мас.: **пенокерамика, пенометалл, пенорезина; пенобетон** [пено...+ бетон] – иссиқликни унча ўтказмайдиган, серғовак бетон; бинокорлик материали; **пенопласт** [пено...+ юн. plastos – ёпиштирилган, ясалган] – сувдан беш баравар енгил, серғовак пластмасса; **пеносиликат** [пено...+ силикат] – оҳак ва қумдан тайёрланадиган серғовак қурилиш материали; **пеношиша** [пено...+ шиша] – ғовак структурали материал.

ПЕНТ(А)... [юн. penta – беш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг 5 сонига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пентаметр, пентатоника, пентахорд; пентатлон** [пент...+ ...атлон] – спортда замонавий бешкураш; бир пайтнинг ўзида спортнинг бешта тури бўйича мусобақалаш; **пентаграмма** [пента...+ ...грамма] – ҳар бир томонига баландлиги бир хил, тенг ёнли учбурчаклар ясалган мунтазам бешбурчак; **пентозалар** [пент(а)...+...оза] –

молекуласида бешта углерод атоми бўлган моносахаридлар; **пентод** [пент(а)...+...од] – беш электродли, яъни катод, учта тўр ва аноддан иборат электрон лампа.

ПЕПС... [юн. *pepsis* – ҳазм қилиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, овқат ҳазм қилишга оидликни билдиради. Мас.: **пепси-кола; пепсин** [пепс...+...ин] – оксилларни парчалайдиган ҳазм ферменти.

ПЕР... [лот. *per* – орқали, оралаб, бўйлаб; юқори, ортиқ, кўп] – I. Олд кўмакчи: маълум нарса орқали, унинг орасидан йўналганликни, йўналтиришни билдиради. Мас.: **пертурбация, перфузия; перорал** [пер...+ *фр. oral* – оғизга оид < лот. *os (oris)* – оғиз]: **перорал усул** – дори воситаларини оғиз орқали юбориш усули; **перспирация** [пер...+ лот. *spiratio* – нафас олиш-чиқариш] – тери билан (орқали) нафас олиш. II. Олд кўшимча: маълум белгининг зўрайиши; масалан, кимёда муайян элементнинг юқори оксидланиш даражасини ёки бирикмада, моддада кислород миқдорининг кўплигини билдиради. Мас.: **перкарбонатлар, персульфатлар, перхлорметан, перхлорэтилен; пергидроль** [пер...+ гидр(о)...+...ол] – водород пероксиднинг (H_2O_2)нинг сувдаги 30% ли эритмаси; **перманганатлар** [пер...+ лот. *Manganum* – марганец + ...ат] – перманганат кислота ($HMnO_4$)нинг тузлари (мас., *калий перманганат*); **пероксидлар** [пер...+ оксид] – таркибида ўзаро боғланган икки кислород атомидан иборат гуруҳи (-O-O-) бўлган мураккаб моддалар; **перхлоратлар** [пер...+ хлор...+...ат] – перхлорат кислота ($HClO_4$) тузлари (мас., *калий перхлорат*).

ПЕРИ... [юн. *peri* – атрофида, яқинида] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бирор нарсага қўшнилик, яқинлик, унинг яқинида, атрофида, ташқарисида жойлашган каби маъноларни билдиради. Мас.: **периаденит, перибронхит, периглоссит, периколит, периостит, периселений, перископ, перифраза, перикл; периартериит** [пери...+ *артери...*+...ит] – артерия қон томирлари ташқи қаватининг ва артериялар атрофидаги тўқималарнинг яллиғланиши; **перигей** [пери...+ юн. *geo* – ер] – Ер атрофида орбита бўйлаб айланувчи жисмлар (Ой, сунъий йўлдош каби)нинг Ер марказига энг яқин вазияти; **перигелий** [пери...+ юн. *helios* – қуёш] – Қуёш атрофида айланаётган осмон жисмлари орбитасининг Қуёшга энг яқин нуктаси; **перикард** [пери...+...кард] – юракни сиртдан ўраб турадиган халтасимон қобик; юрак халтаси; **перимарказ** [пери...+ *марказ*] – космик жисм (сайёра) орбитасининг система массаси марказига энг яқин нуктаси; **периметр** [пери...+...метр] – 1) ҳар қандай ёпиқ эгри чизиқнинг узунлиги (масалан, кўпбурчакнинг периметри унинг ҳамма томонлари йиғиндисига тенг); 2) кўриш майдони чега-

расини аниқлаб берадиган асбоб; **перинатал** [пери...+ лот. natalis – туғуруққа, туғишга оид]: **перинатал давр** – ҳомиладорликнинг 28-ҳафтасидан бошланиб, бола туғилгандан кейинги 7-кунгача бўлган даврни ўз ичига олган муддат; **перископ** [пери...+...скоп] – бевосита кузатиш мумкин бўлмаган берк, пана жойлардан (масалан, бронетранспортёр, сувоисти кемаси, танк кабилардан) атрофни кузатиш имконини берувчи оптик асбоб.

ПЕССИМ... [лот. pessimus – энг ёмон] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ишончсизлик, умидсизлик каби маъноларни билдиради. Мас.: **пессимизм** [пессим...+...изм] – келажакка ишончсизлик, умидсизлик билан қараш, ҳар бир нарсанинг ёмон томонини кўришга мойиллик, руҳий тушкунлик; **пессимист** [пессим...+...ист] – руҳий тушкунликка юз тутган, ҳаётга, келажакка умидсизлик билан қарайдиган киши; **пессимум** [лот. pessimum – энг ёмон] – жуда кучли таъсир натижасида аъзо ёки тўқималарда қўзғалиш жараёнининг вужудга келмай қолиши, улар фаоллигининг камайиши.

ПЕСТИ... [лот. pestis – юқумли касаллик, мараз] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, юқумли касаллик маъносини билдиради. Мас.: **пестицидлар** [пести...+...цид] – ўсимликларни ҳар хил касалликлардан ҳимоя қилишда ва қишлоқ хўжалиги ўсимликлари, дарахт ва буталарга, ғаллага зарар келтирадиган ҳашаротларни қиришда қўлланадиган кимёвий моддалар.

ПЕТР(О)... [юн. petros – тош] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тошга, тоғ жинсларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **петроглиф**, **петротектоника**, **петрофизика**, **петрургия**; **петрификация** [петр(и)...+...фикация] – тошга айланиш; кальций тузларининг тўқимага бир текисда ўтиши натижасида тўқиманинг тош каби қаттиқлашиши; **петрография** [петро...+...графия] – қ. **петрология**; **петрокимё** [петро...+ кимё] – петрологиянинг магматик тоғ жинслари ва жинс ҳосил қилувчи минералларда кимёвий элементларнинг тақсимланишини ўрганадиган соҳаси; **петрология** [петро...+...логия] – геологиянинг тоғ жинсларини, уларнинг минералогик ва кимёвий таркибини, тузилишини, тарқалиш қонуниятларини, келиб чиқишини ва бошқа хусусиятларини ўрганадиган бўлими; **петрофитлар** [петро...+...фит] – тошлоқ ерларда, қояларда ўсадиган ўсимликлар; литофитлар.

ПИЕЛ(О)... [юн. pyelos – буйрак жоми] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, буйрак жоми маъносини билдиради. Мас.: **пиелолитотомия**, **пиелометрия**, **пиелоскопия**, **пиелотомия**, **пиелоцистит**, **пиелоэктазия**; **пиелит** [пиел(о)...+...ит] – буйрак жомининг яллиғланиши; **пиелография** [пиело...+...графия] – буйрак жомига ёки

косачасига контраст модда киритиб, рентгенологик текшириш усули; **пиелонефрит** [пиело...+ нефрит] – буйрак, буйрак жоми, косачаси ва тўқимасининг яллиғланиши.

ПИКНО... [юн. *pyknos* – зич; тез] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, зич, тигиз, тез-тез деган маъноларни билдиради. Мас.: **пикнолепсия**; **пикнозонд** [пикно...+ *фр. sonde* – қидириб топиш асбоби] – турли чуқурликлардаги денгиз сувининг зичлигини тез аниқлайдиган асбоб; **пикнокардия** [пикно...+...кардия] – юрак уришининг тезлашиши; **пикнометр** [пикно...+...метр] – газ, суюқлик ва қаттиқ жисмлар зичлигини аниқ ўлчаш учун мўлжалланган, махсус шаклли ва аниқ сиғимли шиша идиш.

ПИКР... [юн. *pykros* – аччиқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сезги аъзоларига қаттиқ таъсир қиладиган; ўткир, аччиқ, ўювчи каби маъноларни билдиради. Мас.: **пикротоксин** [пикро...+ юн. *toksin* – заҳар] – ўсимлик меваларида бўладиган тириштирувчи заҳар.

ПИКТ... [лот. *pictus* – чизилган, тасвирланган] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг (бўёқ билан) чи-зишга, тасвирлашга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пиктограм-ма** [пикто...+...грамма] – қадимги ёзув шаклларида бири – ҳодиса, предмет ва шу кабиларнинг шартли белгиси, сурати; **пиктография** [пикто...+...графия] – пиктограммага асосланган, фонетик ёзувдан ол-динги, жуда қадимги ёзув шакли; **пиктографик** [пикто...+...графия]: **пиктографик ёзув** – ахборотнинг умумий мазмунини расм ёки тартиб-лаштирилган бир неча расмлар шаклида ифодалаш усули.

ПИЛО... [лот. *pilos* – соч] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сочга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пиломикоз** [пило...+...микоз] – паразит замбуруғлар қўзғатадиган соч касалликларининг умумий номи; **пилоцистик** [пило...+ юн. *cystos* – пуфакча] – тукли циста (бўшлиқ, пуфакча)га оид.

ПИЛОР(О)... [юн. *pyloros* – дарвозабон; ошқозоннинг чиқиш қисми (тешиги)] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бў-либ, ошқозон (меъда)нинг ўн икки бармоқли ичакка туташиб жойи-даги тешикни (пилорусни) билдиради. Мас.: **пилорин**, **пилородуо-денит**, **пилоропластика**, **пилоростеноз**, **пилоростомия**, **пилорото-мия**; **пилороскопия** [пилоро...+...скопия] – ошқозон чиқиш қисми-ни текшириш; **пилороспазм** [пилоро...+...спазм] – ошқозон чиқиш қисми (пилорус)нинг қисилиши, тортишиб қолиши; **пилорэктомия** [пилор...+...эктомия] – ошқозоннинг пилорус қисмини кесиб олиб ташлаш операцияси.

ПИНАК(О)... [юн. *pinax*, *pinakos* – расм, чизма] – ўзлашма қўш-ма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг расмга, суратга

алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пинакотека** [пинако...+...тека] – 1) қадимги Юнонда расмлар, тасвирлар сақланадиган жой; 2) суратлар галереяси.

ПИНО... [юн. *pinō* – ичмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шимиб олмоқ, қамраб олмоқ каби маъноларни англатади. Мас.: **пиноцитоз** [пино...+ цит(о)...+...оз] – хужайранинг атроф-муҳитдан суюқликни жадал шимиб олиши.

ПИ(О)... [юн. *pyon* – йиринг] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг йирингга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пиартроз, пиогенез, пиококklar, пиометрит, пионефроз, пиорей, пиотерапия, пиоцит; пиемия** [пи(о)...+...емия] – йиринг микробларининг доимий ёки даврий равишда қонга ўтиши натижасида келиб чиқадиган касаллик; сепсиснинг бир тури; **пионефрит** [пио...+ нефрит] – буйракнинг йирингли яллиғланиши; **пиоторакс** [пио...+ юн. *thorax* – кўкрак; плевра бўшлиғи] – плевра бўшлиғида йиринг йиғилиши; йирингли плеврит; **пиосальпинкс** [пио...+ юн. *salpinx* – най, труба] – бачадон найида йиринг тўпланиши; **пиурия** [пи(о)...+...урия] – буйраклар, сийдик йўллари, простата касалликларида йирингнинг сийдик билан ажралиб чиқиши.

ПИР(О)... [юн. *pyr* – аланга, олов; ҳарорат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, аланга, олов; ҳарорат маъноларини билдиради. Мас.: **пираргирит, пиргелиометр, пиргеометр, пирит, пирографит, пиролит, пирометрия, пироселекция, пиротоксин, пирофиллит; пиранограф** [пир(о)...+ юн. *apo* – юқорида +...граф] – тўғри тушаётган ёки тарқоқ қуёш радиациясини узлуксиз қайд қилиб бориш учун мўлжалланган асбоб; **пиранометр** [пир(о)...+ юн. *apo* – юқорида +...метр] – ётиқ сиртга тушаётган йиғма ёки тарқоқ қуёш радиациясини ўлчаш учун мўлжалланган асбоб; **пиролиз** [пиро...+...лиз] – мураккаб моддаларни уларга ҳаво бермай юқори температура таъсирида оддий моддаларга парчалаш; **пиромания** [пиро...+...мания] – руҳий касалликларда: бирор нарсани ёкишга, ўт қўйишга ҳаддан ташқари кизиқиш, шунга мойиллик; **пирометаллургия** [пиро...+ металлургия] – металлар ва металл қотишмаларини юқори (800° – 2200°) температурада олиш ҳамда тозалаш жараёнлари мажмуи; **пирометр** [пиро...+...метр] – спектрнинг оптик соҳасида ношаффоф жисмларнинг нурланишига қараб уларнинг температурасини ўлчаш учун мўлжалланган асбоб; **пиротерапия** [пиро...+...терапия] – сунъий усулда тана ҳароратини кескин ошириш йўли билан баъзи касалликларни даволаш; **пиротехника** [пиро...+ техника] – техниканинг портловчи ва ёнувчи аралашмалар тайёрлаш, ишлаб чиқариш ва уларни амалда қўллаш билан шуғулланувчи тармоғи; **пирофобия** [пиро...+...фобия] – ўт, оловдан қўрқиш.

ПИТЕК..., ...ПИТЕК [юн. pythekos – маймун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг маймунга, одамсимон маймунларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **питекантроплар** [питек...+...антроп] – неандерталлардан олдин яшаган, энг қадимги қазилма одам; **австралопитеклар, гигантопитеклар, дриопитеклар, парапитеклар, рамапитеклар; гигантопитеклар** [юн. gigas, gigantus – йирик, улкан +...питек] – антропоген даврининг ўрталарида яшаган, Жануби-Шарқий Осиёдан жағ ва тиш суяклари топилган йирик одамсимон маймунлар тури; **палеопитеклар** [палео...+...питек] – қазилма одамсимон маймунлар (суяк қолдиқлари 1879 йилда Шимолий Ҳиндистонда топилган); **плиопитеклар** [плио...+...питек] – қолдиқлари дастлаб Францияда топилган қазилма одамсимон маймунлар – ҳозирги гиббонларнинг аجدодлари ҳисобланади.

ПЛАЗМО..., ...ПЛАЗМА [юн. plasma – яратилган, ясалган, ясама нарса] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг плазмага ёки хужайра моддасига алоқадорлигини билдиради. Мас.: 1) **плазмोगамия, плазмоген, плазмокимё, плазмон; плазмодесмалар** [плазмо...+ юн. desmos – боғлама, боғловчи, бириктирувчи тўқима] – ўсимликларда қўшни хужайралар протопластларини ўзаро боғлаб турувчи жуда ингичка цитоплазма ипчалари; **плазмолемма** [плазмо...+ юн. lemma – қобик, пўст] – ўсимлик ва ҳайвон хужайралари протоплазмасини ўраб турувчи мембрана; **плазмоллиз** [плазмо...+...лиз] – хужайранинг ўлаётгандаги ўзгариш хилларидан бири; протеолитик ферментлар таъсирида цитоплазманинг хужайра қобиғидан ажралиб, эриб кетиши билан ифодаланади; **плазмотрон** [плазмо...+...трон] – паст ҳароратли плазмани олиш учун ишлатиладиган газ-разрядли қурилма; **плазмочитлар** [плазмо...+...цит] – думалоқ ядроли ва базофил цитоплазмали юмшоқ бириктирувчи тўқима хужайралари; 2) **гиалоплазма, кариоплазма; протоплазма** [прото...+...плазма] – тирик хужайранинг цитоплазма ва ядродан иборат таркибий қисми; унда барча ҳаётий жараёнлар амалга ошади; **цитоплазма** [cito...+...плазма] – хужайранинг энг муҳим таркибий қисми, хужайра ядросидан ташқари унинг барча тирик моддаси.

ПЛАН... [лот. planus – ясси, текис] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ясси, текис маъноларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **планиметр** [план(и)...+...метр] – ясси шакллар сатҳини аниқлайдиган, шунингдек, муайян турдаги интегралларнинг сон қийматини топиш учун мўлжалланган математик асбоб; **планиметрия** [план(и)...+...метрия] – элементар геометри-

янинг ясси шаклларни ўрганадиган бўлими; **планисфера** [план(и)...+...сфера] – Ер шари ёки осмон гумбази глобусларининг ясси харитада яримшарлар шаклидаги тасвири; **планоцит** [план(о)...+...цит] – ясси шаклдаги эритроцит.

...ПЛАН [лот. planum – яссилик, текислик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг учиш аппаратларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **аэроплан, батиплан, биплан, моноплан; гидроплан** [гидро...+...план] – сув юзасидан учиб, унга қўнувчи самолётнинг эскирган номи; **стратоплан** [страто...+...план] – стратосферада учишга мосланган самолётнинг эскирган номи; **дельтаплан** [юн. delta – юнон алифбосидаги тўртинчи ҳарф (Δ)-нинг номи +...план] – учбурчак (дельтасимон) қанотга эга бўлган ўта енгил моторсиз учиш аппарати.

ПЛАНТ... I [лот. planta – ўсимлик; кўчат, қаламча] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўсимликка, кўчат экишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **плантаж, плантатор; плантация** [лот. plantatio – ўсимлик, кўчат ўтқазिश, экиш; кўчатзор] – 1) асосан, тропик ва субтропик экинлар (масалан, шакарқамиш, пахта, чой, кофе кабилар) етиштириладиган йирик деҳқончилик хўжалиги; 2) фақат махсус экинлар экилган катта ер майдони.

ПЛАНТ... II [лот. planta – оёқ кафти; тоvon] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг оёқ кафти, оёқ изи маъноларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **плантограмма** [плант(о)...+...грамма] – яссиоёқликни аниқлаш усули; бунда оёқ тагига бўёқ суртиб, текис оқ қоғозга босилса, унга оёқ тагининг изи тушади ва шу изга қараб оёқ панжаси (кафти) гумбазининг босиш юзаси аниқланади.

ПЛАСТ... I [юн. plastos – (лойдан, юмшоқ нарсадан) ясалган] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кўриниш, шакл ҳосил қилиш каби маъноларни билдиради. Мас.: **пластикат, пластикация, пластиклик, пластмасса(лар); пластилин** [итал. plastilina < юн. plastos – ясалган +...ин] – лой, мум ва мойбўёқлардан тайёрланадиган, тез қуримайдиган пластик масса; **пластификаторлар** [пласт(и)...+...фикация] – полимер материаллар – пластмасса, резина, лаклар, бўёқлар, елимларга уларнинг пластик ёки эластик ҳолатини яхшилаш учун қўшиладиган моддалар; **пластификация** [пласт(и)...+...фикация] – полимер моддага пластификатор киритиш жараёни.

...ПЛАСТИКА [юн. plastike – (бирор шакл) яшаш санъати; ҳайкалтарошлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, қайта тикловчи жарроҳлик усулларини, у ёки бу аъзонинг шаклини, функциясини қайта тиклайдиган жарроҳлик операциясини

билдиради. Мас.: **автопластика, артропластика, гомопластика, кератопластика, органопластика; аллопластика** [алло...+...пластика] – қайта тикловчи жарроҳликда: одамнинг аъзо ва тўқималаридаги нуқсонларни бартараф этишда нобиологик материаллардан фойдаланиш усули; **гетеропластика** [гетеро...+...пластика] – ҳайвон тўқималари ёки аъзоларини одамга қўчириб ўтқизишдан иборат жарроҳлик операцияси; **ринопластика** [рино...+...пластика] – шикастланган бурунни қайта тиклаш ёки унинг шаклини ўзгартириш учун қилинадиган пластик операция; **торакопластика** [торако...+...пластика] – плевра бўшлиғининг йирингли касалликларида, ўпка силининг баъзи турларида: ўпка функциясига янги шароит яратиш учун қўқрак қафаси шаклини ўзгартириш мақсадида бир неча қовурғани олиб ташлаш ёки кесиб қўйиш.

ПЛАТ... [юн. platys – текис, силлиқ; ясси] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, текислик, яссиликка алоқадорликни билдиради. Мас.: **платибазия, платикрания, платиспондия, платицитлар; платикефалия // платицефалия** [плат(и)...+...кефалия] – яссибошлиқ, калланинг узунасига унча ривожланмаганлиги; **платистафилия** [плат(и)...+ юн. staphyle – узум шингили, боши; тилча] – ривожланиш нуқсони; танглайнинг туғма сербар ва ясси бўлиши; **платонихия** [плат...+ юн. onyx (onych) – тирноқ] – тирноқнинг нормал шаклда, ясси ва кенг бўлиши; **платформа** [фр. plate-forme – ясси шакл < юн. platys] – 1) темир йўл станцияларида пассажирларнинг поездга чиқиши ёки тушиши, юк тушириш ёки ортиш учун темир йўлга нисбатан баландроқ қилиб ишланган узун саҳн, текис майдонча; 2) идиш-қопсиз юклар, контейнерлар ташиладиган, ён деворлари унча баланд бўлмаган, усти очиқ юк вағони; 3) бирор сиёсий партия, ижтимоий ташкилот, гуруҳ ёки арбобнинг дунёқараши, маслаги, иш-ҳаракат дастури, асосий талаблари.

ПЛАЦ... [нем. Platz – жой, майдон < фр. place] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, муайян жой, майдон маъноларини билдиради. Мас.: **плацдарм** [фр. place d'armes – қўшинлар учун майдон] – ҳужум қилаётган қўшинлар томонидан сувнинг қарши қирғоғида эгалланган ёки қарама-қарши қирғоққа чекинаётган қўшинлар томонидан тутиб турилган жой; **плацкарта** [нем. Platz – жой + Karte – билет] – узок йўللарга юрадиган поезд вагонларидаги алоҳида жой учун бериладиган чипта.

ПЛЕБ... [лот. plebis – оддий халқ; умумхалқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, оддий халқ, умумхалқ, оммавий маъноларини билдиради. Мас.: **плебисцит** [лот. plebiscitum – халқ ҳукми, қарори < plebis – оддий халқ + scitum – қарор] – умумхалқ овозига қў-

йиш; бирор масалани умумхалқ ўртасида овозга қўйиб ёки умумхалқ фикрини тўплаб ҳал қилиш; референдум.

ПЛЕВР(О)... [юн. pleura – ён томон, девор, парда, қобик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг плеврага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **плевралгия, плевропневмония, плеврорея, плевротомия, плеврэктомия; плеврит** [плевр...+...ит] – плевранинг яллиғланиши – плевра бўшлиғида ва сатҳида суяқлик тўпланиши билан намоён бўладиган яллиғланиш; **плеврогепатит** [плевр...+ гепатит] – жигар ва жигар олдидаги плевра қисмининг яллиғланиши; **плеврография** [плевр...+...графия] – плевра бўшлиғига контраст модда юбориб, рентгенологик текшириш усули; **плевроскопия** [плевр...+...скопия] – махсус асбоб – плевроскоп билан плевра бўшлиғини кўриб текшириш.

...ПЛЕГИЯ [юн. plege – зарба, шикаст; фалаж] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг фалажга, параличга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **блефароплегия, гастроплегия, гемиплегия, глоссоплегия, диплегия, кардиоплегия, квадриплегия, моноплегия, офтальмоплегия, триплегия; параплегия** [пара...+...плегия] – ҳар иккала қўл ёки ҳар иккала оёқнинг бутунлай фалажланиши; **полиплегия** [поли...+...плегия] – бир қанча мушакларнинг бир вақтда фалажланиши; **проктоплегия** [прокто...+...плегия] – орқа чиқарув тешиги ва тўғри ичак мушакларининг фалажи; **тетраплегия** [тетра...+...плегия] – ҳаракат нервлари ёки мушакларнинг шикастланиши натижасида қўл ва оёқларнинг ҳаракатсизланиб, фалаж бўлиб қолиши.

ПЛЕЗИ(О)... [юн. plesios – яқин] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, яқин, ўхшаш маъноларини билдиради. Мас.: **плезиография, плезиотерапия; плезиантроп** [плези(о)...+...антроп] – австралопитекка яқин одамсимон маймун; **плезиозаврлар** [плезио...+...завр] – қадимда кенг тарқалган, кейин қирилиб йўқ бўлиб кетган дингиз судралувчиларининг кичик туркуми.

ПЛЕЙО..., ПЛЕЙСТО..., ПЛЕО... [юн. pleion – катта, улкан; кўп; pleistos – энг кўп, энг катта, энг юқори; pleon – энг кўп сонли; анча, кўпгина] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисмлари бўлиб, сон, миқдор жиҳатдан ортиқликни, кўпликни; жуда кўп, кўп сонли эканликни ифодалайди. Мас.: **плейотропия** [плейо...+...тропия] – геннинг организмдаги бир неча белгининг ривожланишига бирданига таъсир эта олиш хусусияти; **плейохромия** [плейо...+ юн. chroma – ранг] – рангнинг кўпайиши, хусусан, ўт (сафро) пигментларининг ортиқча ажралиши; **плейстосейстлар** [плейсто...+ юн. seistos – титраган, тебранган; ларзага келган] – географик харитада энг кучли зилзила (ер қи-

мирлаш) нукталарини бирлаштирувчи (кўрсатувчи) чизиклар; **плейстоцен** [плейсто...+...цен] – Ер тарихида тўртламчи давр (антропоген)-нинг қуйи, энг кўп (тахминан бир миллион йил) давом этган, ҳаётнинг нисбатан янги кўплаб шакллари пайдо бўлган бўлими; **плеомастия** [плео...+ *юн.* mastos – кўкрак, кўкрак сўргичи +...ия] – сут беги ёки эмчак учининг иккитадан ортиқ бўлиши (ривожланиш нуқсони); **плеоморфизм** [плео...+ морф(о)...+...изм] – яқка организм ёки бир турдан ўзаро бир-биридан фарқ қилувчи бир неча хил шакллар ҳосил бўлиши; **плеоцитоз** [плео...+ цит(о)...+...оз] – орқа мия суюқлигида ҳужайра элементларининг кўпайиши.

ПЛЕКС... [*лот.* plexus – ўралашган, чирмашган; чигал] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, нерв чигалига алоқадорликни билдиради. Мас.: **плексалгия** [плекс...+...алгия] – нерв чигаллари жойлашган соҳалар – елка, куракдаги ва қўлнинг юқори қисмидаги оғрик; **плексиглас** [плекс(и)...+ *ингл.* glass – шиша] – органик шиша асосида олинадиган қаттиқ, оптик шаффоф материаллар (пластмасалар)нинг умумий техник номи; полиметилметакрилат; **плексит** [плекс...+...ит] – орқа миядан чиқадиган нерв чигалларининг ўткир яллиғланиши.

ПЛЕСС... [*юн.* plesso – ураман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қўл ёки бирор восита билан зарб бермоқ маъноси-ни билдиради. Мас.: **плессиметр** [плесс(и)...+...метр] – перкуссия қилишда врач томонидан ишлатиладиган пластинкасимон махсус металл асбоб.

ПЛИ(О)... [*юн.* pleion – катта, улкан; кўп] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ҳажм, миқдор жиҳатдан катта, ортиқ деган маъноларни билдиради. Мас.: **плионитек**; **плиозаврлар** [плио...+...завр] – юра ва бўр даврларида яшаган йирик, йирткич, калла суяги 3 метргача бўлган денгиз судралиб юрувчилари; **плиоцен** [плио...+...цен] – неоген даврининг юқори бўлими бўлиб, 2 миллиондан 7 миллион йилгача бўлган вақтни ўз ичига олади.

ПЛУТ... [*юн.* plutos – бойлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг бойликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **плутократ** [плуто...+...крат] – ўзининг бойлиги туфайли обрў қозонган ва сиёсий ҳокимиятдан фойдаланувчи шахс; **плутократия** [плуто...+...кратия] – ҳокимият расман ва батамом жамиятнинг энг бой, мулкдор табақа вакиллари – плутократлар қўлида бўлган давлат тузу-ми, бойлар ҳукмронлиги.

ПЛЮВИ... [*лот.* pluvia – ёмғир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ёмғирга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **плювиометр**; **плювиограф** [плюви(о)...+...граф] – ёғаётган

ёмғирнинг шиддати ва миқдори хамда ёғиш вақтини автоматик қайд этиб турадиган асбоб.

ПЛЮР... [*лот. pluralis* – кўп, хилма-хил] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кўплик, хилма-хил деган маъноларни билдиради. Мас.: **плюрализм** [*лот. pluralis* + ...изм] – 1) жамият сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаётининг турли хил шаклларининг бир пайтда бирга яшаши, мавжуд бўлиши – демократик ҳукукий жамият тузилишининг асосий тамойили; 2) ғоялар, қарашлар, манфаатларнинг танлаш эркинлигига имкон берувчи хилма-хиллиги, кўплиги; 3) борлиқнинг, ҳаётнинг бир неча (ёки кўпгина) мустақил ибтидоси ёки билимнинг бир неча асоси мавжуд, деб ҳисобловчи фалсафий қараш, таълимот; **плюрилатерал** [*фр. plurilateral* – кўп томонлама < плюр(и)...+ *лот. lateralis* – ён, томон]: **плюрилатерал шартнома** – бошқа давлатларнинг ҳам қўшилиши мумкин (очик) бўлган шартнома, битим.

ПНЕВМА(ТО)...., ПНЕВМО(Н)... [*юн. pneuma (pneumatos)* – нафас олиш, ҳаво; енгил ҳаво оқими; *pneumon* – ўпка] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, нафас олиш-чиқариш, газ, ҳаво хамда ўпка билан боғлиқ ҳаракат-ҳолат ёки касалликларни билдиради. Мас.: **пневматоз, пневматокардия, пневмометрия, пневматоцеле; пневмолиз, пневмометр, пневмония, пневмопатия, пневмосклероз, пневмотомия, пневмоцистит; пневматоз** [пневмато...+...лиз] – магмадан ажралиб чиққан рудали элементлар, газлар ва сув буғларига бой суюқликларнинг тоғ жинслари билан ўзаро реакцияга киришиб, турли минераллар ҳосил бўлиши; **пневматофорлар** [пневмато...+...фор] – айрим тропик дарахтларнинг ерусти (очик ҳаводаги) илдизлари бўлиб, ноқулай шароитларда ўсувчи ўсимликларнинг ерости қисмларини ҳаво билан таъминлайди; **пневмоавтоматика** [пневмо...+ автоматика] – пневматик тизимлар ва қурилмалар ёрдамида ишлабчиқариш жараёнларини автоматик бошқаришни ростлаб туриш усулларини ишлаб чиқиш, техника воситаларини яратиш билан шуғулланувчи техника соҳаси; автоматик ростлаш ва бошқариш воситалари мажмуи; **пневмограмма** [пневмо...+...грамма] – кўкрак қафасидаги нафас олиш ҳаракатларини пневмограф ёрдамида ёзиб олинган график тасвири; **пневмография** [пневмо...+...графия] – одам ва ҳайвонлар кўкрак қафасининг нафас олиш вақтидаги ҳаракатини махсус асбоб – пневмограф ёрдамида ёзиб олиш; **пневмококклар** [пневмо...+...кокк] – одам ва ҳайвонларнинг нафас олиш аъзоларида яллиғланиш касалликларини келтириб чиқарувчи шарсимон бактериялар; **пневмокониозлар** [пневмо...+ *юн. konia* – чанг + ...оз] – нафас аъзоларининг (ўпканинг) сурункали касб касалликлари;

корхоналарда зарарли чангларни узоқ вақт ютишдан пайдо бўлади; **пневмоскоп** [пневмо...+...скоп] – нафас олиш қуввати ёки кучини кўрсатадиган асбоб; **пневмотерапия** [пневмо...+...терапия] – зарядсизлантирилган ёки электр заряди билан бойитилган ҳаводан нафас олдириш ёрдамида ўпка касаллигини даволаш; **пневмоторакс** [пневмо...+ юн. torax – кўкрак] – плевра бўшлиғида ҳаво ёки газ тўпланиши; **пневмотранспорт** [пневмо...+ транспорт] – сочилувчан ва донали материалларни ҳаво ёки газ кучи билан ташишга имкон берадиган қурилмалар мажмуи.

...ПНОЭ [юн. pneo – нафас олиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг нафас олиш, унинг турлича даражаси билан боғлиқлигини кўрсатади. Мас.: **гиперпноэ, ортопноэ, полипноэ; апноэ** [а...+...пноэ] – қонда карбонат ангидрид камайган пайтларда нафас олишнинг вақтинча тўхтаб қолиши; **брадипноэ** [бради...+...пноэ] – нафас олишнинг секинлашиши (минутига 12 ва ундан ҳам кам марта бўлиши); **диспноэ** [дис...+...пноэ] – ҳарсиллаш; нафас олишнинг қийинлашиши, унинг мароми ва чуқурлигининг бузилиши; **тахипноэ** [тахи...+...пноэ] – тез-тез нафас олиш; нафас сиқилишининг бир тури (баъзи юрак касалликларида).

ПОД..., ...ПОД [юн. pus, podos – оёқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, оёқ маъноси билдиради: I. Қўшма сўзларнинг биринчи қисми. Мас.: **пододинамометр, подокарпус, подофиллум; подагра** [под...+ юн. agra – ўлжа, қурбон, қопқон] – организмда пурин моддаси алмашинуви бузилишидан келиб чиқадиغان сурункали касаллик; бўғимларда каттиқ оғриқ хуружлари, уларнинг яллиғланиши ва деформацияси билан намоён бўлади; **подиатрия** [под...+...иатрия] – тиббиётнинг оёқ панжаси тузилишини ўрганиш ва турли касалликларини даволаш билан шуғулланувчи соҳаси; **подобромидроз** [под(о)...+ бром(о)...+ юн. hidros – тер +...оз] – оёқнинг сассиқ терлаши; **подометрия** [под(о)...+...метрия] – оёқ панжасининг узунлигини аниқлаш усули; **подуралар** [под...+ юн. ura – дум, қуйруқ] – оёқдумлилар; тубан ёки бирламчи қанотсиз ҳашаротларнинг энг катта туркуми; **подэнцефалия** [под...+ юн. encephalos – бош мия] – ривожланиш нуқсони; бунда бош миянинг кўп қисми калла бўшлиғидан ташқарида жойлашиб, у билан оёқча орқали боғланган бўлади. II. Қўшма сўзларнинг иккинчи қисми (асосан, кўплик қўшимчаси билан). Мас.: **артроподлар, брахиоподлар, завроподлар, копеподлар, октаподлар, пантоподлар, псевдоподлар; гастроподлар** [гастро...+...под] – қориноёкли моллюскалар; деярли барча жойларда яшовчи қориноёклилар синфи; **декаподлар** [дека...+...под] – 1) ўн оёкли қисқичбақасимонлар: асо-

сан, денгиз умуртқасиз хайвонлари туркуми; 2) цефалоподлар (ўнта пайпаслагичи бўлади); **орнитоподлар** [орнито...+...под] – кушларга ўхшаб икки оёқда ҳаракатланган ўсимликхўр динозаврлар; **цефалоподлар** [цефало...+...под] – бошоёқли моллюскалар; иссиқ денгизларда яшовчи, балиқ ва бошқа моллюскалар билан озиқланувчи йиртқич моллюскалар синфи.

ПОЗИТ... [лот. positivus – мусбат, ижобий] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ижобий, ҳақиқий, мусбат деган маъноларни билдиради. Мас.: **позитив** [лот. positivus – мусбат; ҳақиқий] – 1) негативдан кўчирилган ва нарсанинг ҳақиқий ранг-тусини (ок, қора ёки бошқа рангларни) акс эттирадиган фотосурат ва шундай сурат туширилган пластинка ёки плёнка; 2) фактларга, тажрибага асосланган; ишончли, тасдиқловчи; **позитивизм** [фр. positivisme < лот. positivus] – барча ҳақиқий (позитив) билим – бирор фалсафанинг ўз устидан ҳукмронлигига муҳтож бўлмаган махсус фанлар тадқиқотларининг умумий натижасидир, деб ҳисобловчи фалсафий йўналиш; **позитрон** [лот. posi(tivus) – мусбат +...трон] – мусбат электр зарядли элементар зарра; электроннинг антизарраси.

ПОЛЕМ(О)... [юн. polemos – уруш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг урушга, жанжалга, баҳс-мунозарага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **полемика** [юн. polemikos – жанговар, жангари, уришқок] – бирор масала юзасидан бўлган тортишув, мунозара; бирор масалада фикрлар тўқнашуви; **полемология** [полемо...+...логия] – ижтимоий ҳодиса сифатида урушлар, уларнинг сабаблари, оқибатлари, олдини олиш усулларини ўрганувчи фан.

ПОЛИ... [юн. poly – кўп, кўп сонли] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, иккинчи қисмдан англашилган бирор нарсанинг кўплигини, таркибан хилма-хиллигини кўрсатади. Мас.: **полигамия, полигон, полиграфия, полимастия, полиметрия, полиморфизм, полиорхизм, полиплегия, полиптих, полиурия, полифагия, полифония, полиэдр, полиэфирлар; полиандрия** [поли...+ юн. aner (andros) – эркак, эр] – кўпэрлилик; хотин кишининг бир неча эри бўлиши; **полиартрит** [поли...+ арт(о)...+...ит] – бир неча бўғимнинг бир вақтда ёки кетма-кет яллиғланиши; **полигиния** [поли...+ юн. gyne – аёл, хотин] – кўпхотинлилик; эркакнинг бир неча хотини бўлиши, бир неча хотинга уйланганлиги; **полиглот** [поли...+ юн. glotta – тил] – кўп тилларни биладиган киши; **полидактилия** [поли...+ юн. daktylos – бармоқ] – кўпбармоқлилик; туғма ривожланиш нуқсони: кўл ёки оёқда ортиқча бармоқ бўлиши; **полиемия** [поли...+...емия] – танада қон микдорининг ҳаддан ташқари кўп бўлиши; **поликлиника** [поли...+ клиника] – тиббиётнинг кўп соҳалари бўйича қатнаб ёки

уйда даволанувчиларга малакали тиббий ёрдам кўрсатадиган даво-
лаш-профилактика муассасаси; **полимерлар** [поли...+...мер] – моле-
кулалари кўп сонли такрорланувчи гуруҳлар (мономер звенолари)дан
ташкил топган (бир неча мингдан бир неча миллионгача) юқори мо-
лекуляр массали кимёвий бирикмалар; **полиневрит** [поли...+ неврит]
– кўплаб периферик нервларнинг яллиғланиши; **полином** [поли...+
лот. помен – ном, исм] – кўпхад; ўзаро қўшув ёки айирув белгилари
билан бириккан, бир неча бирхадлардан иборат алгебраик ифода; **по-
лисахаридлар** [поли...+ сахаридлар, углеводлар] – жуда кўп моноса-
харидлар қолдиқларидан ташкил топган юқори молекуляр углеводлар
(карбонсувлар); гидролиз жараёнида яна кўплаб моносахаридларга
парчаланеди; **полисемия** [поли...+ *юн. sema* – белги] – бир сўз ёки
иборанинг бир неча маънога эга бўлиши, кўпмаънолилик; **политеизм**
[поли...+ *те(о)...*+...изм] – бир неча худога сифинувчи, бир неча худони
эътироф этувчи дин ёки диний эътиқод, кўпхудолилик; **политехника**
[поли...+ техника] – техниканинг турли соҳаларини ўрганиш ва амал-
га татбиқ этиш билан боғлиқ бўлган тармок; **полихромия** [поли...+
юн. chroma – ранг, бўёк] – 1) амалий безак санъати, ҳайкалтарошлик,
меъморлик асарларининг кўпранглилиги; 2) бир қанча бўёк (ранг)лар
ишлатилган босма нашр.

ПОМ... [*лот. pomus* – мевали дарахт; *pomum* – мева; олма] – ўз-
лашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ме-
вага, олмага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **помада** [пом...+...ада]
– турли хушбўй моддалар ва бўягичлар аралашмасидан тайёрланган
косметик восита (ушбу сўз дастлаб олма ҳидли суртма маъносида
ишлатилган); **помидор** [*итал. pomidoro* < *pomo d'oro* – олтин олма]
– сабзавот ўсимликларида бири ва унинг ейишли думалоқ қизил ҳо-
сили; **помология** [помо...+...логия] – мевали ва резавор ўсимликлар
навларини ҳамда улар билан боғлиқ илмий-амалий масалаларни ўр-
ганувчи фан.

ПОНТ... [*лот. pons (pontis)* – кўприк] – ўзлашма ясама сўзлар-
нинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кўприкка алоқадорлигини
билдиради. Мас.: **понтон** [*фр. ponton* < *лот. pons (pontis)* – кўприк] –
1) вақтинчалик кўприк, иншоот ва шу кабиларни сувда кўтариб туриш
учун хизмат қиладиган таги ясси қайик; ана шундай қайикларга ўрна-
тилган муваққат кўприк; 2) сувга чўккан кемаларни кўтариб чиқадиган
бочкасимон, ичи бўш пўлат курилма.

ПОПУЛ... [*лот. populus* – халқ, аҳоли] – ўзлашма ясама сўзларнинг
таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг халққа, оммага алоқадорлигини
билдиради. Мас.: **популизм** [попул...+...изм] – ғоявий-сиёсий мазмуни-
га кўра хилма-хил бўлган ижтимоий оқимлар ва ҳаракатларнинг кенг

оммага мурожаат қилиб, ўткир ижтимоий муаммоларни тез ва осон ҳал қилишга ваъда бериш сиёсати; **популяризация** [лот. popularis – халққа оид +...изация] – оммалаштириш, омма орасига ёйиш; маълум ва машхур қилиш; **популяция** [лот. populatio] – эркин чатиша оладиган ёки шундай имкониятга эга бўлган, аниқ яшаш ареалини эгаллаган ва маълум даражада замон ва маконда бир-бирига ўзаро таъсир кўрсатадиган организмлар ғуруҳи.

ПОРН... [юн. pornos – фоҳиш, бузуқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, фаҳш, бузуқлик маъноларини билдиради. Мас.: **порнографомания; порнография** [порно...+...графия] – адабиёт, тасвирий санъат, театр, кино, видеоёзув, радиоэшиттириш кабиларда жинсий ҳаётни вульгар-натуралистик, ҳаёсизларча тасвирлаш.

ПОРТ... [лот. porta – кириш қисм; эшик, дарвоза; portare – олиб (солиб) юрмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб: I. Бирор ерга кириш жойи, эшик, дарвоза маъноларини билдиради. Мас.: **порт, портик, портъера; портал** [нем. Portal < лот. porta – эшик, дарвоза] – биноларнинг алоҳида безатилган кириш қисми; **портъе** [фр. portier – дарвозабон, эшикбон < лот. porta – эшик, дарвоза] – меҳмонхоналарда хоналарнинг калитларини сақлаш ва почтани қабул қилиб олишга масъул эшикбон; швейцар. II. Бирор нарсани олиб (солиб) юриш, кўчиришга мўлжалланганликни билдиради; **портатив** [фр. portative, нем. portative – олиб (кўчириб) юриладиган < лот. portare – олиб юрмоқ] – 1) кўчириб олиб юриладиган орган (мусиқа асбоби); 2) кичик ўлчамли, ўзи билан бирга олиб юришга, бир жойдан иккинчи жойга кўчиришга қулай (*портатив магнитофон*); **портсигар** [фр. porte-cigare, porte-cigarette < лот. portare – олиб юрмоқ + сигарета] – папирос, сигарета, сигара солиб қўйиладиган қутича, папироскути; **портупоя** [лот. portare – олиб юрмоқ + ерее – шпага; найзасимон қилич] – қилич, ханжар кабиларни тутиб (ушлаб) туриш учун елка ёки белга ўраладиган камар; **портфель** [фр. porte-fouille – қоғоздон; портфель < лот. portare – олиб юрмоқ + юн. phyllon – барг; варақ] – 1) китоб, дафтар, қоғоз ва шу кабилар солиб юриладиган, илгакли ва дастали тўртбурчак сумка, папка. 2) нашриётлар, газета, журнал тахририятлари томонидан нашр учун қабул қилиб олинган қўлёзма материаллар мажмуи; **портшез** [лот. portare + chaise – стул] – енгил, усти ёпик, олиб юришга мўлжалланган яримётик кресло.

ПОСС... [лот. posse – қила олмақ; possum – куч, қувват; имконият] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кучга, имкониятга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **поссибилизм** [лот. possibilis – бўлиш мумкин бўлган, рўёбга чиқадиган +...изм] –

Францияда XIX аср охири – XX аср бошларидаги ишчилар ҳаракати; улар ўз тактикаларини “имкониятлар сиёсати” деб атаганлар; **поссибилист** – поссибилизм иштирокчилари.

ПОСТ... [*лот.* post – кейин] – лотинча олд кўмакчи; ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, маълум вақтдан кейин, сўнг; кейинги, орқасидаги деган маъноларни билдиради. Мас.: **постлюдия**, **постмодернизм**, **постпаралитик**, **постпозиция**, **постфикс**; **постимпрессионизм** [пост...+ импрессионизм] – XIX аср охири – XX аср бошларида француз рассомлик санъатида импрессионизмга акс тарзда пайдо бўлган йўналишларнинг умумлашма номи; **постнатал** [пост...+ *лот.* natalis – туғилишга оид] – туғилгандан кейин бевосита пайдо бўладиган ёки юз берадиган; **постскрипtum** [пост...+ *лот.* scriptum – қўлёзма, ёзилган асар] – тугалланган ва имзоланган хат охирида, одатда, P.S. ҳарфларини қўйиб, ундан кейин ёзиладиган қўшимча матн; **постэмбрионал** [пост...+ *юн., лот.* embrionalis – пуштга, эмбрионга оид] – мавжудотларнинг эмбрионал ҳолатдан кейинги, яъни туғилишдан кейинги ривожланиш даврига оид; **постэнцефалит** [пост...+ *юн.* enkephale – бош мия +...ит] – энцефалит касаллигидан кейинги ҳолат.

ПОТАМ(О)... [*юн.* potamos – дарё] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг дарёга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **потамобионтлар** [потамо...+...бионт] – дарёда яшашга мослашган организмлар; **потамология** [потамо...+...логия] – дарё гидрологиясининг эскича номланиши; **потамопланктон** [потамо...+ планктон] – дарё планктони.

ПОТЕНЦ(И)... [*лот.* potentia – куч, қувват; имконият < pote, potis – кучли, қудратли] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг куч, қувватга, энергияга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **потенциал**, **потенциометрия**, **потенция**; **потенциалоскоп** [*лот.* potential – кучли; кучга оид, тегишли +...скоп] – электр сигналларни ёзиб олиш хоссасига эга бўлган электрон-нур хотира қурилмаси; **потенциометр** [потенци(о)...+...метр] – 1) электр юритувчи куч ёки электр кучланишни, ток кучини компенсацион ўлчаш усулида аниқлайдиган асбоб; 2) электр кучланишини бошқариб турувчи (созловчи) асбоб – кучланиш бўлгичи схемаси бўйича уланган ўзгарувчан резистор.

ПОЭ... [*юн.* poieo – яратаман] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ижод маҳсули, яратилган нарса маъноларини билдиради. Мас.: **поэзия** [*юн.* poiesis – асар, ижод; ижод маҳсули < poieo – яратаман] – 1) бадий ижоднинг шеърый шакли, шеърый, назм; 2) бирор халқнинг, даврнинг ёки шоирнинг шеърый асарлари мажмуи; шеърлар; **поэма** [*юн.* poiema – яратиш; яратилган

нарса] – 1) катта ҳажмдаги лиро-эпик шеърӣ адабий асар; 2) эркин қурилишли, унча катта бўлмаган мусиқӣ лирик пьеса, бир қисмдан иборат йирик симфоник асар; **поэтика** [юн. poietike – яратиш, ижод қилиш санъати] – 1) адабиёт назариясининг бадий асарлардаги ифода воситалари тизимини ўрганувчи соҳаси; 2) адабиётдаги бирор йўналишнинг ёки алоҳида ёзувчи, шоирнинг бадий тамойиллари ва ўзига хосликлари тизими.

...ПОЭЗ [юн. poiesis – яратиш, ҳосил қилиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, яратилиш, ҳосил бўлиш; ишлаб чиқиш, ҳосил қилиш маъноларини билдиради. Мас.: **кольпо-поэз, лимфопоэз, миелопоэз, тромбопоэз; галактопоэз** [галакто...+...поэз] – сут безида сут ҳосил бўлиш жараёни; **гемопоэз** [гемо...+...поэз] – қон ишлаб чиқарувчи аъзо томонидан қон таначаларининг яратилиши, кўпайиши; **лейкопоэз** [лейко...+...поэз] – лейкоцитлар – оқ қон таначаларининг ҳосил бўлиш жараёни; **ономатопоэз** [ономато...+...поэз] – тавсифланаётган буюмдан чиқадиған овозни акс эттирувчи сўзларни ўйлаб топиш – кўпинча шизофрениклар турли неологизмларни ўйлаб топишга мойил бўладилар; **эритропоэз** [эритро...+...поэз] – физиологик шароитда илик тўқимасида эритробластлардан эритроцитларнинг ҳосил бўлиш жараёни.

ПРАГМАТ(О)... [юн. pragma (pragmatos) – иш, амалиёт; хатти-ҳаракат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, иш, амал, хатти-ҳаракат маъноларини билдиради. Мас.: **прагматогнозия** [прагмат(о)...+ а...+...гнозия] – олдин билган объектларни, нарсаларни танимаслик; **прагматизм** [прагмат(о)...+...изм] – билиш объектлари онгдан мустақил равишда мавжуд бўлмайди, балки амалий вазифаларни ҳал қилиш жараёнидаги билишга оид ҳаракатлар билан шаклланади, деб ҳисобловчи фалсафӣ таълимот бўлиб, у объектив ҳақиқатни билишни инкор этади; **прагматика** [юн. pragmatikos – ишбилармон, удабурон; тажрибали] – 1) семиотиканинг белги тизимлари ва улардан фойдаланувчилар ўртасидаги муносабатларни ўрганадиган соҳаси; 2) фойдаланувчининг белгилар тизимиға муносабатининг ўзи.

ПРЕ... [лот. prae – олдинда, олд томонда] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми; аввал, олдин, олдинда, олдиндан деган маъноларни билдирувчи олд қўшимча. Мас.: **преагонал, прегангрена, пресаркома, пресенил, пресуппозиция, презклампися; президент** [лот. praesidens (praesidentis) – олдинда ўтирувчи] – 1) республика бошқаруви шаклидаги қўпчилиқ мамлакатларда маълум муддатга сайлаб қўйиладиган давлат бошлиғи; 2) баъзи ташкилот, илмий муассаса ёки жамиятлар ижроия органининг маълум муддатга сайлаб қўйилган раиси, раҳбари; **президиум** [пре...+ лот. sidere – ўтирмоқ]

– 1) мажлис, кенгаш ва шу каби катта йиғилишларни коллегиял бошқариб бориш учун сайланган кишилар гуруҳи; ҳайъат. 2) баъзи давлат, сиёсий, ижтимоий, илмий ташкилот ёки муассасаларнинг сайлаб қўйиладиган раҳбарлик органи; **прелюдия** [пре...+ лот. *ludere* – ўйнамоқ, чалмоқ] – бирор мусикий асарга муқаддима ҳисобланадиган чолғу-мусикий пьеса; **пренатал** [пре...+ лот. *natalis* – туғилишга оид]: **пренатал давр** – туғиш бошланишидан олдинги давр; **препозиция** [пре...+ лот. *position* – вазият, ҳолат, мавқе] – гапда бир-бири билан ўзаро боғлиқ иккита сўздан бирининг бошқасига нисбатан ҳолати; **префикс** [пре...+...фикс] – сўз асоси (ўзаги) олдидан қўшиладиган аффикс; олд қўшимча.

ПРЕСБИ... [юн. *presbys* – қари] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қариликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пресбиопия** [пресби...+...опия] – қариганда кўз гавҳари эластиклигининг камайиб бориши ёки йўқолиши натижасида кўз аккомодациясининг сусайиши, яқиндаги нарсаларни кўра олмаслик; **пресбиестезия** [пресби...+ юн. *aisthesis* – сезги, ҳис-туйғу] – қариликда тери сезувчанлигининг пасайиши; **пресбиофрения** [пресби(о)...+ юн. *phren* – ақл, хотира] – ёши катта кишиларда учрайдиган касаллик, ақлипаستликнинг бир кўриниши.

ПРЕСС... [лот. *pressus* – босим, босиш < *pressere* – босмоқ, қисмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, босим, босиш, қисиш ҳамда матбуот маъноларини билдиради. Мас.: **пресс-атташе, пресс-бюро, пресс-конференция, пресс-релиз; прессорецепторы** [пресс(о)...+ рецептор] – қон томири деворидаги таъсирчан нерв тоналари; **пресс-папье** [фр. *presse-papiers* < *presser* – қисмоқ, босмоқ + *papier* – қоғоз] – босма қоғоз маҳкамланадиган канцелярия асбоби, босма; **пресс-қолип** [пресс...+ қолип] – керамика, металл, пластмасса, резина ва бошқа материалларни пресслаш йўли билан маълум шаклдаги ҳажмий буюмлар олишга мўлжалланган мослама.

ПРИМ... [лот. *prima, primus, primitivus* – биринчи, дастлабки] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, биринчи, дастлабки; ибтидоий каби маъноларни билдиради. Мас.: **прима, прима-балерина, примула; примадонна** [итал. *prima donna* – биринчи хоним < лот. *prima* – биринчи] – опера ёки опереттада бош (биринчи) партияларни ижро этувчи аёл хонанда; **приматлар** [лот. *primates* – биринчи ўринда турганлар, дастлабкилар] – юсак (олий) сутэмизувчилар туркуми; чаламаймунлар ва одамсимон маймунлар туркумчаларини ҳам қамраб олади; **приматология** [примат(лар) +...логия] – зоологиянинг приматларни ўрганувчи бўлими; **примитив** [лот. *primitivus* – энг биринчи; ибтидоий] – 1) санъат тараққиётининг илк даврида

яратилган асар; 2) илмга асосланмаган; замонавий талабларга жавоб бермайдиган; оддий, содда; колоқ; **примитивизм** [примитив + ...изм] – XIX аср охири – XX аср бошларида юзага келган, бадий воситаларни соддалаштиришга ва примитив (ибтидоий) шаклларга мурожаат қилишга асосланган авангард санъат оқими.

ПРО... I [лот., юн. про – олдинга, олдиндан] – ўзлашма ясама сўзларда олд қўшимча бўлиб, олд томонга, олға, илгари, олдиндан деган маъноларни билдиради. Мас.: **провизор, проект, прожектор, прокариотлар, промоторлар, протеза, профаза; прогнатизм** [про...+ юн. gnathos – жағ + ...изм] – одам калла суяги юз қисмининг кучли равишда олдинга туртиб чиқиши; **прогноз** [юн. prognosis – олдиндан кўриш, билиш; башорат < про...+ юн. gnosis – билим, билиш; таълимот] – бирор воқеа-ҳодиса (об-ҳаво, касаллик, хатти-ҳаракат)нинг келгуси ривожланиши ва оқибат-натijasи ҳақида махсус тадқиқотларга асосланган хулоса; башорат; **прогрессия** [про...+ лот. gressio – юриш, ҳаракат; ўсиш] – ҳар бири ўзидан олдинги сонга белгили сонни қўшиш ёки кўпайтириш натижасида ҳосил бўлган сонлар қатори; **проекция** [лот. projectus – олдинга туртиб чиққан, кўриниб турган < про...+ лот. jectare – ирғитмоқ, отмоқ] – 1) бирор нарсанинг текисликдаги, масалан, қоғоздаги акси, тасвири; 2) оптик асбоблар воситаси билан экранга туширилган тасвир; **пролог** [про...+ ...лог] – 1) театрда: спектакль бошланиши олдидан ижро этиладиган, томошабинларни спектаклни идрок қилишга тайёрловчи кўриниш, сахна; 2) адабий-бадий асарларда: асосий баёндан олдин келадиган воқеаларни тасвирловчи ёки уларни тушунтирувчи муқаддима қисми; **пропедевтика** [юн. propaideyo – олдиндан ўқитаман] – бирор фанга кириш, муқаддима; бирор фанга тайёрлаш курси.

ПРО... II [юн. про – учун, ўрнига] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўринбосар, ўрнига мажбуриятни бажарувчи маъноларини билдиради. Мас.: **проректор** [про...+ лот. rector – бошқарувчи, раҳбар] – олий ўқув юртларида ректорнинг маълум соҳа бўйича ўринбосари.

ПРОКТ(О)... [юн. proktos – тўғри ичак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тўғри ичакка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **проктейриз, проктодиния, проктопексия, проктоспазм, проктэктомия; проктит** [прокт(о)...+ ...ит] – тўғри ичак шиллиқ пардасининг яллиғланиши; **проктология** [прокто...+ ...логия] – тиббиётнинг тўғри (йўғон) ичак, анал канали ва оралик соҳа касалликларининг этиологияси, патогенези, диагностикаси ва даволаш усуллари ўрганувчи бўлими; **прокторрагия** [прокто...+ ...рагия] – тўғри ичакдан кўп микдорда қон аралаш йиринг ва шил-

лиқ ажралиши; **проктоскопия** [прокто...+...скопия] – тўғри ичакни проктоскоп билан текшириш, кўриш; **проктостеноз** [прокто...+ *юн. stenos* – торайиш] – тўғри ичакнинг торайиши ёки сиқилиши; **проктотомия** [прокто...+...томия] – туғма бекик орқа чиқарув тешигини кесиб, тўғри ичак йўлини очиш.

ПРОЛ(И)... [*лот. proles* – авлод, насл] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг авлод, наслга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пролетарий** [*лот. proletarius* – насл, авлод қолдирувчи] – 1) қадимги Римда ўз авлодидан бошқа ҳеч нарсаси йўқ, энг камбағал фуқаролар қатлами; 2) ишлаб чиқариш воситаларига эга бўлмаган ёлланма ишчи; **пролиферация** [проли...+ *лот. fero* – олиб бораман, ўтказаман +...ация] – организмда янги ҳужайралар ҳосил бўлиши ва кўпайиши натижасида тўқималарнинг ўсиб кетиши; **пролификация** [проли...+...фикация] – ўсимликларда: ўсишдан ва ривожланишдан тўхтаган бирорта аъзодан бошқа бир аъзонинг ривожланиши.

ПРОТ(О)..., **ПРОТЕРО...** [*лот. protos* – энг биринчи, *proteros* – иккитадан биринчиси; анча олдинги] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирламчи, асл, бошланғич, ибтидо ҳамда олий даража (мансаб) маъноларини англатади. Мас.: **протактиний**, **протандрия** // **протерандрия**, **протерозой**, **протодьякон**, **протопластлар**, **протопресвитер**, **проторенессанс**; **протанопия** [прот(о)...+ *ан...*+...опия] – туғма ҳолдаги қисман ранг ажрата олмаслик; бунда қизил рангни идрок қилиш йўқолади; **протерогиния** // **протогиния** [прото(протеро)...+ *юн. gune* – аёл; урғочи] – уруғчининг чангчига нисбатан эртароқ етилиши; **протограф** [прото...+...граф] – анча кейинги даврларга тегишли матнлар, нусха ва тахрирларга асос бўлган қўлёзма; **протозоа** [прото...+ *юн. zoa* – ҳаёт] – барча бир ҳужайрали энг содда организмлар учун қабул қилинган умумий ном; **протозоология** [прото...+ зоология] – зоологиянинг бир ҳужайрали содда ҳайвонлар типини ўрганувчи бўлими; **протонерей** [прото...+ *юн. hierous* – коҳин < *hieros* – муқаддас] – православ черковиди: катта (юқори мартабали) руҳоний; **протокол** [*фр. protocole* < *юн. protokollon* – биринчи варақ < прото...+ *юн. kollao* – елимлайман (ёзган одам номи ҳамда сана кўрсатилган ҳолда ўрама хатга елимлаб қўйилган)] – 1) баённома – мажлис, йиғилиш, суд жараёни ва шу кабилардаги барча ҳаракатларнинг ёзма баёнидан ва қабул қилинган қарорлардан иборат расмий ҳужжат; 2) мансабдор шахс томонидан тузилган, у амалга оширган хатти-ҳаракатлар ва аниқлаган фактлар тавсифидан иборат далолатнома; 3) халқаро конференция қабул қилган ва халқаро шартнома кучига эга бўлган қарор; **про-**

топлазма [прото...+...плазма] – жонивор ва ўсимликлар организми хужайраларидаги ҳаётий жараёнлар учун энг керакли модда; тирик хужайранинг цитоплазма ва ядродан ташкил топган таркибий қисми; **прототип** [прото...+...тип] – бадий образ яратишда муаллифга бош манба, намуна бўлган реал шахс.

ПСАММ(О)... [юн. psammos – кум] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кумга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **псаммитлар**, **псаммокарцинома**, **псаммома**; **псаммон** [псамм...+ юн. on – борлик, мавжудот] – қўл ва дарё қирғоқларидаги нам кумларда яшашга мослашган организмлар; **псаммотерапия** [псаммо...+...терапия] – даволаш усули; кумга кўмилиб даволаниш; **псаммофиллар** [псаммо...+...фил] – кумда, унинг қатламларида ва юзасида яшашга мослашган организмлар; **псаммофитлар** [псаммо...+...фит] – учма кумларда ўсадиган чўл ўсимликлари.

ПСЕВДО... [юн. pseudos – ёлғон, сохта] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, иккинчи қисмнинг сохта, ёлғон эканлигини англатади. Мас.: **псевдоангиома**, **псевдоанимия**, **псевдококаин**, **псевдомания**, **псевдомнезия**, **псевдосклероз**, **псевдоцирроз**; **псевдоартроз** [псевдо...+ артр(о)...+...оз] – сохта бўғим; синган суяклар тўғри битмай, улар бўғимлари орасига мушаклар ёки бошқа тўқималар кириб қолиши, суякларнинг бир-биридан ажралиб кетиши сабабли пайдо бўладиган бўғим; **псевдогевзия** [псевдо...+ ...гевзия] – сохта таъм сезиш; йўқ нарсалар мазасини ҳис қилиш; **псевдогидрофобия** [псевдо...+ гидро...+...фобия] – руҳий касалликларда: сувдан сохта қўрқиш; **псевдология** [псевдо...+...логия] – ўз шахсини яхши кўрсатиш мақсадида ёлғон, уйдирма ва ғайритабиий фикрларни сўзлашга мойиллик; **псевдоморфозлар** [псевдо...+ юн. morphosis – ҳосил бўлиш, шаклланиш] – таркиби ва ички тузилишига ташқи шакли мувофиқ бўлмаган минерал ҳосилалар; **псевдоним** [юн. pseudonymos – ёлғон, сохта ном эгаси < псевдо...+...оним] – ёзувчи, шоир, сиёсий арбоб томонидан ўз исми ўрнида қўлланадиган сохта, ўйлаб топилган ном, исм; тахаллус, лақаб; **псевдоплегия** [псевдо...+...плегия] – организмда нерв толалари бузилмай туриб, фалажлик белгиларининг кўриниши; сохта фалаж; **псевдоподиялар** [псевдо...+...под] – бир хужайрали организмлардаги ва кўп хужайрали организмларнинг эркин ҳаракатланувчи хужайраларидаги муваққат цитоплазматик ўсимталар (ҳаракатланиш ва озиқ моддаларни камраб олиш учун хизмат қилади); **псевдосмия** [псевд(о)...+...осмия] – ҳид билиш галлюцинацияси, йўқ нарсалар ҳидини сезиш.

ПСИЛ(О)... [юн. psilos – яланғоч, туксиз, силлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, яланғоч, силлик каби маъноларни

ифодалайди. Мас.: **псиломелан** [псило...+ юн. melas (melanos) – қора] – марганецнинг қора, баъзан қўнғир рангли мураккаб гидроксидларидан иборат минераллар гуруҳининг умумлашма номи; **псилофитлар** [псило...+...фит] – кирилиб, йўқолиб кетган ўтсимон ёки дарахтсимон ўсимликларнинг энг қадимги ва содда бўлими.

ПСИХ(О)... [юн. psyche – руҳ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг руҳиятга, онгга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **психиатр, психиатрия, психика, психогениялар, психопат, психопатия, психотроп, психофизиология; психастения** [псих(о)...) + юн. astheneia – кучсизлик, ожизлик, заифлик] – руҳий ожизлик: 1) неврознинг бир хили, бунда киши мияси таҳликали ўй-фикрлар билан банд бўлади; 2) киши феъл-атворидаги патологик ҳолат; психопатиянинг бир хили: ўз-ўзига ишонмаслик, ҳамма нарсадан шубҳаланиш, иккиланиш, ваҳимага тушиш билан ифодаланади; **психоанализ** [психо...+ анализ] – руҳий фаолиятни, руҳни таҳлил этиш; руҳий фаолиятнинг англаб бўлмайдиган томонларини таҳлил қилиш усули; **психозлар** [псих(о)...) + ...оз] – психик (руҳий) касалликлар – бош мия фаолиятининг бузилишидан келиб чиқадиган хасталиклар; уларнинг пайдо бўлишида ирсий омил (насл) асосий ўрин тутати; **психолингвистика** [психо...+ лингвистика] – нутқий ифодаларнинг пайдо бўлиши ҳамда нутқнинг тил тизими билан ўзаро муносабатда ўзлаштирилиши қонуниятларини ўрганувчи фан; **психология** [психо...+...логия] – 1) инсон руҳий (психик) фаолияти ва ҳайвонлар хатти-ҳаракатининг қонуниятлари, шакллари, ривожланиши ҳақидаги фан; 2) бирор фаолият турига боғлиқ бўлган руҳий (психик) жараёнлар мажмуи; 3) кишининг ички дунёси, кечинмалари, характер хусусиятлари, руҳий ҳолати; **психометрия** [психо...+...метрия] – руҳий жараёнларни махсус усуллар билан ўлчаш ва уларни математик нуқтаи назардан текшириш; **психопатология** [психо...+ патология] – психиатриянинг руҳий касалликлар, патологик жараёнлар ва ҳолатларнинг пайдо бўлиши, ривожланиш механизмлари, келиб чиқиш сабаблари, касалликнинг ўтиши қонуниятларини ўрганувчи ҳамда уларни таснифлаш ва даволаш усулларини ишлаб чиқувчи соҳаси; **психотерапия** [психо...+...терапия] – беморларни даволаш мақсадида улар учун қулай шарт-шароит яратиб, ширинсўзлик, хушмуомалалик билан улар онгига руҳий таъсир этиш.

ПСИХР(О)... [юн. psychros – совук] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, совуққа оид деган маънони билдиради. Мас.: **психрофиллар, психрофитлар, психрофоблар, психрофор; психрометр** [психро...+...метр] – ҳаво намлиги ва ҳароратини аниқлашда ишлатиладиган асбоб; **психротерапия** [психро...+...терапия] – касал-

ни совуқ таъсирида даволаш; **психрофобия** [психро...+...фобия] – совуқдан қўриқиш.

ПСОР... [юн. psora – қичима] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қичима касаллигига алоқадорлигини билдиради. Масалан: **псориаз** [псор...+...иаз] – келиб чиқиши номаълум сурункали тери касаллиги (пўстлокли темиратки); **псориазин** [псориаз +...ин] – таркибида дихлорэтилсульфид ва вазелин бўлган, псориазни даволашда қўлланадиган суртма; **псороптоз** [псоро...+...птоз] – ҳайвонлар (кўпинча қўй, қорамол, от, қуён)да псороптидалар (тери каналари) қўзғатадиган инвазион касаллик.

ПТЕР(О)... [юн. pteron – қанот] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қанотли ҳайвонларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **птеранодон** [птер...+ юн. anodontos – тишсиз] – катта бош ва тишсиз жағга эга бўлган, учиб юрувчи, улкан қазилма калтакесаклар гуруҳи; **птеродактиль** [птеро...+ юн. daktylos – бармоқ] – бўр даври бошларида яшаган, унча катта бўлмаган (15 – 20 см) учувчи калтакесаклар гуруҳчаси; **птерозаврлар** [птеро...+...завр] – юра ва бўр даврларида барча қитъаларда яшаган судралиб юрувчилар туркуми.

ПТИАЛ(О)... [юн. ptyalon – сўлак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сўлак ва сўлак безига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **птиализм** [питал(о)...+...изм] – сўлакнинг ортиқча ажралиши, сўлакнинг оқиши; **птиалин** [птиал...+...ин] – сўлак амилазаси – сўлак безлари ишлаб чиқарадиган ва мураккаб углеводларни оддий углеводларга парчалайдиган фермент; **птиалит** [птиа(л)...+...лит] – сўлак тошлари; **птиалореакция** [птиало...+ реакция] – сўлакда ўтказиладиган реакция; **птиалорея** [птиало...+...рея] – ҳаддан ташқари кўп сўлак ажралиши.

...ПТОЗ [юн. ptosis – тушиш, силжиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, бирор аъзонинг ўз ўрнидан силжиши, пастга тушиши маъноларини билдиради. Мас.: **блефароптоз**, **висцероптоз**, **гистероптоз**, **колоноптоз**, **проктоптоз**, **спланхноптоз**, **тиреоптоз**; **гастроптоз** [гастро...+...птоз] – меъда (ошқозон) бойламларининг бўшашиб кетиши натижасида унинг пастга тушиб қолиши; **гепатоптоз** [гепато...+...птоз] – жигарнинг ўз ўрнидан пастроқ тушиши; жигарнинг одатдан ташқари пастда жойлашуви ва ҳаракатчан бўлиб қолиши; **мастоптоз** [масто...+...птоз] – сут безининг ўз оғирлиги таъсирида шаклини йўқотиши, чўзилиши ва пастга тушиши; **нефроптоз** [нефро...+ ...птоз] – буйракларнинг ўз ўрнидан пастга тушиб қолиши; **онихоптоз** [онихо...+...птоз] – тирноқнинг тушиб кетиши; **проптоз** [про...+...птоз] – олдинга силжиш, қўзғалиш; **спленоптоз** [сплено...+ ...птоз] – қоражигар (талок)нинг ўз ўрнидан силжиб пастга тушиши.

ПУЛЬВЕР... [*лот. pulvis (pulveris)* – чанг, кукун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг чангга, кукунга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пультверизатор** [*фр. pulverisateur < лот. pulverisare* – чангитмоқ, чангитиб сепмоқ] – суюқ ёки кукун моддаларни пуркайдиган ёки чангитиб сепадиган асбоб; **пультверизация** [*фр. pulveriser < пультвер...+...изация*] – 1) суюқликларни пультверизатор билан пуркаш, чангитиб сепиш; 2) кўпинча кекирдак, томоқ ва бурун касалликларида суюқ дориларни махсус пуркагич асбоб ёрдамида юбориш.

ПУЛЬМО..., ПУЛЬМОНО... [*лот. pulmo (pulmonis)* – ўпка] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўпкага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пультмометрия** [пультмо...+...метрия] – ўпка ҳажмини ўлчаш; **пультмонология** [пультмоно...+...логия] – тиббиётнинг ўпка, бронхлар ва плевранинг тузилиши, иш фаолияти ҳамда касалликларини ўрганувчи, ушбу касалликлар профилактикаси ва даволаш усулларини ишлаб чиқувчи соҳаси; **пультмонэктомия** [пультмон(о)...+...эктомия] – ўпка тўкимасининг бир қисмини кесиб олиб ташлаш.

ПУНКТ... [*лот. punctum* – санчиш; нукта < *punctere* – санчмоқ, санчиб тешмоқ; нукта қўймоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг санчиш, уколга ҳамда нукта (тиниш белгиси)га алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пунктограмма** [пункто...+...грамма] – ёзма нутқда пунктуация қоидаларига мувофиқ ҳолда қўлланган тиниш белгиси; **пунктуация** [*нем. Punctuation < лот. punctere* – нукта қўймоқ +...ация] – 1) тиниш белгиларини қўллаш қоидалари тўплами; 2) матнда тиниш белгиларининг қўйилиши; **пункция** [*нем. Punktion < лот. punctio* – санчиб тешиш, укол] – даволаш ёки профилактика мақсадларида бирор тана бўшлигини, тўқималарни ковак игна билан тешиш.

ПУПИЛЛО... [*лот. pupilla, pupula* – кўз қорачиғи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кўз қорачиғи билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **пупиллография** [пупилло...+...графия] – кўз қорачиғининг катта-кичиклигини чизиб кўрсатиш; қорачиқ реакциясини ёзма текшириш усули; **пупиллометр** [пупилло...+...метр] – кўз қорачиғининг кенглигини ўлчайдиган асбоб; **пупиллоплегия** [пупилло...+...плегия] – кўз қорачиғининг ёруғлик таъсирида оғриши.

ПУР... [*лот. purus* – соф, тоза] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, соф, тоза, аниқ деган маъноларни англатади. Мас.: **пурген, пуринлар** (кимёда), **пуританлар; пуризм** [пур...+...изм] – 1) адабий тилни бошқа тиллардан олинган ўзлашмалар, нео-

логизмлардан, вульгаризмлардан тозалашга интилиш; 2) урф-одатларнинг софлиги ва жиддийлигига интилиш.

ПЬЕЗО... [юн. *piezo* – босаман, қисаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг босимга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **пьезокварц, пьезоэлектр; пьезография** [пьезо...+...графия] – жисмларда босим таъсирида юзага келадиган ўзгаришларни график шаклда текшириш усуллари; **пьезомагнетизм** [пьезо...+магнетизм] – антиферромагнетикларнинг ташқи босим таъсири остида магнитланганлиги; **пьезометр** [пьезо...+...метр] – 1) газ, суюқлик ва қаттиқ жисмларнинг атрофлама босим таъсири остидаги сиқилиш даражасини ўлчайдиган қурилма; 2) қаттиқ жисмларнинг чизиқли деформациясини ўлчайдиган қурилма; 3) терининг босимни сезиш даражасини ўлчайдиган асбоб.

Р

РАБД(О)... [юн. *rhabdos* – чивик, новда; тола] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг мушакка, мушак толаларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **рабдовируслар, рабдомиобластома; рабдомиома** [рабдо...+ ми(о)...+...ома] – қўндаланг-тарғил мушак толаларидан ўсиб чиқадиган хавфсиз ўсма; **рабдомиосаркома** [рабдо...+ мио...+ сарк(о)...+...ома] – хавфли рабдомиома.

РАДИ(О)... [лот. *radius* – нур] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг нурга, нурланишга, нур тарқатишга, радиацияга, радиога алоқадорлигини билдиради. Мас.: **радиоактивлик, радиоалоқа, радиобиология, радиография, радиодиапазон, радиозонд, радиокимё, радиокомпас, радиола, радиолокация, радиомарказ, радиометрия, радионавигация, радиопеленг, радиосигнал, радиотелеграф, радиотелефон, радиотехника, радиотоксикология, радиотўлқинлар, радиоузаткич, радиофизика, радиоэшиттириш, радиус; радиатор** [лот. *radiare* – нур чиқармоқ, таркатмоқ + лот. *tor* – от ясовчи қўшимча] – 1) ички ёниш двигателидаги совитувчи суюқлик ёки совитувчи мой ҳаракатини пасайтирувчи асбоб; 2) катта биноларда ишлатиладиган иситиш асбоби; 3) иш пайтида қизиқ кетадиган радиотехник элементларни совитувчи қурилма; **радиация** [лот. *radiatio* – нурланиш] – ядровий ўзгаришлар оқибатида вужудга келадиган электромагнит ва корпускуляр нурланишлар; **радий** [лот. *radium* < *radius* – нур] – Менделеев даврий системасининг II гуруҳига мансуб радиоактив кимёвий элемент; соф радий – ҳавода тез оксидланадиган кумушдек оқ металл; **радио** [лот. *radio* – нурла-

наман, нур таркатаман] – 1) ахборотларни электромагнит тўлқинлар ёрдамида узоқ масофадан симли ёки симсиз узатиш ва қабул қилиш усули; 2) симсиз узатиш усулига асосланиб физик ҳодисаларни ўрганиш ва бу усулдан турли соҳаларда турли мақсадлар учун фойдаланиш; 3) радиотўлқинларни қабул қилувчи, симга уланган аппарат; **радиоаппаратура** [радио...+ аппаратура] – грампластинка, магнит тасмаси, оптик диск, дискета кабиларга ёзилган ёки антенна ёрдамида қабул қилиб олинган электрсигналларни қайта ўзгартирувчи қурилмалар; **радиограмма** [радио...+...грамма] – радио орқали юборилган хабар ёки маълумот; **радиолиз** [радио...+...лиз] – моддаларнинг ионловчи нурланиш таъсири остида кимёвий ёки физик-кимёвий ўзгариши; **радиолог** [радио...+...лог] – 1) радиоактив ҳодисалар бўйича мутахассис; 2) радиоактив моддалар билан даволаш бўйича мутахассис врач; **радиология** [радио...+...логия] – тиббиётнинг касалликларни аниқлаш ва даволаш учун ионловчи нурланишдан фойдаланишни, нурланишларнинг организмга таъсири ҳамда нурланишдан ҳимоялаш муаммоларини ўрганадиган соҳаси; **радиолокатор** [радио...+ локатор] – радиолокацион станция, радар; муайян масофадаги объектлар (самолёт, кема кабилар)нинг турган жойини ҳар қандай кўриниш шароитларида аниқлай оладиган қурилма; **радиоспорт** [радио...+ спорт] – қисқа ва ультрақисқа тўлқинлар диапазонида ҳаваскорлик радиолокасини ўрнатиш бўйича мусобақалар; **радиостудия** [радио...+ студия] – радиоэшиттиришлар олиб бориладиган, микрофонлар ва товушютикч материаллар билан жиҳозланган бино; **радиотелескоп** [радио...+ телескоп] – осмон жисмларининг радионурланишини қайд этиб боровчи қурилма; **радиотерапия** [радио...+...терапия] – касалликларни радиоактив моддаларнинг ионловчи нурланиши ёрдамида даволаш; **радиофобия** [радио...+...фобия] – радиациядан, нурланишдан ёки шунга алоқадор ҳодисалардан кўркиш; **радиоэлектроника** [радио...+ электроника] – фан ва техниканинг ахборотларни электромагнит тебранишлар ва тўлқинлар тарзида узатиш ва ўзгартириш билан боғлиқ соҳалари мажмуи.

РАДИК... [лот. radix – илдиз] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, илдиз, асос, туб маъноларини билдиради. Мас.: **радикализм, радикалотомия, радикула, радикуляр; радикал** [лот. radical – илдизга тегишли; туб, асосли] – 1) туб ва қатъий ўзгаришлар тарафдори; радикализм тарафдори ёки радикал партия аъзоси; 2) илдиз чиқариш амалининг белгиси – $\sqrt{\quad}$ ва шу амалнинг натижаси; 3) молекулада бир кимёвий бирикмадан иккинчи кимёвий бирикмага ўзгармасдан ўтадиган атомлар гуруҳи; **радикулит** [лот. radicula – орқа миянинг нерв илдизчаси +...ит] – орқа мия нерв илдизчаларининг яллиғла-

ниши; **радикулоневрит** [радикул(о)...+ неврит] – орқа мия нервлари ва улар илдизчаларининг бир пайтда яллиғланиши.

РАМ... [лот. ramus – шох, бутқоқ, новда; тола; ramiculus – шохча] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шохча, шохчага ўхшаш; тола деган маъноларни билдиради. Мас.: **рамисэктомия, рамитис; рамикотомия** [рами(ко)...+...томия] – симпатик нерв системасининг бириктирувчи оқ толаларини кесиш; **рамификация** [рами...+...фикация] – шохчаларга (тармоқларга) бўлиниш.

РАР... [лот. raritas – ноёб, камёб] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ноёб, камёб каби маъноларни билдиради. Мас.: **раритет** [нем. Rarität < лот. raritas] – камдан-кам учрайдиган, ноёб, қимматбаҳо нарса.

РАТИ... [лот. ratus – тасдиқланган, қонуний кучга эга] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тасдиқланган, юридик жиҳатдан ҳақиқий деган маъноларни билдиради. Мас.: **ратификация** [лот. ratificatio < ratus – ҳал қилинган, тасдиқланган +...фикация] – аҳдлашувчи давлатларнинг вакиллари тузган халқаро шартноманинг муайян давлатда юридик кучга эга бўлишини олий давлат ҳокимияти органлари томонидан тасдиқланиши.

РАХИ(О)... [юн. rhachis – умуртқа] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг умуртқага, умуртқа поғонасига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **рахиалгия, рахианестезия, рахи(о)-лиз, рахиометр, рахиомелит, рахиоплегия, рахиотомия; рахиграф** [рахи...+...граф] – елка ва умуртқа поғонасининг контурини ёзадиган асбоб; **рахит** [рахи...+...ит] – ёш болалар организмда минераллар алмашинуви бузилиши ва D витаминининг етишмаслиги натижасида содир бўладиган касаллик (оёқ қийшиқлиги ривожланади); **рахитермометрия** [рахи...+ термо...+...метрия] – орқа мия суюқлиги ҳароратини ўлчаш.

РАЦИ(О)... I [лот. ratio – ақл, ақл-идрок] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ақл-идрокка, ақлий меҳнатга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **рационал, рационализатор, рационалист; рационализация** [лот. rationalis – ақлли, оқилона +...изация] – фаолиятнинг бирор соҳасини такомиллаштириш, ишни янада яхшироқ ташкиллаштириш; **рационализм** [лот. rationalis – ақлли, оқилона +...изм] – ақлни билишнинг ва кишилар хулқ-атворининг асоси деб ҳисобловчи фалсафий йўналиш.

РАЦИ(О)... II [лот. ratio (rationis) – ўлчов, ҳисоб] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ҳисоб, ўлчов, ҳисоблаб чиқариш маъноларини билдиради. Мас.: **рацион** [нем. Ration < лот. ratio – ўлчов] – маълум муддатга мўлжалланган ва миқдори, таркиби белгиланган овқат ёки озуқа, ем.

РЕ... I [лот. realis – моддий; ҳақиқий < res – нарса, буюм; модда] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, моддий, ҳаққоний деган маъноларни билдиради. Мас.: **реализм** [лот. realis + ...изм] – 1) адабиёт ва санъатда воқеликни, ҳаётни бадий воситалар орқали ҳаққоний ва бутун тўлалиги билан акс эттиришга интилувчи оқим; 2) онгдан ташқаридаги мавжуд реаллик гўё идеал объектларнинг мавжудлигидан ёки субъект – билиш жараёни ёки тажрибага боғлиқ бўлмаган билиш объектидан иборатдир, деб ҳисобловчи фалсафий йўналиш; **ребус** [лот. rebus – барча нарсалар билан (тасвирланган) < res – нарса, буюм + bus – ҳамма] – топилиши керак бўлган сўз ёки ибора сурат, ҳарф ва баъзи шартли белгилар кўринишида ифода этиладиган жумбоқ.

РЕ... II [лот. re – яна, қайта, такрор] – ўзлашма ясама сўзлар таркибидаги олд қўшимча бўлиб: 1) муайян ҳаракат ёки воқеа-ҳодисанинг қайтарилишини, тикланишини, такрорланишини, янгидан бошланишини (*реконструкция, ревакцинация*); 2) қарама-қарши ҳаракатни, қарши, акс таъсирни (*реакция, регресс*) билдиради. Мас.: **реактив, реактивация, ревальвация, редукция, реинвестиция, репарация, репродуктив, ресинтез, реэкспорт; реабилитация** [лот. rehabilitatio – тиклаш, аслига қайтариш < re... + лот. habilitas – яроқлилиқ, лаёқатлилиқ] – 1) организмнинг издан чиққан функцияларини ҳамда беморлар ва ногиронлар меҳнат қобилиятини тез ва тўла-тўқис тиклашга қаратилган тиббий, педагогик ва ижтимоий чора-тадбирлар мажмуи; 2) ноҳақ жазоланган, қораланган шахснинг аввалги ҳуқуқлари, обрўси, кадр-кимматининг тикланиши, унинг тамоман оқланиши; **реампутация** [re... + лот. amputatio – кесиш, қирқиш, кесиб (қирқиб) ташлаш] – ампутация бўлган ерда битмайдиган яралар пайдо бўлса ёки ўша ерларни протезлашга мослаш керак бўлса, қайтадан ампутация қилиш; **реанимация** [re... + лот. animatio – жонлантириш, тирилтириш] – клиник ўлим ҳолатидаги кишиларни тирилтириш, шунингдек, ҳаётий муҳим аъзоларнинг турли сабаблар билан бузилган ёки тўсатдан йўқолган функцияларини қайта тиклаш бўйича чора-тадбирлар мажмуи; **регенерация** [лот. regeneratio – қайта тиклаш, янгилаш < re... + лот. generatio – туғилиш, келиб чиқиш] – организмнинг ҳаёт давомида йўқотган ёки шикастланган тўқима ва аъзоларини тиклаш хусусияти, шунингдек, унинг айрим қисмларидан бир бутун организмнинг қайта тикланиши; **реимплантация** [re... + лот. im (in) – ичига, ичида + plantatio – экиш; ўтқазиш] – ҳайвон ёки ўсимлик танасида тўқима ёки аъзоларни бир жойдан иккинчи жойга кўчириб ўтқазиш ва уларнинг янги жойда яшаб кетиши; **реимпорт** [re... + ингл. import < лот. importare – олиб келмоқ, киритмоқ] – чет элга чиқариладиган, аммо у ерда қайта ишлов берил-

маган ва истеъмол қилинмаган товарларни қайтадан мамлакатнинг ўзига олиб келиш; **реинверсия** [ре...+ лот. *inversio* – айланиш, орқага ўгирилиш] – ағдарилиб, тескари бўлиб қолган аъзоларни, хусусан, бачадонни ўзининг асли ҳолатига, асли жойига келтириш; **реинфекция** [ре...+ лот. *infectio* – сингдириш, юктириш] – бир одамга бир хил юкумли касалликнинг даволаниш даврида қайта юқиши; **рекомбинация** [ре...+ лот. *combinatio* – бирикиш, бириктириш] – 1) биологияда: тирик организмларда генетик материалнинг наслда қайта тақсимланиши; 2) кимёда: бетартиб ҳаракат натижасида ҳар хил ишорали ионларнинг ўзаро учрашиб, нейтрал молекулалар (атомлар)ни ҳосил қилиш жараёни; **ремилитаризация** [ре...+ лот. *militaris* – ҳарбий +...изация] – қайтадан қуроллантириш, қуролсизлантирилган томоннинг, мамлакатнинг армиясини, ҳарбий саноат ва истеҳкомларини қайтадан тиклаш; **резмиграция** [ре...+ лот. *emigratio* – кўчиш, кўчиб кетиш, кўчириш] – эмигрантларни, чет мамлакатга кўчиб кетган кишиларни ўз ватанига қайтариш; репатриация.

РЕГ... [лот. *regula* – меъёр, мезон; қоида < *regulare* – йўналтирмак, тартибга солмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бошқариш, тартибга солиш (келтириш)га оид деган маъноларни билдиради. Мас.: **регламент** [фр. *reglement* – бошқариш < лот. *regula* – қоида] – 1) давлат органи, муассаса, ташкилот кабиларнинг иш тартибини белгиловчи қоидалар мажмуи; 2) мажлис, кенгаш, анжуман, сессия ва шу кабиларни ўтказиш тартиби; **регулятор** [лот. *regulare* – тартибга солмоқ] – машина, механизмларнинг бир текис ишлашини, юришини таъминлаб турадиган ёки ҳарорат, босим, тезлик кабиларни бирдай сақлайдиган асбоб, мослама.

РЕКТ(О)... [лот. *rectus* – тўғри, тик; оддий] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тўғри, оддий; тўғри ичак каби маъноларни билдиради. Мас.: **ректификат, ректостеноз, ректостомия, ректотомия, ректоцеле; ректалгия** [рект...+...алгия] – тўғри ичакнинг пастки қисми невралгияси; **ректит** [рект...+...ит] – тўғри ичакнинг яллиғланиши; **ректификация** [лот. *rectificatio* – тўғрилаш < ректи...+...фикация] – суяқ аралашмалар компонентларини ректификацион колонналарда ҳайдаш (буғга айлантириш) усулида ажратиш; **ректолог** [ректо...+...лог] – тўғри ичак касалликларини даволашга ихтисослашган врач; **ректоскопия** [ректо...+...скопия] – оптик асбоб – ректоскоп билан тўғри ичакнинг ички юзаси ва бўшлиғини текшириб кўриш.

РЕН(О)... [лот. *ren, genes* – буйрак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг буйракка, буйрак касалликларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **ренал** (буйракка оид), **реновазография; ренин** [рен...+...ин] – буйрак ишемиясида ёки қон босими

камайганда ажраладиган протеолитик фермент; **ренография** [рено...+...графия] – радиографик усул ёрдамида буйракларни текшириш; **ренопатия** [рено...+...патия] – буйракларнинг турли хил касалликларини англатувчи умумий термин.

РЕНТГЕН(О)... [нем. Röntgen – немис физиги Вильгельм Рентген номидан] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг рентген нурлари, улар ёрдамида турли касалликларни аниқлаш ва даволаш билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **рентгенанатомия, рентгенодиагностика, рентгенология, рентгенометр, рентгенометрия, рентгеноспектроскопия, рентгенотерапевт, рентгенотехника; рентгенограмма** [рентгено...+...грамма] – ички аъзоларнинг рентген нурлари ёрдамида олинган сурати; **рентгенография** [рентгено...+...графия] – текширилаётган объектнинг барқарор негатив тасвирини рентген нури ёрдамида махсус плёнка ёки пластинкага туширишдан иборат рентгенологик текшириш усули; **рентгенолог** [рентгено...+...лог] – рентген асбоблари ёрдамида касалликларни аниқловчи ва даволовчи врач; **рентгеноскопия** [рентгено...+...скопия] – ички аъзоларни қоронгилаштирилган хонада экранда кўриб туриб текшириш – асосий рентгенологик текшириш усулларида бири; **рентгенотерапия** [рентгено...+...терапия] – рентген нурлари ёрдамида бир қатор касалликларни (хавфли ўсмаларни, қон ишлаб чиқарувчи аъзолар касалликларини) даволаш; **рентгеноэпиляция** [рентгено...+ эпипляция] – айрим тери касалликларида рентген нурлари таъсир эттириб сочни тушириш.

РЕО... [юн. rheos – оқиш, оқим] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг оқимга, оқишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **реобионтлар, реовирус, реография, реотропизм, реохорд; реобаз** [рео...+ юн. basis – асос] – анча узоқ таъсир кўрсатиш билан тирик тўқималарда қўзғалиш ҳосил қила оладиган энг паст доимий электр токи кучи; **реокардиография** [рео...+ кардио...+...графия] – қон айланишига оид функцияларни текшириш усули; **реология** [рео...+...логия] – физиканинг моддалар оқувчанлиги ва деформацияланиши билан боғлиқ жараёнларни ўрганувчи соҳаси; **реометр** [рео...+...метр] – газ сарфини ўлчаш учун мўлжалланган асбоб; **реостат** [рео...+...стат] – электр занжиридаги ток ёки кучланишни ростлаб турадиган асбоб, қурилма; **реофиллар** [рео...+...фил] – оқар сувларда ва денгизнинг сув қўтарилиб қайтадиган саёз ва доимий оқим таъсирида бўлган қисмида яшашга мослашган организмлар.

РЕПТ... [лот. reptilis – судралувчи] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, судралувчи, судралиб юрувчи маъноларини билдиради. Мас.: **рептилиялар** [лот. reptile – судралиб юрувчилар]

– судралиб, ўрмалаб юрувчи умуртқали ҳайвонлар синфи: хамелеон, илон, калтакесак, тошбақа, тимсоҳ кабиларни ўз ичига олади.

РЕТИ(Н)..., **РЕТИКУЛ(О)...** [лот. retina – тўрпарда; reticulum – кичкина тўр, тўрсават, панжара; кўз] – ўзлашма ясама, қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тўрга, кўз тўрпардасига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **ретикулосаркома**, **ретикулоцит**, **ретинобластома**, **ретинол**, **ретинопилит**; **ретикулома** [ретикул(о)...+...ома] – ретикула ҳужайраларидан пайдо бўлган ўсма; **ретикуляр** [лот. reticularis – кўз тўрпардасига оид] – тўрга ўхшаш, тўр-тўр, тўрсимон (масалан, *ретикуляр тўқима*); **ретинит** [ретин...+...ит] – кўз тўрпардаси (ретино)нинг яллиғланиши; **ретиноз** [ретин...+...оз] – кўз тўрпардасида нормал модда алмашинувининг бузилиши; **ретинопатия** [ретино...+...патия] – кўз тўрпардасининг яллиғланишсиз кечадиган касалликлари; **ретиноскопия** [ретино...+...скопия] – рентгеноскоп ёрдамида кўз тўрпардасини текшириш; **ретинофот** [ретино...+...фот (фото...)] – кўз тўрпардасининг суратини олиш учун ишлатиладиган асбоб.

РЕТРО... [лот. retro – орқага, орқада] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ниманингдир орқасида, орқасига, орқа томонга каби маъноларни билдиради. Мас.: **ретроверсия**, **ретродевиация**, **ретроморфоз**, **ретроперитонит**, **ретроплазия**, **ретропозиция**; **ретрогения** [ретро...+...гения] – ривожланиш нуқсони; пастки жағ суягининг (пастки тиш қаторининг) одатдаги жойидан орқага силжиган ҳолати; **ретрогнатия** [ретро...+ юн. gnathos – жағ, тишлар қатори] – юқори жағнинг одатдаги туришидан, пешона фронтал кесимидан орқага сурилганлиги; **ретроград** [лот. retrogrades – орқага юрувчи] – дунёқараши қолоқ бўлган, тараккиёт (прогресс)га душман бўлган киши; **ретроспекция** [ретро...+ лот. spectare – қарамоқ] – ўтмишга назар, мурожаат, ўтмишда бўлиб ўтган воқеа-ҳодисаларни таҳлил қилиш, назардан ўтказиш; **ретрофарингит** [ретро...+ фаринг(о)...+...ит] – томоқ шиллиқ пардаси девори орқа қисмининг яллиғланиши; **ретрофлексия** [ретро...+ лот. flexio – эгилиш, букилиш] – бирор аъзо ёки унинг қисмининг орқага эгилиши, масалан, бачадон юқори қисмининг орқага аномал эгилиши.

РЕФРАКТ... [лот. refractus – синган, эгилган, қийшайган] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бир муҳитдан иккинчи муҳитга ўтишда ёруғлик йўналишининг ўзгаришини билдиради. Мас.: **рефрактометрия**, **рефрактор**, **рефрактура**; **рефрактометр** [рефракто...+...метр] – нур синиши кўрсаткичини ўлчайдиган асбоб; **рефрактоскоп** [рефракто...+...скоп] – кўзнинг нур синдириш қучини текширувчи асбоб; **рефракция** [лот. refractio – эгилиш, букилиш; ўз-

гариш] – 1) ёруғлик, товуш ёки электромагнит тўлқинлари тарқалиш йўналишининг муҳит хилма-хиллиги туфайли ўзгариш (эгилиш, қийшайиш) ҳодисаси; 2) кўз гавҳарининг доимо ўз танасини ўзгартириб, кўзнинг кўриш қобилиятини атроф-муҳитга мослаб туриши.

...РЕЯ [юн. rheo – оқаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, бирор аъзо ёки унинг қисмидан суюқлик ажралиб чиқишини (оқишини) билдиради. Мас.: **гематорея, гонорея, гонобленнорея, ларингорея, сперматорея, урорея; бленнорея** [бленно...+...рея] – кўз шиллиқ пардасининг ўткир йирингли яллиғланиши бўлиб, унда қовоқ, кўз шиллиқ пардаси шишади, териси қизаради, кўздан йиринг оқади; **галакторея** [галакто...+...рея] – ҳомиладорликка боғлиқ бўлмаган ҳолда сут безидан ўз-ўзидан сут ажралиб туриши ва ҳайз кўрмасликдан иборат патологик ҳолат; **лимфорея** [лимфо...+...рея] – лимфа томирларининг шикастланиши оқибатида тана юзаси ёки бўшлиғига лимфа суюқлигининг оқиши; **оторея** [ото...+...рея] – қулоқдан йиринг оқиши; **пиорея** [пио...+...рея] – йиринг чиқиши; оқиши; **ринорея** [рино...+...рея] – тумов натижасида бурундан назла (суюқлик) келиши.

РИГ... [лот. rigere – мустаҳкам, қаттиқ бўлмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қаттиқлашиш, қотиб қолиш, қатъийлик маъноларини билдиради. Мас.: **ригоризм** [фр. rigorisme < лот. rigor – қатъийлик +...изм] – муайян тамойил қоидаларига, айниқса, ахлоқ масалаларига қатъий, оғишмай амал қилиш; **ригидлик** [лот. rigidus – қаттиқ (қатъий)] – 1) мушаклар тонусининг кучайиб кетиши натижасида баъзи аъзолар (қўл-оёқ) ёки гавда қисмларининг (таёқдек) қотиб қолиши; 2) психик (руҳий) жараёнларнинг, фикрлашнинг ўзгарувчан муҳит талабларига мос равишда йўналиш, қўзғалиш ва мосланиш қобилиятининг пастлиги, сустлиги.

РИЗ(О)... [юн. rhiza – илдиз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг илдиз, асос, негиз маъноларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **ризом, ризоменингомиелит; ризоидлар** [риз(о)...+...оид] – моғор замбуруғларида бўладиган соч (тола) симон ўсимталар бўлиб, илдиз вазифасини бажаради; **ризосфера** [ризо...+...сфера] – ўсимлик илдизларига бевосита тегиб турадиган ва микроорганизмларга бой тупроқ қатлами; **ризотомия** [ризо...+...томия] – орқа мия канали ичидаги орқа мия нервлари илдизчасини кесиш.

РИН(О)... [юн. rhinos – бурун] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг бурунга ва бурун касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **ринобленнорея, риновирус, риноларингит, ринометр, ринонекрот, ринорея, риностенот, ринофарингит; ринит** [рин...+...ит] – бурун бўшлиғи шиллиқ парда-

сининг яллиғланиши; **ринолит** [рино...+...лит] – бурун тоши; бурун бўшлиғига бирор ёт жисм тушгандан сўнг унинг атрофида оҳак тузлари йиғилишидан ҳосил бўлган тош; **ринология** [рино...+...логия] – тиббиётнинг бурун ва бурун бўшлиғининг тузилиши, касалликлари, уларнинг олдини олиш ва даволаш масалаларини ўрганадиган бўлими; **риномикоз** [рино...+...микоз] – бурун бўшлиғи шиллиқ пардасининг замбуруғли (замбуруғлар кўзгатадиган) касалликларининг умумий номи; **ринопластика** [рино...+...пластика] – жарроҳлик йўли билан бурун шаклини тузатиш ёки уни янгидан яшаш (пучук бурунни тўғрилаш); **риноррагия** [рино...+...ррагия] – бурун қонаши, бурундан қон келиши; **риноскоп** [рино...+...скоп] – пешонага тақиладиган ва бурун бўшлиғини кўрсатадиган кўзгули оптик асбоб; **риноскопия** [рино...+...скопия] – бурун бўшлиғини риноскоп ва бурун кенгайтирувчи мослама ёрдамида текшириш усули; **ринофима** [рино...+ юн. *phyma* – шиш, ўсимта] – буруннинг устки қисмидаги теридан ўсиб ҳосил бўлган ўсмалар.

РОД(О)... [юн. *rhodon* – атиргул] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг гулга, атиргулга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **родаминлар**, **роданидлар**, **родий**, **родопсин**, **родоцит**; **рододендрон** [родо...+ юн. *dendron* – дарахт] – верескдошларга мансуб бута ёки кичикроқ дарахтлар туркуми; **родология** [родо...+...логия] – ботаниканинг раъногулдошлар оиласини ўрганувчи бўлими; **родонит** [родо(н)...+...ит] – занжирсимон силикатлар кенжа синфига мансуб минерал: кальций ва марганецнинг қизғиш, донатор ва зич масса кўринишидаги мураккаб силикати; **родохрозит** [родо...+ юн. *chrosis* – ранг + ...ит] – карбонатлар синфига мансуб, асосан, икки валентли марганец карбонатдан иборат қизғиш рангли минерал; **родофан** [родо...+ юн. *phan* – ёрқин] – кўз тўрпардаси қолбачаларидаги қизил пигмент.

РОТ... [лот. *rotare* – айлантормоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ғилдирак; айлана, айланиш, айлантириш деган маъноларни билдиради. Мас.: **ротаметр** [лот. *rotare* – айлантормоқ + ...метр] – 1) суюқлик ёки газ сарфи ўлчанадиган асбоб; 2) машина узели ва асбоблар деталлари ўлчамлари ўлчанадиган пневматик асбоб; 3) матбаада қолип пластиналарининг ғадир-будурлигини ўлчайдиган асбоб; **ротапринт** [лот. *roto* – айлантираман + ингл. *print* – босмоқ] – офсет босма усулида ишлайдиган, ихчам босма машина; **ротатор** [лот. *rotator* – айлантирувчи] – қўлёзма, чизма, расм ва бошқалардан нусха кўчирадиган, уларни кўпайтириб берадиган аппарат.

...ПРАГИЯ [юн. *rhagos* – оқиш, оқиб кетиш; йиртилган, ёрилган, тешилган] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирор аъзо ёки тўқимадан кучли ёки аномал равишда суюқлик чиқишини,

оқишини билдиради. Мас.: **ларингоррагия**, **одонторрагия**, **офтальморрагия**, **риноррагия**, **уретторрагия**, **уроррагия**, **энтероррагия**; **бленноррагия** [бленно...+...ррагия] – баъзи аъзолардан шиллиқ аралаш йиринг ажралиши; **геморрагия** [гемо...+...ррагия] – қон оқиши; қон томирларининг бутунлигига путур етганда (кесилганда, ёрилганда), ўтказувчанлиги бузилганда, қоннинг томир ташқарисига оқиб кетиши; **меноррагия** [мено...+...ррагия] – ҳайз қонининг кўп ва бир неча кун (беш кундан ортиқ) келиши; **метроррагия** [метро...+...ррагия] – ҳайз кўришдан ташқари вақтларда бачадондан бетартиб қон келиши; **оторрагия** [ото...+...ррагия] – битта ёки иккала қулоқдан қон оқиши; **плазморрагия** [плазмо...+...ррагия] – қоннинг суюқ қисми – плазманинг қон томирларидан ташқарига чиқиши; **прокторрагия** [прокто...+...ррагия] – тўғри ичакдан кўп миқдорда қон аралаш йиринг ва шиллиқ ажралиши; **стоматоррагия** [стомато...+...ррагия] – оғиз қонаши; оғиздан қон оқиши.

РУБ(Р)... [лот. *ruber* – қизил; *ruber* – қизиллик, қизил ранг] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қизил, қизил ранг (сиёҳ) маъноларини билдиради. Мас.: **рубеллит**, **рубероид**, **рубидий**, **рубин**; **рубрика** [лот. *rubrica* – қизил тупроқ; қонун сарлавҳаси] – 1) газета, журнал ва бошқа нашрларда бирор бўлимнинг сарлавҳаси (қадимда салавҳалар қизил сиёҳ билан ёзилган); 2) босма асарларда бўлим, графа; **рубеола** [рубе(р)...+...ола] – болаларнинг ўткир юқумли касаллиги; қизилча; **руброфития** [рубро...+...фит] – тери ва тирноқларнинг замбуруғли касаллиги; **руброфобия** [рубро...+...фобия] – қизил рангдан, қизил рангга бўялган нарса, буюм ва бошқалардан қўрқиб ваҳимага тушиш; эритрофобия.

РУД... [лот. *rudis* – дағал, ишлов берилмаган; ривожланмаган] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, дастлабки, ибтидо ҳолда қолган, ривожланмаган; дағал; хомаки маъноларини билдиради. Мас.: **рудиментар** (аъзо) [лот. *rudimentar* – ривожланмаган, йўқолаётган; қолдиқ] – 1) организмнинг эволюцион тараққиёти давомида ўз аҳамиятини йўқотган ва йўқотиб бораётган (аъзо); 2) куракоёқли хайвонларнинг орқа оёқлари қолдиғи; **рудимент** [лот. *rudimentum* – ибтидой, бошланғич асос; ривожланмаган муртак] – 1) организмнинг эволюцион тараққиёти жараёнида ўз аҳамиятини йўқотган тана аъзоси ёки шу аъзонинг қолдиғи; 2) йўқ бўлиб кетган нарса, ҳодисаларнинг сарқитлари, қолдиқлари.

РУПТ... [лот. *ruptus* – йиртилган, бузилган] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, йиртилиш, ёрилиш, узилиш каби маъноларни билдиради. Мас.: **рупура** [рупт...+...ура] – бирор аъзонинг ташқи муҳит таъсирида ёрилиб, йиртилиб шикастланиши.

САГИТ... [*лот. sagitta* – ўқ, найза] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўқ, найза; дудама пичоқча маъноларини ифодалайди. Мас.: **сагитта** [*лот. sagitta*] – ўлжани икки тутам қил-илмоқлари билан чангаллаб оладиган, денгизларда яшовчи йиртқич умуртқасиз жонзотлар; **сагиттал** [*лот. sagittalis*] – танани узунасига (бўйига) ўнг ва чап яримларга бўлувчи, юкоридан пастга ўрта чизиқ бўйлаб ўтувчи (текислик).

САКР... [*лот. sacrum* – илоҳий, муқаддас буюм; ибодат] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, диний, илоҳий, муқаддас маъноларини ифодалайди. Мас.: **сакрал, сакраментал; сакристия** [*лот. sacrum* – муқаддас, азиз жой] – католиклар ибодатхонасида: ризалар ва черков анжомлари сақланадиган жой; ризахона.

САЛЬПИНГ... [*юн. salpinx (salpingos)* – най, труба] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бачадон найчалари, Евстахий найчаси маъноларини англатади. Мас.: **сальпингит, сальпинголизис, сальпингоофорит, сальпинготомия, сальпингоцеле; сальпингография** [сальпинго...+...графия] – бачадон ичи инъекцияси ёрдамида контраст модда киритилиб, фаллопий найларининг биттаси ёки икkitасининг рентгенографиясини олиш.

САН... [*лот. sanus* – соғ, соғлом] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, соғлиқ, соғломлик маъноларини ифодалайди. Мас.: **санаторий, санитария; санация** [*лот. sanatio* – даволаш, соғломлаштириш] – 1) соғломлаштириш, санитария шароитларини яхшилаш; 2) оғиз бўшлиғи касалликларининг олдини олиш ва уларни даволаш чора-тадбирлари; 3) банк ва корхоналарнинг синишига йўл қўймасликка ёки уларнинг рақобатбардошлигини кучайтиришга қаратилган тадбирлар; **санитар** [*лот. sanitas* – соғломлик, саломатлик] – даволаш муассасаларида касалларга қаровчи, тозаликни сақловчи кичик тиббиёт ходими.

САНГВ... [*лот. sanguis* – қон] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, тез эмоцияга берилувчан, қони қайноқ (одам) маъносини билдиради. Мас.: **сангвиник** [сангв(и)...+ *рус. -ник* – шахс оти ясовчи қўшимча] – ўз мизожи билан бошқа одамлардан ажралиб турувчи, тез эмоцияга берилувчи шахс.

САНТИ... [*лот. centum* – юз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз билдирган асосий ўлчов бирлигидан 100 марта кичикликни билдиради. Мас.: **сантиграмм** [санти...+...грамм] – граммнинг юздан бир улушига тенг узунлик ўлчови бирлиги; **сантиметр** [санти...+...метр] – метрнинг юздан бир улушига тенг узунлик ўлчови бирлиги.

САПРО... [*юн. sapros* – чириган] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, чириш, ириш, бузилиш каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **сапрогенлар, сапропель, сапротрофлар, сапрофитлар; сапробионтлар** [сапро...+...бионт] – органик моддалар билан ифлосланган сувларда яшовчи ўсимлик ва ҳайвонлар; **сапропелитлар** [сапро...+ *юн. pelos* – балчиқ, лой +...ит] – сув ҳавзалари тубида тўпланиб қолган органик моддалар қолдиқларининг ўзгаришидан ҳосил бўлган маҳсулотлар; қазиб олинадиган кўмирлар гуруҳи; **сапрофаглар** [сапро...+...фаг] – организмларнинг (йиринглаган) қолдиқлари, бошқа ҳайвонларнинг ажралмалари билан озиқланадиган ҳайвон ва ўсимликлар.

САРК(О)... [*юн. sarx (sarkos)* – эт, гўшт] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг гўштга, юмшоқ тўқима ва мушак толаларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **саркоаденома, саркобласт, саркоидоз, саркоплазма, саркостоз, саркоцеле; сарколемма** [сарко...+ *юн. lemma* – пўст, пўстлок, қобиқ] – силлик ва кўндаланг-тарғил мушак толаларини, шунингдек, юракнинг мушак толаларини ўраб турувчи юпка қобиқ (парда); **сарколиз** [сарко...+...лиз] – кўндаланг-тарғил мушак толаларининг, юмшоқ тўқиманинг ферментлар таъсирида эриши; **саркология** [сарко...+...логия] – тиббиётнинг танадаги юмшоқ тўқималарни ўрганувчи бўлими; **саркома** [сарк(о)...+...ома] – асосан, бириктирувчи тўқимадан, баъзан суяк кўмигидан пайдо бўладиган хавфли ўсма; **саркофаг** [сарко...+...фаг] – тош, мрамар ёки ёғочдан ясаладиган улкан тобут ёки сағана.

САХАР... [*рус. сахар* < *юн. sakchar* – қанд, шакар < *санскритча sakchara* – қум] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қанд, шакар маъноларини билдиради. Мас.: **сахаридлар, сахариметр, сахаромикоз; сахариметрия** [сахар(и)...+...метрия] – махсус асбоб – сахариметрдан фойдаланиб, эритмадаги қанд миқдорини аниқлаш усули; **сахарин** [сахар...+...ин] – рангсиз, ширин таъмли кристалл модда; **сахароза** [сахар...+...оза] – шакарқамиш ёки лавлагги шакари (қанди); дисахаридлар гуруҳига мансуб углевод: қаттиқ, рангсиз кристалл модда.

СЕБ(О)... [*лот. sebum* – ёғ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ёғ маъносини англатади. Мас.: **себореид, себоррагия; себолит** [себо...+...лит] – ёғ безларида тош ҳосил бўлиши; **себорея** [себ(о)...+...рея] – теридаги ёғ безлари функциясининг бузилиши; кучли даражада ёғ ажралиши билан кечадиган тери касаллиги.

СЕЙСМО... [*юн. seismos* – ер силкиниши, қимирлаши; зилзила] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг ер қимирлашига, ерости силкинишларига алоқадорлигини кўрсатади.

Мас.: **сейсмостезия, сейсмобардошлик, сейсмоген, сейсмометрия, сейсмонастия, сейсмотектоника; сейсмограмма** [сейсмо...+...грамма] – зилзила ёки портлаш натижасида юзага келадиган ер тебранишлари ёки силкинишларининг махсус асбоб – сейсмограф ёрдамида қайд этилган график тасвири; **сейсмограф** [сейсмо...+...граф] – зилзила ёки портлаш пайтида вужудга келадиган ер тебранишлари ва силкинишлари (сейсмик сигналлар)ни қайд қилиш учун мўлжалланган асбоб; **сейсмология** [сейсмо...+...логия] – геофизиканинг зилзилалар, уларнинг содир бўлиш сабаблари ва оқибатларини ўрганадиган бўлими; **сейсмометрия** [сейсмо...+...метрия] – сейсмологиянинг зилзила пайтида грунт, бино ва иншоотларнинг тебранишларини ёзиб олувчи асбоблар ва усулларни яратиш билан шуғулланувчи бўлими; **сеймотерапия** [сейсмо...+...терапия] – касални механик тарзда тебрантириш (вибрация) билан даволаш.

СЕКВ... [лот. sequor – бориш, кетиш, эргашиш; sequestrum < sequestro – ташқарига (алоҳида) қўяман, ажратаман] – ўзлашма ясама сўзларнинг ўзак қисми бўлиб, ажралиш, ажралган нарса маъноларини билдиради. Мас.: **секвенция, секвестротомия, секвестрэктомия; секвестр** [лот. sequestrum] – 1) муайян мол-мулк ёки маблағдан фойдаланишга давлат органлари томонидан давлат манфаатлари учун қўлланадиган тақиқ ёки чеклов; 2) бирон-бир аъзонинг (қўпинча суякнинг) тирик қисмидан ажралиб чиққан ўлган қисми; **секвестрация** [лот. sequestrum +...ация] – ўлган тўқима билан тирик тўқима чегарасида реактив яллиғланиш рўй бериб, ўлган тўқиманинг тирик тўқимадан бутунлай узилиб чиқиши; секвестр ажралиб чиқиши.

СЕКС... I [лот. sexus – жинс] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ушбу сўзларнинг жинсга, жинсий алоқага оидлигини билдиради. Мас.: **сексапил, сексолог, сексопатолог, сексуал; сексология** [сексо...+...логия] – жинсий ҳаёт тўғрисидаги билимлар ва илмий тадқиқотлар соҳаси; инсон жинсий ҳаётининг тиббий-биологик, ижтимоий-тарихий ва психологик жиҳатларини қамраб олувчи турли хил тадқиқотлар мажмуидан иборат тиббий-биологик соҳа; **сексопатология** [сексо...+ патология] – тиббиётнинг инсон жинсий ҳаёти ва хатти-ҳаракати билан боғлиқ касалликларни, уларнинг келиб чиқишини ҳамда олдини олиш усулларини ўрганувчи, уларни аниқлаш ва даволаш билан шуғулланувчи соҳаси.

СЕКС... II [лот. sex – олти; sexta, sextus – олтинчи] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, олти, олтинчи маъноларини билдиради. Мас.: **секста, секстаккорд, секстант, секстина; секстет** [нем. Sextett < итал. sextetto < секст...+...етто < лот. sex – олти] – 1) олти ижрочи (созанда ёки хонанда)дан иборат ансамбль; 2) шундай (олти

кишилик) ансамбль ижросига мўлжалланган мусика асари; **семестр** [*фр. semester < лот. sex + mensis* – ой, вақт ўлчови] – яримйиллик; олти ойлик муддат.

СЕК(Т)... [*лот. seco, secare* – кесмоқ, бўлмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, кесиш, бўлиш, ажратиш маъноларини билдиради. Мас.: **секанс, секта; секатор** [*фр. secateur < лот. secare* – кесмоқ] – боғбонлар ишлатадиган қайчи; тоққайчи; **сектор** [*лот. sector* – кесувчи]: 1) **ясси сектор** – геометрияда эгри чизикли жисм майдонининг бир қисми бўлиб, у фигура ичидаги бир нуктадан чикувчи икки тўғри чизик ва улар ўртасидаги эгри чизик кесмаси билан чегараланган бўлади; 2) радиал чизиклар билан чегараланган жой, майдон; 3) муассаса ёки ташкилотнинг муайян ихтисослик йўналишидаги бир бўлаги; бўлим, бўлинма; **секция** [*лот. sectio* – кесма; кесиш, қирқиш] – 1) муайян муассаса ёки ташкилотнинг бир қисми, бўлинмаси; 2) бирор машина ёки техник қурилманинг кўплаб бир хил қисмларидан биттаси (масалан, иситиш батареясининг секцияси); 3) тураржойлар ёки саноат биноларининг тўлиқ режалаштирилган бир бўлаги; 4) савдо корхоналарининг бир турдаги товарлар сотишга мўлжалланган алоҳида бир бўлими; 5) тиббиётда мурдани (ўликни) ёриш.

СЕКУНД... [*лот. secundus* – иккинчи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, минутнинг олтмишдан бир қисмига тенг вақт ўлчови бирлигини билдиради. Мас.: **секундомер** [секундо...+...мер] – вақт оралиғини секундлар ва секунднинг улушларида, минутлар, соатларда аниқ ўлчайдиган асбоб.

СЕЛЕН(О)... [*юн. selene* – Ой < *selos* – нур, ёғду] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг Ойга, Ойнинг ўрганилишига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **селенит, селенография, селеноцентрик; селенодезия** [селено...+ *юн. daio* – бўламан] – астрономиянинг Ой шакли ва ўлчамларини ўрганадиган соҳаси; **селенология** [селено...+...логия] – планетология (сайёрашунослик)нинг Ой сирти тузилишини ва кимёвий-минералогик таркибини ўрганиш билан шуғулланадиган соҳаси.

СЕМА..., СЕМИО... [*юн. sema, semeion* – белги, маъно] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, белги, маъно, мазмун каби маъноларни англатади. Мас.: **сема, семема, семиография, семиология; семантика** [*юн. semantikos* – ифодаловчи, билдирувчи] – 1) айрим сўзлар ва сўз қисмларининг, сўз бирикмаларининг маъновий (мазмуний) томони; 2) тилшуносликнинг тил бирликлари, энг аввало, сўз маъносини ўрганадиган соҳаси; **семасиология** [*юн. semasia* – белги, ифода +...логия] – тилшуносликнинг тил бирликлари маъносини ва бу

маъноларнинг ўзгаришларини ўрганувчи бўлими; **семафор** [сема...+...фор] – 1) светофор; чорраҳаларда ва пиёдалар ўтиш йўлларида транспорт ва одамлар ҳаракатини автоматик ёки механик тарзда тартибга солувчи асбоб; 2) темир йўллардаги стационар сигнал қурилмаси; **семиотика** [юн. semeiotike – белгилар ҳақидаги фан < semeion – белги] – 1) тиббий диагностиканинг касалликларнинг белгиларини, уларнинг характерли қўшилмаларини ўрганувчи соҳаси; 2) ахборот узатиш усуллари, табиий ва сунъий тиллардаги белги ва белги тизимларининг хоссаларини, физикавий, кимёвий, диний, афсонавий (сеҳрли) ва бошқа рамзларни ўрганувчи фан.

СЕМИ... [лот. semi – ярим] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ярим, яримта маъноларини ифодалайди. Мас.: **семисидерация; семифлексия** [семи...+ лот. flexio – букилган] – қўл-оёқларнинг ярим букилган ҳолда туриши.

СЕМ(ИН)... [лот. semen (seminis) – уруғ, тухум; сперма; кўчат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг эркаклар уруғига, спермага алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **семинация** [лот. seminatio – уруғлантириш] – дилоқ (қин) ёки бачадонга уруғ киритиш; уруғлантириш; **семинома** [семин...+...ома] – уруғдоннинг етилмаган эпителий ҳужайраларидан ўсиб чиқадиган хавfli ўсма; **семинурия** [семин...+...урия] – уруғнинг сийдик билан ажралиши.

СЕНС... // СЕНТ... [лот. sensus – сезги, туйғу, ҳис; sentio – сезаман, ҳис қиламан] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сезги, ҳис-туйғу, идрок маъноларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **сенсбилизатор, сенситограмма, сенситометрия, сенсопатия, сенсор, сентиментализм; сенсация** [лот. sensatio – таассурот; сезиш, ҳис қилиш] – 1) бирон-бир воқеа, хабар билан кишиларда қўзғатилган кучли таассурот; 2) овоза, ҳаяжон, кучли қизиқишга сабаб бўлган ана шу воқеанинг, хабарнинг ўзи; **сенсбилизация** [лот. sensibilis – сезиларли, билинарли +...изация] – 1) ҳайвон организми ёки унинг айрим аъзоларининг бирон-бир (асосан, кимёвий) қўзғатувчилар таъсирига сезувчанлигининг ортиши; 2) табиий ёруғсезувчанликни орттириш мақсадида фотографик эмульсияларга махсус органик бўёқлар (сенсбилизаторлар) қўшиш; **сенсиметр** [сенси(и)...+...метр] – тананинг турли соҳаларидаги сезувчанлик даражасини ўлчайдиган асбоб; **сенситометр** [лот. sensitivus – сезгир +...метр] – фотоматериалларнинг ёруғсезгирлик ва бошқа кўрсаткичларини аниқлайдиган асбоб; **сенсопаралич** [сенси(о)...+ паралич] – сенсофалаж – танадаги сезувчи нервларнинг фалажланиши; **сенсуализм** [лот. sensualis – сезгига оид, сезиладиган, билиб бўладиган +...изм] – билиш назариясида: сезгиларни билишнинг асосий манбаи деб эътироф этувчи йўналиш.

СЕПТ... I [*лот. septem* – етти] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, 7 сонини билдиради. Мас.: **септаккорд, септима** (музыка терминлари); **септет** [*нем. Septett* < *итал. septetto* < септ...+...етто] – 1) етти ижрочи (созанда ёки хонанда)дан иборат ансамбль, гуруҳ; 2) етти ижрочи ёки етти хил музыка асбоби учун ёзилган муסיкий асар;

СЕПТ... II [*юн. septis* – чиринди, чирик; чириш; *septikos* – чиритувчи, иритувчи] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг чириш, ириш, айниш, йиринглашга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **септик, септикопиемия, септиметрит; сепсис** [*юн. sepsis* – чириш, ириш] – одам ва ҳайвонларда йиринг ҳосил қилувчи микробларнинг инфекция ўчоғидан қонга ўтиб, қоннинг заҳарланиши натижасида келиб чиқадиган оғир юқумли касаллик; **септицемия** [*юн. septikos* – чиритувчи, иритувчи +...емия] – сепсис турларидан бири; бунда турли қўзғатувчилар (микроблар) қонда кўпайиб, қонни эритроцитларни батамом ўлдирувчи, қон ва ажралмалар ҳосил қиладиган аъзоларни издан чиқарувчи заҳарлар билан тўлдиради.

СЕРВ... [*лот. servio, servire* – хизмат қилмоқ (кўрсатмоқ)] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи (ўзак) қисми бўлиб, хизмат қилиш (кўрсатиш), хизмат қилувчи, хизматкор маъноларини ифодалайди. Мас.: **сервант, сервил, сервитут, сержант; сервиз** [*фр. service* – хизмат кўрсатиш; ошхона асбоблари] – маълум миқдордаги кишиларга мўлжалланган, бир хил нафис безакли ошхона ёки чой (ичиш) идишларининг тўлиқ йиғиндиси (тўплами); **сервизизм** [*лот. servilis* – қулларга хос, қулларча +...изм] – малайлик, хизматкорлик; лаганбардорлик, тиз чўкиб сажда қилиш; **сервис** [*ингл. service* – хизмат кўрсатиш] – кундалик ҳаётнинг турли соҳаларида – магазинлар, меҳмонхоналар, ёнилғи қуйиш шохобчалари ва шу кабиларда сифатли хизмат кўрсатиш.

СЕР(О)... [*лот. serum* – зардоб] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг зардобга, қон зардобига, сероз пардага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **серальбумин, серолог, серопрогноз, серопротектика, серореакция, серотонин, серохром; серодиагностика** [сери...+ диагностика] – қон гуруҳини аниқлаш; иммун зардоблар ёрдамида юқумли касалликларни аниқлаш; **сероз** [сер(о)...+...оз] – зардобга оид, зардобли, қон зардобига ўхшаш ёки ундан ҳосил бўладиган (масалан, **сероз суюқлик, сероз парда**); **сероиммунитет** [сери...+ иммунитет] – иммун зардоб юбориш йўли билан ҳосил бўлган иммунитет; **серология** [сери...+...логия] – иммунологиянинг қон зардобини ҳосил қилиши ва иммун зардобидан фойдаланиш усуллари; **сероскопия** [сери...+...скопия] – қон зардобини

диагностик мақсадларда текшириш; **серотерапия** [сери...+...терапия] – юқумли касалликларни эмланган ҳайвонлар қонидан тайёрланган маҳсул зардоб билан даволаш.

СЕРПЕНТ... [лот. *serpens* – илон] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, илон, илонга оид, илонга ўхшаш каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **серпент, серпентина, серпентинит; серпантин** [фр. *serpentin* < серпент...+...ин] – 1) ранг-баранг қоғозлардан тайёрланган, бал, маскарад, карнавал иштирокчиларига ирғитиладиган, шунингдек, янги йил арчаларини безатишда ишлатиладиган узун энсиз лента; 2) тоғлардаги айланма илонизи йўл; **серпентарий** [серпент...+...арий] – заҳар олиш мақсадида заҳарли илонлар сақланадиган бино; илонхона; **серпентин** [ингл. *serpentine* < серпент...+...ин] – сувли магний силикатдан ташкил топган қат-қат силикатлар кичик синфига мансуб минерал.

СИАЛ(О)... [юн. *sialon* – сўлак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сўлак, сўлак беи деган маъноларни англатади. Мас.: **сиаладенотомия, сиалодохит, сиалолитотомия, сиалорея, сиалостаз, сиалоцеле; сиаладенит** [сиал...+ аден...+...ит] – сўлак безларининг яллиғланиши; **сиалаэрофагия** [сиал...+ аэро...+...фагия] – сўлак ва ҳаво (газ) ютиш; **сиалография** [сиало...+...графия] – сўлак безлари ва йўллариини контраст моддалар юбориб, рентген нурлари ёрдамида текшириш; **сиалодуктит** [сиало...+ дук(т)...+...ит] – сўлак йўлининг яллиғланиши; **сиалолит** [сиало...+...лит] – сўлак беи ёки унинг йўллари (найчалари)даги тош; **сиалома** [сиал(о)...+...ома] – сўлак безлари ўсмаси.

СИГН... [лот. *signum* – белги] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, белги маъносини ифодалайди. Мас.: **сигнал, сигнифика, сигнификат; сигнализация** [фр. *signalisation* – белгини масофага узатиш < лот. *signalis* – белги бўлиб хизмат қилувчи +...изация] – сигналлар системаси ҳамда сигнал берувчи асбоб ва мосламалар; **сигналограмма** [сигнал(о)...+...грамма] – сигналлар ёзилган ахборот узатиш-сақлаш воситаси (масалан, компакт-диск, магнит лента, дискета ва бошқалар); **сигнатура** [фр. *signature* – имзо, ёрлик < лот. *signare* – белгиламоқ, кўрсатмоқ] – 1) рецептнинг дорини қўллаш усули кўрсатилган қисми ва дорига қўшиб бериладиган врач рецептининг нухаси (ёрлик); 2) китобларда ҳар бир босма табоқнинг арабча рақамлар билан белгиланган тартиб рақами.

СИДЕР... I [юн. *sideros* – темир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, темирга, темирли бирикмаларга алоқадорликни билдиради. Мас.: **сидерация, сидеробласт, сидеролит, сидеропения, сидероцит; сидерит** [ингл. *siderite* < сидер...+...ит] – темир шпати –

кулранг-кўнғир рангли темир карбонатдан иборат минерал; **сидеродерма** [сидер(о)...+...дерма] – темир алмашинувининг бузилиши натижа-сида терининг бронза рангга кириши; **сидероз** [сидер...+...оз] – темир оксид чангларининг ўпкага таъсиридан келиб чиқадиган касб касалли-ги; **сидерофил** [сидер(о)...+...фил]: **сидерофил элементлар** – темир-ни ютиш (сингдириш)га мойил элементлар.

СИДЕР... П [лот. sidus (sideris) – юлдуз, осмон ёриткичи; юлдуз-лар туркуми] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг юлдузга, осмон ёриткичларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **сидерик ой** [сидер...+...ик – сифат ясовчи қўшимча] – Ойнинг ос-монда тўлиқ айланиб, яна тегишли юлдузларга қайтиб келгунича ўтган вақт оралиғи; **сидерик йил** – Ернинг Қуёш атрофида тўлиқ айланиш даври; **сидеростат** [сидер(о)...+...стат] – жойи ўзгариб турадиган ясси кўзгули ёрдамчи астрономик асбоб.

СИКК... [лот. siccus – қуруқ, қуриган] – ўзлашма ясама сўзнинг таркибий қисми бўлиб, қуриш; қуритилган, қоқ маъноларини билди-ради. Мас.: **сиккатив** [лот. siccativus – қуритадиган] – лок-бўёқларни тез қуритадиган модда.

СИЛИК... [лот. silex, silicis – чакмоқтош; кремний] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кремнийга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **силикатоз, силикон, силикотубер-кулёз, силицидлар, силицитлар; силикагель** [силик(а)...+ лот. gelu – совуқ, муз] – полисиликат кислота гелини (ивик чўкмасини) кизди-риб олинадиган микроговак жисм; **силикатлар** [силик...+...ат] – сили-кат кислотанинг тузлари; жинс ҳосил қилувчи энг муҳим минераллар; **силикозлар** [силик...+...оз] – нафас йўллари ва ўпкага кўмир чанги, қум-тупроқ, кварц чанглари тушиши (ютилиши) оқибатида келиб чиқа-диган касб касалликлари; **силикотермия** [силик(о)...+ юн. therme – ис-сиқлик] – кремнийнинг ёки кремнийга бой бўлган ферросилицийнинг қайтарувчи таъсири билан оксидлардан металллар ва қотишмалар олиш (бу жараёнда кўп микдорда иссиқлик ажралади); **силициум** [лот. Silicium] – кремнийнинг кимёвий формулаларни ўқиш пайтида айти-ладиган номи.

СИЛЛАБ... [юн. syllabe – бўғин] – ўзлашма ясама сўзларнинг тар-кибий қисми бўлиб, бўғинга алоқадорликни англатади. Мас.: **силла-бема** [силлаб...+...ема] – 1) силлабик ёзув белгиси; 2) маъно фарқлов-чи бирлик сифатида қўлланган бўғин; **силлабик** [юн. syllabikos – бўғинга оид]: **силлабик ёзув** – фонетик ёзувнинг бир тури бўлиб, бунда ундош ва унлилар изчиллиги бир белги билан ифодаланади; **силлабик шеър** – ҳар сатрда бўғинлар сони тенг бўлишига асослан-ган шеър тизими.

СИМ... қ. СИН...

СИМИЛ... [лот. *similis* – ўхшаш < *simulare* – ўхшатмоқ, тақлид қилмоқ; ўзини бирор ҳолатга солмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, ўхшатиш, тақлид қилиш, муғомбирлик каби маъноларни билдиради. Мас.: **симулянт; симуляция** [лот. *simulatio* – муғомбирлик] – ўзини ёлғондан бирор кўйга солиш, муғомбирлик қилиш (масалан, соғлом кишининг ўзини касал, бемор қилиб кўрсатиши).

СИН..., СИМ... [юн., лот. *syn* – бирга] – олд қўшимча; ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бирга, биргаликда маъноларини англатади. Мас.: **синалгия, синкинезия, синорхизм, синотия; симбионт, симпатия, симфония; сингармонизм** [син...+ юн. *harmonia* – оҳангдошлик, уйғунлик +...изм] – унлилар оҳангдошлиги; сўзнинг унлилар (баъзан ундошлар) таркиби бўйича бир хил шаклланиши; **синдактилия** [син...+ юн. *daktylos* – бармоқ] – эмбрионал ривожланиш нуқсони: қўл ёки оёқдаги бармоқларнинг (масалан, ўрта бармоқ билан кўрсаткич бармоқнинг) ўзаро тўлиқ ёки қисман қўшилиб (бирлашиб) ўсиши; **синостоз** [син...+ юн. *osteon* – суяк +...оз] – синартроз турларидан бири – суякларнинг суяк тўқимаси орқали ўзаро қўшилиб кетиши; **синхрония** [син...+ юн. *chronos* – вақт, давр] – 1) бир ёки бир неча ҳодиса ёки жараёнларнинг бир вақтда ва ўзаро мос равишда содир бўлиши; 2) тил ҳодисаларининг муайян бир тарихий тараққиёт босқичида мавжудлиги ва ўзаро боғланганлиги; **симбиоз** [юн. *symbiosis* – бирга яшаш < син...+...биоз] – ҳар хил турга мансуб икки организмнинг узок вақт биргаликда ҳаёт кечириши; **симпласт** [сим...+ юн. *plastos* – ясалган, ясама] – ҳайвон ва ўсимликларда ҳужайралари муайян шаклга эга бўлмаган тўқима тури.

СИН(О)... [лот. *Sina* – Хитой] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг Хитой – Чин мамлакатига, хитойликларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **синология; синантроплар** [син...+...антроп] – қазилма одамларнинг энг қадимги, питекантропга яқин тури; илк бор Хитойда, Пекин яқинидан топилганлиги сабабли шундай номланган; **синолог** [сино...+...лог] – хитойшунослик (синология) мутахассиси.

СКАТ(О)... [юн. *skor, skatos* – ахлат, нажас] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, нажас, ахлат, фекал модда маъноларини билдиради. Мас.: **скатакратия, скатемия, скатофагия; скатол** [скато...+...ол] – оқсиллар чириганда, уларнинг йўғон ичакда парчаланishiда тарқаладиган ёқимсиз (нажас) ҳидли органик бирикма; **скатология** [скато...+...логия] – 1) нажас, ахлатни текшириш, ўрга-

ниш; 2) нажасланиш, ични бўшатиш билан боғлиқ адабиёт ва латифалар ҳамда уларга қизиқиш; **скатоскопия** [скато...+...скопия] – нажас, ахлатни микроскопда текшириш, кўздан кечириш.

СКАФ..., ...СКАФ [юн. *skaphe* – қайиқ; тоғора] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, қайиққа ўхшашликни, қайиққа оидликни билдиради. Мас.: **скафандр** [фр. *scaphandre* < скаф...+ юн. *andros* – одам] – одамнинг чуқур сув остида, ўта баландликда, космосда ишлаши учун мўлжалланган герметик мослама (костюм); **скафокефалия** // **скафоцефалия** [скафо...+...кефалия] – шаклан қайиққа ўхшайдиган калла; **батискаф** [бати...+...скаф] – чуқур сувости тадқиқотлари учун мўлжалланган ўзиюар аппарат.

СКИА... [юн. *skia* – ўлик шарпаси, арвоҳ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шарпа, арвоҳ; соя, қўланка каби маъноларни билдиради. Мас.: **скиаграмма, скиаметрия, скиаскоп, скиатрон; скиаграфия** [скиа...+...графия] – айн. **рентгенография; скиаскопия** [скиа...+...скопия] – соя тушириш йўли билан кўз рефракциясини аниқлаш; бу жараён офтальмоскоп ёки скиаскоп ёрдамида бажарилади; **скиалогия** [скиа...+...логия] – рентгенологиянинг бир бўлими: рентген нурлари таъсирида экран ёки плёнкага одам аъзоларининг сояси туширилади ва ана шу сояларнинг ҳолати, шакли, ҳажми ва қайси касаллик учун тааллуқли эканлиги ўрганилади.

СКЛЕРО... [юн. *skleros* – каттик, берч] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг қотиш, каттиқлашиш, зичлашиш; кўзнинг оқи маънолари билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **склера, склераденит, склерокератит, склеромалация, склеропластика, склеростеноз, склерэктомия; склерит** [склер(а)...+...ит] – кўз оқи ва мугуз пардасининг яллиғланиши; **склеродермия** [склеро...+...дермия] – терининг бириктирувчи тўқималари ва ички аъзоларнинг тахтадек қотиб қолишдан иборат касаллик; **склероз** [склер(о)...+...оз] – турли сабабларга кўра тўқима, аъзоларда етилган бириктирувчи тўқиманинг ўсиб кетиши ва натижада аъзо, тўқиманинг қаттиқлашиб бурушиб қолиши; **склерома** [склер(о)...+...ома] – бадандаги бирор қисмнинг қаттиқлашиб, бездек бўлиб қолишдан иборат сурункали юкумли касаллик; **склерометр** [склеро...+...метр] – турли материалларнинг тирналиш ёки босилишга нисбатан чидамлиги бўйича қаттиқлигини аниқловчи асбоб; **склероскоп** [склеро...+...скоп] – металл ва бошқа материалларнинг қаттиқлигини ўлчаш учун мўлжалланган асбоб; **склеротом** [склеро...+...том] – кўз оқини кесиб қилинадиган операцияда (склеротомияда) ишлатиладиган жароҳлик асбоби.

...СКОП, ...СКОПИЯ [юн. *skoreo* – кўраман, қарайман, кузатаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, булардан **-скоп** терминэлементи ўзидан олдинги сўзга қўшилиб, кузатиш, визуал ўрганиш учун мўлжалланган асбоб, мослама, аппарат маъноларини англатади. Луғатларда ушбу терминэлемент билан ясалган 40 дан ортиқ асбоб номи берилган бўлиб, уларнинг ярмидан кўпроғи тиббиёт соҳасида қўлланадиган асбоблардир. Мас.: **гальваноскоп, гороскоп, дактилоскоп, диаскоп, краниоскоп, лапароскоп, овоскоп, отоскоп, перископ, ректоскоп, риноскоп, стетоскоп, фонендоскоп; бронхоскоп** [бронхо...+...скоп] – кекирдак ва бронхлар ички юзасини визуал текшириш учун мўлжалланган асбоб; **гастроскоп** [гастро...+...скоп] – ошқозон (меъда)га оғиз ва қизилўнғач орқали киритиладиган, оптик ва ёритиш системалари билан таъминланган, ошқозоннинг ички юзасини текширадиган найсимон асбоб; **дефектоскоп** [лот. *defectus* – нуқсон, камчилик +...скоп] – турли материаллар ёки буюмлардаги нуқсон (дефект)ларни аниқлаш, текшириш учун ишлатиладиган асбоб; **микроскоп** [микро...+...скоп] – оддий кўз билан кўриб бўлмайдиган нарсабуюмларни катталаштирилган ҳолда кўриб текширишга мўлжалланган оптик асбоб; **фильмоскоп** [фильм(о)...+...скоп] – диафильмлар кўриш учун мўлжалланган асбоб бўлиб, у кадрдаги тасвирни оқ экран ёки деворда акс эттиради; **энтероскоп** [энтеро...+...скоп] – ингичка ичак бўшлиғини текшириш учун ишлатиладиган оптик асбоб.

-скопия терминэлементи эса бирор нарсани, тана аъзосини кузатиш, визуал ўрганиш, кўриб текшириш усуллари номларини билдиради. Мас.: **бронхоскопия, гастроскопия, дефектоскопия, кератоскопия, офтальмоскопия, ректоскопия, скиаскопия, скотоскопия, соматоскопия, спектроскопия; дактилоскопия** [дактило...+...скопия] – криминалистиканинг жиноятчини аниқлаш, қайд этиш ва қидириш учун қўл бармоқлари учига тери излари тузилишини ўрганадиган бўлими; **краниоскопия** [крани(о)...+...скопия] – бош (калла) суягини визуал ўрганиш, текшириш; **лапароскопия** [лапаро...+...скопия] – қорин бўшлиғини эндоскоп билан текшириш; **торакоскопия** [торако...+...скопия] – плевра бўшлиғини ўрганиш мақсадида уни махсус оптик асбоб – торакоскоп билан кўриб текшириш; **эндоскопия** [эндо...+...скопия] – ковак, ичи бўш, найсимон аъзолар (меъда, тўғри ичак, қовуқ, бронхлар ва бошқалар)ни трубка, найга ўхшаш оптик асбоблар ёрдамида кўриб текшириш усули (қайси аъзо текширилишига қараб *бронхоскопия, гастроскопия, колоноскопия, цистоскопия* ва бошқа усуллар фарқланади).

СКОТ(О)... [юн. skotos – қоронғилик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қоронғи, қоронғилик маъноларини билдиради. Мас.: **скотодиния, скотометр, скотоскоп, скотоскопия; скотома** [скот(о)...+...ома] – кўзнинг кўрув майдонидаги чегараланган хира доғлар (нуксонлар); **скотометрия** [ското...+...метрия] – кўзнинг кўрув майдонидаги доғни аниқлаш усули; **скотопия** [скот(о)...+...опия] – кўзнинг қоронғиликка мослашиши; **скотофилия** [ското...+...филия] – қоронғиликни севиш, ёқтириш; **скотофобия** [ското...+...фобия] – қоронғи(лик)дан қўрқиш.

СОЛ... I [лот. solus – бир] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бир, ягона, ёлғиз маъноларини билдиради. Мас.: **соли-таризм, солитёр, соло-вексель; солипсизм** [сол(и)...+ лот. ipse – ўзи, ўзим +...изм] – 1) воқеликда фақат инсон ва унинг онги мавжуд, объектив дунё ва бошқа одамлар шу индивиднинг онгидагина мавжуддир, деб ҳисобловчи фалсафий назария; 2) этикада: ўта худбинлик, эгоцентризм маъносида ишлатилади; **солист** [сол...+...ист] – бирор асарнинг бир қисмини (партия, ария) ёки бутун асарни якка ижро этувчи (якка-хон) созанда ёки хонанда; **соло** [итал. solo – якка, ёлғиз < лот. solus] – 1) бир созанда ёки хонанда ижроси учун ёзилган мусиқий асар ёки унинг бир қисми; 2) мусиқий ёки вокал асарнинг, рақснинг бир киши томонидан ижро этилиши.

СОЛ... II [лот. sol – қуёш, қуёш нури] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қуёш, қуёшга доир маъноларини билдиради. Мас.: **соляризация; солярый** [лот. solarium – уйнинг жануб томонидаги ясси том < sol] – беморлар қуёш нурида тобланадиган, қуёш ваннасини қабул қиладиган, махсус жиҳозланган очиқ майдонча ёки бино; **соляриграф** [лот. solaris – қуёшли +...граф] – Қуёш радиациясини қайд қилиб борадиган асбоб.

СОМ(АТ)... [юн. soma (somatos) – тана, гавда] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, танага, гавдага оид маъносини англатади. Мас.: **соматогамия, соматомедин, соматоплевра, соматостатин, соматотип, соматотропин; соматодидимус** [сомато...+ юн. didymae – эгизаклар] – таналари бирлашиб кетган эгизаклар; **соматология** [сомато...+...логия] – одам морфологиясининг инсон танаси ўлчам ва шакллари ҳамда уларнинг ўзгаришларини ўрганувчи соҳаси; **соматометрия** [сомато...+...метрия] – соматологиянинг таркибий қисми – инсон танаси ва унинг қисмлари ўлчамлари (катталиги)ни ўлчаш; **соматоскопия** [сомато...+...скопия] – соматологиянинг таркибий қисми – одам гавдаси (қомати) типларини, гавда ва аъзолар мутаносиблигини тавсифлаш.

СОМН... [*лот. somnus* – уйқу] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, уйқу, мудраш маъноларини билдиради. Мас.: **сомнамбулизм** [*сомн...*+ *лот. ambulare* – юрмоқ, сайр қилмоқ +...изм] – уйқуда юриш; бунда бемор одатдаги ҳаракатларини уйқуда ғайри-ихтиёрий бажаради; **сомнилоқвия** [*сомни...*+ *лот. loquitare* – кўп гапирмоқ; сергап бўлмоқ] – уйқуда гапириш одати; **сомноленция** [*лот. somnolentia* < *сомно...*+ *лот. lentere* – секин ҳаракатланмоқ, бўшашмоқ] – уйқусираш, эсанкираш; онгнинг енгилгина ўзгариши.

СОН... [*лот. sonus* – товуш, овоз, садо] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, товуш, овоз, жаранг маъноларини билдиради. Мас.: **сонатина, сонометр, соноризм, сонорика, сонотопография; сонант** [*лот. sonantis* – овоз (товуш) чиқарувчи, жарангловчи] – сонор ундош; **соната** [*итал. sonata* – жаранг, жарангли овоз; ўйин, ижро < *лот. sonare* – янграмоқ, жарангламоқ] – бир ёки икки чолғу асбоби учун ёзилган, турли тезликдаги 3 – 4 қисмдан иборат мусика асари; **сонет** [*итал. sonetto* < *лот. sonus*] – ўзига хос қофияланган, иккита 4 сатрли, иккита 3 сатрли шеърлардан иборат 14 мисрали шеър; **сонор** [*лот. sonorus* – жаранглаган, жарангдор, овоздор]: **сонор ундош** – овознинг иштирокига ва ҳосил бўлиш усулига кўра алоҳида хусусиятларга эга бўлган ундошларнинг умумий номи.

СОРБ... [*лот. sorbeo* – ютаман] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ютувчи, ютмоқ маъноларини англатади. Мас.: **сорбат, сорбтив; сорбентлар** [*лот. sorbens (sorbentis)* – ютувчи] – газ, буғ ва эриган моддаларни ютиш учун қўлланадиган қаттиқ ёки суюқ моддалар; ютувчи модда *сорбент*, ютиладиган модда эса *сорбтив* ёки *сорбат* дейилади; **сорбция** [*лот. sorbtio* – ютиш, шимиш; ютилиш] – атроф-муҳитдаги моддалар, газ ёки эритманинг қаттиқ жисм ёки суюқлик томонидан ютилиши.

СОФ... [*юн. sophia* – донолик; *sophos* – доно, донишманд] – ўзлашма ясама сўзларнинг ўзак қисми бўлиб, донолик, донишмандлик; муғом-бирлик, айёрлик каби маъноларни билдиради. Мас.: **софист(лар), софизм** [*юн. sophisma* – айёрлик; ёлғон хулоса (чиқариш)] – расман тўғрига, ҳақиқатга ўхшаган бўлса-да, ёлғон далилларга асосланиб чиқарилган хулоса; **софистика** [*юн. sophistike* – мунозарани айёрлик билан олиб бориш; унинг йўналишини ўзгартириб юбориш маҳорати] – мантиқ қонунларини атайин бузиб, ёлғон далилларга асосланган ҳолда муҳокама, мунозара қилиш.

СОЦИ(О)... [*лот. societas* – жамият, *socialis* – ижтимоий] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, жамиятга, ижтимоий соҳаларга алоқадорлик маъносини англатади. Мас.: **соци-**

ал, социализм, социобиология, социолог, социосфера, социум; социолект [*ингл.* sociolect < соци(о)...+ (диа)лект] – маълум ижтимоий гуруҳ нутқининг ўзига хосликлари, муайян тилнинг характерли сўз қўлланиши, ифода усуллари ва услубияти билан ажралиб турадиган ижтимоий лаҳжаси; **социолингвистика** [соци(о)...+ лингвистика] – ижтимоий тилшунослик – тилнинг ижтимоий табиати, унинг ижтимоий вазифалари, ижтимоий омилларнинг тилга таъсир кўрсатиши ҳамда тилнинг жамият ҳаётида тутган ўрни билан боғлиқ қўплаб муаммоларни ўрганувчи илмий-назарий соҳа; **социология** [соци(о)...+ ...логия] – бир бутун тизим ҳисобланган жамият ҳақидаги ва айрим ижтимоий тартиботлар, жараёнлар, ижтимоий гуруҳлар, шахс ва жамият муносабатлари тўғрисидаги фан; **социометрия** [соци(о)...+ ...метрия] – ижтимоий психологиянинг кишилар ўртасидаги муносабатларни ўрганувчи бўлими.

СПАЗМ(О)..., **...СПАЗМ** [*юн.* spasma, spasmus – (томир, мушакларда) тортишиш, тиришиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг қўл-оёқ мушакларининг ёки ичи бўш, ковак аъзолар мушак деворининг тортишиб, вақтинча торайишига алоқадорлигини билдиради: I. Қўшма сўзларнинг биринчи қисми сифатида. Мас.: **спазматик, спазмотоксин; спазмодермия** [спазмо...+...дермия] – терининг тортишиб қолиши; **спазмолитиклар** [спазмо...+ *юн.* lysis – қутулиш, халос бўлиш] – ички ва бошқа аъзоларнинг силлиқ мушаклари спазмасини йўқотувчи дори моддалар; **спазмофилия** [спазмо...+...филия] – шайтонлаш; уч ёшгача бўлган болаларда қонда кальций миқдорининг камайиши натижасида пайдо бўладиган, вақти-вақтида шайтонлаб қолиш билан кечадиган касаллик. II. Қўшма сўзларнинг иккинчи қисми сифатида. Мас.: **ангиоспазм, колоспазм; бронхоспазм** [бронхо...+...спазм] – майда бронхлар ва бронхиолалар тешигининг торайиши; бронх девори мушакларининг спастик қисқариши; **гемиспазм** [геми...+...спазм] – тананинг бир томони (ярми)даги мушакларнинг вақти-вақти билан тортишиб қолиши; **ларингоспазм** [ларинго...+...спазм] – ҳиқилдок (бўғиз) мушакларининг тортишиб қисқариши бўлиб, товуш чиқарувчи оралиқнинг торайишига ёки бутунлай беркилиб қолишига олиб келади; **энтероспазм** [энтеро...+...спазм] – ингичка ичак спазми, ичакнинг торайиб туриши.

СПЕКТ(Р)... [*лот.* spectare – қарамоқ, назар солмоқ; кўриб чиқмоқ; томоша қилмоқ] – ўзлашма ясама, қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кўриш, кузатиш, назар (нигоҳ) ташлаш, томоша қилиш маъноларини билдиради. Мас.: **спектрал, спектрогелиограмма, спектрогелиограф, спектрогелиоскоп, спектроко-**

лориметр, спектрометрия, спектроскоп, спектрофотометрия; спектр [*лот. spectrum* – тасаввур, кўриш, хаёлда гавдалантириш] – 1) муайян система ёки жараёни тавсифловчи бирон-бир катталикнинг барча қийматлари йиғиндиси; 2) муайян нурнинг шиша призма ва шу каби синдирувчи муҳит орқали ўтганида ҳосил бўладиган ранг-баранг чизиклар мажмуи; **спектрограмма** [спектр(о)...+...грамма] – осмон ёритқичи ёки кимёвий модда спектрининг фототасвири; **спектрограф** [спектр(о)...+...граф] – бирор-бир манба нурланишининг тўлиқ спектрини қайд этувчи оптик асбоб; **спектроскоп** [спектр(о)...+...скоп] – нурланиш спектрини визуал кузатишга мўлжалланган оптик асбоб; **спектроскопия** [спектр(о)...+...скопия] – физиканинг моддаларнинг электромагнит нурланиш спектрларини ўрганадиган соҳаси.

СПЕЛЕ(О)... [*юн. spelaion* – ғор, унгур] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ғор, унгурга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **спелеолог** [спелео...+...лог] – ғоршунос, спелеология мутахассиси; **спелеология** [спелео...+...логия] – ғоршунослик; ғорларнинг келиб чиқиши, морфологияси, микроклими, сувлари, органик дунёси, моддий маданият қолдиқлари, ҳозирги фойдаланилиши каби масалаларни ўрганадиган фан; **спелеотерапия** [спелео...+ ...терапия] – беморларни ғорлар ва ишланиб бўлган конларнинг микроклими таъсирида узоқ вақт даволаш; **спелеофауна** [спелео...+ *лот. Fauna* – ҳайвонот олами] – ғорларда, тоғ жинслари ёриқларида яшовчи ҳайвонлар мажмуи.

СПЕРМ(О)...., СПЕРМАТ(О)... [*юн. sperma (spermato)* – уруғ, пушт, шахват] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг эркаклар уруғи (сперма)га, у билан боғлиқ касалликларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **сперматобласт, сперматогенез, сперматоксин, сперматофорлар, сперматоцеле, сперматоцит; сперматит** [спермат(о)...+...ит] – уруғ тизимчасининг яллиғланиши; **сперматограмма** [спермато...+...грамма] – шахватнинг сифати ва миқдори таркибини текшириш натижасида олинган маълумотлар; **сперматозоид** [спермато...+ зоо...+...ид] – одам, ҳайвон ва кўпчилик ўсимликларнинг эркак жинсий хужайраси; **сперматорея** [спермато...+...рея] – баъзи касалликларда, орқа мия жароҳатланганда шахватнинг (уруғ суюқлигининг) оқиб туриши (баъзан қаттиқ кучанганда ҳам рўй беради); **сперматурия** [спермат(о)...+...урия] – сперматозоидларнинг сийдик билан ажралиб туриши, сийдик таркибида бўлиши; **спермолит** [спермо...+...лит] – уруғ йўлида ҳосил бўладиган тошлар; **спермэктомия** [сперм(о)...+...эктомия] – уруғ тизимчасининг бир қисмини кесиб олиб ташлаш операцияси.

СПЕЦИ... [*лот. species* – тур, жинс, хил, кўриниш] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, маълум бир тур, жинсга, кўринишга оидлик маъносини ифодалайди. Мас.: **специализация** [*фр. specialization* – махсуслатиш, махсуслаштириш < *лот. specialis* – тур, жинсга оид, алоҳида, хусусий + ...изация] – махсуслаш(тир)иш, ихтисослаш(тир)иш: 1) бирон соҳада махсус билимларга эга бўлиш; 2) фаолиятни бирон касб-хунар, ихтисосликка қаратиш; 3) корхона ишлаб чиқариш фаолиятини муайян маҳсулот турларинигина тайёрлаш, ишлаб чиқариш билан чеклаб қўйиш; **специфика** [*лот. specíficus* – турни, жинсни белгиловчи; турга оид] – бирор нарса, ҳодиса учунгина хос, характерли хусусиятлар мажмуи; **спецификация** [*лот. specificatio* < специ...+...фикация] – 1) машина, асбоб-ускуна, қурилма ва шу кабиларнинг батафсил тавсифи акс эттирилган жадвал шаклидаги техник ҳужжат; 2) бирор нарсанинг эътибор қаратиш зарур бўлган тафсилотларини санаб чиқиш, гуруҳлар бўйича тақсимлаш.

СПИД... [*ингл. speed* – тезлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тезлик маъносини ифодалайди. Мас.: **спидвей** [спид...+ *ингл. way* – йўл] – 1) трекда ёки стадионнинг яхмалак йўл-каларида ўтказиладиган мотоцикл пойгалари; 2) юқори тезликка мўлжалланган автомобиль йўли; **спидометр** [спид(о)...+...метр] – автомобиль, мотоцикл ҳаракат тезлигини ва қанча йўл босиб ўтилганини кўрсатувчи асбоб.

СПИРО... [*лот. spirare* – нафас олмоқ; пуфламоқ; эсмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг нафас олиш-чиқариш билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **спирант, спирометрия, спироскоп, спироэргометрия; спирограмма** [спиро...+...грамма] – нафас олиш-чиқариш ҳажмининг спирография йўли билан олинган эгри чизиқли тасвири; **спирограф** [спиро...+...граф] – ўпка ҳажмининг ўзгаришларини қайд этиш, нафас олиш тезлиги ва чуқурлигини, кислород истеъмолини аниқлаш учун мўлжалланган асбоб; **спирометр** [спиро...+...метр] – нафас билан ўпкага кирадиган ва ундан чиқадиган ҳаво миқдорини ўлчайдиган асбоб.

СПЛАНХН(О)... [*юн. splanchna* – ички аъзолар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ички (қорин бўшлиғидаги) аъзолар ва уларнинг касалликларига алоқадор тиббий терминлар ҳосил қилади. Мас.: **спланхнобласт, спланхнодиния, спланхноплевра, спланхноскелет, спланхносклероз, спланхнотом; спланхнография** [спланхно...+...графия] – ички аъзоларнинг тасвирий анатомияси; **спланхнология** [спланхно...+...логия] – анатомиянинг нафас олиш, овқат ҳазм қилиш, сийдик-таносил системаларидаги ички

аъзоларни ўрганадиган соҳаси; **спланхномегалия** [спланхно...+ *юн.* megale – катта, улкан] – ички аъзоларнинг меъёрдагидан катта бўлиши; **спланхноптоз** [спланхно...+...птоз] – қорин бўшлиғидаги ички аъзоларнинг – ошқозон, ичак, жигар кабиларнинг турли сабабларга кўра осилиб пастга тушиши; **спланхнэктомия** [спланхн...+...эктомия] – ички аъзолар нервининг бир қисмини жарроҳлик йўли билан олиб ташлаш.

СПЛЕН(О)... [*юн.* splen – талок, қоражигар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, талок (қоражигар) ва унинг касалликларига алоқадор тиббий терминларни ҳосил қилади. Мас.: **спленаденома**, **спленит**, **спленобласт**, **спленомегалия**, **спленопневмония**, **спленоптоз**, **спленоцит**, **спленэктомия**; **спленалгия** [сплен...+ ...алгия] – талок соҳасидаги оғриқ; **спленография** [сплено...+...графия] – талок (қоражигар)ни рентген нурлари билан суратга олиш; **спленокератоз** [сплено...+ керат(о)...+...оз] – талокнинг қаттиқлашиши; **спленома** [сплен(о)...+...ома] – талок (қоражигар) ўсмаси; **спленопатия** [сплено...+...патия] – талокнинг айрим касалликлари.

СПОНДИЛ(О)... [*юн.* spondylos – умуртқа суяги, умуртқа поғонаси] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, умуртқа суяги, умуртқа поғонаси маъноларини билдиради. Мас.: **спондилёз**, **спондилоартроз**, **спондилолиз**; **спондилит** [спондил(о)...+...ит] – умуртқа поғонасининг сурункали яллиғланиши; **спондилоартрит** [спондило...+ артрит] – умуртқалараро бўғимларнинг яллиғланиши; **спондилотомия** [спондило...+...томия] – қўндаланг туриб қолган хомилани майдалаб олиб ташлашга тўғри келганда умуртқа поғонасини синдириш, қирқиш.

СПОР... [*юн.* spora – экиш, сепиш; уруғ, дона] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўсимлик уруғи, муртаги, спора маъноларини ифодалайди. Мас.: **споробласт**, **спороген**, **спорогония**, **спородерма**, **спороциста**; **спора** [*юн.* spora] – замбуруғлар ва ўсимликларда ноқулай шароитларда сақланиш ва жинсиз кўпайиш учун хизмат қиладиган махсус хужайра; одатда, зич, ташки таъсирга бардошли парда билан қопланган бўлади; **спорангий** [спор...+ *юн.* angeion – идиш] – кўпчилик тубан ўсимликларда: бир хужайрали ёки юксак ўсимликларда кўп хужайрали кўпайиш аъзоси бўлиб, унда споралар ҳосил бўлади; **спорицид** [спор(и)...+...цид] – спораларни ўлдирувчи модда; **спорофилл** [споро...+...филл] – бир қатор юксак ўсимликларнинг ўзгарган барги бўлиб, унда жинсиз кўпайиш аъзолари – спорангийлар ривожланади; **спорофит** [споро...+...фит] – ўсимликларда диплоид фазадан иборат ва зиготадан ўсиб ривожланадиган жинсиз авлод.

СТАВР(О)... [юн. *stauros* – бут] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бут, бутга ўхшаш маъноларини билдиради. Мас.: **ставролит** [ставро...+...лит] – бут тош – силикатлар кичик синфига мансуб минерал, кристаллари донадор агрегатлар бўлиб, бутсимон қўшалокликка эга; **ставропигиал** [ставро...+ юн. *regnumi* – тасдиқламоқ, жорий қилмоқ; тикламоқ]: **ставропигиал монастырь** – маҳаллий черков ҳокимиятига тобе бўлмаган, бевосита патриарх бошлиқ бўлган монастырь; **Ставрополь** [ставро... + юн. *polis* – шаҳар] – Россия Федерациясидаги ўлка ва шаҳар номи.

СТАНН... [лот. *stannum* – қалай] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг кимёвий элемент – қалай ва унинг бирикмаларига алоқадорлигини ифодалайди. Мас.: **станиоль** [нем. *Stanniol* < станн(и)...+...ол] – асосий таркибий қисми кўрғошин ёки қалай бўлган қотишмалардан тайёрланган юпқа металл тахта ёки ленталар; **станнин** [станн...+...ин] – қалай колчедани – сульфидлар синфига мансуб минерал; кимёвий таркиби мис, темир, қалай ва олтингургуртдан иборат; **станным** [лот. *Stannum*] – кимёвий формулалар таркибидаги қалай символи (Sn) айнан шундай ўқилади.

СТАТ(О)...., ...СТАТ [юн. *statos* – тик турувчи; қўзғалмас, ҳаракатсиз] – ўзлашма ясама, қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, туриш, тик вазиятда бўлиш, тўхтаб туриш; ҳолатнинг ўзгармас, доимий бўлиши, ўзгармаслик, барқарорлик маъноларини, шу маъноларни таъминлайдиган асбоб, аппарат, қурилмалар номларини билдиради. I. Ўзлашма сўзларнинг биринчи қисми сифатида. Мас.: **статик, статолитлар, статоскоп, статоцисталар; станция** [лот. *statio* – тўхтаб туриш; тўхташ жойи] – 1) темир йўл поездлари ёки қуруқликдаги бошқа транспорт воситалари тўхтайдиган жой; 2) муайян соҳа бўйича мунтазам кузатишлар ва тадқиқотлар олиб бориладиган ёки махсус хизмат кўрсатиладиган муассаса ёки корхона; **статика** [юн. *statike* < *statos*] – 1) механиканинг жисмларнинг муайян кучлар остидаги мувозанат шарт-шароитларини ўрганадиган соҳаси; 2) тинч, ҳаракатсиз ҳолат ёки мувозанат; **статор** [стат...+...ор < лот. *sto* – тик тураман] – электр-машиналарнинг айланмайдиган, қўзғалмас қисми (унинг ичига айланувчи қисм – ротор жойлашади); **стационар** [лот. *stationarius* – қўзғалмас, ҳаракатланмайдиган] – 1) умуман, доимий фаолият кўрсатувчи муассаса (масалан, кутубхона); 2) беморлар доимий жой билан таъминланиб, бир қанча суткалаб ётадиган даволаш муассасаси. II. Ўзлашма сўзларнинг иккинчи қисми сифатида. Мас.: **аэростат, гелиостат, гомеостат, стратостат, термостат, целосттат; гигростат** [гигро...+...стат] – нарсалар, моддаларни доимо намликда тутиб ту-

рувчи лаборатория курилмаси; **гидростат** [гидро...+ ...стат] – сув-ости ишлари ва тадқиқотлари учун мўлжалланган, асосий кемадан йўғон аркон билан 300 метргача чуқурликка тушириладиган аппарат; **криостат** [крио...+...стат] – суюлтирилган ёки қотиб қолган азот, водород, гелий кабилар ёрдамида доимий криоген (ўта паст) температурани ишчи ҳажмда сақлаб турувчи курилма; **фильмостат** [фильм(о)...+...стат] – киноплёнка ўрамлари (рулонлари)ни узок муддат сақлашга мўлжалланган металл шкаф (кути).

СТАФИЛ(О)... [юн. staphyle – бошок; бир бош, бир шингил (узум)] – ўзлашма кўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тўп-тўп, бир бош (шингил) узумга ўхшаш, тилча деган маъноларни билдиради. Мас.: **стафилодиализ, стафилолизин, стафилоррафия; стафилоангина** [стафило...+ лот. angina < angere – бўғмоқ] – стафилококклар таъсирида томоқда оғриқ туриб, сохта бўғма пардаси пайдо бўлиши; **стафилококк** [стафило...+...кокк] – кўпайиш чоғида узум бошига (шингилга) ўхшаш тўдалар ҳосил қилувчи шарсимон бактериялар туркуми; **стафилома** [стафил(о)...+...ома] – бирор аъзода дўппайиб чиққан чандиқ ёки битган яра ўрни; **стафилоцид** [стафило...+...цид] – стафилококкларни ўлдирувчи (дори моддаси).

СТЕАР(О)..., **СТЕАТ(О)...** [юн. stear (steatos) – ёғ, мой] – ўзлашма кўшма (ясама) сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ёғ, мойга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **стеаратлар, стеародермия, стеатаденома, стеатоз, стеатолиз, стеатопатия, стеатопигия; стеарин** [стеар...+...ин] – бир неча ёғ кислоталарининг аралашмасидан иборат, ушлаганда қўлга ёғдек уннайдиган оқ ёки сариқ рангли яримшаффоф қаттиқ масса; **стеатит** [стеат...+...ит] – 1) ёғ тўқимасининг яллиғланиши; 2) сувли магний силикат – ушлаганда ёғсимон сезиладиган, шаффоф ёки яримшаффоф юмшоқ минерал; **стеатома** [стеат(о)...+...ома] – ёғ безларининг кистаси (ўсмаси); липома; **стеатонекроз** [стеато...+ некроз] – ёғ тўқимасининг чириши, ўлиши; **стеаторея** [стеато...+...рея] – ёғ моддаларининг ошқозон-ичак йўлида ҳазм бўлмаслиги натижасида уларнинг кўп миқдорда ахлат (нажас) билан чиқиши.

СТЕЛЛ... [лот. stella – юлдуз; сайёра] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, юлдуз, юлдузсимон маъноларини билдиради. Мас.: **стеллит** [ингл. stellite < стелл...+...ит] – кобальт асосида қуйилган, таркибида яна хром, ванадий, карбон (углерод) ва кремний бўлган қаттиқ қотишма; **стеллэктомия** [стелл...+...эктомия] – стенокардия касаллигини даволаш мақсадида юлдузсимон тугунчалар устидаги бўйин симпатик тизимчасини кесиб ажратиш операцияси.

СТЕНО... [юн. *stenos* – тор, энсиз, камбар; зич, тиғиз, сиқиқ, киска] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, тор (торайиш), энсиз, тиғиз, сиқиқ, киска маъноларини билдиради. Мас.: **стенобатлар, стеногалинлар, стенограф, стенографист, стеноз, стеностомия, стенотермлар, стеноторакас, стенофаглар, стеноцефалия; стенобионтлар** [стено...+...бионт] – атроф-муҳитнинг нисбатан барқарор шароитларидагина яшай оладиган ҳайвон ва ўсимликлар; **стенограмма** [стено...+...грамма] – оғзаки нутқнинг стенографик усулда ёзиб олинган матни; **стенография** [стено...+...графия] – оғзаки нутқни турли шартли белгилар ва қисқартмалар билан тез ёзиб олиш усули ва шундай ёзувнинг ўзи; **стенокардия** [стено...+...кардия] – юрак ишемик касаллигининг кўкрак қасисининг марказий ёки чап қисмида тўсатдан пайдо бўладиган ғижимловчи оғриқ билан, кўрқув ва ваҳима билан кечадиган шакли; **стенотоплар** [стено...+...топ] – стентоп организмлар: фақат маълум бир биотоплардагина яшайдиган ва бошқа жойларда учрамайдиган организмлар.

СТЕРЕО... [юн. *stereos* – қаттиқ, қатъий; ҳажмий, фазовий] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб: 1) қаттиқлик, қатъийлик, барқарорлик; 2) ҳажмдорлик, фазовий тақсимланиш мавжудлиги каби маъноларни билдиради. Мас.: **стерадиан, стереобат, стереогнозия, стереограмма, стереометр, стереопроектор, стереорентгенография, стереофония; стереограф** [стерео...+...граф] – аэрофотосуратлар асосида топографик хариталар тузиш учун мўлжалланган универсал механик лойиҳалаш асбоби; **стереокимё** [стерео...+ кимё] – молекулалардаги атомларнинг фазовий жойлашиши, тузилиши ва унинг физик хоссаларга, шунингдек, реакциялар йўналиши ва тезлигига таъсири ҳақидаги фан; **стереометрия** [стерео...+...метрия] – геометриянинг бир текисликда ётмаган, фазодаги геометрик шаклларни ўрганадиган бўлими; **стереоскоп** [стерео...+...скоп] – бир нарсанинг иккита тасвирини бирга қўшиб, бўрттириб, ҳажмдор қилиб кўрсатадиган бинокуляр (икки кўзли) оптик асбоб; **стереотип** [стерео...+...тип] – 1) металл, резина ёки пластмассада қилинган яхлит босма қолип – китоб, газета, журнал ва шу кабиларни қўп нусхада нашр этиш учун терилган матннинг нусхаси; 2) бир хил сўз, имо-ишора ва ҳаракат-ҳолатларнинг доимо такрорланиши, қайтарилиши ва унга жавобан олий нерв системасида юзага келадиган жараён; **стереотипия** [стерео...+ ...типия] – стереотип (1)лар тайёрлаш ва улардан фойдаланиб, китоб ва шу кабиларни босиш усули, техникаси.

СТЕТ(О)... [юн. *stethos* – кўкрак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кўкрак, кўкрак қасиси маъноларини билдиради. Мас.: **стетоклип, стетоскопия, стетофонендоскоп, стетофонограф;**

стетогрaф [стетo...+.грaф] – нафас ҳаракатларини қайд қиладиган асбоб; **стетоскоп** [стетo... +...скоп] – юрак тонларини, шунингдек, ўп-қадаги шовқинларни ва бошқа табиий товушларни эшитишга мўлжалланган асбоб.

СТИГМА(Т)... [юн. stigma (stigmatos) – доғ, белги; нукта] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, доғ, яра ўрни, кичкина яра маъноларини билдиради. Мас.: **стигмалар, стигмарин, стигматик; стигматлар** [стигм(а)...+...ат] – 1) айрим диний мутаассиб кишиларнинг баданида жазава пайтларида пайдо бўладиган қонли яра; 2) асабий-рухий тутканок белгиси сифатидаги доғлар, ярачалар; **стигматоз** [стигмат(о)...+...оз] – чегараланган яралар пайдо бўлиши билан давом этадиган тери касаллиги.

СТОМ..., СТОМАТО... [юн. stoma (stomatos) – оғиз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг оғиз ва оғиз бўшлиғига, айна аъзо касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **стоматолог, стоматопатия, стоматоррагия; стоматит** [стомат(о)...+...ит] – оғиз бўшлиғидаги шиллиқ парданинг яллиғланиши; **стоматология** [стомато...+...логия] – клиник тиббиётнинг оғиз бўшлиғи аъзолари ва унга ёндош аъзолар касалликларини ўрганувчи соҳаси; **стоматопластика** [стомато...+...пластика] – оғиз бўшлиғида қилинадиган пластик операциялар; **стоматоскопия** [стомато...+...скопия] – оғиз бўшлиғини махсус оптик асбоб (стоматоскоп) ёрдамида кўриб текшириш, оғиз бўшлиғининг расмини олиш.

...СТОМИЯ [юн. stomia – сунъий тешик очиш < stoma – оғиз, тешик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, оғизга оид; бирор аъзода сунъий ташқи тешик, йўл очиш, ўзаро улаш маъноларини билдиради. Мас.: **гастростомия, илеостомия, колостомия, риностомия; еюностомия** [лот. jejunum – ингичка ичак +...стомия] – баъзи ичак касалликларида беморни озиқлантириб туриш учун оч ичакда қилинадиган операция (сунъий йўл очиш); **ксеростомия** [ксеро...+...стомия] – сўлак безлари секретиясининг камайиши туфайли оғизнинг қуриб қолиши; **нефростомия** [нефро...+...стомия] – буйракда операция йўли билан ташқарига тешик очиш; **стеностомия** [стено...+...стомия] – томоқ йўлининг торайиши; **холецистостомия** [холе...+ цисто...+...стомия] – ўт пуфагини кесиб, ташқарига йўл очиб қўйиш операцияси.

СТРАБ... [юн. strabos – эгри, қийшиқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қийшиқ, ғилай маъноларини билдиради. Мас.: **страбизм** [страб...+...изм] – ғилайлик, кўз соққасининг нотўғри ўрнашуви.

СТРАТ... I [юн. stratos – қўшин] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, қўшин, армия маъноларини ифодалайди. Мас.: **стратег** [юн. strategos – қўшин бошлиғи, бош қўмондон < юн. stratos + ago – бошлаб бораман] – йирик ҳарбий қўшилмаларнинг жанговар ҳаракатларига раҳбарлик қилувчи саркарда; **стратегия** [юн. strategia] – ҳарбий санъатнинг мамлакатни ва қуrolли кучларни урушга тайёрлаш, уни режалаштириш ва олиб боришнинг назарий ва амалий масалаларини камраб олувчи соҳаси.

СТРАТ(И, О)... II [лот. stratum – ёпқич, тўшама; қават, қатлам] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қатлам, қават маъноларини билдиради. Мас.: **стратификация, стратовулкан, стратоизогипслар, стратопауза, стратоплан; стратиграфия** [страт(и)...+...графия] – геологиянинг тоғ жинсларининг шаклланиш изчиллигини, уларнинг дастлабки маконий муносабатлари ҳамда нисбий ёшини ўрганувчи соҳаси; **стратисфера** [страт(и)...+...сфера] – Ер пўстининг, асосан, чўкинди ва дастлаб чўкинди бўлган жинслардан таркиб топган устки қисми; **стратонавт** [страто...+...навт] – стратосферага учувчи одам; **стратостат** [страт(о)...+...стат] – одамни стратосферага учуриш учун мўлжалланган, герметик берк ва махсус жиҳозланган аэростат; **стратосфера** [страт(о)...+...сфера] – атмосферанинг тропосферадан 8 – 10 километрдан то 50 километр баландликкача бўлган ораликда жойлашган қатлами.

СТРУК(Т)... [лот. struo, structum – устма-уст қўяман, тўплайман, қураман, жойлаштираман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, жойлашиш, тартиб, тузилиш, қурилиш маъноларини билдиради. Мас.: **структура** [лот. structura – тузилиш, қурилиш; боғланиш] – муайян нарсаларнинг тузилиши, қурилиши; таркибий қисмларнинг ўзаро боғлиқлиги; объектнинг ҳар қандай шароитда ҳам (турли ташки ва ички ўзгаришларда) бутунлигини таъминловчи барқарор алоқалари мажмуи; **структур(авий)** [< рус. структурный – структурага оид, структурага эга, структурага асосланган]: **структур тилшунослик** – тил ҳақидаги қарашлар ва уни ўрганиш усуллари мажмуи (тилни аниқ ажралиб турувчи таркибий элементларга эга бўлган белгилар тизими сифатида тушунишга асосланади); **структур формула** – нафақат кимёвий бирикмалар таркибини, балки молекуладаги атомлар боғланишини ҳам кўрсатувчи формула; **структурализм** [структур(ал)...+...изм] – тилшунослик, адабиётшунослик, этнография, тарих ва шу каби ижтимоий фанларда структур усуллар ва моделлаштиришдан, семиотика элементлари ва формаллаштириш, математикалаштиришдан фойдаланиш билан боғлиқ йўналиш.

СТУДИ... [*итал.* studio – ўқиш, ўргатиш < *лот.* studere – ғайрат билан ишламоқ, шуғулланмоқ; ўкимоқ, ўрганмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўқиш, ўргатиш билан машғуллик маъносини билдиради. Мас.: **студент** [*нем.* Student < *лот.* studens (studentis) – ўқувчи, ўрганувчи; кунт билан шуғулланувчи] – Ўзбекистонда: олий ўқув юрти, АҚШ, Буюк Британия каби айрим мамлакатларда: олий ва ўрта махсус ўқув юрти ўқувчиси; талаба; **студия** [*итал.* studio – ҳафсала, кунт; ўқиш, ўрганиш; *нем.* Studio – машғулотлар хонаси] – 1) рассом ёки ҳайкалтарош устахонаси; 2) рассом ёки актёрлар тайёрлайдиган мактаб; 3) ижодий фаолият билан бир қаторда сахна ёки тасвирий санъат асарларини ўрганадиган, асосан, ёшлардан ташкил топган театр (ёки рассомлар) жамоаси; 4) бадиий ва бошқа фильмлар яратувчи ижодий ва техник ходимлар жамоаси; шу жамоа ишлайдиган жой, киностудия; 5) радиоэшиттириш ва телекўрсатувлар олиб бориладиган махсус бино; радиостудия ёки телестудия; 6) умуман, сурат олиш, овоз ёзиш ва бошқа мақсадлар учун махсус жиҳозланган иш жойи.

СУБ... [*лот.* sub – остида, пастда, ёнида] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб: I. Бирор нарсанинг остида, тагида, орасида, яқинида жойлашганликни билдиради. Мас.: **субарахноид, субарктика, суборбитал, субстрат, субэкваториал; сублитораль** [суб...+ *лот.* litoralis – қирғоққа оид, қирғоқбўйи] – океан ва денгизлар тубининг литоралдан бевосита пастроқда жойлашган қирғоқбўйи қисми; **субмарина** [*ингл.* submarine < суб...+ *лот.* marine – денгизга оид] – сувости кемаси; **субтропик** [суб...+ тропик]: **субтропик ўсимликлар** – маълум минтақаларда ўсувчи, асосан, доимяшил, барг тўкадиган баъзи мева-ли дарахтлар ҳамда буталар (апельсин, мандарин, зайтун, хурмо каби); **субтитр** [суб...+ титр] – кинофильм кадрлари остидаги ёзув (талаффуз қилинаётган матннинг изоҳи, бошқа тилга таржимаси); II. Тобелик, бўйсунуш маъноларини ифодалашга хизмат қилади. Мас.: **субинспектор; субординация** [суб...+ *лот.* ordinatio – тартибга келтириш] – мансаби, кўрсатган хизматлари ёки унвони бўйича кичикларнинг катталарга бўйсунуши тизими (хизмат интизоми қоидаларига асосланади). III. Иккинчи даражалилик; асосий, тўлиқ эмаслик маъноларини билдиради. Мас.: **субарендатор, субделириум, субинволюция, субфебрил; субаренда** [суб...+ *поляк.* agenda < *лот.* agendum – ижарага бермоқ] – ижарага олинган кўчмас мулкни ёки бошқа мол-мулкларни бошқаларга ижарага бериш; **субинфекция** [суб...+ инфекция] – белгилари яққол (тўлиқ) ифодаланмаган юқумли касаллик.

СУДО(Р)... [*лот.* sudor – тер; суюқлик, намлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тер маъносини ифодалайди. Мас.:

судограмма [судо...+...грамма] – тер билан ажраладиган бўёқ моддалари организмга юборилганидан сўнг, тер чиққан соҳаларнинг график тасвири; **судорифероцит** [судор(и)...+ феро...+...цит] – тер безининг секретор хужайраси.

СУЛЬФ(О)... [*лот.* sulphur, sulfur – олтингугурт] – кимё, тиббиётга оид ўзлашма қўшма терминларнинг таркибий қисми бўлиб, уларнинг олтингугуртга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **сульфазин, сульфозин, сульфофан, сульфонал** (дори моддалар), **сульфитлар, сульфитометр; сульфанемия** [сульф...+ анемия] – сульфаниламидларни кўплаб бериш натижасида ҳосил бўлган, кам учрайдиган ўткир гемолитик анемия; **сульфанурия** [сульф...+ анурия] – сульфамид препаратларини ишлатавериш натижасида сийдик чиқмай қолиши; **сульфатлар** [сульф...+...ат] – сульфат кислотанинг ўрта ва нордон кристалл тузлари ва эфирлари; **сульфидлар** [сульф...+...ид] – олтингугуртнинг металллар, шунингдек, айрим металлмаслар билан ҳосил қилган бирикмалари; **сульфокислоталар** – таркибида сульфогуруҳ бўлган, сувда яхши эрийдиган кислоталар; **сульфур** [*лот.* Sulphur] – баъзи кимёвий формулаларни ўқишда S симболи айнан шундай айтилади.

СУПЕР..., СУПРА... [*лот.* super, supra – юқори, олий; юқорида, устида] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб: 1) бирор нарсанинг олий сифатли, юқори даражали эканлигини ёки астойдил, зўр бериб қилинган ҳаракатни; 2) юқорида, бирор нарсанинг устида жойлашганликни; 3) бош, асосий; катта деган маъноларни билдиради. Мас.: **суперавиация, супермен, супермодель, супернапалм, супероксидлар, суперортикон, суперсимметрия, суперстрат, суперфиниш, супрематизм; суперарбитр** [супер...+ *фр.* arbitre < *лот.* arbiter – кузатувчи, гувоҳ; воситачи] – ҳакамлик судининг бошқа арбитрлар сайлаган арбитра (судьяси); бошқа арбитрлар ўртасида мурося, келишув бўлмаганда, ҳал қилувчи овозга эга бўлади; **суперинтендант** [супер...+ *фр.* intendant – бошқарувчи < *лот.* superintendentes – бош, олий назоратчи] – 1) протестантларда: черков округини бошқарувчи руҳоний; 2) АҚШда: халқ таълими департаментининг бошлиғи; **суперинфекция** [супер...+ инфекция] – бирор юқумли касаллик тўлиқ даволанмаган шароитда яна шу касаллик микроби билан касалланиш; касалликнинг қайталаниши; **супермаркет** [супер...+ *нем.* Markt – бозор] – турли хил озиқ-овқат ва саноат моллари сотиладиган катта дўкон; **супермукова** [супер...+ мукова] – мукова устидаги қўшимча коплама; **суперфосфат** [супер...+ фосфат] – апатит ва фосфоритларга сульфат кислота билан ишлов бериб ҳосил қилинадиган юқори сифатли фосфорли ўғит; **суперэлит** [су-

пер...+ *фр.* elite – энг яхши, сайланган, сараланган] – энг яхши, сара ўсимликларнинг муайян навга хос барча белги ва хоссаларни тўлиқ мужассам қилган уруғлари; **супралитораль** [супра...+ *лот.* litoralis – қирғоққа оид, қирғоқбўйи] – денгиз ва қуруқлик чегарасида литоралдан юқорироқ жойлашган зона.

СУРДО... [*лот.* surdus – кар, гаранг] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кар, қулоғи оғир ёки заиф эшитувчи маъноларини билдиради. Мас.: **сурдина, сурдокамера, сурдомутизм; сурдология** [сурдо...+...логия] – карлик, қулоғи оғирлик ва унинг оқибатлари тўғрисидаги фан; **сурдопедагогика** [сурдо...+ педагогика] – дефектологиянинг кар ёки заиф эшитувчи болаларни махсус ўқитиш ва тарбиялаш масалалари билан шуғулланувчи соҳаси; **сурдотерапия** [сурдо...+...терапия] – қулоғи оғирлик ва гарангликни даволаш усуллари мажмуи; **сурдотехника** [сурдо...+ техника] – асбобсозлик тармоғи; эшитишдаги нуқсонлар ва улар билан боғлиқ нутқ бузилишларини тuzатиш ва аслига келтириш учун мўлжалланган техника воситаларини яратиш ва ишлаб чиқариш билан шуғулланади.

СФЕН(О)... [*юн.* sphen – пона] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, пона, понасимон, понага ўхшаш маъноларини билдиради. Мас.: **сфеноидал, сфенопалатал, сфенотрезия; сфеноидит** [сфен(о)...+...оид +...ит] – понасимон суяк (асос суяк) бўшлиғининг яллиғланиши; **сфеноидотомия** [сфеноид(о)...+...томия] – понасимон суяк бўшлиғини очиш, кесиш операцияси; **сфенокефалия // сфеноцефалия** [сфено...+...кефалия] – ривожланиш нуқсони: калланинг пона шаклда бўлиши (пешона қисми кенг, орқа қисми тор бўлган калла).

СФЕР(О)... [*юн.* sphaira – шар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг геометрик шакллар – шарга, сферага ўхшашлигини, уларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **сферитлар, сфероид, сфероцит; сферолит** [сферо...+...лит] – 1) игнасимон кристалларнинг шар шаклидаги, радиал-нурсимон тuzилишли аралашмаси (магматик ва чўкинди тоғ жинслари таркибига киради); 2) янги туғилган болаларнинг буйракларида топилган чўкма; **сферометр** [сферо...+...метр] – шарсимон юза (оптик линзалар)нинг эгрилик радиусини ўлчайдиган асбоб; **сферосомалар** [сферо...+ *юн.* soma – жисм; гавда, тана] – микросомалар; таркибида липид ва оксиллар бўлган ҳужайра доначалари (гранулалари).

...СФЕРА [*юн.* sphaira – шар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шарга, сферага ўхшашлик, шарсимон шакл, шунингдек, сирт, сатҳ, юза маъноларини билдиради. Мас.: **астеносфера, гемисфера, криосфера, магнитосфера, ноосфера,**

фотосфера, хромосфера, экзосфера; атмосфера [атмо...+...сфера] – айрим осмон жисмларининг газсимон қобиғи; чунончи, **Ер атмосфераси** – Ер атрофида у билан бирга айланувчи ҳаво муҳити; асосан, азот, кислороддан иборат; **литосфера, тропосфера, гидросфера, озоносфера, стратосфера, ионосфера, мезосфера, термосфера, гомосфера, гетеросфера** – Ер атмосферасининг 0 дан 100 ва ундан ортиқ километр баландликкача бўлган қатламларининг номлари; **биосфера** [био...+...сфера] – Ер шарида ҳаёт тарқалган ҳудуд; атмосферанинг литосфера, тропосфера, гидросфера қатламларини қамраб олади; **псевдосфера** [псевдо...+...сфера] – трактриса (эгри чизик)нинг текислик ўқи атрофида айланишидан ҳосил бўладиган текислик.

СФИГМ(О)... [юн. *sphygmōs* – пульс, юрак уриши] – ўзлашма кўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тезлашган пульс, юракнинг тез уриши маъноларини билдиради. Мас.: **сфигмоболометрия, сфигмограмма, сфигмограф, сфигмоид, сфигмокардиограф, сфигмометр, сфигмоскоп, сфигмотонограф; сфигмография** [сфигмо...+...графия] – артерия деворлари тебранишлари (пульс)ни махсус асбоб – сфигмограф ёрдамида ёзиб олиш; **сфигмоманометр** [сфигмо...+ манометр] – артериал қон босимини ўлчайдиган асбоб; **сфигмометрия** [сфигмо...+...метрия] – томир уриши (пульс)ни ўлчаш.

СФРАГ... [юн. *sphragis* – муҳр] – ўзлашма ясама сўзнинг таркибий қисми бўлиб, муҳр ва тамға маъноларини билдиради. Мас.: **сфрагистика** [сфраг...+...истика] – тарих фанининг муҳрларни ўрганадиган ёрдамчи соҳаси; сигиллография.

Т

ТАБ(У)Л... [лот. *tabula* – доска, жадвал; стол; сурат] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тахта (доска), жадвал; сурат, тасвир маъноларини билдиради. Мас.: **таблетка, табулятор, табуляграмма; таблица** [поляк. *tablica* < лот. *tabula* – доска, жадвал] – маълумотлар ва сонларнинг чизиклар билан устун ва қаторларга ажратилган ва маълум тартибда жойлаштирилган рўйхати; **табло** [фр. *tableau* – сурат, тасвир < лот. *tabula*] – ахборот-маълумотларни одамлар тушунадиган шаклда қулай акс эттириш воситаси: турли хил шартли тасвирлар, ёруғлик ва бошқа сигналлари бўлган тахта, шчит ёки экрандан иборат; **табулатура** [нем. *Tabulatur* < лот. *tabula* – доска, жадвал] – ҳарф ёки рақамлар орқали мусиқа ёзишнинг эскича тизими.

ТАВТ(О)..., **ТАУТО...** [юн. *tauto* – айнан ўхшаш, бир хил, худди ўзи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, айти бир нарсанинг ўзи, такрорланиши деган маъноларни билдиради. Мас.: **тавтограмма** [тавто...+...грамма] – барча сўзлари бир хил ҳарф билан бошланадиган шеър; **тавтология** [тавто...+...логия] – 1) бир фикр, мазмунни бошқа сўз ёки сўзлар билан такроран ифодалаш, сўзни ортиқча такрорлаш; 2) мантикда: ўзига хос ҳукм бўлиб, унда таърифланадиган тушунча айнан ўзи воситасида таърифланади, яъни таърифнинг аниқловчи қисми аниқланувчи қисмида ифода этилган маънони такрорлайди; **таутомерия** [тауто...+...мерия] – қайтар изомерия ҳодисаси: бунда изомерлар ўзаро ҳаракатчан мувозанатда бўлади, яъни бири иккинчисига осонгина ўтиб (айланиб) туради.

ТАКС(И)... [юн. *taxis* – тартиб билан жойлашиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тартиб, тартиб билан жойлашганлик маъноларини билдиради. Мас.: **таксислар** – содда (бир хужайрали) ўсимликлар, ҳайвонлар ва алоҳида хужайраларда бир томонлама таъсир кўрсатувчи қўзғатувчиларга нисбатан ҳаракат реакциялари – аэротаксис, гидротаксис, термотаксис, фототаксис, хемотаксис, электротаксис; **таксономия** [таксо...+...номия] – бутун борлиқнинг, одатда, иерархик тузилишга эга бўлган, мураккаб шаклланган соҳаларини таснифлаш ва системалаштириш назарияси.

ТАЛАСС... [юн. *thalassa* – денгиз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг денгиз билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **талассоид**; **талассотерапия** [талассо...+...терапия] – иқлим ёрдамида даволашнинг бир кўриниши бўлиб, денгиз иқлими ва денгизда чўмилтириш билан даволаш усули; **талассемия** [таласс...+...емия] – Ўрта ер денгизи касаллиги – дастлаб Ўрта ер денгизи соҳилларида яшовчи аҳолида топилган ирсий камқонлик (анемия) касаллиги.

ТАНАТ(О)... [юн. *thanatos* – ўлим, ўлиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўлим билан, ўлиш жараёни билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **танатогенез**, **танатоценоз**; **танатология** [танато...+...логия] – тиббиётнинг ўлим, унинг сабаблари, механизми ва белгиларини, шунингдек, реанимация ва ўлимолди азобларини енгиллаштириш масалаларини ўрганадиган бўлими; **танатофобия** [танато...+...фобия] – мияда ўрнашиб қолган кўркув: ўлиб қолишдан қўрқиш.

ТАУТ(О)... қ. **тавт(о)...**

ТАФ(О)... [юн. *taphos* – гўр, қабр, қўмиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, қабр, мозор ёки қўмиш маъноларини ифодалайди. Мас.: **тафоценоз**; **тафономия** [тафо...+...

...номия] – палеонтологиянинг кўмилиш жараёнларини ёки ҳайвон ва ўсимликлар қазилма қолдиқлари жойларининг шаклланишини ўрганивчи бўлими; **тафофобия** [тафо...+...фобия] – мияга ўрнашиб қолган кўркув: ўлимдан, ўлимга оид нарсалардан, тириклайин кўмилишдан кўрқиш.

ТАХИ... [юн. tachys (tacheos) – тез, тез бўладиган, жадал] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, тез, жадал; тез амалга ошириладиган, тезлик маъноларини ифодалайди. Мас.: **тахеометр, тахеометрия, тахипноэ, тахителия, тахограф; тахикардия** [тахи...+...кардия] – юрак қисқаришларининг тезлашиши; **тахиметр** [тахи...+...метр] – сув оқими тезлигини ўлчайдиган асбоб; **тахометр** [тахо...+...метр] – бирор жисмнинг, масалан, машина ва механизм валларининг айланиш частотасини ўлчайдиган асбоб.

ТЕА... [юн. thea – манзара, кўриниш; томоша; кўриб чиқиш, кўздан кечириш] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, кўриб чиқиш, кўздан кечириш, томоша қилиш маъноларини билдиради. Мас.: **теодолит, теорема; театр** [юн. theatron – томошагоҳ] – 1) санъат турларидан бири; актёрнинг омма олдидаги ижроси жараёнида юзага келадиган сахнавий воқеа; 2) театр томошалари учун мўлжалланган бино.

...ТЕКА [юн. theke – бирор нарса сақланадиган идиш, жой, омбор] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисми бўлиб, ўзи қўшилиб келган сўздан англашилган нарсанинг тўплами ва уларни сақлаш учун мўлжалланган махсус жой, идиш, омбор маъноларини билдиради. Мас.: **библиотека** (кутубхона), **видеотека, глиптотека, иконотека, синематека, фонотека, фототека; дискотека** [диск(о)...+...тека] – 1) асосан, мусикий ёзувлари бўлган лазер дисклар, грампластинкалар тўплами; 2) ракс залига эга бўлган ёшлар клуби; **картотека** [карт(о)...+...тека] – 1) маълум соҳага оид маълумот ёки материаллар ёзилган ва тартибга солинган карточкалар йиғиндиси; 2) шундай карточкалар сақланадиган махсус қутилар; **пинакотека** [пинако...+...тека] – тасвирий санъат асарлари омбори; суратлар галереяси; **фильмотека** [фильм(о)...+...тека] – киноархив ёки синематека: махсус омборхонада маълум тартибда жойлаштирилган кинофильмлар тўплами ва шундай омборхона жойлашган муассаса.

ТЕКС(Т)... [лот. textus – тўқиш, улаш, ўриш; тузилиш; газлама; боғ, боғланиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тўқиш, улаш, тузилиш, боғланиш; газлама маъноларини билдиради. Мас.: **тексохром, текст, текстология; текс** [лот. texo – тўқийман, ўрайман] – тола ёки ипнинг чизиқли зичлигини ифодаладиган катталик, тола массасининг тола узунлигига нисбати;

текстиль [лот. textile – газлама] – толалар ва иплардан тайёрланадиган маҳсулотлар: газламалар, трикотаж, нотўқима материаллар, гилам, кигиз-набат маҳсулотлари, момиқ пахта, тўқимачилик-атторлик буюмлари, ғалтак иплар, арқонлар ва бошқалар; **текстолит** [текст(о)...+...лит] – ип-газлама қатламларига синтетик смолалар шимдириш ва 150° температурада катта босимда пресслаш йўли билан тайёрланадиган пластик материал; **текстура** [лот. textura – газлама; тузилиш] – аморф жисмлардаги молекулаларнинг ёки поликристаллар, кристаллар ва газламаларда толаларнинг муайян йўналишда жойлашуви.

ТЕКТ... [юн. tekto – қураман, барпо қиламан] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қуриш, яратиш, барпо қилиш маъноларини англатади. Мас.: **тектоника** [юн. tektonike – қуриш (қурилиш), бунёдкорлик санъати] – геологиянинг Ер пўсти (литосфера)нинг ёки Ер юқори мантиясининг структураси, ҳаракати, деформацияси ва ривожланишини ўрганувчи бўлими; геотектоника; **тектонитлар** [юн. tektonike] – бошланғич (асос) жинсларнинг тектоник ҳаракатлар таъсирида парчаланиши ва ишқаланиши натижасида пайдо бўлган метаморфик тоғ жинслари; **тектоник** [юн. tektonikos – қуришга, бунёдкорликка оид]: **тектоник ҳаракатлар** – Ер пўстининг бирон-бир йўналишда тебранма, бурмаланма, букилма ёки ёрилма ҳаракатлари бўлиб, улар пўстнинг деформациясига ёки унинг қатламлари узилишига сабаб бўлади.

ТЕЛЕ... [юн. tele – узоқ, узоқда, узоққа] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, узоқ масофадан туриб ҳаракат (таъсир) қилувчи ёки амалга оширилувчи деган маъноларни англатади ёки “телевизион” сўзи маъносига тўғри келади. Мас.: **телебошқариш, телевизион, телекинез, телекс, телемарафон, теленазорат, телеобъектив, телепатия, телестудия, телефакс, телефильм, телефония; телевидение** [теле...+ лот. visio (> рус. видение) – кўриш] – фан, техника ва маданиятнинг кўринадиган ахборотлар (ҳаракатланувчи тасвирлар)ни радиоэлектрон воситалар ёрдамида муайян масофага узатиш билан боғлиқ соҳаси; ахборотларни тарқатиш воситаларидан бири; **телевизор** [теле...+ лот. viso – қарайман] – телестудиядан узатиладиган телекўрсатувларнинг электр сигналларини қабул қилиш, кучайтириш ҳамда тасвир ва товушга айлантириш учун мўлжалланган радиоэлектрон қурилма; **телеграмма** [теле...+ ...грамма] – телеграф орқали узатиладиган ҳужжатли хабар; **телеграф** [теле...+ ...граф] – телеграммаларни юбориш, қабул қилиш ва эгасига етказиб бериш билан шуғулланадиган алоқа тури; шу жараёнлар билан шуғулланувчи алоқа корхонаси; **телеметрия** [теле...+

...метрия] – кучланиш, ток кучи, қувват, босим, температура, сатх, учиш баландлиги, организмнинг биологик кўрсаткичлари, метеорологик маълумотлар ва бошқа катталикларни масофадан туриб ўлчаш; **телемеханика** [теле...+ механика] – 1) ахборотларни масофадан туриб бошқариш ва назорат қилиш мақсадида уларни узатиш ҳамда қабул қилиш усуллари ва техника воситаларини ишлаб чиқиш билан шуғулланадиган фан; 2) техниканинг ахборотларни кодлаш, уларни симли алоқа ва радиоалоқа каналлари бўйича узатиш воситаларини яратиш, ишлаб чиқиш ва улардан фойдаланиш билан шуғулланадиган бўлими; **телескоп** [теле...+...скоп] – осмон ёриткичларини визуал, фотографик, фотоэлектрик ва спектрал усулларда кузатиш учун мўлжалланган астрономик оптик асбоб; **телетайп** [теле...+ *ингл.* type – машинкада ёзиш] – ахборотларни узатиш ва қабул қилиш учун мўлжалланган ҳарф босиш аппарати; **телефон** [теле...+...фон] – 1) электр сигналларини товуш сигналларига айлантириб берадиган электр-акустик асбоб; 2) телефон апаратининг қисқа номи.

ТЕЛ(О)..., **ТЕЛЕО...** [*юн.* telos (teleos) – мақсад, ният; энг охири] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, мақсад, ният, истак; энг охири маъноларини ифодалайди. Мас.: **телантроп** [тел(о)...+...антроп] – суяк қолдиқлари Африка жанубидан қазиб олинган энг қадимги одам; **телеология** [телео...+...логия] – дунёдаги, табиатдаги барча ҳодиса ва жараёнлар мақсадга мувофиқ тарзда қурилган ва ҳар қандай ўзгаришлар (табиат ҳодисалари, инсон хатти-ҳаракати, тарихий ҳодисалар) табиат ёки Худо томонидан аввалдан белгиланган мақсад асосида рўй беради, деб ҳисобловчи фалсафий таълимот.

ТЕМПЕР... [*лот.* temperare – аралаштирмақ, қўшмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, керакли нисбатда аралаштириш, ўзаро тенг нисбатда қўшиш; тўғри нисбат, мутаносиблик маъноларини ифодалайди. Мас.: **темперамент**, **температура**, **темперация**; **темпера** [*итал.* tempera – бўёқларни аралаштириш < *лот.* temperare] – 1) бўёқ моддаси ва боғловчи моддаси сувли эмульсия ва тухум сариғидан таркиб топган бўёқ; 2) темпера бўёқлари ёрдамида яратиладиган рангтасвир тури.

ТЕНД..., **ТЕНЗ(О)...** [*лот.* tendere (tensum) – тортмоқ, чўзмоқ, таранг қилмоқ; йўналтирмақ] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, маълум томонга тортилиш, чўзилиш, интилиш; таранглик, мойиллик маъноларини ифодалайди. Мас.: **тенденция** [*нем.* Tendenz < *лот.* tendere] – 1) қарашларда ёки маълум фаолиятда йўналганлик; нимагадир интилиш, мойиллик, қизиқиш; кимнингдир қизиқишлари йўналиши; 2) маълум ходисанинг ривожланиб боришидаги йўналиш; олдиндан танлаб олинган ғоя, фикр; **тензиметр**

[тенз(и)...+...метр] – тўйинган буғлар босимини ўлчайдиган асбоб; **тензиометр** [тензи(о)...+...метр] – суюқликларнинг сирт таранглигини ўлчаш учун мўлжалланган асбоб; **тензометр** [тенз(о)...+...метр] – қаттиқ жисмларда (машина деталларида, иншоотларда) механик босимлар сабабли юзага келувчи деформацияларни ўлчаш учун мўлжалланган асбоб.

ТЕНД(О)..., **ТЕНО...** [лот. tendo (tendinis) – пай] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг пайга, пай касалликларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **тендобурсит**, **тендо-муцин**, **тендосиновит**, **тенодез**, **теноррафия**, **тенофит**; **тендинит** [тендин...+...ит] – пайнинг яллиғланиши, мадда бойлаши; **тендовагинит** [тендо...+ лот. vagina – қин +...ит] – асосан, панжа, билак, болдирдаги пай қисмлари (бўшлиқлари)нинг яллиғланиши; **тенолиз** [тено...+...лиз] – чандик бўлиб, атрофдаги тўқималарга бирикиб қолган пайларни операция қилиб ажратиб бўшатиш; **тенопластика** [тено...+...пластика] – шикастланган пайни қайта тиклаш ёки реконструкция қилишдан иборат жарроҳлик операцияси; **тенотомия** [тено...+...томия] – ғилайликда кўзнинг ташқарига ҳаракатлантирувчи мушакларини кесиш операцияси.

ТЕО... [юн. theos – худо] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг худо маъносига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **теогония**, **теодицея**, **теолог**, **теософия**, **теизм** [те(о)...+...изм] – худо оламдан ташқарида туради, оламни ўз иродаси билан яратган ва унда мавжуд бўлган мутлақ шахс деб тушуновчи диний таълимот; **теократия** [тео...+...кратия] – давлат бошқаруви шакли; бунда давлатнинг бошлиғи бир вақтнинг ўзида диний бошлиқ (раҳнамо) ҳам ҳисобланади; **теология** [тео...+...логия] – худонинг моҳияти ва иродаси ҳақидаги диний таълимотлар мажмуи.

...ТЕРАПИЯ [юн. therapeia – ғамхўрлик, парвариш қилиш, даволаш] – ўзлашма қўшма тиббий терминларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, беморларни, муайян касалликни биринчи қисмдаги сўз англатган нарса билан даволаш маъносини билдиради. Мас.: **ампелотерапия**, **бальнеотерапия**, **гемотерапия**, **гидротерапия**, **механотерапия**, **органотерапия**, **радиотерапия**, **серотерапия**, **физиотерапия**, **электротерапия**; **аэротерапия** [аэро...+...терапия] – баъзи касалликларнинг белгиланган вақтлардагина очиқ ҳавода бўлиш (ҳаво ванналари) билан даволаш; **гормонотерапия** [гормон(о)...+...терапия] – баъзи касалликларни гормонал мувозанатни тиклаш мақсадида гормонлар ва уларнинг препаратлари билан даволаш; **ионотерапия** [ион(о)...+...терапия] – даволаш мақсадларида организмга ионлар киритиш; **термотерапия** [термо...+...терапия] – даволаш мақсадларида иссиқликдан фойдала-

ниш, иссиқлик билан даволаш; **фототерапия** [фото...+...терапия] – нур билан даволаш; даволаш мақсадида ультрабинафша, инфрақизил ва бошқа нурлардан фойдаланиш.

ТЕРАТО... [юн. *teras* (*teratos*) – майиб-мажруҳ, бадбашара] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг туғма майиб-мажруҳликка, ривожланиш нуқсонларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **тератогенез, тератома; тератология** [терато...+...логия] – ботаника, зоология ва тиббиётда: ўсимликлар, ҳайвонлар ва одамлар ривожланишидаги туғма майблик, мажруҳлик каби нуқсонларни ўрганувчи кичик соҳалар.

ТЕРИ(О)... [юн. *therion* – ёввойи, йирткич ҳайвон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сутэмизувчи ҳайвонларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **териодонтлар** [тери(о)...+одонт] – қадимда яшаган йирткич тишли ҳайвонлар гуруҳи; **териология** [терио...+...логия] – зоологиянинг сутэмизувчи ҳайвонларни ўрганувчи соҳаси; маммалиология

ТЕРМ(О)... [юн. *therme* – иссиқлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг иссиқликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **термал, термобарометр, термодинамика, термоизоляция, термокимё, термопластлар, терморезистор, термосфера, термофиллар, термоэлемент; терманестезия** [терм...+ анестезия] – температура (харорат)ни сезишнинг йўқолиши; **термит** [терм(о)...+...ит] – алюминий ёки магнийнинг баъзи металллар оксиди билан кукунсимон аралашмаси; унинг интенсив ёниши натижасида реакция маҳсулотлари температураси 2000° дан ошади; **термограф** [термо...+...граф] – ҳаво, суюқлик ва шу қабилар температурасини узлуксиз қайд қилувчи асбоб; **термометр** [термо...+...метр] – температура, хароратни ўлчаш учун мўлжалланган асбоб; **термометрия** [термо...+...метрия] – амалий физика ва метрологиянинг температурани ўлчаш усуллари ва воситаларини ўз ичига олган бўлими; **терморегуляция** [термо... + лат. *regulo* – тартибга соламан, бошқараман +...ация] – одам ва иссиқ қонли ҳайвонлар (қушлар ва сутэмизувчилар) тана хароратининг турғунлигини таъминловчи физиологик жараён; **терморостлагич** [термо...+ ростлагич] – хона, печь ва бошқалардаги температурани бирдай тутиб турадиган қурилма; **термостат** [термо...+...стат] – температурани доимий сақлаш учун мўлжалланган асбоб.

ТЕРР... I [лат. *terra* – ер, ҳудуд; тупроқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ер, замин маъноларини ифодалайди. Мас.: **террарий // террариум, терренкур, территория; терракота** [итал. *terra cotta* – қиздирилган, куйдирилган тупроқ, лой < лат.

terra] – рангдор лой ва ундан тайёрланиб, махсус хумдонларда киздирилган, бадий ва амалий аҳамиятга эга сирланмаган сопол буюмлар; **терраса** [фр. terrasse < лот. terra] – 1) дарё, кўл ва денгиз қирғоклари ҳамда тоғ ёнбағирларидаги келиб чиқиши турлича бўлган, тик ёнбағир билан чегараланган горизонтал ёки нишаброк табиий саҳн; 2) асосий бинонинг умумий томи остида қўшимча қурилган йўлаксимон айвон, пешайвон.

ТЕРР... II [лот. terrare – қўрқитмоқ, чўчитмоқ, даҳшат солмоқ; таъқиб қилмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, қўрқитиш, чўчитиш маъноларини билдиради. Мас.: **террор** [фр. terreur < лот. terrore – қўрқув, даҳшат] – сиёсий рақибларни қўрқитиш, жазолаш, йўқ қилиш, аҳоли ўртасида тартибсизликлар келтириб чиқариш мақсадидаги зўравонлик ҳаракатлари (қотиллик, ёнғин чиқариш, портлатиш, гаровга олиш ва ҳоказо); **терроризм** [лот. terrore + ...изм] – бирор-бир ниятга эришиш учун аҳоли ва ҳокимиятни қўрқитиш, ваҳимага солиш мақсадида олиб бориладиган кўпуровчилик, қотиллик сиёсати.

ТЕРЦИ... [лот. tertius – учинчи; учдан бир] – ўзлашма ясама сўзлар таркибида келиб, шу сўзларнинг 3 (уч) сони билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **терциналар**, **терция**; **терцет** [итал. terzetto] – 1) уч ижрочи, асосан, хонандадан ташкил топган ансамбль; 2) уч хонанда ёки уч созанда ижросига мўлжалланган мусикий асар; 3) уч сатрдан иборат шеър банди.

ТЕТРА... [юн. tetra – тўрт] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг 4 сони билан алоқадорлигини билдиради. Мас.: **тетрагонал**, **тетраподлар**, **тетрахлорэтан**, **тетрахорд**, **тетраэтилқўрғошин**; **тетралогия** [тетра...+...логия] – бир муаллифнинг ягона ғоя, мазмун асосида бирлаштирилган тўрт бадий, мусикий ёки саҳна асари; **тетраплегия** [тетра...+...плегия] – ҳаракатлантирувчи нервлар ёки мушакларнинг зарарланиши натижасида қўлоёқларнинг фалаж бўлиб қолиши; **тетраэдр** [тетра...+...эдр] – ҳамма ёқлари учбурчаклардан иборат тўртёқлик; учбурчакли пирамида; **тетрод** [тетр(а)...+...од] – тўрт электродли (катод, иккита тўр ва анод) электрон лампа;

ТЕХН(О)... [юн. techne – санъат, маҳорат; хунар, билим] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирор ишни амалга оширишдаги санъат ва маҳорат, билим билан алоқадорликни билдиради. Мас.: **техникум**, **техноген**, **технократ**, **технолог**, **технопарк**, **технотрон**; **технеций** [юн. technetos – ясама, сунъий] – Менделеев даврий системасининг VII гуруҳига мансуб кумушранг-кулранг радиоактив металл; сунъий равишда олинган биринчи кимёвий эле-

мент; **техника** [юн. *technikos* – моҳир, билимдон] – 1) товар ва хизматлар ишлаб чиқаришда қўлланадиган моддий воситалар ва ақлий билимлар мажмуи; 2) бирор иш (хунар) ёки санъатда қўлланадиган усуллар мажмуи ва уларни эгаллаш; 3) бирор ишлаб чиқариш соҳасидаги машина, механизм, қурилма ва асбоб-ускуналар мажмуи; **технология** [техно...+...логия] – халқ хўжалигининг турли соҳаларида маҳсулотлар олиш, уларга ишлов бериш ва уларни қайта ишлаш усуллари мажмуи; шу усулларни ишлаб чиқиш, ўрганиш, жорий қилиш ва такомиллаштириш билан шуғулланадиган фан; **технократия** [техно...+...кратия] – 1) ижтимоий тафаккурдаги оқим; унга кўра, жамият бутунлай илмий-техника тафаккури тамойиллари билан бошқарилиши мумкин; техниклар, муҳандислар ва олимлар (технократлар) илмий-техника тафаккурининг намояндалари бўлиб, корхоналар ва умуман жамиятдаги барча ҳокимият тadbиркор ва сиёсатчилардан уларга ўтиши керак; 2) ишлаб чиқариш ва давлат аппаратининг юқори малакали мутахассислари (юқори даражали олимлар, менежерлар, муҳандислар) қатлами; **технополис** [техно...+ юн. *polis* – шаҳар] – инновация жараёнларини жадаллаштириш, техник-технологик янгиликларни тез ва самарали қўллашга ёрдам бериш мақсадида ташкил этиладиган эркин иқтисодий зоналар шаклларида бири.

ТИО... [юн. *theion* – олтингугурт] – айрим кимёвий бирикмаларнинг номларини билдирувчи ўзлашма қўшма терминларнинг биринчи қисми бўлиб, шу бирикмалар таркибида олтингугурт борлигини англатади. Мас.: **тиокислоталар, тиокол, тиосульфатлар, тиофен, тиофеноллар, тиоцианатлар; тиоиндиго** [тио...+ индиго] – таркибида олтингугурт бўладиган нилранг органик бўёқ; **тиоспиртлар** [тио...+ спирт] – таркибида сульфгидрил гуруҳ бўлган ўта сассик органик бирикмалар; меркаптанлар; **тиофил** [тио...+...фил]: **тиофил организмлар** – олтингугурт ва унинг бирикмалари муҳитида яхши ўсадиган бактериялар; **тиоэфирлар** [тио...+ юн. *aither* – ҳаво] – органик сульфидлар: органик радикалларнинг олтингугурт билан бирикмалари.

...ТИП, ...ТИПИЯ [юн. *typos* – из; нусха; шакл, қолип; тасвир, образ; ўхшашлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб: 1) полиграфия, матбаа, нашр (чоп) этиш билан боғлиқ терминлар (**альфатип, линотип, монотип, палеотип, стереотип** – босма машиналар; **автотипия, акватипия, монотипия, стереотипия, фототипия, хромотипия** – босиш, чоп этиш усуллари); 2) фотография, суратга олиш, тасвир ҳосил қилиш билан боғлиқ терминлар (**дагерротипия, диазотипия, контратип, микротипия**); 3) тасвир, образ билан боғлиқ ижтимоий-сиёсий, адабиётшунослик терминлари (**архетип,**

прототип, стереотип); 4) организмларнинг ўзаро муносабатлари, улар ўртасидаги бир хиллик, ўхшашлик маъноларидаги биологик терминлар (**биотип, генотип, гомотипия, кариотип, соматотип, фенотип, экотип**) ҳосил қилади.

ТИФЛ(О)... [юн. *typhlos* – кўр] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кўрларга, кўрликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **тифлоэктазия; тифлопедагогика** [тифло...+ педагогика] – дефектологиянинг кўр ва заиф кўрувчи болаларни ўқитиш, тарбиялаш ҳамда уларни меҳнатга тайёрлаш масалаларини ишлаб чиқувчи соҳаси; **тифлотехника** [тифло...+ техника] – кўрлар, кўзи ожизлар ва кўр-карларни ўқитиш, меҳнат фаолиятига тайёрлаш, кўзи ожизларнинг кўриш қобилиятини кучайтириш ва тиклаш учун мўлжалланган махсус асбобсозлик соҳаси.

ТОК... [юн. *tokos* – авлод, уруғ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, авлод, насл маъноларини билдиради. Мас.: **токоферол** [токо...+ фер(о)...+...ол] – тирик организмнинг ҳаёт фаолияти ва нормал модда алмашинуви учун зарур бўлган органик бирикмалардан бири – Е витамини: ҳайвонлар бепуштлигига қарши қўлланади.

ТОКСИК(О)... [юн. *toxikon* – заҳар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, заҳар, заҳарланиш маъноларини англатади. Мас.: **токсиген, токсикоз, токсинлар; токсемия** [токс(ико)...+...емия] – қонда ташқаридан кирган ёки организмнинг ўзидан ишлаб чиқарилган токсинларнинг айланиб юришидан пайдо бўлган заҳарланиш; **токси(ко)дермия** [токсико...+...дермия] – заҳарлар таъсирида вужудга келган тери касаллиги; **токсикология** [токсико...+...логия] – тиббиётнинг заҳарли моддаларнинг физик ва кимёвий хусусиятлари, уларнинг тирик организмларга таъсири механизми, заҳарланиш аломатларини ўрганувчи соҳаси; **токсикомания** [токсико...+...мания] – мастлик, қисқа муддатли хурсандчилик, кайф пайдо қилувчи турли хил моддалар (спирли ичимликлар, наркотиклар, баъзи дорилар, маиший кимё воситалари)ни истеъмол қилишга мойиллик билан намоён бўлувчи касалликларнинг умумий номи.

...ТОМ [юн. *tome* – кесилган, кесувчи; кесма] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб: I. Танадаги бирор аъзо-ни кесувчи, қирқувчи (асбоб) деган маънони билдиради. Мас.: **адено-том, дерматом, капсулотом, микротом, склеротом, фаринготом; витреотом** [лот. *vitrum* – шиша +...том] – шишасимон танани кесадиган асбоб; **гистотом** [гисто...+...том] – микроскоп остида текшириш учун жуда юпқа кесма тайёрлайдиган асбоб; микротом; **остеотом** [остео...+...том] – суякни тешувчи махсус асбоб; **тонзиллотом** [лот. *tonsillae* – бодомчасимон безлар +...том] – бодомча безини қисман

олиб ташлашда ишлатиладиган асбоб. II. Бирон-бир аъзо ривождаги муртак (эмбрионал) ҳолатни ифодалайди. Мас.: **дерматом, миотом, нефротом, спланхнотом.**

...ТОМИЯ [юн. *tomē* – кесиш, қирқиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, биринчи қисм (сўз)дан англашилган тана аъзосини кесиш, қирқиш, тешиш, ёриб (очиб) кўриш, кесиб олиб ташлаш каби маъноларни билдиради. Мас.: **автотомия, блефаротомия, гепатотомия, дихотомия, кератотомия, ларинготомия, литотомия, нефротомия, орхеотомия, плевротомия, пневмотомия, склеротомия, флеботомия, эмбриотомия; аденотомия** [адено...+...томия] – ютқиннинг бурун қисмидаги катталашган лимфоид тўқимани олиб ташлаш; **артротомия** [артро...+...томия] – бўғим халтасини оператив йўл билан очиш; **венотомия** [вено...+...томия] – тромбни олиб ташлаш учун ёки бошқа мақсадда вена қон томирини кенгрок очиш; **гастротомия** [гастро...+...томия] – ошқозонни кесиб очиш; **лапаротомия** [лапаро...+...томия] – қорин бўшлиғини унда жойлашган аъзоларни операция қилиш ёки ташхисни аниқлаштириш мақсадида ёриб очиш; **остеотомия** [остео...+...томия] – туғма ёки орттирилган нуқсонларни тўғрилаш учун суякни остеотом ёрдамида кесиш ёки тешиш операцияси; **торакотомия** [торако...+...томия] – ўпка, юрак, қон томирлар, ошқозон шикастланганда кўкрак қафасини операция йўли билан очиш; **трахеотомия** [трахео...+...томия] – нафас олишни тиклаш мақсадида трахея (кекирдак)ни очиш ва унинг тирқишига махсус найча киритиш.

ТОН(О)... [юн. *tonos* – таранглик; кучланиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, тон, тонус (таранглик) маъноларини англатади. Мас.: **тонография, тонометрия; тонограф** [тоно...+...граф] – тонусни чизик билан қайд қиладиган, ёзадиган асбоб; **тонометр** [тоно...+...метр] – 1) қон босимини, шунингдек, кўзнинг ички босимини ўлчайдиган аппарат; 2) икки камертоннинг тебранишлар частотасини таққослаш учун мўлжалланган асбоб; **тонус** [лот. *tonus* < юн. *tonos* – таранглик] – нерв марказлари ёки мушак тўқималарининг чарчамай, узоқ вақт давомида қўзғалган ҳолатда бўлиши.

ТОП(О)..., ...ТОП [юн. *topos* – жой, ўрин] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг муайян жой, ўринга алоқадорлигини билдиради. I. Қўшма сўзларнинг биринчи қисми сифатида. Мас.: **топограф, топонимия, топонимлар; топография** [топо...+...графия] – геодезиянинг бирор жойнинг, ер сатҳининг географик ва геометрик элементларини тасвирлаш ва шу асосда топографик хариталар яратиш усулларини ўрганувчи бўлими; **топология** [топо...+...логия] – математиканинг геометрик шакл-

ларнинг энг умумий хоссаларини ўрганувчи бўлими; **топонимика** [топо...+...оним+...ика] – 1) бирор жойнинг, ҳудуднинг географик номлари мажмуи; 2) лексикологиянинг географик номларни ўрганадиган бўлими. II. Қўшма сўзларнинг иккинчи қисми сифатида. Мас.: **изотоп, хронотоп; биотоп** [био...+...топ] – ҳайвонлар, ўсимликлар ва микроорганизмлар (биоценоз) нисбатан бир хил яшаш шароитларига эга бўлган қуруқлик қисми ёки сув ҳавзаси; **стенотоплар** [стено...+...топ] – фақат муайян бир (тор) ҳудудда яшовчи ўсимликлар ва ҳайвонлар; **эвритоплар** [эври...+...топ] – турли хил яшаш шароитларида яшай оладиган ўсимликлар ва ҳайвонлар.

ТОРАК(О)... [юн. thorax (thorakos) – кўкрак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кўкрак, кўкрак кафаси маъноларини билдиради. Мас.: **торакокаустика, торакомелус, торакопластика, торакоскопия, торакофагус, торакоцентез; торакобронхотомия** [торако...+ бронхо...+...томия] – кўкрак кафаси девори орқали бронхларни кесиш; **торакометр** [торако...+...метр] – кўкрак кафаси ёки кориннинг айланма ўлчовини аниқлайдиган асбоб; **торакоскоп** [торако...+...скоп] – плевра бўшлиғини текшириш учун ишлатиладиган махсус оптик асбоб; **торакотомия** [торако...+...томия] – операция йўли билан кўкрак кафасини очиш.

ТОТ... [лот. totus, totalis – тўла, тўлик, бутунича, бутунлай, ҳаммаси] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бутун, тўлик, бутунлай маъноларини англатади. Мас.: **тотал** [лот. totalis – бутун, бутунлай, барча] – беистисно барчага барабар, тааллуқли, ялпи, умумий (масалан, *тотал уруш*); **тоталитар** [фр. totalitaire < лот. totaliter – бутун, барча, бутунлай] – зўравонлик билан характерланадиган, демократик озодлик ва шахс эркинлигини чеклаш ёки йўқотишга қаратилган (масалан, *тоталитар давлат* – тоталитаризм); **тоталитаризм** [фр. totalitarisme < тоталитар +...изм] – давлат бошқаруви шакллари дан бири: бунда жамият ҳаётининг барча соҳалари устидан давлатнинг ялпи (тотал) назорати ўрнатилади, конституцион ҳуқуқ ва эркинликлар йўқотилади, бир шахс ёки ижтимоий гуруҳ (сиёсий партия)нинг яккахоқимлигига бўйсунилади, мухолифлар ва ўзгача фикрловчиларга нисбатан қатағон уюштирилади.

ТРА(НС)... [лот. trans – орқали, ичидан, ўртасидан, устидан; билан] – олд кўмакчи, олд қўшимча; ўзлашма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб: 1) қандайдир жой, фазо, майдон орқали ҳаракатланиш, уни (оралаб, ичидан) кесиб ўтиш (масалан, *трансатлантик*); 2) бирон нарса изидан, ортидан бориш, эргашиш; бирон нарсанинг нариги (орқа) томонида, ундан кейин жойлашиш (масалан, *трансальпик, трансураллар*); 3) бирор нарса воситасида ифодалаш, белгилаш ёки

кўчириш, узатиш (масалан, *трансдукция, транслитерация, трансплантация*) каби маъноларни билдиради. Мас.: **трансгрессия, трансляция, трансмиллий** (корпорация), **трансмиссия, транспозиция, транспорт, транспортёр, трансфер(т), трансформация, трансхимолай** (тоғлари); **транскрипция** [*лот. transcriptio* (*transcriptio*) – кўчириб ёзиш] – 1) бирор тилдаги нутқ товушларининг талаффузини шартли белги ва ҳарфлар воситасида аниқ акс эттириш; шу мақсад учун хизмат қиладиган белгилар тизими; 2) бирор сөз ёки овоз учун мўлжаллаб ёзилган мусиқа асарини бошқа сөз ёки овоз ижроси учун мослаштириш ёки уни усталик билан қайта ишлаш; **транслитерация** [*транс...+ лот. lit(t)era* – ҳарф + ...ация] – бирор алифбо асосида ёзилган матнлар ёки алоҳида сўзларни бошқа бир алифбо воситалари билан ҳарфма-ҳарф акс эттириш; **транслокация** [*транс...+ лот. locatio* – жойлашиш] – хромосомалар бир қисмининг ўша хромосоманинг бошқа қисмига ёки иккинчи хромосомага ўтиб қолиши, хромосомаларнинг қайта қурилиши; **транспирация** [*транс...+ лот. spirare* – нафас олмоқ ва чиқармоқ] – ўсимлик баргларининг сув буғлатиши; ўсимликнинг тўхтовсиз нам олиб туришига ёрдам берадиган, тупроқдан минерал тузларнинг келиб туришини таъминлайдиган, тўқималар ҳароратини бошқариб турадиган муҳим физиологик жараён; **трансплантация** [*лот. transplantare* – кўчириб бошқа жойга ўтказмоқ] – одам ва ҳайвонларда патологик жараён натижасида шикастланган ёки олиб ташланган тўқима ва аъзолар ўрнига соғломини кўчириб ўтказиш; **трансуран** [*транс...+ уран*]: **трансуран элементлар** – Менделеев даврий системасида урандан сўнг жойлашган кимёвий элементлар.

ТРАХ(И)... [*юн. trachys* – дағал, ғадир-будур] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи (ўзак) қисми бўлиб, дағаллик, ғадир-будурлик маъноларини билдиради. Мас.: **трахит** [*трах(и)...*+...ит] – таркиби бўйича сиенитларга мос келувчи эффузив магматик тоғ жинси; **трахома** [*трах(и)...*+...ома] – кўзнинг рангдор пардаси ва мугуз пардасининг кучли шикастланиши билан ифодаланадиган сурункали юкумли кўз касаллиги.

ТРАХЕ(О)... [*юн. tracheia* – нафас олиш; томоқ, кекирдak, бўғиз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, нафас олиш йўллари, нафас олиш найчалари, томоқ, бўғиз каби маъноларни билдиради. Мас.: **трахеидлар, трахеобактериоз, трахеомикоз, трахеоскопия, трахеостомия, трахеотомия; трахент** [*трахе...*+...ит] – нафас йўли (трахея) шиллиқ пардасининг яллиғланиши; **трахеобронхит** [*трахео...*+ *бронх(о)...*+...ит] – кекирдak ва бронхларнинг бир пайтда яллиғланиши; **трахеопластика** [*трахео...*+...пластика] – кекирдakнинг

ёрилган ёки олиб ташланган қисмини жарроҳлик йўли билан тиклаш, ямаш; **трахея** [юн. tracheia] – 1) кекирдик ва бронхлар орасида жойлашган нафас олиш йўли, найчаси; 2) ўсимликнинг сув ўтказувчи найчалари (тўқималари).

ТРЕМ(О)... [лот. tremere – титрамоқ, қалтирамоқ, зирилламоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, титраш, қалтираш маъноларини англатади. Мас.: **тремограф, тремоло; тремограмма** [тремо...+...грамма] – тана қисмларининг титрашини тремограф асбоби ёрдамида чизиклар шаклида ёзиб олиш; треморнинг график тасвири; **тремор** [лот. tremor – титраш, қалтираш] – нерв системаси шикастланганда қўл ва оёқларнинг, бош, тил ва бошқа аъзоларнинг ритмик ҳолда титраши.

ТРЕМ(АТ)... [юн. trema – ёриқ, тешик, туйнук, тиркиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, тешик, тиркиш маъноларини билдиради. Мас.: **трематодалар** [юн. trematodes – сўрғичлар билан таъминланган < trema] – сўрғичли чувалчанглар; оғиз ва корин соҳасида сўрғичлари бўлган ясси паразит чувалчанглар синфи; **трематодозлар** [трематод(а) +...оз] – одам ва ҳайвонларда сўрғичли чувалчанглар – трематодалар келтириб чиқарадиган гижжа касалликлари гуруҳи.

ТРИ... [юн. tri – уч, 3 сони] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, уч (3) сони билан боғлиқ сўзлар, терминлар ҳосил қилади; учликка, уч киши ёки нарсага алоқадорликни билдиради. Мас.: **триада, триатлон, триглиф, тригонокефалия, трилогия, триместр, тринитротолуол, триплекс, триплет, трисекция, трицепс, триэдр; тригонометрия** [три...+ гоно...+...метрия] – математиканинг тригонометрик функцияларнинг хоссалари, учбурчакнинг томонлари билан бурчаклари орасидаги муносабатларни ўрганувчи бўлими; **трио** [итал. trio] – 1) уч хонанда ёки созандадан ташкил топган ансамбль; 2) шундай ансамблга мўлжаллаб ёзилган мусика асари; **триод** [три...+...од] – катод, бошқарувчи тўр ва аноддан иборат уч электродли электрон лампа; **триплан** [три...+...план] – бир-бирининг устида параллел жойлашган учта қанотга эга бўлган самолёт; **триптих** [юн. triptychos – уч қават; уч букланган] – умумий бадиий ғоя, мавзу ёки сюжет билан бирлашган, 3 қисмдан ташкил топган тасвирий санъат асари; **трифтонг** [три...+...фтонг] – бир бўғинда учта унли товушнинг бирикиши.

ТРИБ(О)... [юн. tribo – ишқаламоқ, уқаламоқ; суртмоқ; эзмок] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ишқалаш, ишқалиш, уқалаш, эзиш маъноларини билдиради. Мас.: **трибология, трибоэлектр; триболюминесценция** [трибо...+ люминесценция] – баъзи

кристалл моддаларнинг ишқаланиши ва парчаланишида рўй берадиган люминесценция; **трибометрия** [трибо...+...метрия] – ишқаланувчи сиртларнинг ишқаланиш кучи ва ейилишга чидамлилигини ўлчаш усуллари.

ТРИПС... [юн. thripsis – парчалаш; суюлтириш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, майдалаш, суюлтириш, парчалаш маъноларини ифодалайди. Мас.: **трипсин** [трипс...+...ин] – одам ва ҳайвонларнинг ошқозоноти безида синтезланиб, ичакларда оксиллар парчаланишида иштирок этувчи, гидролазалар синфига мансуб, овқат ҳазм қилувчи модда.

ТРИХ(О)... [юн. trix (trichos) – қил, соч, тук] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, қил, соч, тук маъноларини ифодалайди. Мас.: **трихобактерия, трихобезоар, трихокардия, трихоклазия, трихология, трихомалар, трихопатия, трихорексия, трихорея, трихоспороз; трихалгия** [трих(о)...+...алгия] – жазаваланган кишиларда сочни силаганда оғриқ сезиш; **трихиаз(ис)** [трих(о)...+...иаз] – киприкларнинг ичкарига қараб, кўз соққаси томон нотўғри ўсиши (трахома ва блефарит касалликларида); **трихоглоссия** [трихо...+ юн. glossa – тил] – тил сўргичларининг дағалланиши натижасида тил юзасида туклар ҳосил бўлиши; **трихоз** [трих(о)...+...оз] – сочларнинг нормал ўсиб кетиши билан боғлиқ касаллик; **трихомикозлар** [трихо...+...микоз] – ўсимлик паразитлари туфайли келиб чиқадиган турли соч касалликлари; **трихотрофия** [трихо...+...трофия] – сочларнинг озикланиши; **трихофития** [трихо...+...фит] – қирма темиртки; терининг (шунингдек, соч ва тирноқларнинг) замбуруғлар кўзгатадиган юқумли касаллиги.

ТРОМБ(О)... [юн. trombos – қуйқа, лахта (қон)] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қон ёки лимфа томирларида қуюлиб, текилиб қолган қон (лимфа) қуйқаси, лахтаси маъносини билдиради. Мас.: **тромбартериит, тромбин, тромбокиназа, тромболиз, тромбопения, тромбоземболия; тромбоз** [юн. trombos] – тирик организмда томир ичида пайдо бўладиган қон лахтаси; эритроцит, тромбоцит ва фибриндан иборат лахта томир деворига ёпишиб, қон оқимида халақит беради; **тромбофилия** [тромбо...+...филия] – тромб ҳосил бўлишига мойиллик; **тромбофлебит** [тромбо...+ флеб(о)...+...ит] – вена деворининг тромб ҳосил бўлиши билан яллиғланиши; **тромбоцитлар** [тромбо...+...цит] – одам ва сутэмизувчилар қонидаги ядросиз ҳужайралар – қон ивишида иштирок этувчи қон пластинкалари; **тромбэктомия** [тромб...+...эктомия] – тромбни операция йўли билан қон томирдан ажратиб олиш.

...ТРОН [*электрон* сўзининг қисқарган шакли] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, баъзи электр-вакуумли асбоб-ускуналар, қурилма ва жиҳозларнинг номини ҳосил қилади. Мас.: **амплитрон**, **вибротрон**, **гиротрон**, **декатрон**, **игнитрон**, **кенотрон**, **магнетрон**, **механотрон**, **микротрон**, **синхротрон**, **фазотрон**, **циклотрон**; **альфатрон** [альфа +...трон] – электрон вакуумметр; газ босимини ўлчовчи асбоб; **плазмотрон** [плазма +...трон] – плазмали генератор; паст температурали плазма олиш учун мўлжалланган газ-разрядли қурилма; **синхроциклотрон** [синхро...+ цикло...+...трон] – оғир зарядланган зарра (протон, дейтрон ва бошқа)ларнинг тезлаткичи; **фантастрон** [фантастика +...трон] – электрик тебранишларнинг релаксацион генератори; **характрон** [*юн. character* – шакл, кўриниш + ...трон] – дастлабки ҳисоблаш машиналарида монитор вазифасини бажарган электрон-нурли асбоб.

ТРОП(О)... [*юн. tropos* – айланиш; бурилиш, йўналиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, бирор томонга, бирон объектга қараб айланиш, бурилиш, йўналиш маъноларини ифодалайди. Мас.: **тропизм** [троп...+...изм] – физик, кимёвий ва бошқа қўзғатувчиларнинг бир ёклама таъсирида ўсимлик аъзоларининг кўпинча қўзғатувчилар томон бурилиб ўсиши; қўзғатувчиларнинг тури ва таъсирига қараб, *аэротропизм*, *гаптотропизм*, *гелиотропизм*, *геотропизм*, *гидротропизм*, *ортотропизм*, *реотропизм*, *фототропизм*, *хемотропизм*лар фаркланади; **тропометр** [тропо...+...метр] – 1) кўз соққасининг айланишини ўлчайдиган асбоб; 2) узун суякларнинг бурилиш ва тарангланишини ўлчайдиган асбоб; **тропосфера** [тропо...+...сфера] – атмосферанинг Ер юзаси таъсири яққол сезиладиган қуйи, асосий қисми; **тропопауза** [тропо...+ *юн. pausis* – тўхташ, тугаш] – тропосфера ва стратосфера орасидаги ўтиш қатлами.

...ТРОП, ...ТРОПИЯ [*юн. tropos* – бурилиш, ўзгариш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, бурилиш, ўзгариш, бирор томонга йўналганлик; муайян хосса маъноларини билдиради. Бунда ўзлашма сўздаги **-троп** терминэлементи, асосан, тегишли маънодаги сифатлар ясайди: **азеотроп** (эритма), **гиротроп** (муҳит), **гонадотроп** (гормон), **лиотроп** (қатор), **политроп** (жараён), **психотроп** (моддалар); айрим ҳолларда эса от ясайди. Мас.: **гелиотроп** [гелио...+...троп] – триангуляцияда горизонтал бурчакларни аниқ ўлчаш учун ишлатиладиган геодезик асбоб; унинг асосий қисми – ясси кўзгу қуёш нурларини бир геодезик нуқтадан иккинчиси йўналишида қайтаради. Қўшма сўзлардаги **-тропия** терминэлементи эса тегишли сўзларда ҳаракат, ҳолат, ўзгариш, хосса маъноларини ҳосил қилади. Мас.: **анизотропия**, **лиотропия**, **морфотропия**, **энтропия**;

аллотропия [алло...+...тропия] – кимёвий элементларнинг икки ёки ундан ортиқ кўринишда бўлиши; **изотропия** [изо...+...тропия] – физик объектлар хоссаларининг барча йўналишларда бир хил бўлиши; **лиотропия** [лио...+...тропия] – эриган моддаларнинг эритувчининг турли физик хоссаларига кўрсатадиган таъсири; **тиксотропия** [юн. thixeis – тегиш, тегиниш +...тропия] – дисперс системаларнинг механик таъсир туфайли бузилган асл структурасини қайта тиклай олиш қобилияти.

ТРОФ(О)... [юн. trophe – озиқ-овқат] – ўзлашма кўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг озиқ-овқат, озиқланиш, овқатланишга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **трофика, трофобласт, трофоллаксис; трофобиоз** [трофо...+...биоз] – симбиознинг бир кўриниши бўлиб, бунда баъзи жониворлар бошқаларининг модда алмашинуvidан ҳосил бўлган маҳсулотлари билан озиқланади (ҳашаротларда кузатилади); **трофология** [трофо...+...логия] – тирик организмларнинг озиқланиши ҳақидаги фан; **трофоневроз** [трофо...+невроз] – тўқима ва аъзоларнинг озиқланишини бузувчи (издан чиқарувчи) касаллик; **трофоцит** [трофо...+...цит] – бошқа хужайраларга озиқ моддалари ва қурилиш материаллари етказиб берувчи хужайра; озиқлантирувчи (боқувчи) хужайра.

...ТРОФ, ...ТРОФИЯ [юн. trophe – озиқ-овқат] – ўзлашма кўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг озиқ-овқат, озиқланиш, овқатланишга алоқадорлигини билдиради. Булардан **-троф** терминэлементи озиқланиш тарзи ва озуқа тури ҳар хил бўлган организмлар номини ҳосил қилса. Мас.: **ауксотрофлар, микотрофлар, миксотрофлар, прототрофлар, экзотрофлар; автотрофлар** [авто...+...троф] – ҳаёт учун зарур бўлган барча органик моддаларни ноорганик моддалардан синтезлаб олувчи организмлар; **гетеротрофлар** [гетеро...+...троф] – ўзининг озуқаси сифатида тайёр органик моддалардан фойдаланувчи организмлар (одам, барча ҳайвонлар, айрим ўсимликлар, аксар бактериялар ва замбуруғлар); **мезотрофлар** [мезо...+...троф] – тупроқ ёки бошқа муҳитда озуқа моддаларнинг мўътадил (ўртача) бўлишини талаб қилувчи ўсимликлар; **олиготрофлар** [олиго...+...троф] – қурғоқчил дашт ва чала саҳролардаги озиқ моддалар жуда кам бўлган тупроқларда ўса оладиган ўсимликлар.

-трофия терминэлементи бирон тўқима, аъзо ёки бутун организмнинг озиқланишидаги нуқсон (бузилиш)лар ва бунинг оқибатларини англатувчи терминлар ясаиди. Мас.: **атрофия, гипертрофия, трихотрофия, эйтрофия; гипотрофия** [гипо...+...трофия] – 1) атрофия: аъзо ёки унинг бирор қисмининг кичрайиши; зидди – **гипертрофия**; 2) болаларда овқатланишнинг сурункали касаллиги бўлиб, у ҳаддан

ташқари озишга, тананинг яхши ривожланмаслигига ёки бутунлай ўсишдан тўхташига олиб келади.

ТУРБ(О)... [лот. turbe (turbinis) – қуюн, уюрма; шиддатли айла-ниш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзлар-да айланма ҳаракат маъноси мавжудлигини кўрсатади. Мас.: **турбина, турбобур, турбодетандер, турбореактив** (мотор, самолёт); **турбогене-ратор** [турбо...+ генератор] – газ ёки буғ турбинаси ёрдамида айланма ҳаракатлантириладиган электр генератор; **турбокомпрессор** [турбо...+ компрессор] – турбина билан ҳаракатга келтириладиган марказдан қоч-ма ҳаво компрессори.

У

У... [юн. ou – йўқ, мавжуд эмас] – ўзлашма қўшма сўзларнинг би-ринчи қисми бўлиб, инкор маъносини ифодалайди. Мас.: **утопизм, утопист; утопия** [у...+ юн. topos – жой, макон] – 1) илмий асосга эга бўлмаган идеал ижтимоий тузум тасвири; 2) ижтимоий қайта қуриш-ларнинг ҳар қандай нореал, ҳаёлий режалари; 3) амалга ошмайдиган орзу, хомхаёл.

УЗ(У)... [лот. usus – қўллаш, ишлатиш, фойдаланиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, қўллаш, фойдаланиш маъноларини билдиради. Мас.: **узуал** [узу...+...ал – нисбий сифат ясов-чи қўшимча] – умумқўлланишга оид, умумқўлланишга хос (масалан, **узуал маъно** – сўзнинг одатдаги, ҳаммага тушунарли, ҳамма қўллайди-ган маъноси); **узус** [лот. usus – қўллаш, фойдаланиш; урф-одат, одат-ланиш] – тил бирлигининг (сўз, фразеологизм кабиларнинг) одатий, ҳамма томонидан қўлланиши.

...УЛ(А) [лот. -ula] – кичрайтиш отлари ясайдиган қўшимча. Изоҳи ва мисоллар ҳақида **...қула, ...ула** терминэлементларига қаранг.

УЛ(О)... [юн. ul – милк] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг милк ва унинг касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **улатрофия, улэритема; улалгия** [ул...+...алгия] – милк оғриғи; **улоглоссит** [уло...+ глосс...+...ит] – милк ва тилнинг яллиғланиши.

УЛЬТИМ... [лот. ultimus – энг охириги, сўнгги] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, охириги, сўнгги, қатъий деган маъноларни билдиради. Мас.: **ультиматум** [лот. ultimum – охирига-ча етказилган] – халқаро ҳуқуқда: бирон масала юзасидан бир давлат-нинг бошқа давлат олдига қўйган, дипломатик ҳужжатда ёки оғзаки шаклда баён қилинган, бажарилиши шарт бўлган қатъий талаби.

УЛЬТРА... [*лот. ultra* – ортиқроқ, кўпроқ, янада; чегарадан (ҳаддан) ташқари] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, миқдор ва сифат белгиларига кўра меъёрдан, ҳаддан ташқари; энг четки, охириги, ўта каби маъноларни билдиради. Мас.: **ультрабазитлар**, **ультрабинафша** (нурланиш), **ультравирουσлар**, **ультрамикрoанализ**, **ультрамикронлар**, **ультратузилма**, **ультрафилътрация**, **ультрақисқа** (тўлқинлар); **ультраабиссаль** [ультра...+ *юн. abyssos* – тубсиз, жуда чуқур] – океан тубининг анчагина – 6000 метрдан чуқурроқ қисми; **ультраакустика** [ультра...+ акустика] – ўта юқори частотали товуш тўлқинларининг хусусиятлари ва қўлланиш имкониятларини ўрганувчи фан; **ультрамарин** [ультра...+ *лот. marinus* – денгизга оид +...ин] – каолин, сода, олтингугурт, кўмир аралашмасини эритиб олинадиган, яшил рангдан бинафша ранггача бўлган пигментлар; **ультрамикроскоп** [ультра...+ микроскоп] – оддий микроскоп билан кўриб бўлмайдиган жуда майда зарраларни кучли ёруғлик оқими ёрдамида кўриш имконини берадиган оптик асбоб; **ультратовуш** [ультра...+ товуш] – одам қулоғи қабул қила олмайдиган, фақат махсус асбоб билан эшитса бўладиган, тўлқинларининг тебраниш частотаси 20 килогерцдан юқори бўлган товуш; **ультрацентрифуга** [ультра...+ центрифуга] – роторининг ҳаддан ташқари тез айланиши ҳисобига ернинг тортиш кучидан юз минглаб, ҳатто миллион марта ортиқ марказдан қочма куч ҳосил қиладиган аппарат.

...УМ, ...УС [*лот. -um, -us*] – лотин тилидан ўзлаштирилган сўзларда бирлик сондаги бош келишиқ қўшимчаларини англатади. Булардан **-ум** қўшимчасини олган сўзлар, асосан, от туркумига, баъзан эса сифат ва сифатдошларга мансуб сўзлардир; **-ус** билан тугалланган сўзлар эса фақат от туркумидаги сўзлардир. Ҳар иккала қўшимча билан тугалланган сўзлар рус тилига, бинобарин, ўзбек тилига ҳам айнан, қуйида ёзилганидек қабул қилинган ва тор соҳалардагина қўлланади. Мас.: **декорум**, **кондоминиум**, **медиум**, **меморандум**, **опиум** (*юн.*) **пленум**, **подиум** (*юн.*), **постскриптум**, **социум**, **уникум**; **казус**, **коитус**, **локус**, **модус**, **полус**, **тонус** ва бошқалар.

УНИ... [*лот. unus, uni* – бир] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бир, ягона, умумий; бирлик каби маъноларни билдиради. Мас.: **универсал**, **университет**, **унионизм**, **униполяр** (униқутбий), **униформа**, **уния**; **уникал** [*лот. unicus* – ягона, битта] – маълум жиҳатдан ягона, ўзига хос; **уникум** [*лот. unicum* – бошқаларга ўхшамаган, бошқача] – 1) бетакрор, ягона, аломат нарса; 2) бирон жиҳатдан ноёб, бетакрор одам; **унион** [*лот. unio (unionis)* – бирлик] – иттифоқ, бирлашма; **унисон** [*итал. unison* < уни...+ *лот. sonus* – товуш] – бир хил

баландликдаги бир неча овоз (товуш)нинг айти бир вақтдаги ўзаро мослиги ёки оҳангдошлиги; **унитар** [фр. unitaire < лот. unitas – бирлик] – ягона, бирлашган, бир бутунликни ташкил этувчи (масалан, *унитар давлат, унитар корхона*); **унитаризм** [фр. unitarisme < лот. unitas – бирлик] – давлат тузилишининг уни ташкил этувчи ҳудудларни марказлаштиришга асосланган тамойили; **унификация** [уни...+...фикация] – ягона тизимга, шаклга, бир хилликка келтириш.

...УРА [лот. -ига] – лотинча сўз ясовчи қўшимча бўлиб, ўзи қўшилган сўзлар билан, асосан, жамлик, кўплик ва бошқа маънолардаги отлар ҳосил қилади: 1) турли даражадаги таълим ва амалиёт босқичларини билдирувчи отларни (**адъюнктура, аспирантура, докторантура, интернатура, магистратура, ординатура**); 2) ўзакдан англашилган шахсларнинг жамини, кўплигини англатувчи отларни (**агентура, адвокатура, доцентура, кандидатура, клиентура**); 3) нарса, буюм, асбоб-жиҳоз, белги ва шу кабиларнинг мажмуини, қаторини, кўплигини ифодаловчи отларни (**аппаратура, аркатура, арматура, гарнитура, клавиатура, конъюнктура, кубатура, лигатура, мускулатура, титулатура, рецензура, сигнатура**); 4) ўрин-жой отларини (**комендатура, регистратура**); 5) мусикага оид отларни (**колоратура, партитура**) ҳосил қилади.

УРАН(О)... [юн. uranos – осмон; танглай] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, асл маъносида – осмон, қўчма маънода – танглай деган маъноларни билдиради. Мас.: **уранофобия** [уран(о)...+...фобия] – мияга ўрнашиб қолган қўрқув – осмонга қарашдан қўрқиш; **уранопластика** [уран(о)...+...пластика] – танглай пластикаси; танглайдаги нуқсонларни йўқотиш учун қўлланадиган пластик операцияларнинг умумий номи.

УРБ... [лот. urbs – шаҳар] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шаҳар, шаҳарга оид, мансуб каби маъноларни билдиради. Мас.: **урбанизация** [фр. urbanisation < лот. urbanus – шаҳарга оид +...изация] – саноатнинг ва аҳолининг шаҳарларда тўпланиши ҳамда жамият ҳаётида шаҳарлар ролининг ортиб боришидан иборат ижобий жараён; **урбанизм** [фр. urbanisme < лот. urbanus +...изм] – 1) санъат ва адабиётда йирик шаҳарларнинг ва шаҳарликлар ҳаётининг тасвири, тавсифи; 2) меъморликда: XX аср шаҳарсозлигида юзага келган оқим, йўналиш.

...УРГ, ...УРГИЯ [юн. ergon – иш, амал, фаолият] – сўз ясовчи қўшимча; ўзлашма ясама сўзларнинг охириги қисмлари бўлиб, **-ург** қўшимчаси бирор соҳа ишчиси, мутахассиси маъносидаги шахс отларини, **-ургия** қўшимчаси эса бирор фан, иш-фаолият, ишлабчиқариш соҳаси, улар билан боғлиқ таълимот, жараённи ифодаловчи отлар-

ни ҳосил қилади. Мас.: **драматург, металлург, хирург; галургия, десмургия, драматургия, металлургия, микрургия, петрургия, хирургия.**

УРЕТЕР(О)... [юн. ureter – сийдик йўли] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сийдик йўли ва унинг касалликлари билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **уретеролиз, уретеролитиаз, уретероррагия, уретероцеле, уретерэктомия; уретерит** [уретер...+...ит] – сийдик йўлининг яллиғланиши; **уретерография** [уретеро...+...графия] – юқори сийдик йўлига контраст модда юбориб, рентген нурлари воситасида унинг расмини олиш; **уретеролитотомия** [уретеро...+ лито...+...томия] – юқори сийдик йўлида пайдо бўлган тошни олиб ташлаш операцияси; **уретероскопия** [уретеро...+...скопия] – сийдик йўлини (найларини) уретероскоп (сийдик найи ва буйрак жомига киритиладиган қаттиқ ва эгилувчан асбоб) ёрдамида текшириш; **уретеротомия** [уретеро...+...томия] – сийдик йўлини кесиш операцияси.

УРЕТР(О)... [юн. urethra – сийдик чиқариш йўли, найи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сийдик чиқариш йўли (канал, найи) билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **уретраплазия, уретрогеморрагия, уретрометр, уретроскоп, уретроскопия, уретростеноз, уретростомия, уретроцеле, уетроцистит; уретралгия** [уретр...+...алгия] – сийдик чиқариш йўлида оғрик сезилиши; **уретризм** [уретр...+...изм] – сийдик чиқариш йўлининг ортиқча таъсирланиши ва сурункасига спазм бўлиб туриши; **уретрит** [уретр...+...ит] – уретра (сийдик чиқариш йўли)нинг яллиғланиши; **уретрометрия** [уретро...+...метрия] – сийдик чиқариш йўли диаметрини уретрометр ёрдамида ўлчаш; **уретропластика** [уретро...+ ...пластика] – сийдик чиқариш йўлининг шакли ва функциясини тиклаш учун қилинадиган операцияларнинг умумий номи; **уретроспазм** [уретро...+...спазм] – сийдик чиқариш йўлининг қисилиб қолиши; **уретро-томия** [уретро...+...томия] – сийдик чиқариш йўлини жаррохлик йўли билан очиш; **уретрэктомия** [уретр...+...эктомия] – сийдик чиқариш йўли ёки унинг бир қисмини кесиб олиб ташлаш.

...УРИЯ [юн. uron – сийдик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сийдикка, сийдик ажралишига алоқадорлигини билдиради; бу қўшимча қўшилганда; 1) бирор модданинг сийдикда мавжуд эканлигини ёки сийдик билан ажралиб чиқишини ифодаладиган терминлар (**азотурия, бактериурия, гематурия, гемоглобинурия, гликозурия, меланурия, пиурия, протеинурия, фенолурия, фосфатурия**); 2) сийдик ажралишидаги нуксонларни (сийдик тутилиши, оз ёки кўп ажралиши)

ифодаладиган терминлар (**анурия, дизурия, ишурия, олигурия, полиурия**) ҳосил бўлади.

УРО... [юн. uron – сийдик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг сийдик, карбамид ва сийдик-таносил аъзоларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **уробактериялар, уробилин, уролит, уролитиаз, уролог, уронекроз, уроррагия, уросепсис, уроскоп, уроцеле, уроцистит; урография** [уро...+...графия] – сийдик аъзоларига контраст модда юбориб, рентген нурлари воситасида уларнинг расмини олиш; **урология** [уро...+...логия] – клиник тиббиётнинг сийдик аъзолари системасини, жинсий аъзолар касалликларини, уларнинг келиб чиқиш сабабларини ўрганувчи, шунингдек, бу касалликлар диагностикаси, давоси ҳамда олдини олиш усулларини ишлаб чиқувчи соҳаси; **урометр** [уро...+...метр] – сийдикнинг солиштира оғирлигини аниқлайдиган асбоб; **урорея** [уро...+...рея] – сийдикнинг беихтиёр, ўз-ўзидан ажралиб чиқиши; **уроскопия** [уро...+...скопия] – диагностик мақсадларда сийдикни текшириш; **уротерапия** [уро...+...терапия] – баъзи касалликларни тери остига сийдик юбориш билан даволаш; **урофобия** [уро...+...фобия] – ноқулай шароитда (масалан, дарс пайтида) сийиш эҳтимоли туғилишидан қўрқиш.

...УС, ...УМ [лот. -us, -um] – **...ум, ...ус** терминэлементиға қаранг.

Ф

ФАГ(О)... [юн. phagos – еювчи, еб юбуровчи, ямламай ютувчи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, еб битирувчи, емирувчи, ютиб юбуровчи; озиқ-овқат деган маъноларни билдиради. Мас.: **фагодиагностика, фаголиз, фагосомалар, фагоцитоз; фагопрофилактика** [фаго...+ профилактика] – юқумли касаллик(лар) хавфи туғилганда соғлом одамларға махсус бактериофаглар юбориш йўли билан уларнинг олдини олиш; **фаготерапия** [фаго...+...терапия] – организмға махсус бактериофагларни юбориш йўли билан юқумли касалликларни даволаш; **фагофобия** [фаго...+...фобия] – баъзи рухий касалликларда: овқат ютишдан қўрқиш; **фагоцитлар** [фаго...+...цит] – одам ва ҳайвонларни бириктирувчи тўқималаридаги химояға ихтисослашган ҳужайралар; организмға кириб қолган ёт моддаларни, бактерия ва микробларни ютиб, ҳазм қиладиган оқ қон таначалари.

...ФАГ, ...ФАГИЯ [юн. phagos – еювчи, еб юбуровчи, ямламай ютувчи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, бунда **-фаг** терминэлементи биринчи қисмдаги сўз англатган

нарсани, моддани еювчи, еб битирувчи, емирувчи, ютиб юборовчи деган маъноларни билдиради ва кўпинча **-лар** қўшимчаси билан қўлланади. Мас.: **детритофаглар, копрофаглар, макрофаглар, микрофаглар, монофаглар, полифаглар, саркофаг, эврифаглар; бактериофаглар** [бактерио...+...фаг] – бактерияларни ютиб, емириб, йўқ қилиб юборовчи вируслар, бактериялар кушандаси; **зоофаглар** [зоо...+...фаг] – фақат бошқа ҳайвонлар гўшти билан озиқланувчи ҳайвонлар; **ихтиофаг** [ихтио...+...фаг] – асосан, балиқ билан озиқланадиган ҳайвонлар; **некрофаглар** [некро...+...фаг] – ўлимтиххўрлар; бошқа ҳайвонларнинг мурдаларини ейдиган жониворлар; **сапрофаглар** [сапро...+...фаг] – организмларнинг чириётган қолдиқлари ёки ҳайвонларнинг ахлатлари билан озиқланадиган ҳайвон ва ўсимликлар; **фитофаглар** [фито...+...фаг] – фақат ўсимликлар билан озиқланадиган ҳайвонлар; **энтомофаглар** [энтомо...+...фаг] – ҳашаротлар билан озиқланадиган ҳайвонлар.

-фагия терминэлементи эса ейиш, еб битириш, ютиш, емириш маъноларини билдиради. Мас.: **полифагия, тахифагия, фитофагия; антропофагия** [антропо...+...фагия] – одамхўрлик, каннибализм; **онихофагия** [онихо...+...фагия] – ўз тирноқларини ғажиш, тишлашга одатланиш; **эврифагия** [эври...+...фагия] – организмнинг турли-туман ўсимлик ва ҳайвон маҳсулотлари билан овқатланиш қобиляти; полифагиянинг энг юқори даражаси.

ФАКО... [юн. *phakos* – ясимқ, ясимқсимон линза; кўз гавҳари] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг линзага, кўз гавҳарига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **факоанафилаксия, факоген, факоглаукома, факозимаза, факоматоз, факоскоп, факоскотазм; факолиз** [фако...+...лиз] – 1) кўз гавҳарини кесиб, ажратиб олиш; 2) кўз гавҳарини факолизин ёки бошқа антиген таъсирида эритиш; **факометр** [фако...+...метр] – кўз гавҳарининг нур синдириш кучини ўлчайдиган асбоб; **факоскопия** [фако...+ ...скопия] – кўзни (кўз гавҳарини) факоскоп ёрдамида текшириш; **факоцистит** [фако...+ цист(о)...+...ит] – кўз гавҳари қобиғи (пардаси)нинг яллиғланиши.

ФАК(Т)... [лот. *facere* – қилмоқ, бажармоқ; ясамоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, бирор иш қилиш, машғул бўлиш, яшаш каби маъноларни билдиради. Мас.: **фактография, фактология, фактор, факториал, фактотум, факультатив, факультет; факсимиле** [лот. *fac simile* – айнан шундай қил] – 1) қўлёзма, ёзма ҳужжат, бирор кишининг имзосини, бирор-бир сурат ёки манзарани фотографик ёки босма усулда айнан акс эттириш; 2) асл (ўз қўли билан қўйилган) имзони аниқ акс эттирувчи босма

шакл, мухр; **факт** [*лот.* *factum* – қилинган иш] – 1) ҳақиқат, бўлган воқеа, ҳодиса, ҳолат; 2) назарияни шакллантирувчи, қатъий белгиланган асос; 3) ҳақиқийлиги исботланган билим, тажриба; **фактория** [*ингл.* *factory* – завод, савдо идораси < *лот.* *factorium, factoria* – иш жойи, устахона] – 1) ажнабий савдогарларнинг мустамлакалардаги ёки мустакил мамлакатларнинг чекка ўлкаларидаги савдо-солиқ корхонаси; 2) айрим узок овчилик худудларидаги тайёрлов ва олди-сотди пункти.

ФАЛЬС... [*лот.* *falsus* – ёлғон, сохта < *falsificare* – сохталаштирмак, алдамоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг ёлғонга, алдашга, сохталикка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **фальсификат, фальш; фальсификатор** [*фр.* *falsificateur* < *лот.* *falsificatio*] – сохталаштирувчи, қалбакилаштирувчи шахс; қаллоб; **фальсификация** [фальс(и)...+...фикация < *лот.* *falsificatio* – сохталаштириш] – чин, ҳақиқий воқеа-ҳодисани бузиб кўрсатиш, сохталаштириш, қалбакилаштириш.

ФАНЕР(О)... [*юн.* *phaneros* – очик, ошқора, аниқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, очик, очик-ойдин, ошқора маъноларини ифодалайди. Мас.: **фанерогамлар** [фанеро...+...гам(ия)] – жинсий кўпайиш аъзолари очик кўриниб турган гулли ўсимликлар; **фанерозой** [фанеро...+...зой] – палеозой, мезозой ва кайнозой эраларини қамраб олган, 570 миллион йил давом этган, ишонарли органик қолдиқлари бўлган йирик тарихий давр; **фанерофитлар** [фанеро...+...фит] – баҳорда ўсишда давом этадиган қайта тикланиш куртаклари тупрокдан анча юқори жойлашган барча ўсимликлар (дарактлар, буталар, дарактсимон лианалар).

ФАНТ... [*юн.* *phantos, phantasia* – ўй, хаёл, тасаввур] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўй, хаёл, ўйлаш, хаёл суриш, фараз, тасаввур, хаёлий шарпа маъноларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **фантазёр, фантазмагория, фантаст, фантастрон, фантом; фантазия** [*юн.* *phantasia* – хаёл, тасаввур] – 1) ижодий тасаввур, хаёлот; 2) орзу-хаёл, уйдирма, тўқима; ақлга (ҳақиқатга) тўғри келмайдиган гаплар; 3) оммабоп куйларга тақлидан яратилган, эркин шаклдаги мусикий пьеса; **фантастика** [*юн.* *phantastike* – хаёл суриш, тасаввур (фараз) қилиш қобилияти] – 1) мазмуни ва шакли борлиқ билан бевосита мос келмайдиган бадиий ижод тури (адабиёт, кино, тасвирий санъат); 2) мавжуд бўлмаган, нореал, амалга ошмайдиган нарсалар, хомхаёл; бўлмаган (ёлғон) гап.

ФАРИНГ(О)... [*юн.* *pharynx, pharyngos* – юткин, халқум] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг юткин, халқумга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **фарингал, фаринга-**

лизация, фарингизм, фарингомикоз, фарингопаралич, фаринго-пластика, фарингоскоп, фарингоспазм, фарингоцеле; фарингит [фаринг(о)...+...ит] – ютқин (ҳалқум) шиллиқ пардасининг яллиғланиши; **фаринголарингит** [фаринго...+ ларинг(о)...+...ит] – ютқин ва ҳиқилдоқнинг яллиғланиши; **фаринголит** [фаринго...+...лит] – ютқин деворларида тош ҳосил бўлиши; **фарингология** [фаринго...+...логия] – ютқин ва унинг касалликлари ҳақидаги таълимот; **фарингоплегия** [фаринго...+...плегия] – ютқин мушакларининг фалажланиши; **фарингоскопия** [фаринго...+...скопия] – томоқ ва ҳалқумни махсус оптик асбоб – фарингоскоп билан текшириш; **фарингэктомия** [фаринг(о)...+...эктомия] – ютқиннинг бир қисмини кесиб олиб ташлаш операцияси.

ФАРМАК... [*юн. pharmakon* – дори; заҳар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг дориларга, доривор моддаларга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **фармакогенетика, фармакогноз, фармакодиагноз, фармакодинамика, фармакокимё, фармакомания, фармакопоя, фармакопсихоз, фармацевт, фармацевтика; фармакогнозия** [фармако...+...гнозия] – фармациянинг ўсимликлар ва ҳайвонлардан олинадиган доривор маҳсулотлар ва уларни дастлабки қайта ишлашдан ҳосил бўладиган моддаларни ўрганувчи бўлими; **фармакология** [фармако...+...логия] – дори-дармон маҳсулотларининг одам ва ҳайвонлар организмга таъсирини ва дориларни қўллаш қоидаларини ўрганадиган фан; доришунослик; **фармакордиография** [фармако...+ радиография] – тана аъзоларини дорилар ёрдамида рентгенологик йўл билан текшириш; **фармакотерапия** [фармако...+...терапия] – касални, касалликларни дорилар, доривор моддалар билан даволаш; **фармакофобия** [фармако...+...фобия] – дори ва заҳарлардан қўрқиш, ўринсиз ҳадиксираш; **фармация** [*юн. pharmakeia* – дори, дори ишлатиш; заҳарлаш] – дори воситалари ва тиббий буюмлар яратиш бўйича тадқиқотлар олиб бориш, дорилар тайёрлаш, сақлаш, дорихона ва даволаш муассасаларига етказиб бериш масалаларини ўрганувчи илмий-амалий фаолиятлар мажмуи.

ФЕБР... [*лот. febris* – иситма] – ўзлашма сўзлар таркибида иситма, ҳароратнинг кўтарилиши маъноларини англатади. Мас.: **фебрил** [febrilis] – иситмага, ҳароратнинг кўтарилишига тегишли, алоқадор.

ФЕДЕР... [*лот. foedus* – иттифок, уюшма; алоқа, боғланиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, иттифок, уюшма маъноларини билдиради. Мас.: **федерализм** [*фр. federalisme* < *лот. foederalis* – иттифокқа оид +...изм] – 1) баъзи мамлакатларда федератив давлат тузуми ўрнатишга интилувчи сиёсий ҳаракат; 2) бирор нарсанинг федерация принципига асосланган ташкилий қурил-

маси; **федератив** [*фр.* federatif < *лот.* foederativus – иттифокқа оид] – федерация асосида тузилган (давлат); **федерация** [*лот.* foederatio – иттифок, бирлашма < foederare – иттифок бўлиб, бирлашиб мустахкамламоқ] – 1) давлат тузуми шаклларида бири; бунда давлат нисбатан мустақил субъектлар – штатлар, округлар, ўлкалар, ерлар, республикалар бирлашуви натижасида шаклланади (Хиндистон, Германия, Россия, АҚШ ва бошқа давлатларда); 2) халқаро ёки миллий жамоатчилик ташкилоти.

ФЕК... [*лот.* faex (faecis) – чўкинди, қуйқа, лойқа] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, ахлат, нажас, гўнг маъноларини билдиради. Мас.: **фекалиялар** – 1) одам ва ҳайвонларнинг чиқариндилари (нажас, тезак, гўнг), шунингдек, биологик ахлатлар, ювундилар; 2) **фекал ўғитлар** – одамнинг ўғит сифатида фойдаланиладиган сийдиги ва ахлатлари.

ФЕЛЛО... [*юн.* phellos – пўкак; пўкак дарахти] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, пўкак, пўкак дарахти пўстлоғи деган маъноларни билдиради. Мас.: **феллоген** [фелло...+...ген] – пўкак камбий (тўқима); ўсимлик поясидаги пўкак ҳосил қилувчи тўқима; **феллодерма** [фелло...+...дерма] – перидермаларнинг феллоген ҳужайраларидан ривожланидиган ички қисми.

ФЕМИН... [*лот.* femina – аёл, урғочи] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг аёлларга алоқадорлигини англатади. Мас.: **феминизация** [фемин...+...изация] – 1) эркак организмда аёлларга хос иккиламчи жинсий белгиларнинг (ингичка овоз, сут безлари) ривожланиши; 2) жамиятда, жамият ва шахс ҳаётининг маълум соҳаларида аёллар роли ва таъсирининг ортиб бориши; **феминизм** [фемин...+...изм] – XVIII асрда пайдо бўлган, аёлларнинг ўз ҳуқуқларини эркаклар ҳуқуқлари билан тенглаштириш учун олиб борган кураши (ҳаракати).

ФЕН(О)... [*юн.* phaino – кўрсатаман, ёритаман, намоён қиламан] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, кўрсатиш, намоён қилиш маъноларини ифодалайди. Мас.: **феногенетика**, **фенокопия**, **феномен**; **фенол** [фен(о)...+...ол] – тошкўмир қатронидан, бензолдан олинадиган ёки синтетик йўл билан ҳосил қилинадиган, техникада кенг қўлланадиган рангсиз кристалл модда; **фенология** [фено...+...логия] – биологиянинг йил фасллари алмашинувининг жонли табиатга таъсирини ва шу билан боғлиқ ҳолда юз берувчи ўзгаришларни ўрганадиган бўлими; **фенотип** [фено...+...тип] – организмнинг индивидуал ривожланиш жараёнида шаклланган барча белгилари ва хоссалари йиғиндиси.

ФЕР..., **...ФЕР** [*юн. phero, лот. fero* – олиб бораман, элтаман, ташийман, етказаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, олиб бормоқ, ташимоқ, элтмоқ маъноларини билдиради. Мас.: **феромонлар** [феро...+ *юн. hoptao* – ҳаракатга келтираман, кўзгатаман] – ҳайвонлар, хусусан, ҳашаротларнинг экзокрин безлари ёки алоҳида хужайралари ишлаб чиқарадиган оқсиллар; ҳашаротлар атроф-муҳитга чиқарадиган биологик фаол моддалар (ўзига хос сигнал вазифасини бажаради); **калорифер** [калор(и)...+...фер] – вентиляция, ҳаво билан иситиш тизимлари ва қуриткичларда ҳавони қиздириб берадиган асбоб; **трансфер** [*фр. transfert < лот. trans-fero* – олиб ўтаман, кўчириб ўтказаман] – 1) мамлакатлар ўртасида аҳолининг бир қисмини айирбошлаш, бинобарин, фуқаролигини ўзгартириш; 2) компьютер тармоқларида маълумотларни узатиш.

ФЕРР(О)... [*лот. ferrum* – темир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, темир, темирли, темирга алоқадор каби маъноларни билдиради. Мас.: **феррованадий, феррограф, ферромагнетиклар, ферромолибден, ферронихром, ферроцен; феррит** [ферр(о)...+...ит] – темир-углеродли қотишмаларнинг таркибий фазаларидан бири; углерод ва легирловчи элементларнинг альфа-темирдаги қаттиқ эритмаси; **феррозонд** [ферро...+ *фр. sonde* – пайпаслагич] – магнит майдони кучланганлигини ўлчаш учун ишлатиладиган қурилма; **ферромагнетизм** [ферро...+ магнетизм] – баъзи кристалл моддаларнинг магнит жиҳатидан тартибланган ҳолати; **феррометр** [ферро...+...метр] – 1) индукциянинг оний қийматларини ҳамда ферромагнит намуналардаги магнит майдони кучланганлигини аниқлайдиган қурилма; 2) қондаги темир миқдорини аниқлаш учун ишлатиладиган асбоб; **ферроқотишмалар** [ферро...+ қотишмалар] – темирнинг кремний, марганец, хром ва бошқа элементлар билан қотишмалари.

ФЕСТ... [*лот. festum* – байрам; байрам зиёфати] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг байрамга, шоду хуррамликка, хурсандчиликка алоқадорлигини билдиради. Мас.: **фестиваль** [*фр., итал. festival < лот. festivus* – шод, хурсанд; байрамга оид, байрамона] – санъатнинг турли соҳаларида эришилган энг яхши ютуқларнинг оммавий кўрик-танлови; вақти-вақти билан ўтказиладиган маданий байрамлар.

ФИБР(О)... [*лот. fibra* – ип, тола] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, тола, пай (мушак) толаси маъноларини ифодалайди. Мас.: **фибрения, фибрин, фибробластлар, фибролиптома, фибролит, фибросаркома, фиброцитлар; фибриллалар** [*лот. fibrilla* – ипча, толача < фибр(о)...+...илла] – айрим хужайралар ичидаги ва хужайралараро моддадаги оқсил толачалари; хужайра цитоплазмасининг

харакатланиш ёки таянч функциясини бажарадиган ипсимон тузилмаси; **фибрилляция** [лот. fibrillatio – толаланиш] – 1) ингичка толалар ҳосил бўлиши; 2) юрак мушак толаларининг турли вақтларда ўз-ўзидан якка-якка қисқариши; **фиброаденома** [фибро...+ аден(о)...+...ома] – без ва бириктирувчи тўқимадан ривожланадиган хавфсиз ўсма; **фиброз** [фибр...+...оз] – бириктирувчи тўқиманинг ортиқча ҳосил бўлиши, ўсиб кетиши; **фибролизин** [фибро...+...лиз +...ин] – мушак толалари, фибриллаларни эритадиган модда; **фиброма** [фибр...+...ома] – тери, шиллиқ пардалар, пайлар ва сут безларидаги толали бириктирувчи тўқимадан юзага келган хавфсиз ўсма.

ФИДЕ... [лот. fides – эътиқод, ишонч] – ўзлашма ясама сўзнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, ишонч, эътиқод маъноларини англатади. Мас.: **фидеизм** [фр. fideisme < лот. fides + ...изм] – теистик динларда: эътиқод ақл-идрокдан устун туради, деб таъкидловчи ғайриилмий дунёқараш.

ФИЗ..., ФИС... [юн. physa – дам, пуфлаш] – ўзлашма қўшма сўзнинг таркибий қисми бўлиб, пуфлаш маъносини билдиради. Мас.: **фисгармония** [фис...+ гармония] – оёқ педали билан дам бериладиган, клавишли мусика чолғу асбоби.

ФИЗИО... [юн. physis – табиат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг табиатга, табиийликка алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **физика, физиогномика, физиономия, физиопатиялар; физиатрия** [физи(о)...+...иатрия] – айнан **физиотерапия; физиократлар** [фр. physiokratos < физио...+...крат] – XVIII аср ўрталарида Францияда: классик сиёсий иктисодиёт намояндалари; улар ерни, деҳқончиликни бойликнинг ягона манбаи деб ҳисоблаганлар; **физиология** [физио...+...логия] – одам, ҳайвон ва ўсимлик организмлари функцияларини, системалари, аъзолари, тўқималарини, улар ўртасидаги муносабатларни, уларнинг ҳаёт фаолиятини ўрганадиган фан; **физиопротектика** [физио...+ протектика] – организмни чиниқтириш ва касалликдан сақлаш учун табиий ёки сунъий физик омиллардан фойдаланиш; **физиотерапия** [физио...+...терапия] – клиник тиббиётнинг табиий ва сунъий физик омилларнинг организмга таъсири механизмини ўрганувчи ва уларни даволаш-протектика мақсадида қўллаш усуллари ишлаб чикувчи соҳаси.

ФИК(О)... [юн. phykos – сувўтлар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сувўтларга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **фикомикоз; фикология** [фико...+...логия] – сувўтларни ўрганувчи фан; альгология; **фикомицетлар** [фико...+ юн. mykes (myketos) – замбуруғ] – тубан замбуруғлар синфи (уларнинг тана тузилиши ва кўпайиш аъзолари ташқи кўринишдан яшил сувўтларга ўхшайди).

...ФИКАЦИЯ [лот. *facere* – қилмоқ, бажармоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг биринчи (ўзак) қисми англатган нарсa-предметга алоқадор ишни бажариш маъносига оидлигини билдиради; ўзбек тилидаги **-лаш, -лаштириш** мураккаб қўшимчаларига тўғри келади. Мас.: **бонификация** (яхши-лаш); **газификация** (газлаштириш); **кинофикация, мистификация, пластификация, радиофикация** (радиолаштириш), **ратификация, тарификация, электрификация** (электрлаштириш).

...ФИКС [лот. *fixus* – мустаҳкам; қўзғалмас, бириктирилган] – ўзлашма ясама сўзларнинг иккинчи таркибий (ўзак) қисми бўлиб, бир қатор лотинча олд қўшимчалар билан биргаликда тилшунослик терминларини (сўз ясовчи ёки сўз ўзгартирувчи қўшимчаларнинг номларини) ҳосил қилади. Мас.: **аффикс** [< ad-fixus], **интерфикс, инфикс, постфикс, префикс, суффикс** [< sub-fixus].

...ФИЛ, ...ФИЛИЯ [юн. *philos* – севувчи, дўст; *phileo* – севаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, улардан **-фил** терминэлементи қўшма сўзнинг биринчи қисмида ифодаланган нарсa-предметни, ўрин-жой ёки ҳолатни севувчи, унга мойил бўлган, интилувчи тирик организмлар деган маъноларни билдиради. Мас.: **базофиллар, библиофил, гелофиллар, кальцефиллар, криофиллар, ксерофиллар, литофиллар, нитрофиллар, педофил, псаммофиллар; мезофиллар** [мезо...+...фил] – ўртача 20 – 40° да нормал ҳаёт кечирувчи ва кўпаювчи организмлар; **омброфиллар** [омбро...+...фил] – узоқ ёққан ёмғир, ҳавонинг юқори намлиги, ёмғир томчиларининг механик таъсирига чидамли ўсимликлар; **психрофиллар** [психро...+...фил] – криофиллар; одатда, 10° дан юқори бўлмаган температурада нормал ҳаёт кечирувчи ва кўпаювчи организмлар; **термофиллар** [термо...+...фил] – доимий юқори ҳароратда яшашга мослашган организмлар.

-филия терминэлементи эса мазкур нарсаларни севиш, унга меҳр қўйиш, интилиш, мойиллик, уни ёктириш (ҳолати) маъноларини билдиради. Мас.: **базофилия, библиофилия, гемофилия, гидрофилия, зоофилия, некрофилия, орнитофилия, педофилия; автофилия** [авто...+...филия] – ўз-ўзини яхши кўриш, ўзига ўзи ошиқ бўлиш; **анемофилия** [анемо...+...филия] – ўсимликларнинг шамол ёрдамида чангланишга мослашганлиги; **гидрофилия** [гидро...+...филия] – 1) баъзи сув ўсимликларининг сув ёрдамида четдан чангланиши; 2) организм тўқималарининг сув ажралиб чиқишига йўл қўймай, уни тутиб туриш қобилияти; **энтомофилия** [энтомо...+...филия] – ўсимлик гуллариининг ҳашаротлар ёрдамида четдан чангланишга мослашганлиги.

ФИЛ..., ФИЛО... [юн. *philos* – севувчи, дўст; *phileo* – севаман] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг бирор нарсани севиш, унга қизиқиш, интилиш, майл, ҳавас; дўстлик маъноларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **филантропия, филармония, филодендрон, филокартия, филолог, философ, философия, филуменист, филумения; филантроп** [фил...+...антроп] – саховатпеша, мухтожларга шафқатли, бегараз хайр-саховат қиладиган киши; **филателия** [фил...+ юн. *ateleia* – тўловдан озод қилиш] – почта ва герб маркалари, маркали ва штампли конвертлар ва шу кабиларни коллекция учун тўплаш ва ўрганиш; **филология** [фило...+...логия] – тилшунослик, адабиётшунослик, матншунослик, манбашунослик ва палеография каби гуманитар фанлардан таркиб топган умумий фан; ёзма ёдгорликларни лисоний ва услубий жиҳатдан таҳлил этиш орқали инсон маънавий маданиятининг тарихи ва моҳиятини ўрганади; **филотаймия** [фило...+ *ингл. time* – вақт, давр] – календар (тақвим)ларни коллекция учун тўплаш; **филофония** [фило...+...фония] – овоз ёзувларини – грампластинкалар, магнит ленталари, дисклардаги ёзувларни тўплаш, коллекция қилиш.

ФИЛ(О)... [юн. *phylon* – авлод, уруғ, насл, зот] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг уруғ, авлод, наслга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **филогения, филум; филогенез** [фило...+...генез] – 1) тирик организмлардаги алоҳида аъзоларнинг тарихий ривожланиш жараёни; 2) айна тирик организмларнинг бир бутун ҳолда ва алоҳида гуруҳлар (турлар, туркумлар, оилалар, синфлар) бўйича ривожланиш жараёни (эволюцияси); **филогенетика** [фило...+ генетика] – генетиканинг тирик организмлар эволюциясини, уларнинг филогенезини ўрганувчи соҳаси.

ФИЛИ... [лот. *filius* – ўғил; *filia* – қиз] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўғил, қиз; бўлим, бўлинма, шуъба маъноларини билдиради. Мас.: **филиал** [лот. *filialis* – ўғилники, ўғилга тегишли] – бирор йирик корхона, муассаса ёки жамоат ташкилотининг мустақил бўлими; **филиация** [фр. *filiation* < лот. *filiatio* – қариндошлардан мустақил бўлиб ажралиш] – 1) муайян мамлакатда туғилганлиги сабабли фуқароликка эга бўлиш; 2) бўлиниш, ажралиш жараёнида изчил ривожланиш, дастлабки манба билан боғлиқлик (алоқа)ни сақлаб қолиш; 3) католицизмда: шуъба монастырь.

ФИЛЛ(О)..., ...ФИЛЛ [юн. *phyllon* – барг, япрок; варақ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, барг, варақ, баргсимон, вараққа ўхшаш каби маъноларни билдиради. Мас.: **филлодий, филломедузалар, филлофора, филлохинон; филлит** [филл...+...ит] – серицит, хлорит, кварц ва бошқа минералларнинг

майда тангачаларидан таркиб топган, юпқа вараксимон метаморфик тоғ жинси; **филлокладий** [филло...+ *юн.* klados – шох, новда] – барглар вазифасини бажарувчи баргсимон новда; **филлоксера** [филло...+ *юн.* xeros – куруқ] – узум (ток) барглари ва илдизлар шираси билан озикланадиган тўғриқанотли яшил-сарғиш хашарот; **филлотаксис** [филло...+ *юн.* taxis – тартиб билан жойлашиш] – баргларнинг поя ва шохчаларда жойлашиш тартиби; **пирофиллит, хлорофиллар; гетерофиллия** [гетеро...+...филл(ия)] – бир ўсимликнинг ўзида турли шаклдаги баргларнинг мавжуд бўлиши; **ксантофиллар** [ксанто...+...филл] – юксак ўсимликларнинг барглари, куртаклари, гуллари ва меваларида, кўплаб сувўтлар ва микроорганизмларда бўладиган сарик бўёвчи бирикмалар.

ФИН... [*лот.* finis – чек, чегара; охир, ниҳоя, хотима] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, охир, ниҳоя, охирига (ниҳоясига, якунига) етиш маъноларини билдиради. Мас.: **финализм, финитизм; финал** [*итал.* finale – охир, ниҳоя < *лот.* finalis – охириги, энг сўнгги] – 1) охир, ниҳоя, хотима; 2) мусикий, рақс ва адабий асарларнинг якуний, хотима қисми; 3) спорт мусобақаларида: голиблар аниқланадиган якуний учрашув; **финиш** [*ингл.* finish – охир, ниҳоя, тугаш < *лот.* finis] – 1) тезлик учун бўлган спорт мусобақаларининг якуний, ҳал қилувчи қисми; 2) шундай мусобақаларда оралиқ масофанинг сўнгги нуктаси.

ФИТ(О)..., **...ФИТ** [*юн.* phyton – ўсимлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг ўсимликларга ва ўсимликлар ҳақидаги фанга – ботаникага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **фитобентос, фитоген, фитогормонлар, фитолеймалар, фитоморфозлар, фитопланктон, фитотроп, фитофаглар, фитотфора, фитоценоз; фитобар** [фито...+ бар] – дорихоналарда, баъзи магазинларда: ўсимликлардан тайёрланадиган маҳсулотлар (йиғмалар, дамламалар, қайнатмалар, шарбатлар ва хоказо) сотиладиган бўлим; **фитодизайнер** [фито...+ дизайнер] – биноларнинг ички интерьерлари ва витриналарни, байрам ва ярмаркаларни ўсимликлар билан жиҳозлаш (безатиш) бўйича мутахассис; **фитоиклим** [фито...+ иқлим] – ўсимликлар яшаш муҳитидаги намлик ва температура режими; **фитонцидлар** [фито(н)...+...цид] – юксак ўсимликлардан чиқариладиган ва бошқа организмларнинг ўсиши, ривожланишини тўхтатиб қўядиган биологик фаол моддалар; **фитопатология** [фито...+ патология] – ўсимликларнинг касалликлари, уларнинг олдини олиш ва бартараф этиш ҳақидаги фан; **фитотерапия** [фито...+...терапия] – тиббиётнинг касалликларни ўсимликлар ёрдамида даволаш усулларини ўрганувчи соҳаси.

Иккинчи таркибий қисми **-фит** терминэлементи бўлган қўшма сўз (термин)лар яшаш тарзи, муҳити ва жойи, озикланиш манбаи, ташқи тузилиши (кўриниши) ва бошқа белгиларига кўра турлича, хилма-хил бўлган туркум ўсимликларни атайди ва, одатда, кўплик қўшимчаси билан қўлланади. Мас.: **гаметофитлар, гелиофитлар, геофитлар, гигрофитлар, гидрофитлар, криофитлар, криптофитлар, ксерофитлар, лепидофитлар, литофитлар, мезофитлар, омброфитлар, псаммофитлар; оксилофитлар** [окси...+ юн. *ilyis* – лойка, балчиқ + ...фит] – нордон, кислотали тупроқда ўсадиган ўсимликлар; **психрофитлар** [психро...+...фит] – юқори кенгликлар ва баланд тоғлардаги узок давом этадиган қиш мавсумига мослашган ўсимликлар; **сапрофитлар** [сапро...+...фит] – ўлган (ўлик) организмларнинг органик моддасидан озикланадиган ўсимликлар, замбуруғ ва бактериялар.

ФЛАВ(О)... [лот. *flavus* – сарик; тилларанг] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сарик, сарғиш, сарик-қўнғир маъноларини билдиради. Мас.: **флавофитлар, флавопротеидлар; флавофитрат** [флаво...+ нитрат] – сарғиш-жигарранг комплекс туз (флавофитрат тузулишига киради); **флавофитлар** [лот. *flavus* – сарик] – гетероциклик қатордаги органик бирикмалар: сарик гулларда бўладиган бўёвчи моддалар; **флавофитлар** [флаво...+ туз] – кислота қолдиқлари билан комплекс ионнинг бирикишидан ҳосил бўлган тузлар (аксариётининг ранги сарик, сарик-қўнғир бўлади).

ФЛЕБ(О)... [юн. *phleps* (*phlebos*) – вена, томир] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг венага, умуман қон томирига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **флебангиома, флебограмма, флебосклероз, флеботонометр, флеботромбоз, флебэктазия, флебэктомия; флебит** [флебо...+...ит] – вена томирининг яллиғланиши; **флебография** [флебо...+...графия] – 1) венани контраст модда билан тўлдириб, уни рентгенологик текшириш усули (ангиографиянинг бир тури); 2) веноз деворларнинг пульс тебранишларини қоғозда, компьютер мониторида қайд этиш усуллари мажмуи; **флеболит** [флебо...+...лит] – оҳаклашган тромб – тромбофлебит билан касалланиш асорати; **флебоманометр** [флебо...+ манометр] – вена қон босимини ўлчаш учун ишлатиладиган асбоб; **флеботомия** [флебо...+...томия] – қон чиқариш учун вена томирини кесиш; **флеботромбоз** [флебо...+ тромбоз] – вена томирлари яллиғланмасдан венада тромбоз ҳосил бўлиши, венанинг тикилиб қолиши.

ФЛЕКС..., ФЛЕКТ... [лот. *flexio* – эгиш, букиш; *flectere* – эгмок, букмок; қайирмок] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, эгиш, букиш, буриш; эгилиш, букилиш, бурилиш, ўзгариш каби маъноларни билдиради. Мас.: **флексиграфия, флексор;**

флексия [лот. flexio – эгилиш, букилиш; ўзгариш] – 1) грамматикада: сўзнинг турланиш ёки тусланиш жараёнида ўзгарадиган тугалланмаси; янги сўз ва грамматик шакллар ясашда ўзакдаги товушларнинг ўзгариши (ички флексия); 2) тиббиётда: оёқ-қўлнинг ёки тананинг букилиши (эгилиши); **флексура** [лот. flexura – букилган (эгилган) жой; букик, эгик] – Ер қобиғининг бирор қисмида тоғ жинслари қатламларининг тирсаксимон ёки зинапоясимон эгилиши натижасида ҳосил бўлган тектоник структура; **флеktiv** [лот. flectivus]: **флеktiv тиллар** – ички флексиядан фойдаланувчи тиллар (масалан, араб ва рус тиллари).

ФЛОР..., ФЛЕЎР... [лот. flor, floris – гул, чечак] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, гул, чечак, ўсимлик маъноларини билдиради. Мас.: **флёрдоранж** [фр. fleur d'orange – апельсин (норанж) гули] – бигарадия (аччиқ апельсин) дарахтининг оппоқ гуллари ва айни шу гул кўринишидаги сунъий гуллар (бир қатор ғарб мамлакатларида келиннинг тўй либосини безашда ундан бокиралик рамзи сифатида фойдаланилади); **флора** [лот. Flora < floris – гул] – 1) Рим мифологиясида: гуллар, баҳор ва ёшлик маъбудасининг номи; 2) Ер қуррасининг бирор ҳудудидаги ёки бирор геологик даврдаги барча ўсимликлар мажмуи; 3) ичаклардаги бактериал вируслар; ичак микрофлораси.

ФЛЮ(КС)... [лот. fluo, fluxus – оқиш, оқим; йўналиш < fluere – оқмоқ, қуйилмоқ, томмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, оқим, оқиш, қуйилиш, сизиб ўтиш, томчилаш маъноларини билдиради. Мас.: **флюидлар**, **флюксус**, **флюороз**, **флюс**; **фломастер** [ингл. flowmaster < flow < лот. fluo – оқим + master – соҳиб, хўжайин] – найчасимон ғовак стерженга шимдирилган ва ундан сизиб оқиб чиқадиган махсус бўёқ билан расм чизиш ва ёзиш учун хизмат қиладиган асбоб; **флюксметр** [флюкс...+...метр] – магнит оқими ўзгаришларини аниқлайдиган асбоб; **флюорография** [лот. fluo – оқим +...графия] – рентгенологик текшириш усули: бунда одам тана аъзоларининг рентген тасвирини нурланувчи экрандан унча катта бўлмаган фотоплёнкага кўчириш, суратга тушириш.

...ФОБ, ...ФОБИЯ [юн. phobos – қўрқиш, қўрқув, қўрқинч; ваҳима, даҳшат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи қисмлари бўлиб, **-фоб** терминэлементи бирор киши ёки нарсани ёмон кўрувчи, унга нафрат билан қаровчи, ундан қўрқувчи (одам, ҳайвон, ўсимлик) маъноларини билдиради. Мас.: **англофоб**, **ацидофоблар**, **гидрофоблар**, **кальцефоблар**, **омброфоблар**; **галофоблар** [гало...+...фоб] – чучук сув ҳавзалари ва тупроқларда яшовчи, яшаш муҳити шўрланганда ҳалок бўлувчи тирик организмлар; **гелиофоблар** [гелио...+...фоб] – қуёш нурларини ёқтирмайдиган, ундан қўрқувчи ўсимликлар.

-фобия терминэлементи эса бирор нарсага тоқат қила олмаслик, унга душманлик билан қараш, ундан кўрқиш, ваҳимага тушиш маъноларини билдиради. Мас.: **андрофобия, арахнофобия, гематофобия, графофобия, канцерофобия, клаустрофобия, лиофобия, некрофобия, никтофобия, пиррофобия, радиофобия, фобифобия, эротофобия; агорафобия** [юн. агога – майдон +...фобия] – психоневрознинг бир тури: очик саҳнлар, майдонлардан кўрқиш; **гидрофобия** [гидро...+...фобия] – сувдан кўрқиш; бир қултум сувни ютишда, сувни кўрганда ёки у ҳақда эслатилганда оғриқли ютиниш талвасасининг пайдо бўлиши; **зоофобия** [зоо...+...фобия] – ҳайвонларни кўрганда, ҳатто улар ҳақида эслатилганда ҳаддан ташқари кўрқиш, ваҳимага тушиш; **мизофобия** [мизо...+...фобия] – бирор нарсага тегиб кетиб ифлосланишдан, нопок бўлишдан кўрқиш, ваҳимага тушиш; **фотофобия** [фото...+...фобия] – кундузги табиий ёки тунги сунъий ёруғликка нисбатан сезгирликнинг ортиб кетиши; ёруғликни ёқтирмаслик.

ФОК... [лот. focus – марказ, ўчоқ; манба, нуқта] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, бирор нарса тўпланадиган марказ, нуқта маъноларини билдиради. Мас.: **фокал** (фокусга оид); **фокус** [лот. focus] – 1) синган ёки аксланган нурларнинг кесишган нуқтаси; 2) суратга олинадиган нарсаларнинг энг равшан, аниқ кўринадиган нуқтаси; 3) касаллик (яллиғланиш) жараёни маркази; 4) марказ, ўчоқ (масалан, зилзила фокуси).

ФОЛИ... [лот. folium – барг, япроқ; варақ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларда варақ, саҳифа маънолари борлигини кўрсатади. Мас.: **фельетон** (варақча; газета мақоласи); **фолиация, фолио; фолиант** [нем. Foliant – катта, улкан китоб < лот. folium – варақ] – (қоғоз листининг ярмига тенг ҳажмдаги) жуда катта ва қалин, қадимий китоб; **фольга** [поляк. folga < лот. folium – варақ] – 1) зарқоғоз; рангли металллар ва қотишмалардан тайёрланган юпка варақ ёки тасмалар; 2) бронза, алюминий ёки қуруқ бўёқ кукуни юритилган (қопланган) қоғоз калька ёки целлофан.

ФОН(О)... [юн. phone – товуш, овоз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг овозга, товушга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **фонастения, фонация, фонема, фонематизм, фоника, фония, фонограф, фонокардиограмма; фонендоскоп** [фон...+ эндо...+...скоп] – стетоскоп (одам ва ҳайвонлар ички аъзоларини эшитиб кўришга мўлжалланган трубка)нинг ҳозирги кўриниши; **фонетика** [юн. phonetike (phonetikos) – овозга, товушга оид] – 1) тилшуносликнинг нутқ товушларининг ҳосил бўлиш усулларини ва уларнинг акустик тавсифини ўрганувчи соҳаси; 2) муайян тилнинг товуш таркиби; **фониатрия** [фон...+...иатрия] –

оториноларингологиянинг товуш (овоз)нинг бузилиш сабабларини ўрганувчи ва уларни даволаш усуллари ишлаб чиқувчи соҳаси; **фонограмма** [фоно...+...грамма] – грампластинка, кино- ва видео-плёнка, компакт-диск, дискета кабиларга ёзиб олинган овоз; **фонология** [фоно...+...логия] – тилшуносликнинг фонемалар тизимини ва уларнинг ўзгариш қонуниятларини ўрганувчи бўлими; **фонометр** [фоно...+...метр] – товуш кучини (баландлигини, ўткирлигини) ўлчовчи асбоб; **фоноскоп** [фоно...+...скоп] – нутқ ва артикуляциянинг фонетик хусусиятларини ўрганишда ишлатиладиган асбоб; **фонотека** [фоно...+...тека] – 1) уй, кутубхона, архив ва бошқа жойлардаги овоз ёзувлари, фонограммалар тўплами; 2) шундай ёзувлар тўпланган ва сақланадиган муассаса.

...ФОН, ...ФОНИЯ [юн. phone – товуш, овоз] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг товуш, овоз, шовқинга алоқадорлигини кўрсатади. Бунда **-фон** термин-элементи овоз, товуш билан бевосита боғлиқ бўлган асбоб, мослама, қурилма, иншоотлар номини билдиради. Мас.: **вибрафон, геофон, гидрофон, граммафон, диктофон, микрофон, наутофон, отофон, электрофон; диафон** [диа...+...фон] – туман пайтида маёқдан кучли товуш сигналлари бериш учун мўлжалланган асбоб; **ксилофон** [ксило...+...фон] – клавиатура тартибида тўрт қатор қилиб тўртбурчак асосга жойлаштирилган чорқирра ёғоч бўлакларидан иборат ва ёғоч болғачалар билан уриб чалинадиган мусиқа асбоби; **ларингофон** [ларинго...+...фон] – ҳиқилдоққа тегиб турадиган қилиб тақиладиган, ҳиқилдоқ бойламлари ва тоғайларининг механик тебранишларини электр тебранишларига айлантирадиган асбоб; **патефон** [фр. Pate – граммафонлар ишлаб чиқарувчи “Пате” фирмасининг номи +...фон] – кўчма граммафон; **саксофон** [фр. saxophone < Sax – бельгиялик изобретатель уста Адольф Сакс номи +...фон] – тилчали, пуфлама мис чолғу асбоби (тузилиши кларнетга ўхшайди); **таксофон** [лот. taxa – баҳо, нарх +...фон] – танга, махсус жетон ёки карточка билан ишлайдиган, абонентни бошқа абонент билан бир марта улаб берадиган оммавий телефон аппарати.

-фония терминэлементи эса овоз, товуш, шовқин билан боғлиқ ҳаракат, ҳолат, жараён номларини ҳосил қилади. Мас.: **додекафония, какофония, микрофония, филофония; диафония** [диа...+...фония] – мусикий оҳангдошликнинг бузилиши; диссонанснинг юнонча аталиши; **криптофония** [крипто...+...фония] – шифрлар қўлланадиган телефон сўзлашувлари; **полифония** [поли...+...фония] – мусиқада: кўп-овозлилиқ; адабиётда: бадиий асарнинг мазмун ва характер жиҳатдан мураккаблиги.

ФОНТ... [*лот. fons (fontis)* – манба, булоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг биринчи (ўзак) қисми бўлиб, манба, булоқ маъносини англатади. Мас.: **фонтан** [*итал. fontana < лот. fontis*] – 1) юқорига босим орқали отилаётган суюқлик ёки газ оқими; 2) босим ёрдамида отилиб чиқувчи сув оқимидан фойдаланиб қурилган манзарали иншоот; фаввора.

...ФОР [*юн. phoros* – ташувчи, элтувчи, олиб боровчи] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг бирор нарсани ташувчи, элтувчи, ўз таркибида тутувчи маъноларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **придофорлар, семафор, фосфор, хромофор, электрофор; гуанофорлар** [*ингл. guanine* – пурин асоси +...фор] – балиқлар, амфибиялар, судралиб юрувчилар терисидagi пигмент хужайралар; **осмофорлар** [осмо...+...фор] – бир қатор ўсимликлар (кўпйиллик сувўтлар, лианалар ва бошқалар)нинг хушбўй, ёқимли ҳид таратувчи безлари; **сперматофорлар** [спермато...+...фор] – баъзи амфибиялар, моллюскалар, чувалчанглар ва бўғимоёқлиларда эркак жинсий хужайралар (сперматозоидлар) сақланадиган ва ташиладиган халтачалар; **термофор** [термо...+...фор] – иссиқлик билан даволашда ишлатиладиган асбоб.

ФОРМ... [*лот. aciditas formica* – чумоли кислота] – ўзлашма кимёвий терминларда *формиат кислота (чумоли кислота)* бирикмасининг қисқартмаси сифатида қўлланади ва шу кислота бирикмаларини билдиради. Мас.: **формалин; формальдегид** [форм...+ альдегид (< aldehyd – alcohol dehydrogenatum – водородсизлантирилган спирт)] – чумоли кислота альдегиди; органик бирикма – ўткир ҳидли рангсиз газ (кимё саноатида хомашё сифатида ишлатилади); **формиатлар** [форм(и)...+...ат] – чумоли кислотанинг тузлари ва эфирлари.

ФОРТ... [*итал. forte* – қаттиқ, кучли] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, қаттиқ, кучли маъноларини ифодалайди. Мас.: **форт, форте, фортиссимо; фортепьяно** [*нем. Fortepiano < форте...+ итал. piano* – аста, кучсиз] – клавишлари бармоқ билан босиб чалинадиган, торли мусиқа асбоби (рояль билан пианинонинг умумий номи).

ФОС... [*лот. phos* – нур, ёруғлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ёруғликка, ёруғлик ҳодисаларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **фосген** [фос...+...ген] – алифатик қатордаги органик бирикма; бўғувчи таъсирга эга заҳарловчи модда, рангсиз газ; **фосфен** [фос...+ *юн. phaino* – кўрсатаман] – кўзга ёруғлик таъсири бўлмагани ҳолда одамда пайдо бўладиган рангдор доғларни кўриш сезгиси; **фосфор** [фос...+...фор] – Менделеев даврий системасининг V гуруҳига мансуб металлмас; оқ, қизил, бинафша, сариқ рангли аллотропик шакллари бор; оқ фосфор коронғиликда нур таратгани учун “фосфор” (нур таратувчи, нур элтувчи) деб номланган.

ФОТО... [юн. phos (photos) – нур, ёруғлик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб: I. Ёруғлик, ёруғлик нурлари таъсири остида рўй берадиган ёки ҳаракатланадиган деган маъноларни билдиради. Мас.: **фотодиод, фотоионизация, фотокатод, фотолюминесценция, фотометр, фотометрия, фотон, фоторецепторлар, фотосфера, фототерапия, фототропизм, фотофобия, фотоэлемент, фотоэффект; фотарий** [фот...+...арий] – профилактика ва даволаш мақсадларида ультрабинафша нурлар билан гуруҳли нурланишлар ўтказиладиган даволаш хонаси; **фотобактериялар** [фото...+ бактерия] – нурланувчи бактериялар; оксидланганда нур таратувчи моддалар ҳосил қилади; **фотобиология** [фото...+ биология] – биологиянинг тирик организмларга ёруғлик таъсирини, жумладан, фотосинтез, фототаксис, фототропизм ва бошқа жараёнларни ўрганувчи бўлими; **фотокимё** [фото...+ кимё] – физик кимёнинг ёруғлик келтириб чиқарадиган кимёвий реакцияларни ўрганувчи соҳаси; **фотолиз** [фото...+...лиз] – ютилган ёруғлик таъсири остида модда молекулаларининг ўзгариши; **фотосинтез** [фото...+ юн. synthesis – бириктириш, боғлаш] – яшил ўсимликлар ва фотосинтезловчи микроорганизмлар томонидан Қуёш ёруғлик энергиясининг органик моддалардаги кимёвий боғланишлар энергиясига айлантирилиши; **фототаксис** [фото...+ юн. taxis – тартиб бўйича жойлашиш] – микроорганизмларнинг, ўсимлик ва ҳайвонлар аъзоларининг бир томонлама ёруғлик тушиши таъсири остидаги ҳаракатлари; II. Фотографияга, суратга олишга алоқадорликни билдиради. Мас.: **фото, фотограмметрия, фотокамера, фотолаборатория, фотомеханика, фотообъектив, фотоплан, фотостат, фотосхема, фототипия, фотоэффект; фотоаппарат** [фото...+ аппарат] – тасвирга олиш учун мўлжалланган оптик-механик қурилма; фотокамера; **фотогелиограф** [фото...+ гелио...+...граф] – астрономияда: Қуёшни суратга олишга мўлжалланган аппарат; **фотография** [фото...+...графия] – 1) ёруғликсезгир фотоматериалларда предметларнинг тасвирини олиш усули ҳамда шундай усул билан олинган тасвир, сурат, расм; 2) шундай расмлар тайёрланадиган устахона; **фотомадель** [фото...+ модель] – реклама роликларида, реклама плакатлари учун суратга тушадиган, янги кийим-кечак нусхаларини оммага намойиш қиладиган аёл ёки эркек; **фотомонтаж** [фото...+ монтаж] – фотосуратлар ёки уларнинг айрим қисмларидан, баъзан бошқа расмлар қўшган ҳолда бадиий ва мазмуний жиҳатдан ягона композиция тузиш; шу усулда тайёрланган плакат, реклама ва бошқалар; **фототека** [фото...+...тека] – фотосуратлар ва негативларнинг тартибга солинган тўплами.

ФРАГ..., ФРАК(Т)... [*лот. fractum, frangere* – синдирмок, парчаламоқ; бузмок] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, парча, бўлак, қисм; синик; синиш, парчаланиш, бўлиниш каби маъноларни билдиради. Мас.: **фрагмент** [*лот. fragmentum* – синик, бўлак, парча] – 1) бирор ижод маҳсули (бадий асар, мақола, мусиқа) парчаси, бир қисми; 2) рассомлик, ҳайкалтарошлик, меъморлик каби санъат асарининг сақланиб қолган парчаси, бўлаги; **фрактура** [*лот. fractura* – синик, ёриқ, дарз] – 1) тиббиётда: суякларнинг синиши, дарз кетиши; 2) готик шрифтнинг бир тури; 3) готик сурат (тасвир) услуби; **фракция** [*фр. fraction* – улуш; бўлак, қисм < *лот. fractio* – синдириш, бузиш; синик, дарз] – 1) бирор-бир сиёсий партиянинг, қонунчилик органининг сиёсатини парламентда, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларида, жамоат ташкилотларида ифода этувчи ташкилий гуруҳ; 2) аниқ ғоявий-сиёсий стратегияга ва уни амалга ошириш дастурига эга бўлган сиёсий партиянинг алоҳида бўлаги.

ФРЕН(О)... [*юн. phren* – калла суяги; онг, ақл; мия] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг онг, ақлга; мияга ёки диафрагмага алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **френозин, френокардия, френолепсия, френоплегия; френалгия** [*френ...+...алгия*] – диафрагмада оғриқ бўлиши, диафрагманинг оғриши; **френастения** [*френ...+астения*] – онг, идрокнинг пастлиги, ақлпастлик; **френит** [*френ...+...ит*] – 1) бош миянинг яллиғланиши; 2) диафрагманинг яллиғланиши; **френология** [*френо...+...логия*] – инсоннинг руҳий (психик) хусусиятлари унинг калла суяги шаклига боғлиқ деб ҳисобловчи таълимот.

ФРИГ... [*лот. frigus* – совуқ, аёз; совуқлик] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг совуққа ёки совуқликка алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **фригидлик** [*лот. frigidus* – совуқ(лик), лоқайд(лик)] – жинсий совуқлик; жинсий майлнинг йўқлиги ва жинсий алоқадан қониқмасликда намоён бўлади.

ФРИК(Т)... [*лот. fricare* – ишқамок, ишқаламоқ, суртмок; ува-ламоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг ишқаш, ишқаланиш, суркаш, майдалаш маъноларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **фрикатив** [*лот. fricare* – ишқаламоқ; қисмок]: **фрикатив ундошлар** – нутқ аъзолари бир-бирига яқинлашиб, ҳаво тор оралиқдан сирғалиб чиқиши натижасида ҳосил бўладиган **в, ф, з, с, ж, ш, х** ундошлари; **фрикцион** [*лот. frictio* – ишқаланиш, сиқилиш]: **фрикцион узатма** – бир-бирига сиқилиб айланадиган вал, диск ва бошқа деталлар орасида ҳосил бўладиган ишқаланиш кучи ҳисобига айланма ҳаракат узатиладиган ёки ўзгартириладиган механик узатма; **фрикция** [*лот. frictio* – ишқаланиш, сиқилиш] – бир сиртнинг иккинчисига ишқаланиши.

...**ФТОНГ** [юн. phthongos – овоз, товуш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг товушга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **полифтонг, трифтонг; дифтонг** [ди...+...фтонг] – икки унлининг бир бўғинда кетма-кет, қатор келиши.

ФУГ... [итал. fuga – югуриш, қочиш < лот. fugare – югурмоқ, қочмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, югуриш, қочиш, четлашиш маъноларини билдиради. Мас.: **фугас, фугато, фугетта; фуга** [итал. fuga] – қўп овозли (полифоник) мусиканинг хийла мураккаб шакли; турли овозлар билан бир мавзунини қўп марта изчил такрорлашга асосланади.

ФУЛЬГУР... [лот. fulgur – яшин, чақмоқ] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, яшин, чақмоқ, учкун, чақнаш каби маъноларни билдиради. Мас.: **фульгурация** [лот. fulguratio – чақмоқ чақиши] – тўқималарни юқори частотали ўзгарувчан электр токи учкунлари билан куйдириш; **фульгуритлар** [фульгур...+...ит] – қумни яшин урганда қум зарраларининг эришидан ҳосил бўладиган, тармоқланган кичик найчалар (чақмоқ найзалари).

ФУМ... [лот. fumus – тутун, ис, дуд; буғ, буғланиш] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, тутун, дуд, буғга алоқадорликни билдиради. Мас.: **фумароллар, фумигаторлар; фумигантлар** [лот. fumigare – тутун (дуд), буғ билан қопламоқ, дудламоқ +...ант] – экинлар зараркунандалари ва касаллик қўзғатувчиларини дудлаш (газлаш) усули билан йўқотишда қўлланадиган кимёвий моддалар; **фумигация** [лот. fumigatio – дудлаш, тутун билан қоплаш] – тутун билан қоплаш, тутун бостириш; **дудлаш** – қишлоқ хўжалигида экинлар ва чорва молларининг касалликлари ва зараркунандаларига қарши кураш усулларида бири.

ФУНГИ... [лот. fungus – замбуруғ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг замбуруғларга, замбуруғли касалликларга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **фунгицидлар** [фунги...+...цид] – қишлоқ хўжалиги экинларининг замбуруғли ва бактериал касалликларига қарши курашда қўлланадиган кимёвий моддалар.

ФУНД... [лот. fundus – туб, асос, негиз; меъёр; бош унсур] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, асос, туб, негиз; пойдевор; меъёр, чегара маъноларини билдиради. Мас.: **фундамент; фундаментал** [лот. fundamentalis] – асосли, ишонарли, жиддий; мустаҳкам, маҳкам; бош, асосий (масалан, **фундаментал кутубхона** – бош, асосий кутубхона); **фундаментализм** [фундаментал...+...изм] – бирор таълимот ақидаларининг, жумладан, илоҳий китоблардаги тушунчаларнинг дастлабки, соф ҳолатини сақлаб қо-

лишни астойдил ҳимоя қиладиган, уларни бошқа (мажозий) маънода талқин қилишни рад этадиган ижтимоий, мафкуравий, диний йўналишларнинг умумий номи.

ФУРФУР... [лот. *furfur* – пўчок; кипиқ, кепак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг кипиқ, кепак, чиқиндига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **фурфурол** [фурфур...+...ол] – ёғоч қириндилари, маккажўхори сўтаси, кунгабоқар пўчоғи кабилардан олинадиган, жавдари нон ҳиди келадиган оч сарик рангли суюқлик; органик бирикма.

ФУТУР... [лот. *futurum* – келажак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, келажак, келгуси маъноларини билдиради. Мас.: **футуризм** [футур...+...изм] – XX аср бошларида Европа адабиётида пайдо бўлган, адабиёт ва санъатдаги бадиий ва маънавий мерос анъаналарини инкор этиб, анъанавий маданият билан алоқани узишни, замонавий урбанистик маданиятни тарғиб қилган авангардлик оқимларидан бири; **футурология** [футур(о)...+...логия] – инсониятнинг ва жамият ҳаёти айрим соҳаларининг, умуман, Ернинг келажак ҳолатини башорат ва тадқиқ қилиш билан шуғулланувчи илмий соҳа.

Х

ХАЛЬК(О)... [юн. *chalkos* – мис] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг мисга, мис бирикмаларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **халькогенидлар**, **халькозин**, **халькофил** (элементлар); **халькогенлар** [халько...+...ген] – Менделеев даврий системасининг VI гуруҳига мансуб элементлар: кислород, олтингургурт, селен, теллур ва полоний; **халькопирит** [халько...+ пирит] – мис колчедани; таркиби асосан мис ва темир сульфидидан, қисман селен, рух, теллур, кумуш, олтин кабиларнинг сульфидлари аралашмасидан иборат бўлган минерал.

ХЕЙЛ(О)... [юн. *cheilos* – лаб, дудок] – ўзлашма ясама, қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, лабга оид деган маънони билдиради. Мас.: **хейлит** [хейл...+...ит] – лабларнинг териси, шиллиқ пардаси ва қизил ҳошиясининг яллиғланиши; **хейлоз** [хейл...+...оз] – лабларнинг шиш, қизариш ва ёрилиш билан намоён бўладиган жароҳатланиши; **хейлопластика** [хейло...+...пластика] – лаблардаги нуксонни пластик операция йўли билан тузатиш.

ХЕМИ..., ХЕМО... [ингл. *chemi* < лот. *alchimia* – алкимё; кимё] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кимё, кимёвий; кимёвий жараёнларга оид деган маъноларни билдиради. Мас.: **хеми-**

люминесценция, хемоген (ёткизиқлар), **хемопрофилактика, хеморецепторлар, хеморецепция, хемосорбция, хемотерилизаторлар, хемотаксис, хемотроника; хеморефлекс** [хемо...+ рефлекс] – кимёвий таъсирлар натижасида вужудга келган рефлекс; **хемосинтез** [хемо...+ синтез] – таркибида хлорофилл пигменти бўлмаган микроорганизмлар томонидан турли анорганик бирикмалардан уларнинг оксидланиши натижасида ҳосил бўлган энергия ҳисобида органик моддаларнинг биосинтезланиш жараёни; **хемотерапия** [хемо...+...терапия] – касалликка сабаб бўлган микроорганизмга зарарли таъсир кўрсатадиган, аммо беморни заҳарламайдиган кимёвий дорилар бериш йўли билан касалликни даволаш; **хемотропизм** [хемо...+...тропизм] – кимёвий моддаларнинг бир ёқлама таъсирида ўсимлик аъзоларининг бурилиб ўсиши (ўсув йўналишини ўзгартириши).

ХИЛ(О)... [юн. chylos – шира] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг лимфага, лимфа суюқлигига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **хилангиома, хилопневмоторакс, хилостаз, хилоцеле, хилэктазия; хилоторакс** [хило...+ юн. thorax – кўкрак] – кўкрак лимфа йўли деворининг зарарланиши натижасида плевра бўшлиғига лимфа тўпланиши; **хилурия** [хил...+...урия] – сийдикда лимфа бўлиши, бундай сийдик худди сутга ўхшайди; **хилус** [юн. chylos – шира] – овқат ҳазм бўлишида ичак, лимфа томирлари ва кўкрак лимфа йўлида ҳосил бўладиган сутсимон суюқлик.

ХИМО... [юн. chymos – шира] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ошқозон шираси маъносини билдиради. Мас.: **химо-трипсин, химо-трипсиноген; химозин** [химо(з)...+...ин] – одам ва ҳайвонлар ошқозони ширасида учрайдиган фермент; **химус** [юн. chymos] – овқат ҳазм бўлиши жараёнида ошқозон ёки ингичка ичакда ҳосил бўладиган яримсуюқ, гомоген ёки суюқ бўтқага ўхшаш маҳсулот.

ХИР(О)... [юн. cheir – қўл, кафт, панжа] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, қўл, кафт маъноларини англатади. Мас.: **хиромантия, хиротерий, хиротония; хиропрактика** [хиро...+ практика] – қўллар ёрдамида турли касалликларни, хусусан, умуртқа касалликларини даволаш усули; хироамалиёт; **хирург** [хир...+...ург] – хирургия мутахассиси, жаррох; **хирургия** [хир...+...ургия] – жаррохлик; клиник тиббиётнинг даволашда операция усуллари қўлланиши лозим бўлган касаллик ва шикастланишларни ўрганадиган ҳамда операция қилиш йўллари, усуллари ва техникасини ишлаб чиқадиган бўлими.

ХЛОР(О)... [юн. chloros – яшил-сарик] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, хлор, хлорга оид (**хлор** – Менделеев даврий системасининг VII гуруҳига мансуб яшил-сарик рангли, ўткир

хидли бўғувчи газ) маъноларини билдиради. Мас.: **хлораминлар**, **хлоратлар**, **хлорелла**, **хлоридлар**, **хлоритлар**, **хлорлейкоз**, **хлоррома**, **хлоропения**, **хлоропрен**, **хлоросаркома**, **хлороформ**, **хлорсирка** (кислота); **хлоратор** [инг. chlorinator < юн. chloros] – хлорни маълум дозаларга бўлиш, унинг сувли эритмаларини тайёрлаш ва хлорлаш учун хизмат қиладиган аппарат; **хлоремия** [хлор...+...емия] – қонда кўп ёки оз миқдорда хлоридларнинг мавжуд бўлиши; **хлородонтия** [хлор...+ юн. odontos – тиш +...ия] – сут тишларининг кўкимтир рангда бўлиши; **хлороз** [хлор...+...оз] – камқонликнинг бир тури: организмда темирнинг етарли даражада бўлмаслиги ва шу сабабли эритроцитлардаги бўёвчи пигментнинг сезиларли даражада камайишидан келиб чиқади; **хлоррома** [хлор...+...ома] – лимфаденоид тўқимадан ва кўмикдан чиқадиган ўзига хос ўсма; **хлоропластлар** [хлоро...+ юн. plastos – ясалган] – ўсимликларнинг фотосинтез қиладиган ички органоидлари (пластидалари); **хлоропсия** [хлор...+...опсия] – кўриш бузилишининг бир тури, бунда атрофдаги нарсалар яшил рангда кўринади; **хлорофилл** [хлоро...+...филл] – ўсимликларнинг барглари, новдалар рангини белгиловчи яшил пигменти; биринчи марта яшил ранг сифатида ўсимлик баргидан ажратиб олинган; **хлорпикрин** [хлор...+ юн. rikros – аччиқ +...ин] – бўғувчи заҳарловчи модда; хлорли оҳақ ёки хлорни пикрин кислота ва унинг тузларига таъсир эттириб олинадиган суюқ органик модда.

ХОЛЕ... [юн. chole – ўт, сафро] – ўзлашма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ўт (сафро)га алоқадорлигини билдиради. Мас.: **холангиография**, **холангиома**, **холангит**, **холелитиаз**, **холера**, **холестаз**, **холестерин**, **холецистограмма**, **холецистография**; **холеграфия** [холе...+...графия] – ўт (сафро) системасини рентген нурлари билан текшириш; **холемия** [хол(е)...+...емия] – қонда ўт бўлиши, ўтнинг қонга ўтиши; **холепатия** [холе...+...патия] – ўт пуфаги ва ўт йўллариининг касалликлари; **холерик** [лот. cholericus < юн. chole] – мизож (темперамент) турларидан бири; ишга шиддат билан киришувчи, тез пайдо бўлувчи хис-туйғуларга эга, лекин қизикқонлиги, сержаҳл ва серзардалиги хатти-ҳаракатларида, нутқида, мимикасида яққол кўриниб турадиган, кайфияти тез ўзгарадиган шахс; **холецистит** [холе...+ цистит] – ўт пуфагининг ўткир ёки сурункали яллиғланиши; **холин** [хол(е)...+...ин] – дастлаб ўт (сафро)да топилган, В гуруҳига мансуб витамин; организмда ёғлар алмашинувида муҳим аҳамиятга эга.

ХОНДР(О)... [юн. chondros – тоғай] – ўзлашма кўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг тоғайга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **хондрин**, **хондробласт**, **хондрогенез**, **хондродисплазия**, **хондродистрофия**, **хондромалация**, **хондромиома**, **хондросаркома**;

хондрит [хондр...+...ит] – тоғай тўқимасининг яллиғланиши; **хондро-ма** [хондр...+...ома] – тоғайнинг хавфсиз ўсмаси; **хондроцитлар** [хондро...+...цит] – тоғай тўқимасининг етилган хужайралари; **хондрэктомия** [хондр...+...эктомия] – бўғим тоғайини олиб ташлаш.

ХОРО(О)... [юн. *choros* – мамлакат; жой, макон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, мамлакат, макон маъноларини билдиради. Мас.: **хорология** [хор(о)...+...логия] – ўсимлик ва ҳайвонларнинг алоҳида турлари, оилалари ва бошқа систематик гуруҳлари (таксонлари)нинг тарқалиш ҳудудлари (ареаллари)ни ўрганувчи фан; ареология.

ХОРЕ(О)... [юн. *choreia* – рақс, ўйин] – ўзлашма қўшма ва ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг рақсга, ўйинга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **хорей** [юн. *choreios* – ўйинга оид; шўх, ўйноқ] – рус шеър тузилишида биринчи ҳижосига урғу тушадиган, антик шеър тузилишида эса чўзик ёки қисқа ҳижолардан иборат икки ҳижоли шеър вазни; **хореография** [хорео...+...графия] – 1) рақс ҳаракатларини алоҳида белгилар тизими ёрдамида ёзиб олиш; 2) рақс санъати; 3) балет ёки рақс таркибидаги барча элементлар мажмуи; **хорея** [юн. *choreia* – рақс, ўйин] – **авлиё Витт рақси** – нерв касаллиги бўлиб, юз, қўл, оёқ мушакларининг бетартиб, ғайририхтиёрий қисқариши, титраб қалтираши билан намоён бўлади (бундай ҳаракатлар фақат уйку вақтида тўхтади).

ХРЕСТО... [юн. *chrestos* – яхши, фойдали] – ўзлашма қўшма сўзнинг таркибий қисми бўлиб, яхши, фойдали, аҳамиятли деган маъноларни билдиради. Мас.: **хрестоматия** [юн. *chrestomatheia* < *chrestos* + *manthano* – ўқийман, ўрганаман] – ёзувчилар ёки олимларнинг мавзуий жиҳатдан танланган асарлари ёки улардан олинган парчалар тўпламидан иборат ўқув қўлланмаси.

ХРИЗ(О)... [юн. *chrysos* – олтин, тилла] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг олтин, олтинга ўхшаш, олтинранг (тилларанг) маъноларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **хризантема**, **хризоберилл**, **хризолит**, **хризомонадалар**, **хризопраз**; **хризиаз** [хризо...+...iaz] – тўқималарда олтин тўпланиб қолиши; **хризодерма** [хризо...+...дерма] – организмга кириб қолган олтин таъсири туфайли терида йўқолмайдиган доғ пайдо бўлиши; **хризоколла** [хризо...+ юн. *kolla* – елим: қадимда олтинни пайванд қилишда елимдан фойдаланганлар] – сувли мис силикат, эпик кристалли, мўрт, кўк-яшил рангли минерал; **хризотерапия** [хризо...+...терапия] – баъзи касалликларни олтин препаратлари билан даволаш; **хризотил** [хризо...+ юн. *tilos* – тола] – серпентин гуруҳига мансуб минерал; одатда, ингичка толали, ипакдек ялтироқ, оч тилларанг бўлади.

ХРОМ(О)..., **ХРОМАТО...** [юн. chroma (chromatos) – ранг, тус; бўёк] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ранг-тусга, бўёк ва бўялишга, кимёвий элемент – хром ва унинг бирикмаларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **хроматидлар**, **хроматофилия**, **хроматофобия**, **хроматурия**, **хромобактериялар**, **хромолитография**, **хромопластлар**, **хромосома**, **хромосфера**, **хромотерапия**, **хромфотография**; **хромаль** [хром...+ ал(юминий)] – темир, хром ва алюминий қотишмаси; **хромансиль** [хром...+ ман(ган) + сил(иций)] – таркибида хром, манган (марганец) ва силиций (кремний) бўлган легирланган пўлат; **хроматизм** [хромат(о)...+...изм] – 1) танада рангли доғлар пайдо бўлиши; 2) рангли нурлар кўринишига оид галлюцинация, йўқ нарсаларнинг кўзга кўриниши; **хроматлар** [хром...+...ат] – хромат ва хромит кислоталарнинг тузлари – кучли ва заҳарли оксидловчилар; **хроматограмма** [хромато...+...грамма] – хроматография натижаларининг график тасвири; **хроматография** [хромато...+...графия] – газ, суюқлик ёки эриган моддалар аралашмаларини адсорбция йўли билан ажратиб олиш ва таҳлил қилиш усули; **хроматолиз** [хромато...+...лиз] – 1) хужайра ядроси таркибидаги хроматиннинг эриб парчаланиши; 2) нейрон таркибидаги хроматофил модданинг эриб йўқ бўлиб кетиши; **хроматопсия** [хромат(о)...+...опсия] – 1) рангли кўриш, рангсиз объектларнинг рангли кўриниши; 2) рангга нисбатан қисман ёки тахминий кўрлик; **хроматофорлар** [хромато...+...фор] – терида ранг берадиган пигмент дончаларига эга бўлган хужайралар; **хромогенлар** [хром...+...ген] – ўсимлик ва ҳайвон тўқималари хужайраларида бўладиган, оксидланганда бўялиш хусусиятига эга бўлган рангсиз моддалар; **хромоскопия** [хром...+...скопия] – 1) ранг кўриш қобилиятини текшириш; 2) организмга турли бўёқ моддаларни юбориб, сийдик рангининг ўзгаришига қараб буйрак фаолиятини текшириш; **хромоцитлар** [хром...+...цит] – организмда бириктирувчи тўқима таркибига кирадиган, пигмент хужайраларини емирадиган сайёр хужайралар.

ХРОН(О)... [юн. chronos – вақт, давр, замон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг вақт, замон маъноларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **хронаксиметр**, **хронаксия**, **хронизатор**, **хроногнозия**, **хроноскопия**, **хронотропия**, **хронофармакология**, **хронофотограмма**, **хронофотография**; **хроника** [юн. chronikos – вақтга, замонга оид] – 1) тарихий воқеа-ҳодисаларнинг даврий изчилликдаги ёзма баёни; солнома; 2) ижтимоий ёки оилавий воқеа-ҳодисаларнинг изчил баёнидан иборат адабий асар; 3) даврий матбуот, радио, телевидение ва кинода: кундалик воқеа-ҳодисалар ҳақидаги ахборий маълумотлар; 4) кундалик воқеа-ҳодисаларга

бағишланган хужжатли фильм; **хронобиология** [хроно...+ биология] – биологиянинг муайян даврда кечган (ўтган) биологик жараёнларни ўрганувчи бўлими; **хронограф** [хроно...+...граф] – қисқа вақт оралиқларини ўлчаш ёки қандайдир воқеа-ҳодисалар бўлиб ўтган вақтни аниқ қайд этиш, ёзиш учун мўлжалланган асбоб; **хронология** [хроно...+...логия] – 1) вақтни ўлчаш ва уни ёзиб олиш усуллари ҳақидаги фан; 2) тарихий воқеа-ҳодисаларнинг даврий изчиллиги, кетма-кетлиги; 3) муайян воқеа-ҳодисаларнинг даврий кетма-кетликдаги рўйхати; **хронометр** [хроно...+...метр] – 1) юқори аниқликка эга бўлган пружинали кўчма соат; 2) ўта аниқ юрадиган соат; **хронометраж** [хроно...+...метр +...аж] – муайян такрорланувчи меҳнат жараёнлари ёки бошқа ҳаракатларни бажариш учун сарфланган вақтни ўлчаш усули (бунда уларнинг давомийлиги ўлчанади ва бажарилиш шарт-шароитлари таҳлил қилинади); **хроноскоп** [хроно...+...скоп] – икки(та) соат кўрсаткичларини таққослаш ҳамда жуда қисқа вақт оралиқларини аниқ ўлчашга мўлжалланган асбоб; **хронотоп** [хроно...+...топ] – муайян эстетик ҳодисанинг, масалан, романда баён этилган воқеаларнинг маконий-замоний тавсифлари мажмуи; асар қаҳрамонлари ва муаллифининг маконий-замоний муносабатлари.

...**ХТОН** [юн. chton – замин, тупроқ, ер] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, бирон ерга, жойга мансуб, маҳаллий; айна жойга мансуб бўлмаган, бегона каби маъноларни билдиради. Мас.: **автохтон** [юн. autochton – маҳаллий, туб жойли] – ҳозир жойлашган ерда, заминда пайдо бўлган, маҳаллий (масалан, *автохтон тоғ жинслари, автохтон организмлар*); **автохтонлар** – 1) мамлакатнинг дастлабки, туб аҳолиси; 2) эволюция жараёнида муайян бир ерда шаклланган ёки қадимдан шу ерда яшаган ва ҳозирда ҳам яшаб келаётган ўсимлик ва ҳайвон организмлари; аборигенлар; **аллохтон** [алло...+...хтон] – ҳозирги ўрнашган еридан бошқа жойда пайдо бўлган (масалан, *аллохтон тоғ жинслари, аллохтон организмлар*); **аллохтонлар** – ҳозир муайян бир жойда яшовчи, лекин организмлар тарихий тараққиёти жараёнида қандайдир бошқа жойда пайдо бўлган организмлар.

Ц

ЦЕД... [лот. *cedere* – воз кечмоқ, (бировга) бермоқ, топширмақ, рухсат бермоқ] – ўзлашма ясама сўзнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, бирор нарсадан воз кечиш, уни бошқа бировга бериш маъносини билдиради. Мас.: **цедент** [цед...+...ент] – ўзининг талаб қилиш ҳуқуқини бошқа биров ихтиёрига топширувчи кредитор.

...ЦЕЛЕ [юн. *kele* – шиш, бўртик; шишиш, қаппайиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, бирор аъзода ёки унинг атрофида пайдо бўладиган пуфаксимон, халтасимон бўшлиқни, чуррани, муайян аъзода пайдо бўлган шиш, бўртикни билдиради. Мас.: **варикоцеле, гастрोцеле, гидроцеле, миелоцеле, пневматоцеле, ректоцеле, тироцеле, уретероцеле, уроцеле, цефалоцеле, цистоцеле; галактоцеле** [галакто...+...целе] – кўкрак беги сут йўлларида бегилиши натижасида пайдо бўлган хавфсиз пуфакча; **гематоцеле** [гемато...+...целе] – қонли шиш; **мояк пардаси бўшлиғига қон тўпланиши; иридоцеле** [иридо...+...целе] – кўз мугуз пардасининг нуқсонли туфайли кўз рангдор пардаси қисмининг шишиши; **омфалоцеле** [омфало...+...целе] – киндик чурраси; **орхеоцеле** [орхео...+...целе] – човёрғок чурраси; **пиоцеле** [пио...+...целе] – бўшлиқ ёки найда йиринг тўпланиб, уларнинг кенгайиши; **проктоцеле** [прокто...+...целе] – тўғри ичакнинг бўртиб чиқиши ёки унда ғурра ҳосил бўлиши; **саркоцеле** [сарко...+...целе] – мушакларда пайдо бўладиган киста; **сперматоцеле** [спермато...+...целе] – уруғдон ёки уруғ ортиғининг кенгайиб, шаклан пуфакка ўхшаб қолиши; **фарингоцеле** [фаринго...+...целе] – ютқин бир қисмининг кенгайиб, ҳалқага ўхшаб қолиши.

ЦЕЛ(О)... [лот. *caelum* – осмон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, осмон маъносини билдиради. Мас.: **целостат** [цело...+...стат] – соат механизми билан айланадиган ва айланиш ўқиға эға бўлган ясси кўзгули ёрдамчи астрономик асбоб (ҳаракатдаги, яъни ўрнини ўзгартириб турадиган осмон ёриткичларини кузатишда ишлатилади).

ЦЕЛЛ(О)... [лот. *cella, cellula* – кичик хона, хужра; хужайра] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг целлюлозаға, хужайраға алоқадорлиғини кўрсатади. Мас.: **целлофан** [целло...+ юн. *phanos* – тиниқ, шаффоф] – вискозадан махсус усул билан ҳосил қилинадиган юпқа, сув ўтказмайдиган шаффоф материал; **целлулоид** [целлюл(оза) +...оид] – целлюлоза нитратидан тайёрланган, тез алангаланадиган эластик шаффоф модда; **целлюлоза** [фр. *cellulose* < лот. *cellula* – хужайра +...оза] – глюкоза молекулалари қолдиғидан ҳосил бўладиган, ўсимлик хужайралари қобиғининг асосий таркибий қисми бўлган юқори молекуляр бирикма; ўсимлик тўқималарининг механик чидамлилиги ҳамда эластиклиғини таъминлайди.

ЦЕН(О)..., ...ЦЕН [юн. *kainos* – янги] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, янги; қуйи, кейинги маъноларини билдиради. Мас.: **ценогенезлар** [цено...+...генез] – организмда унинг илк ривожланиш босқичларида (эмбрионал ёки

личинка ҳолида) пайдо бўладиган ва етилган организмларда сақла-
ниб қолмайдиган мослашишлар; **палеоцен**, **плейстоцен**, **плиоцен**,
ферроцен; **миоцен** [юн. *meion* – кичик, кичикроқ; камрок + ...цен] –
неогеннинг куйи бўлинмаси; **олигоцен** [олиго...+...цен] – палеоген-
нинг юқори бўлинмаси; **эоцен** [эо...+...цен] – палеоген системанинг
ўрта бўлими бўлиб, Ер геологик тарихидаги палеоген замоннинг ўр-
таларига тўғри келади.

ЦЕНТ... [лот. *centum* – юз (100)] – ўзлашма сўзларнинг таркибий
(ўзак) қисми бўлиб, юз (100) маъносини билдиради. Мас.: **центурион**,
центурия; **цент** [ингл. *cent* < лот. *centum* – юз] – АҚШ, Канада ва бош-
қа бир қанча мамлакатларда шу мамлакатлар асосий пул бирликлари-
нинг юздан бир улушига тенг бўлган танга пул; **центнер** [нем. *Zentner*
< лот. *centenarium*] – 1) юз қадокқа тенг оғирлик (масса) бирлиги;
2) халқаро бирликлар тизимида: 100 килограммга тенг оғирлик (масса)
бирлиги.

ЦЕНТР... [лот. *centrum* – марказ < юн. *kentron* – ўтқир уч, чўкки;
тўпланган жой, ўчоқ, марказ] – ўзлашма ясама ва қўшма сўзларнинг
таркибий қисми бўлиб, марказ, ўрта нуқта маъноларини англатади.
Мас.: **централизм**, **центризм**, **центриола**, **центромера**; **центрифу-**
га [центр(и)...+ лот. *fuga* – қочиш, югуриш] – бир жинсли бўлмаган
бирикмаларни (масалан, суyoқ аралашмаларни) марказдан қочма куч
таъсири билан таркибий қисмларга ажратадиган аппарат; **центро-**
план [центр(о)...+...план] – самолёт қанотининг кўпинча фюзеляж
билан бир бутунликни ташкил қилувчи марказий қисми; **центро-**
сомалар [центр(о)...+ юн. *soma* – гавда, тана] – ҳайвонлар ва баъзи
ўсимликлар ҳужайраларида центриолаларни ўраб турувчи ҳужайра
маркази, доимий қўшилма (органонид ҳамда цитоплазманинг бир
қисми).

ЦЕР(О)... [лот. *sega* – мум] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий
қисми бўлиб, шу сўзларнинг мумга алоқадорлигини билдиради. Мас.:
церопластика [нем. *Zeroplastik* < цер(о)...+...пластика] – мумдан ясал-
ган ҳайкалтарошлик буюмлари; мум ҳайкалтарошлиги.

ЦЕРЕБР(О)... [лот. *cerebrum* – бош мия; ақл, идрок] – ўзлашма
қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг бош мия
билан боғлиқлигини кўрсатади. Мас.: **церебрал**, **церебрин**, **цереб-**
розидлар, **церебролизин**, **церебромалаяция**, **церебросклероз**, **це-**
реброспинал; **церебрастения** [церебр...+ астения] – астениянинг
бош оғриғи, бош айланиши, хотиранинг озгина пасайиши ва бош
мия шикастланишининг бошқа белгилари билан бир вақтда кечи-
ши; калла ва бош миянинг шикастланиши натижасида психик фа-
олиятнинг пасайиши, зарарланиши; **цереброз** [церебр(о)...+...оз] –

бош миянинг айрим касалликлари; **цереброма** [церебр(о)...+...ома] – бош мия тўқимасида вужудга келган ўсма; **церебропсихоз** [церебро...+ психоз] – бош мия касаллиги туфайли фикрлаш қобилиятининг бузилиши.

ЦЕФАЛ(О)..., **...ЦЕФАЛИЯ** [юн. *kephale* – бош, калла] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг бошга, каллага алоқадорлигини кўрсатади [Ушбу терминэлементнинг икки хил ўқилишидан унинг **кефал(о)...**, **...кефалия** вариантлари ҳам параллел қўлланади; қ. **кефал(о)...**]: I. Қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми сифатида умуман каллага алоқадорликни билдиради. Мас.: **цефалгия, цефалит, цефалогематома // цефалогематома, цефалография // цефалография, цефаломенингит, цефалометр, цефалотомия, цефалотрипсия; цефализация** [цефал...+...изация] – бош (калла)нинг шаклланиши; **цефалома** [цефал(о)...+...ома] – бош мия тўқимасида вужудга келган ўсма; **цефалоподлар // кефалоподлар** [цефало...+...под] – бошоёқли моллюскалар; илиқ денгизларда яшовчи, балиқ ва бошқа моллюскалар билан озикланувчи йиртқич моллюскалар синфи; **цефалоцеле** [цефало...+...целе] – ичида мия моддаси ёки унинг пардалари бўлган мия-калла суяги шиши. II. Қўшма сўзларнинг иккинчи қисми сифатида калланинг тузилиши, шакли, ҳажми ва бошқа омиллар билан боғлиқ нуқсон ва касалликларни билдиради. Мас.: **акроцефалия // акроцефалия, брахицефалия, макроцефалия // макроцефалия, микроцефалия // микроцефалия, наноцефалия, оксикефалия, пахикефалия // пахикефалия, сфеноцефалия // сфеноцефалия, цебоцефалия; гидроцефалия // гидроцефалия** [гидро...+...цефалия] – бош мия истисқоси; мия қоринчаларида орқа мия суюқлигининг кўпайиши билан намоён бўладиган касаллик; **плагियोцефалия** [юн. *plagios* – эгри, қийшиқ +...цефалия] – қийшиқбошлик; калланинг бир ярми катталашиб, асимметрик бўлиши натижасида бошнинг қийшайиб қолиши; **шизоцефалия** [шизо...+...цефалия] – калланинг туғма нуқсони: каллада узунасига кетган ёриқ бўлиши билан намоён бўлади.

ЦИАН(О)... [юн. *kyanos* – ҳаворанг, кўк, моъий] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ҳаворанг, кўк рангли; циан (рангсиз, заҳарли газ) маъноларини билдиради. Мас.: **циангемоглобин, цианинлар, цианобактерия, цианоз, цианофил; цианидлар** [циан(о)...+...ид] – водород цианид кислота тузлари; **цианогидроз** [циано...+ гидроз] – кўк рангга бўялган тер чиқариш; тернинг кўк бўлиб чиқиши; **цианодерма** [циано...+...дерма] – терининг кўк рангли бўлиши, кўкариши, кўкариб туриши; **цианопсия** [циан...+...опсия] – атроф-муҳитнинг кўкимтир рангда кўриниши.

ЦИВ... [лот. *civis* – фуқаро, граждaн] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг фуқаролик, давлат, сиёсат маъноларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **цивил**, **цивилизатор**, **цивилист**; **цивилизация** [лот. *civilis* – фуқаролик, давлат, сиёсатга оид +...изация] – тамаддун: 1) ижтимоий тараққиёт, моддий ва маънавий маданият даражаси, босқичи; 2) замонавий жаҳон маданияти; **цивилистика** [лот. *civilis* +...истика] – фуқаролик ҳуқуқи ҳақидаги фан.

...ЦИД [лот. *caedere* – ўлдирмоқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, ўлдириш, кириш, йўқ қилиш, йўқотиш; қарши курашиш маъноларини билдиради. Мас.: **акарицидлар**, **арборицидлар**, **бактерицидлар**, **вермицидлар**, **гербицидлар**, **зооцидлар**, **нематоцидлар**, **пестицидлар**, **спорицидлар**, **фунгицидлар**; **альгицидлар** [альги...+...цид] – шoлипоялар, балиқчилик ҳовузларида сувўтларга қарши курашда қўлланадиган кимёвий воситалар; **геноцид** [гено...+...цид] – ирқий, миллий ёки диний вaж-баҳоналар билан айрим аҳоли гуруҳларини кириш, ёппасига ўлдириш; **инсектицидлар** [лот. *insecta* – ҳашаротлар +...цид] – зараркунанда ҳашаротларга қарши курашда қўллaнувчи кимёвий воситалар; **ларвицидлар** [лот. *larva* – личинка, курт +...цид] – бир қатор ҳашаротларнинг тухумдан чиққан қуртларини йўқотиш учун қўлланадиган инсектицидлар; **суицид** [лот. *sui* – ўзини ўзи +...цид] – ўзини ўзи ўлдириш.

ЦИКЛ(О)... [юн. *kuklos* – доира, айлана] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг доира, айлана, доирасимон, ҳалқасимон; мунтазам такрорланиш маъноларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **цикл**, **циклогексан**, **циклограмма**, **циклоп(лар)**, **циклоплегия**, **циклосомия**, **циклотимия**; **циклогенез** [цикло...+...генез] – циклоннинг пайдо бўлиши ва ривожланиши; **циклография** [цикло...+...графия] – инсон ҳаракати фаза (босқич)ларини тананинг ҳаракатланувчи турли қисмларига маҳкамланган нурланувчи нишон ва лампочкаларни суратга олиш йўли билан қайд этиш; **циклон** [юн. *kuklon* – айланувчи] – 1) атмосфера гирдоби; 2) ҳавони ёки газни марказдан қочма куч таъсирида ҳар хил қаттиқ жисмлардан тозалайдиган аппарат; **циклотрон** [цикло...+...трон] – ядро тадқиқотларида: зарядланган микрозарралар (протонлар, ионлар)ни тезлатадиган қурилма; **циклофрения** [цикло...+ юн. *phren* – юрак, қалб; ақл, идрок] – психоз (руҳий касаллик)ларнинг бир тури – асосан, эмоционал беқарорлик, руҳий ҳолатнинг ўзгаришлари ва қайталанишга мойиллик билан намоён бўлади.

ЦИРК(УМ)... [лот. *circus* – айлана, доира; *circum* – теварак-атроф] – ўзлашма ясама, қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, айлана, доира; бирор нарсанинг атрофида, яқинида каби маъноларни билдиради.

Мас.: **цирк, циркорама, циркулятор, циркумантарктик, циркумдукция, циркумтропик; циркуль** [*лот. circulus* – айлана, ҳалқа] – айланалар чизиш, кесмаларни ўлчаш каби ишларда қўлланадиган асбоб; **циркуляр** [*нем. Zirkular* < *лот. circularis* – айланма, айланиб юрадиган] – идоровий бўйсунмишдаги муассасаларга ёки тобе мансабдор шахсларга тарқатиладиган (юбориладиган) ёзма фармойиш; **циркуляция** [*лот. circulatio* < *цикул...+...ация*] – 1) доира бўйлаб айланиш, айланма ҳаракат, айланиб туриш; айланиб дастлабки жойига қайтиб келиш (масалан, қон циркуляцияси); 2) суюқлик ёки газнинг ёпиқ (айланма) оқими; **циркумарктик** [циркум...+ Арктика]: **циркумарктик организмлар** – яшаш минтақаси Ер шарининг шимолий кутб зонасини ҳалқа бўлиб камраб олувчи ўсимликлар ва ҳайвонлар.

ЦИСТ(О)... [*юн. kystis* – сийдик пуфаги, қовуқ] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг пуфакка, пуфаксимон нарсага, сийдик пуфагига, қовуққа алоқадорлигини кўрсатади [Ушбу терминэлементнинг икки хил ўқилишидан баъзан унинг **кист(о)...** варианты ҳам параллел қўлланади; қ. **кист(о)...**]. Мас.: **циста, цистерна, цистометрия, цистопиелит, цистоплегия, цистоскоп, цистоцеле, цистэктазия, цистэктомия; цисталгия** [цист...+...алгия] – қовуқда аниқ касаллик аломатлари бўлмагани ҳолда тез-тез қийналиб оғриқ билан сийиш; **цистит** [цист...+...ит] – сийдик пуфаги – қовуқнинг яллиғланиши; **цистография** [цисто...+...графия] – қовуқнинг турли касалликларида пайдо бўладиган ўзгаришларни унга тоза ҳаво, кислород ёки контраст моддалар юбориб, рентгенологик текшириш усули; **цистолитиаз** [цисто...+ лит...+...иаз] – қовуқда тошлар пайдо бўлиши; **цистоскопия** [цисто...+...скопия] – цистоскоп ёрдамида қовуқни текшириш; **цистостомия** [цисто...+...стомия] – қовуқда сунъий тешик очиш.

ЦИТ(О)..., ...ЦИТ(ЛАР) [*юн. kytos* – идиш; омбор; хужайра] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи ва иккинчи таркибий қисмлари бўлиб, шу сўзларнинг ҳайвон ва ўсимликлар хужайраларига (жонли хужайраларга) алоқадорлигини кўрсатади: I. Қўшма сўзларнинг биринчи қисми сифатида. Мас.: **цитобиология, цитодиагностика, цитокинез, цитоморфология, цитопатология, цитоспороз, цитофизиология, цитофотометрия, цитохромлар; цитогенез** [цито...+...генез] – хужайраларнинг пайдо бўлиши ва тараққиёти; **цитогенетика** [цито...+ генетика] – генетиканинг ирсият ва ўзгарувчанлик қонуниятларини хужайра ва субҳужайра доирасида ўрганувчи соҳаси; **цитокимё** [цито...+ кимё] – цитологиянинг хужайра тузилмаларининг кимёвий таркиби, хужайрада кимёвий бирикмаларнинг синтезланиши, тақсимланиши ва фаоллигини, ўзгаришларини ўрганувчи бўлими; **цитолиз** [цито...+]

...лиз] – ҳайвон ва ўсимлик ҳужайрасининг бутунлай ёки қисман эриши натижасида ҳужайранинг емирилиши; **цитология** [cito...+...логия] – ҳужайраларнинг тузилиши ва функциясини, кўп ҳужайрали, шунингдек, бир ҳужайрали организмлардаги аъзо ва тўқималарнинг ўзаро боғланиши ва муносабатларини ўрганадиган фан; **цитоплазма** [cito...+...плазма] – ҳужайранинг ядро билан плазматик мембрана оралиғида жойлашган асосий таркибий қисми; **цитотомия** [cito...+...томия] – ҳужайраларнинг ядровий бўлинишидаги охириги қисми; бунда она ҳужайра иккита кизлик ҳужайрага бўлинади ва улар ўртасида тўсик пайдо бўлади. II. Қўшма сўзларнинг иккинчи қисми сифатида. Мас.: **ганглиоцитлар, иридоцитлар, лейкоцитлар, лимфоцитлар, тромбоцитлар, трофоцитлар, фагоцитлар, хромоцитлар; астроцитлар** [астро...+...цит] – марказий нерв системасида жойлашган, юлдузсимон, узун толали ёки плазматик ҳужайралар; **гоноцит** [гоно...+...цит] – дастлабки жинсий ҳужайра; **миелоцитлар** [миело...+...цит] – илик (кўмик) ҳужайралари бўлиб, улардан донатор лейкоцитлар – гранулоцитларнинг барча турлари ҳосил бўлади; **миоцитлар** [мио...+...цит] – одам ва ҳайвонлар миокардининг оралиқ тўқимасида ҳар хил миқдорда доим бўладиган бир ядроли ҳужайралар; **моноцитлар** [моно...+...цит] – лейкоцитларнинг фагоцитоз хусусиятига эга бўлган бир тури; **остеоцитлар** [остео...+...цит] – умуртқали ҳайвонлар ва одам суяк тўқимасининг остеобластлардан ҳосил бўладиган ҳужайралари.

ЦИТР... [лот. citrus – цитрус (лимон) дарахти] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг лимонга, умуман, цитрус ўсимликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **цитрамон, цитрин, цитрованилин, цитрон; цитраль** [ингл. citral < лот. citrus] – лимон ҳидли сарғиш суюқлик – лимон ва бошқа эфир мойларининг муҳим таркибий қисми; **цитратлар** [цитр...+...ат] – лимон (цитрат) кислотанинг тузлари ва эфирлари; **цитрус** [лот. citrus] – рутадошлар оиласига мансуб, кўп турлари ёввойи табиатда учрамайдиган дарахт ва буталар тури.

Ш

ШИЗО... [юн. schizo – бўламан, майдалайман, парчалайман; ёрман, янчаман] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг майдаланиш, бўлиниш, парчаланиш ва умуман бузилишларга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **шизик** (= **шизофреник**), **шизоид, шизомикоз, шизомицетлар, шизофазия, шизоцефалия, шизоцит; шизогония** [шизо...+...гония] – баъзи

энг содда организмлар ва айрим сувўтларнинг жинссиз кўпайиши; бунда ядронинг такрор-такрор бўлиниши рўй беради, кейин организм кўплаб организмларга ажралади; **шизомания** [шизо...+ ...мания] – шизофрениянинг ирсий мойиллик асосидаги энгил кўчиш турларининг умумий номи; **шизофреник** [лот. schizophrenicus < шизо...+ юн. phren] – шизофрения билан касалланган одам; **шизофрения** [шизо...+ юн. phren – ўй, фикр; ақл] – алоҳида ёки узлуксиз хуружлар шаклида шахснинг ўзгариши билан кечадиган руҳий касаллик; унинг турли босқичларида руҳий фаолият бузилишининг ҳар хил аломатлари – васваса, алахлаш, галлюцинация, асабий-руҳий кўзгалувчанлик, ҳаракатсизлик, бемор шахсининг ўзгариши кабилар кузатилади.

Э

ЭВ..., ЭЙ..., ЭУ... [юн. eu – яхши] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, яхши, дуруст, соз; ёқимли маъноларини билдиради. Мас.: **эвкалипт, эвкариотлар, эксерофитлар, эвритмия, эвтиреоз, эвтрофикация; эвтаназия** [эв...+ юн. thanatos – ўлим] – беморнинг ўлим олди азоб-оғриқларини энгиллаштириш; тузалиши қийин, азоб-оғриқдан қийналаётган беморларнинг ўлимини тезлаштириш; **эвтрофлар** [юн. eutrophia – яхши овқатланиш < эв...+ ...троф] – фақат озиқ моддаларига бой тупроқдагина яхши ўса оладиган ўсимликлар; **эвфемизм** [юн. euphemismos < эв...+ юн. phemi – гапираман] – бирор сабабга кўра қўлланиши тақиқланган ёки қўлланиши ноқулай бўлган қўпол, дағал сўз ўрнига бошқа юмшоқроқ сўз ёки ибора қўллаш; **эвфония** [юн. euphonia < эв...+...фония] – оҳангдорлик; нутқда кучли оҳангдорлик туғдирувчи турли фонетик усуллар, ҳолатлар.

ЭВРИ... [юн. euryс – кенг, чексиз; кўп; кенг ёйилган] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, кенг, чексиз; хилма-хил, кўп каби маъноларни билдиради. Мас.: **эврибатлар, эвриптеридлар, эвритермлар, эвритмия, эвритоплар; эврибионтлар** [эври...+...бионт] – атроф-муҳит шароитларининг сезиларли ўзгаришларига бардош бериб яшай оладиган организмлар; **эвригалинлар** [эври...+ юн. hals – туз +...ин] – эвригалин ҳайвонлар: юкори даражадаги шўр(ланган) сувларда яшай оладиган денгиз организмлари; **эврифаглар** [эври...+...фаг] – ҳар хил овқатларни танламай еяверадиган ҳайвонлар; **эвриэдафлар** [эври...+ юн. edaphos – ер, тупроқ] – жуда хилма-хил, ҳар хил тупроқ шароитларида яшашга мослашган организмлар.

ЭГО... [лат. ego – мен] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг “мен”га, “мен” шахсига, умуман, инсон шахсига, “ўзим” маъносига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **эгоист, эгопсихология, эготизм, эгофония; эгоизм** [эго...+...изм] – ўз фойдаси, манфаатини кўзловчи хатти-ҳаракат, ўз манфаатини бошқа кишилар манфаатидан устун қўйиш; **эгомания** [эго...+...мания] – ўзини ўзи яхши кўриш; ўта худбинлик, манманлик, димоғдорлик; **эгоцентризм** [эго...+ центр...+...изм] – шахснинг ўз кизиқиш доирасига боғланиб қолиши, бошқа одамлар ва нарсаларга нисбатан ўзининг дастлабки билишига оид қараши ёки фикрини ўзгартира олмаслигидан иборат хислати; эгоизмнинг энг юқори даражаси.

...ЭДР [юн. hedra – ён, ёқ, қирра, сирт, асос] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, ён, ёқ, қирра, асос каби маъноларни англатади. Мас.: **гексаэдр** (олтиёқлик), **додекаэдр** (ўнikkiёқлик), **октаэдр** (саккизёқлик), **полиэдр** (кўпёқлик), **тетраэдр** (тўртёқлик); **триэдр** [три...+...эдр] – учёқлик; бир нуктадан чикувчи, бир текисликда ётмайдиган учта нурдан иборат геометрик шакл.

ЭЗОФАГ(О)... [юн. oisophagos – қизилўнғач] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг қизилўнғачга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **эзофагизм, эзофагокардиография, эзофагомалиция, эзофагоскопия, эзофагоспазм, эзофагостеноз, эзофагостомия, эзофаготомия; эзофагит** [эзофаг...+...ит] – қизилўнғачнинг яллиғланиши; **эзофагогастростомия** [эзофаго...+ гастро...+...стомия] – қизилўнғачни меъда (ошқозон)га улаш операцияси; **эзофагометр** [эзофаго...+...метр] – қизилўнғач узунлигини ўлчаш учун ишлатиладиган асбоб; **эзофагопластика** [эзофаго...+...пластика] – қизилўнғач торайиб қолганда, унинг касал қисмини олиб ташлаб, ўрнига ингичка ёки йўғон ичак, меъда ёки теридан янги қизилўнғач яшаш операцияси; **эзофагоскоп** [эзофаго...+...скоп] – қизилўнғачнинг ички бўшлиғини текшириб кўришда ишлатиладиган асбоб; **эзофагостомия** [эзофаго...+...стомия] – қизилўнғач деворини кесиб, ташқарига очиб қўйиш операцияси; **эзофагэктомия** [эзофаг(о)...+...эктомия] – қизилўнғачнинг бир қисмини кесиб олиб ташлаш.

ЭЙ..., ЭВ..., ЭУ... [юн. eu – яхши] – ушбу терминэлементнинг изоҳи ҳақида қ. **эв...** Мас.: **эйглобулин, эйкупин, эймидрин, эйхинин** – дори моддаларнинг номлари; **эйритмия, эйтаназия; эйтония** [эй...+ юн. tonos – таранглик, зўриқиш] – тананинг яйраши, енгил тортиши; ўз-ўзини енгил сезиш ва шу сезгидан лаззатланиш; **эйтрофия** [эй...+...трофия] – нормал овқатланиш; овқатни иштаҳа билан ейиш, овқатнинг яхши сингиши, ҳазм бўлиши; **эйфория** [юн. euphoria < эй...+ юн. phore – бошдан кечираман, ўтказаман] – объектив ҳолат билан боғлиқ

бўлмаган димоғчоғлик; ўз-ўзидан, ғайриихтиёрий кўтаринки-хурсандчилик ҳолатида бўлиш (асосан, руҳий касалликларда, наркотик моддалар қабул қилганда кузатилади).

ЭКВИ... [лот. *aequus* – тенг, баравар] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, тенг, баравар, тенг (бир хил) қийматли каби маъноларни билдиради. Мас.: **экваториал, эквивалентлик, эквилибрист, эквипотенциал; экватор** [лот. *aequator* – тенглаштирувчи < *aequus* – тенг] – ҳар иккала кутбдан тенг узоқликда ўтказилган, Ернинг айланиш ўқиға перпендикуляр бўлган ва Ер шарини шимолий ва жанубий яримшарларға бўладиган, узунлиги 40 минг километр бўлган катта айлана чизиқ; **эквивалент** [экви...+ лот. *valens* (*valentis*) – куч, аҳамият, қийматга эға бўлган] – куч, аҳамият, қиймат ва бошқа жиҳатлардан тенг ёки ўзаро мувофиқ келувчи нарса (нарсa-буюм, хизмат, тушунча, ҳодиса, миқдор); **эквилибристика** [экви...+ лот. *libris* – мувозанатда туриш +...истика] – тез бажариладиган ҳаракатларни амалға оширишда артистнинг ўз мувозанатини сақлаш маҳоратига асосланган цирк санъати жанри; **эквILINEарлик** [экви...+ лот. *linea* – сатр, қатор, йўл] – тенгсатрлилик; шеърый таржимада сатрлар сонининг аслиятдаги миқдорда бўлишиға риоя қилиш; **эквиритмия** [экви...+ юн. *rythmos* – ритм, вазн] – таржимон томонидан аслиятдаги ҳар бир алоҳида шеър ритмик (вазний) хусусиятларининг аниқ берилиши.

ЭКЗ(О)... [юн. *exo* – ташқариси, сирти; ташқари, ташқарида, ташқаридан] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирор нарса ёки кимсадан ташқари, ташқарида жойлашганлиқни; ташқари, сирт томон каби маъноларни билдиради. Мас.: **эксантема, экзартикуляция, экзентерация, экзогенота, экзодерма, экзокарпий, экзосмос, экзосфера, экзотермик, экзотрофлар, экзофория; экзобиология** [экзо...+ биология] – космик биологиянинг Ердан ташқарида ҳаёт, яшаш шакллари мавжудлиги эҳтимолини ўрганувчи соҳаси; **экзогамия** [экзо...+...гамия] – 1) ибтидоий жамиятда бир уруғ ёки жамоа вакиллари (яқин қариндошлар) ўртасида жинсий муносабат (никоҳ)ларнинг тақиқланганлиги; 2) келиб чиқиши турлича бўлган ҳужайраларнинг қўшилиши; **экзоген** [экзо...+...ген] – организмда бирор жараёнға ташқи муҳит омилларининг таъсири натижасида рўй берадиган; ташқи муҳит таъсирида келиб чиққан; **экзостоз** [экз(о)...+ ост(ео)...+...оз] – суяк сиртидан ўсиб чиққан хавфсиз суяк ўсмаси; **экзотоксин** [экзо...+ юн. *toxikon* – захар] – патоген микроблар, бактериялар атроф-муҳитға чиқарадиган захар модда; **экзофтальм** [экз(о)...+ юн. *ophthalmos* – кўз] – кўз сокқасининг кўз косасидан чиққудек бўлиб чақчайиб туриши; чақчайма кўз.

ЭКО... [*юн. oikos* – уй, ватан, тураржой] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, уй-жой, уй, атроф-муҳит каби маъноларни билдиради. Мас.: **экологик, эконоом, эконометрия, экономия, экосистема, экотип; экогенез** [*эко...+...генез*] – организмлар ва яшаш муҳити ўртасида уларнинг бирга яшаш тарихи давомидаги муносабатларининг ривожланиш жараёни; **экология** [*эко...+...логия*] – биргаликда яшайдиган тирик организмларнинг ўзаро ва теварак-атрофдаги муҳит билан бўлган муносабатини, шунингдек, одам ва биосфера ўртасидаги ўзаро муносабат масалаларини ўрганадиган фан; **экономика** [*юн. oikonomike* – уй-рўзгор хўжалигини бошқариш санъати] – иқтисодиёт: 1) маҳсулот ишлаб чиқариш ва унинг тақсимооти доирасидаги ижтимоий муносабатлар йиғиндиси; 2) муайян жой, минтақа, мамлакат ёки бутун дунёнинг (тўлиқ ёки қисман) хўжалиги (ишлабчиқаришнинг барча тармоқлари ёки алоҳида турлари бўйича); 3) хўжаликнинг у ёки бу тармоғини ва тармоқлараро муносабатларни ўрганувчи фан; **экоцид** [*эко...+...цид*] – инсонни ўраб турувчи табиий муҳитни бузиш, йўқ қилиш; экологик мувозанатнинг кескин бузилиши.

ЭКС... [*лот. ex* – келиб чиқиш, манбани ифодаладиган олд қўшимча] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб: 1) бирор жойдан чиқиш, ажралиш, чиқариб олиш; 2) аввалги, собик каби маъноларни англатади. Мас.: **эксгаустер, эксергия // эксэргия, экспатриант, экспорт, экссуляция, экстерриториаллик, экстирпация, эксфолиация, эксцентрик; экс-президент, экс-премьер, экстерн; эксгумация** [*экс...+ лот. gumus* – тупроқ +...ация] – мурда ни кўздан кечириш ва экспертиза ўтказиш зарурияти туғилганда уни дафн этилган жойидан (гўрдан) қовлаб олиш; **экспатриация** [*экс...+ лот. patria* – ватан, туғилган юрт +...ация] – ватандан ташқарига ихтиёрий ёки мажбурий кўчиш, кўчириш (одатда, фуқароликдан маҳрум қилиш билан); **эксплантация** [*экс...+ лот. plantare* – (кўчириб) ўтказиш + ...ация] – организм ҳужайра ва тўқималарини, кичикроқ аъзоларни тирик организмдан ташқарида сунъий озиқ муҳитида сақлаш, ўстириш ва қайтадан организмга пайвандлаш; **экспроприация** [*фр. expropriation < лот. expropriatio* – мол-мулкдан ажратиш] – давлат ҳокимияти томонидан мажбурий равишда (ҳақини тўлаб ёки тўламасдан) мол-мулкдан маҳрум қилиш; **экстрадиция** [*фр. extradition < экс...+ лот. traditio* – бериш, топшириш] – халқаро ҳуқуқда: жиноят содир қилган шахсни жиноий жавобгарликка тортиш ёки унга нисбатан чиқарилган суд ҳукмини ижро этиш учун бир давлатдан иккинчи давлатга бериш; **экс-чемпион** [*экс...+ чемпион*] – собик чемпион; ҳозиргидан аввалроқ спортнинг маълум бир тури бўйича биринчиликни олган (ғолиб бўлган) спортчи ёки спорт жамоаси.

ЭКСТРА... [*лот.* extra – меъёрдан юқори, ҳаддан ташқари, ўта, фавқуллодда] – олд қўшимча; ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ҳаддан ташқари, одатдаги меъёрдан юқори, ортиқ, ортиқча, устига каби маъноларни ифодалайди. Мас.: **экстраверт, экстразо-нал, экстраординар, экстраполяция, экстрасенсор, экстрасистола; экстрарецепторлар** [экстра...+ *лот.* receptor – қабул қилувчи] – тана сиртида, терида ўрнашган сезувчи нерв учлари; **экстрасенс** [экстра...+ *лот.* sensitivus – сезгир, таъсирчан] – атроф-муҳитни, борликни (сезги аъзолари иштирокисиз) идрок қилиш ҳамда ўзга кишилар ва ҳайвон-ларга таъсир кўрсатишда ғайритабиий қобилятга эга бўлган шахс; **экстрасистолия** [экстра...+ *юн.* systole – ғижимлаш; сиқиш; қисқариш] – аритмиянинг бир тури; юракда вақтидан олдин импульслар пайдо бў-либ, юракнинг қўшимча, навбатдан ташқари қисқариши; **экстроспек-ция** [экстр(о)...+ *лот.* spectare – қарамоқ, кузатмоқ] – психологияда: бошқа кишиларнинг хулқ-атворини объектив, ташқи томондан куза-тиш усули.

...ЭКТАЗИЯ [*юн.* ektasis – чўзилиб кенгайиш, узайиш, чўзилиш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, бўшлиқли (ичи бўш, ғовак) аъзоларнинг чўзилиб (шишиб) кенгайиши маъноси-ни билдиради. Мас.: **ангиэктазия, артериэктазия, бронхоэктазия, кератоэктазия, склерэктазия; гастроэктазия** [гастр(о)...+...эктазия] – айрим касалликларда меъда бўшлиғи ва деворларининг чўзилиши, кенгайиши; **нефрэктазия** [нефр...+...эктазия] – буйракнинг кенгайиб кетиши; **пиелоэктазия** [пиело...+...эктазия] – буйрак жомчасининг кенгайиши; **тифлэктазия** [тифл...+...эктазия] – кўричакнинг кенга-йиши; **флебэктазия** [флеб...+...эктазия] – вена томирларининг турғун кенгайиши.

ЭКТО... [*юн.* ektos – ташқи, ташқари(да)] – ўзлашма қўшма сўзлар-нинг таркибий қисми бўлиб, ташқи, сиртқи, ташқарида(ги), ташқарига каби маъноларни билдиради. Мас.: **эктобласт, эктодермоз, ектомер, эктотрофлар; эктогенез** [екто...+...генез] – эволюцион таълимотда тирик (жонли) табиатнинг тарихий тараққиётини организмларнинг яшаш муҳитига бевосита мосланиши деб ҳисобловчи йўналишларнинг умумий номи; **ектодерма** [екто...+...дерма] – эмбрионнинг бошланғич тараққиётида ҳосил бўладиган икки қават гастрала деворининг ташқи қавати; **ектопаразитлар** [екто...+ паразит] – хўжайин танасининг юза-сида, танадан ташқарида яшовчи паразитлар (бит, бурга ва бошқалар); **ектоплазма** [екто...+...плазма] – хужайра протоплазмасининг ташқи хужайра пардасига яқин қисми.

...ЭКТОМИЯ [*юн.* ektome – олиб ташлаш, кесиб, қирқиб ташлаш] – ўзлашма қўшма сўзларнинг иккинчи таркибий қисми бўлиб, бирин-

чи қисм англатган тана аъзоси ёки унинг бирор қисмини операция йўли билан бутунлай ёки қисман олиб ташлаш маъносини билдиради. Мас.: **адипэктомия**, **альвеолэктомия**, **артрэктомия**, **ганглиоэктомия**, **дуоденэктомия**, **еюнэктомия**, **иридэктомия**, **ламинэктомия**, **ларингоэктомия**, **мастэктомия**, **омфалэктомия**, **офтальмоэктомия**, **плеврэктомия**, **склерэктомия**, **струмэктомия**, **тонзиллэктомия**, **тромбэктомия**, **цистэктомия**, **эзофагэктомия**; **аппендэктомия** [лот. *append(ix)* – ўсимта, *ортик* + ...эктомия] – чувалчангсимон ўсимтани жарроҳлик йўли билан олиб ташлаш; **гастрэктомия** [гастр...+...эктомия] – меъдани (ошқозонни) бутунлай олиб ташлаш; **метрэктомия** [метр(о)...+ ...эктомия] – лапаротомия қилиб, қин орқали бачадонни жарроҳлик йўли билан олиб ташлаш; **некрэктомия** [некр...+...эктомия] – ўлган тўқималарни олиб ташлашдан иборат операция; **остеоэктомия** [остео...+...эктомия] – суякни ёки унинг бирор қисмини жарроҳлик йўли билан олиб ташлаш; **пневмонэктомия** [пневмо(н)...+ ...эктомия] – ўпкани батамом олиб ташлаш операцияси.

ЭЛЕКТР(О)... [юн. *elektron* – қахрабо; қатрон] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, электрга алоқадор, унга хос, электр билан ҳаракатга келтириладиган, электр ҳосил қиладиган, электр туфайли ишлайдиган каби маъноларни билдиради. Мас.: **электрификация**, **электроакустика**, **электрод**, **электродиагностика**, **электродинамика**, **электромагнит**, **электрометрия**, **электромотор**, **электрон**, **электронаркоз**, **электроника**, **электроскоп**, **электрстанция**, **электростатика**, **электрофон**, **электрофотография**; **электрограф** [электро...+...граф] – атмосферанинг электрик ҳолатини қайд этиб боровчи асбоб, ўзиёзар электрометр; **электрография** [электро...+...графия] – полиграфияда: тасвирни босма шаклда аслидагидай акс эттириш ва уни қоғозга туширишнинг электрик ва магнит усуллари; **электрокар** [электро...+ *ингл. car* – арава] – аккумуляторлар батареяларидан озикланадиган электромотор ёрдамида ҳаракатга келтириладиган аравача; **электрокардиограмма** [электро...+ кардиограмма] – юрак тепишининг электрокардиограф воситасида ёзиб олинган график тасвири; **электрокардиография** [электро...+ кардиография] – юракнинг тепиши натижасида ҳосил бўладиган электр импульсларни электрокардиограф ёрдамида график тарзда қайд этиб, юракнинг аҳволини текшириш усули; **электрокимё** [электро...+ кимё] – физик кимёнинг электрик ва кимёвий жараёнлар ўртасидаги алоқани ўрганадиган бўлими; **электролиз** [электро...+...лиз] – туз ёки кислоталарнинг эритмасидан ўзгармас электр оқими ўтаётганда, эритманинг таркибий қисмларга ажралиш жараёни; **электролитлар** [электро...+...лит(...лиз)] – электр тоқини ўтказиши ионлар ҳаракати билан

амалга ошадиган кимёвий моддалар ва системалар; **электронаркоз** [электро...+ наркоз] – ҳайвон ёки одам марказий нерв системасига маълум кучланишли электр токи таъсир эттириш йўли билан юзага келтириладиган наркоз; **электротерапия** [электро...+ ...терапия] – электр оқими, электр ва магнит майдонларини даволаш мақсадларида ишлатиш, қўллаш; **электротермия** [электро...+ *юн. therme* – иссиқлик +...ия] – техниканинг саноат мақсадларида электр энергиясини иссиқликка айлантириш масалалари билан шуғулланувчи бўлими; **электротехника** [электро...+ техника] – 1) электр энергиясидан амалий мақсадларда фойдаланиш йўллари ва усуллари ҳақидаги фан; 2) техниканинг электр асбоб-ускуналар ва машиналар ишлаб чиқариш ҳамда улардан фойдаланиш билан боғлиқ соҳаси; **электрофорез** [электро...+ *юн. phoreo* – кўтариб (олиб) бораман, кўчираман] – зарядланган коллоид зарраларнинг ташқи электр майдони таъсири остида ўзгариши, жойини ўзгартириши.

ЭМБРИО... [*юн. embryo* – муртак, пушт; куртак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг муртак, пушт, ҳомилага алоқадорлигини билдиради. Мас.: **эмбриолог, эмбриома, эмбрион, эмбриотоксиклик, эмбриотропик; эмбриогенез** [эмбрио...+ ...генез] – онтогенезнинг илк даври: ривожланаётган ҳомила қисмлари, тизимлари ўзига хос вазифаларни бажара бошлайдиган давр; **эмбриология** [эмбрио...+...логия] – биологиянинг одам, ҳайвон ва ўсимлик эмбрионлари ўсиши ва ривожланишини ўрганадиган бўлими; **эмбриопатия** [эмбрио...+...патия] – эмбрионал ривожланиш даврида пайдо бўладиган нуқсон (касаллик)ларнинг умумий номи; **эмбриотомия** [эмбрио...+...томия] – ҳомилани майдалаб олиш операцияси; кўпинча кўндаланг ёки қийшиқ келиб (туриб), туғила олмай ўлиб қолган ҳомилани олиб ташлаш учун қўлланади.

ЭН... [*юн. en* – -да, -га, -дан; ичида, орқасида, ёнида, олдида] – олд қўшимча; ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ичида, орасида, ёнида каби маъноларни билдиради. Мас.: **энантема, энгармонизм, эндемизм, энтропион, энтропия; энзимлар** [эн...+ *юн. zyme* – хамиртуруш, ачитки] – ферментлар, биокатализаторлар; тирик ҳужайраларда кимёвий жараёнларни бир неча миллион марта тезлаштирувчи катализаторлар вазифасини бажарувчи оқсиллар; **энзоотия** [эн...+ зоо(т)...+...ия] – ҳайвонларнинг муайян бир жой, ҳудудгагина хос бўлган (шу ерларда тарқалган) юқумли касаллиги; **эн офтальм** [эн...+ *юн. ophthalmos* – кўз] – кўз соққасининг кўз қосасида чуқур жойлашганлиги.

ЭНД(О)... [*юн. endon* – ички, ичида, ичкарида] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ички, ўз ичидаги, ичида жойлашиш,

келиб чиқиш каби маъноларни билдиради. Мас.: **эндаортит**, **эндартерит**, **эндобронхит**, **эндоген**, **эндокринолог**, **эндолимфа**, **эндометрий**, **эндоневрит**, **эндоплазма**, **эндопротез**, **эндосперм**, **эндостоз**, **эндотермия**, **эндотоксинлар**, **эндотрофлар**, **эндофилия**; **эндогамия** [эндо...+...гамия] – 1) биронта ижтимоий гуруҳ (қабила, уруғ, табақа ва бошқалар)нинг ўз ичидан уйланишини тақозо этувчи одат; 2) яқин қариндошлар жинсий хужайраларининг қўшилиши; **эндодерма** [эндо...+...дерма] – ўсимликларда бирламчи пўстлоқнинг ўқ аъзолари марказий цилиндрига ёндош бўлган бир қатор жойлашган хужайралардан иборат ички қавати; **эндокард** [эндо...+...кард] – юрак деворининг ички қавати; юрак мушак қаватининг ички юзасини қоплаб турадиган юпка парда; **эндокрин** [эндо...+ *юн.* krino – ажратаман]: **эндокрин безлар** – ички секреция безлари; **эндокринология** [эндокрин(о)...+...логия] – клиник тиббиётнинг ички секреция безларининг тузилиши, ривожланиши ва функцияларини, улар ишлаб чиқарадиган гормонлар ҳамда уларга алоқадор касалликларни ўрганадиган бўлими; **эндометрит** [эндо...+ *юн.* metra – бачадон +...ит] – баъзи ҳайвонлар ва одам бачадони ички шиллиқ қаватининг яллиғланиши; **эндопаразитлар** [эндо...+ паразит] – ички паразитлар: хўжайин ҳайвон ва ўсимлик тўқималари, ички аъзоларида яшаб, унинг ҳисобига ҳаёт кечирувчи организмлар; **эндоскоп** [эндо...+...скоп] – ковак, ичи бўш аъзоларни кўриб текшириш учун ишлатиладиган оптик асбоб; **эндотелий** [эндо...+ *юн.* thele – сўрғич] – ҳайвонларда бир қатор бўлиб жойлашган ясси хужайралар қавати; **эндофлебит** [эндо...+ флеб(о)...+...ит] – вена ички пардасининг яллиғланиши.

ЭНТ(О)... [*юн.* entos – ички, ичида] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ички, ичкарида жойлашган каби маъноларни билдиради. Мас.: **энтамёба**, **энтобласт**; **энтобактерин** [энто...+ бактер(ия)...+...ин] – кристалл ҳосил қиладиган бактерия асосида олинadиган, кўплаб зараркунанда ҳашаротларга қарши қўлланадиган биологик инсектицид; **энтодерма** [энто...+...дерма] – 1) кўп хужайрали ҳайвонлар ва одамнинг илк ривожланиш босқичидаги муртак (эмбрион)нинг ички қавати (ички муртак варағи); ундан ичак эпителийси ва у билан боғлиқ безлар ҳосил бўлади; 2) бўшлиқичли ҳайвонлар тана деворининг ички хужайра қавати; эндодерма.

ЭНТЕР(О)... [*юн.* enteron – ичак(лар), ингичка ичак] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ичакка, ингичка ичакка, ичак касалликларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **энтеробиоз**, **энтеровирус**, **энтерокиназа**, **энтеромегалия**, **энтеропатия**, **энтеросепсис**, **энтеростомия**, **энтеротоксин**, **энтероцит**; **энтералгия** [энтер...+...алгия] – ичак санчиғи, ичакнинг

каттик оғриши; **энтерит** [энтер...+...ит] – ингичка ичак ички каватининг яллиғланиши; **энтероколит** [энтеро...+ колит] – ингичка ва йўғон ичаклар шиллик қаватларининг бир пайтда яллиғланиши; **энтеролит** [энтеро...+...лит] – ингичка ичак тоши; **энтерология** [энтеро...+...логия] – гастроэнтерологиянинг ичак касалликларини ўрганувчи бўлими; **энтероптоз** [энтеро...+...птоз] – ингичка ичакнинг ўз ўрнидан пастда туриши (пастга тушиши); **энтероррагия** [энтеро...+...ррагия] – ингичка ичакдан қон кетиши; **энтероскоп** [энтеро...+...скоп] – ингичка ичак бўшлиғини оптик йўл билан текшириш учун ишлатиладиган асбоб.

ЭНТОМ(О)... [юн. entoma – ҳашарот] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, ҳашарот маъносини ифодалайди. Мас.: **энтомофаглар**, **энтомофилия**; **энтомозлар** [энт(о)...+ ...оз] – қишлоқ хўжалиги ҳайвонларида: улар организмда паразитлик қилувчи, қон сўрувчи ҳашаротлар келтириб чиқарадиган касалликлар; **энтомология** [энтомо...+...логия] – зоологиянинг ҳашаротларни ўрганувчи бўлими; ҳашаротшунослик.

ЭНЦЕФАЛ(О)... [юн. encephale – мия, бош мия] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг бош мияга, унинг касалликларига алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **энцефалатрофия**, **энцефалограмма**, **энцефаломалаяция**, **энцефаломенингит**, **энцефалометрия**, **энцефаломиелит**; **энцефалит** [энцефал...+...ит] – ҳар хил сабабларга кўра бош миянинг яллиғланиши; **энцефалография** [энцефало...+...графия] – олдиндан бош мия бўшлиқларига контраст моддалар (асосан, ҳаво ёки кислород) юбориб, уни рентгенологик текшириш усули; **энцефалопатия** [энцефало...+...патия] – бош миянинг турли хил яллиғланишларга боғлиқ бўлмаган касалликлари; **энцефалоцеле** [энцефало...+...целе] – туғма ёки ортирилган мия чурраси: калла суягининг нуқсони туфайли бош мия моддасининг ташқарига бўртиб чиқиши.

ЭО... [юн. eos – тонгги шафақ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, илк, дастлабки, бошланғич (давр) каби маъноларни билдиради. Мас.: **эоантроп**, **эозин**, **эокембрий**, **эолит**; **эозоонлар** [ео...+ юн. zoon – ҳайвон, тирик мавжудот] – XIX аср охирида Шимолий Америкада топилган ва янглишиб, қадимги ҳайвонларнинг қолдиқлари деган хулосага келинган ноорганик минерал ҳосилалар; **эолитлар** [ео...+...лит] – қирралари ўткир, кескир кремний ва бошқа тош парчалари; **эоцен** [ео...+...цен] – палеоген даврининг ўрта қисми.

ЭП... [юн. epos – нутқ, тил, гап, сўз; ҳикоя, қўшиқ; epikos – ҳикояга, киссага оид] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сўз, гап, нутқ, баён, ҳикоя билан алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **эпик**, **эпод**, **эпопея**; **эпика** [юн. epikos] – эпик асарлар (ҳикоя,

қисса, роман кабилар) мажмуи; **эпос** [юн. epos] – 1) бадий адабиётнинг лирика ва драмадан ажралиб турадиган, баён тарзидаги учинчи тури; 2) халқ оғзаки ижодиётида қаҳрамонлик ва қаҳрамонлар ҳақидаги дostonлар мажмуи.

ЭПИ... [юн. ері – устида, устига, ёнида, яқинида, орқасида, кейин] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, бирор нарсанинг устида, бирор нарсанинг ёнида жойлашган, устки, бирор нарсадан кейинги каби маъноларни билдиради. Мас.: **эпигон, эпиграфика, эпидидмит, эпикотиль, эпикриз, епископ, эпитаксис, эпитафия, эпителий, эпифауна, эпифиз; эпигенез** [эпи...+...генез] – организмларнинг муртақдан аста-секин, изчил янги шакл ўзгаришлар натижасида ривожланиши тўғрисидаги таълимот; **эпиграмма** [эпи...+...грамма] – устки ёзув; кичик ҳажвий шеър; **эпиграф** [эпи...+...граф] – 1) Юнонистонда қабртошлар ёки бино устидаги ёзув; 2) адабий асар ёки унинг бирор қисми (боби)нинг тепасига ёзиб қўйилган ва шу асар (боб) мазмунини, ғоясини ифодаладиган ибора, мақол, матал, ҳикматли сўз, шеърӣй парча ва шу кабилар; **эпидемия** [эпи...+ юн. demos – халқ] – юқумли касалликларнинг маълум ҳудудда ёки мамлакатда одатдаги касалланиш даражасидан кўпроқ тарқалиши; **эпидерма // эпидермис** [эпи...+...дерма] – терининг энг устки қавати; **эпизоотия** [эпи...+ юн. zoon – ҳайвон +...ия] – ҳайвонларда бирор юқумли ёки вирусли касалликнинг кенг тарқалиши; касалликнинг маълум вақт ичида катта ҳудудга ёйилиб кетиши; **эпикард** [эпи...+...кард] – юракнинг юпқа бириктирувчи тўқимадан иборат ташқи қавати; **эпилог** [эпи...+...лог] – бадий асарда воқеа тасвиридан сўнг қаҳрамонларнинг кейинги тақдирини баён қилувчи хотима қисми; **эпифитлар** [эпи...+...фит] – бошқа ўсимликлар, асосан, дарахтлар пояси, шохларида яшайдиган, бироқ озик моддаларни атроф-муҳитдан оладиган ўсимликлар; **эпицентр** [эпи...+...центр] – 1) зилзила ўчоғи, портлашлар марказий нуқтасининг ер сиртига проекцияси; зилзила ўчоғи устидаги ерлар; 2) бирор воқеа-ҳодисанинг манбаи, марказий нуқтаси.

ЭРГ(О)... [юн. ergon – иш, меҳнат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, иш, меҳнат маъноларини англатади. Мас.: **эрг, эргатив, эргография, эргометр; эргограф** [эрго...+...граф] – мушаклар фаолиятини, кишининг жисмоний иш қобилиятини график тарзда ёзиб оладиган махсус асбоб; **эргометрия** [эрго...+...метрия] – тирик организмларнинг маълум миқдордаги иш бажариши вақтида алоҳида мушакнинг ёки мушаклар гуруҳининг ишлаш қобилиятини ўлчаш; **эргономика** [эрго...+ ном(о)...+...ика] – муайян киши (кишилар гуруҳи)ни ишлаб чиқариш фаолияти шароитлари билан боғлиқ ҳолда комплекс ўрганадиган фан.

ЭРИТР(О)... [юн. erythros – қизил] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, қизил маъносини билдиради. Мас.: **эритрит**, **эритроblast**, **эритролейкемия**, **эритропения**, **эритропоз**, **эритрофагия**, **эритрофобия**, **эритроцитоз**; **эритремия** [эритр...+...емия] – периферик қон таркибида қизил қон таначаларининг кўпайиши, меъ-ёргаидан анча ортик бўлиши; **эритрин** [эритр...+...ин] – 1) кобальт гуллари – арсенатлар синфига мансуб, ранги пушти-қизил, ўта шаффоф минерал; 2) хайвон эритроцитларидан олинган, дифтерияни даволашда ишлатиладиган антибиотик препарат; **эритродермия** [эритро...+...дермия] – бутун гавда териси ёки кўпгина қисмининг яллиғланиши (қизариши, шишиши, пўст ташлаши, қипиқланиши, қичишиши) билан кечадиган касаллик; **эритрометр** [эритро...+...метр] – эритроцитлар диаметрини ўлчаш учун ишлатиладиган микроскоп окуляри; **эритропия** [эритр(о)...+...опия] – буюмларнинг қизилга ўхшаб, қизил бўлиб кўриниши; **эритроцитлар** [эритро...+...цит] – қизил қон таначалари – одам ва хайвонлар қонининг ядросиз хужайралари; таркибидаги гемоглобин қонга қизил тус беради.

ЭРОТ(О)... [юн. eros (erotos) – муҳаббат, эҳтирос] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, севги, муҳаббат, эҳтирос маъноларини англатади. Мас.: **эротизм** [эрот(о)...+...изм] – жинсий майлнинг, ҳис-туйғуларнинг намоён бўлиши; баъзи руҳий касалликларда жинсий майлнинг зўрайиши; **эротомания** [эрто...+...мания] – баъзи руҳий касалликларда жинсий майлнинг патологик зўрайиши; ўта кучли жинсий майл; шахвоний хирс; **эртофобия** [эрто...+...фобия] – мияга ўрнашиб қолган қўрқув ҳолати – жинсий алоқа қилишдан ҳадиксираш, қўрқиш.

ЭСТЕ... [юн. aesthesis – сезги, ҳис, туйғу; сезиш, ҳис қилиш] – ўзлашма қўшма, ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг сезгига, туйғуга, сезиш, ҳис қилишга алоқадорлигини кўрсатади. Мас.: **эстеziометр**, **эстет**, **эстетизм**, **эстетик**; **эстеziология** [эсте(зио)...+...логия] – сезги аъзоларининг тузилиши ва функцияларини ўрганувчи фан; **эстеziометрия** [эсте(зио)...+...метрия] – терининг сал тегинишга, ҳарорат ва босимнинг ўзгаришига сезгирлигини махсус асбоб – эстеziометр билан ўлчаш; **эстетика** [юн. aisthetikos – ҳиссий, ҳис қилувчи; ўта сезгир, таъсирчан] – санъат ва бадий ижодни, гўзалликнинг табиат ва ҳаётдаги моҳияти ва шакллари, одам ва олам ўртасидаги кадрiyат муносабатларини ўрганувчи фалсафий фан.

ЭСХАТ... [юн. eschatos – сўнгги, энг охириги] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, сўнгги, охириги маъноларини англатади. Мас.: **эсхатология** [эсхато...+...логия] – бутун олам ва айрим бир инсоннинг сўнгги тақдири, охирзамон, охират ҳақидаги диний таълимот.

ЭТИ(О)... [юн. *aitia* – сабаб] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, сабаб маъносини билдиради. Мас.: **этиология** [этио...+...логия] – 1) патологиянинг касалликларнинг юзага келиш сабаблари ва шарт-шароитини ўрганадиган бўлими; 2) касаллик сабаби; **этиопатогенез** [этио...+ патогенез] – касалликнинг этиологияси (келиб чиқиш сабаби) ва патогенези (пайдо бўлиши ва ривожланиши)ни ўрганиш; **этиотроп** [этио...+...троп]: **этиотроп даволаш** – биринчи навбатда касаллик сабабларини бартараф қилишга, шундан кейингина унинг оқибатларини бартараф қилишга қаратилган даволаш.

ЭТНО... [юн. *ethnos* – қабила, элат, халқ] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, элат, халқ ва уларга алоқадор деган маъноларни англатади. Мас.: **этник, этногеография, этнограф, этномусиқа, этноним, этнопсихология, этнос, этноцентризм; этноботаника** [этно...+ ботаника] – ботаниканинг бир бўлими: халқнинг ўсимликлар ҳақидаги билимларини тўплаш ва системалаштириш билан шуғулланади; **этногенез** [этно...+...генез] – муайян халқнинг келиб чиқиши; илгаридан мавжуд бўлган бир неча этник компонентлар асосида янги этнос (элат)нинг вужудга келиши; **этнография** [этно...+...графия] – халқшунослик; тарих фанининг халқларнинг келиб чиқишини, таркибини, жойлашишини, турмушини ва расм-русумларини, моддий, маънавий ва ижтимоий маданиятини бевосита кузатиш йўли билан ўрганадиган бўлими; **этнолингвистика** [этно...+ лингвистика] – тилшуносликда: тил билан тил эгаси бўлган халқ ўртасидаги муносабатларни, тилнинг ривожидида ва амал қилишида лисоний, этномаданий ва этнопсихологик омилларнинг ўзаро алоқасини ўрганувчи йўналиш; **этиология** [этно...+...логия] – *айн.* **этнография; этнонимика** [этно...+ оним...+...ика] – лексикологиянинг халқ, қабила ва бошқа этник уюшмаларнинг номларини – этнонимларни ўрганадиган бўлими.

ЭТО... [юн. *ethos* – урф-одат, хулқ-атвор, хатти-ҳаракат] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, урф-одат, хулқ-атвор, хатти-ҳаракат маъноларини ифодалайди. Мас.: **этограмма** [это...+ ...грамма] – у ёки бу ҳайвон турига хос бўлган ва тур ичидаги ташқи муомалада улар фойдаланадиган “тил”, ҳолат, ҳаракат, товуш ва мимикаларнинг тўлиқ рўйхати (каталоги); **этология** [это...+...логия] – биологиянинг зоология билан боғлиқ ва ҳайвонларнинг табиий яшаш шароитидаги хатти-ҳаракатини ўрганадиган бўлими.

ЭУ... [юн. *eu* – яхши] – ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, яхши деган маънони билдиради; **эв..., эй...** терминэлементларининг фонетик варианты. Мас.: **эубактериялар, эупепсия, эухилия; эукариотлар** [эу...+ юн. *karuon* – ёнғоқ мағизи; ядро] – ци-

топлазмадан мембрана (ядро қобиғи) орқали ажралган ядро (мағиз)га эга етилган хужайрали организмлар (барча ҳайвонлар ва кўпчилик ўсимликларда).

ЭХИН(О)... [*юн. echinos* – типратикан] – ўзлашма кўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, типратиканга ўхшаш, думалоқ, шарсимон маъноларини билдиради. Мас.: **эхин, эхинокактус, эхинококкэктомия, эхиноринх; эхинококклар** [эхино...+...кокк] – етилган ҳолда ит, мушук ва бошқа этхўр ҳайвонлар ичагида, личинка ҳолида эса асосан ўтхўр ҳайвонлар ва одам жигари ҳамда ўпкасида яшовчи гижжалар; **эхинококккоз** [эхинококк +...оз] – одам ва ҳайвонлар организмда эхинококклар кўзғатадиган, ҳалокатли даражадаги хавfli касаллик.

Ю

ЮР(ИС)... [*лот. jus, juris* – ҳуқуқ; одиллик, адолат] – ўзлашма кўшма, ясама сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг ҳуқуққа, ҳуқуқшуносликка, ҳуқуқ масалаларига алоқадорлигини билдиради. Мас.: **юрдик** [*лот. juridicus* – судга, судловга оид] – ҳуқуққа, ҳуқуқшуносликка оид: *юрдик институт, юрдик маслаҳатхона, юрдик фанлар; юрдик шахс* – фуқаролик ҳуқуқ ва мажбуриятларининг мустақил объектлари ҳисобланувчи корхона, муассаса ёки ташкилот; **юрисдикция** [*лот. jurisdictio* – судда ишларни кўриш, суд жараёни < юр(ис)...+ *лот. dictio* – гапираман, айтаман] – 1) бирор суд идорасига оидлик, судда кўриш ҳуқуқи; 2) суд ёки маъмурий органнинг муайян фактларга юрдик баҳо бериш, шу жумладан, низоларни ҳал қилиш ва қонунда кўзда тутилган санкцияларни қўллаш бўйича ваколатлар доираси; **юрисконсулт** [*лот. jurisconsultus* – ҳуқуқшунос < юр(ис)...+ *лот. consultus* – қонуншунос, ҳуқуқшунос] – ҳуқуқ маслаҳатчиси; муассаса, ташкилот, идора ёки жамоат ташкилоти юрдик хизматининг мансабдор ходими; муассаса фаолиятидаги қонунийликни таъминлайди, суд ва маъмурий органларда корхонанинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилади; **юриспруденция** [*лот. juris prudentia* – ҳуқуқшунослик < юр(ис)...+ *лот. prudentia* – билим, фан] – ҳуқуқшунослик; юристларнинг амалий фаолияти; ҳуқуқ тўғрисидаги фанларнинг, ҳуқуқ нормаларининг амалий қўлланиши билан алоқадор бўлган билимлар мажмуи; **юрист** [*нем. Jurist* < юр(ис)...+...ист] – юрдик маълумотга эга бўлган киши, ҳуқуқшунос, юрдик соҳа амалиётчиси.

ЮСТ... [*лот. justus* – адолатли, одил, тўғри, аниқ; қонуний, қонунлаштирилган] – ўзлашма ясама сўзларнинг таркибий (ўзак) қисми бўлиб, шу сўзларнинг одиллик, тўғрилиқ, аниқликка, қонунийликка

алоқадорлигини билдиради. Мас.: **юстировка** [< рус. < нем. justieren – аниқ текширма, ростламоқ, тўғриламоқ < лот. justus – тўғрилик, аниқликка оид] – 1) ўлчов-меъёрининг, оптик ва ўлчов асбобларининг аниқ, тўғри ва ишончли ишлашини таъминловчи, уларни ишчи ҳолатга келтирувчи амаллар мажмуи; 2) полиграфияда: ҳарфларнинг, босма қолипнинг паст-баландлигини аниқ текшириш, уларни ўзаро мослаштириш; **юстиция** [лот. justitia – адолатлилик, ҳаққонийлик, қонунийлик; қонунлар мажмуи] – 1) адолат, адлия; 2) адлия, суд, тергов идоралари; суд идоралари тизими.

Я

ЯТРО... [юн. iatros – шифокор, врач] – ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзларнинг врачга, шифокорга, даволашга алоқадорлигини билдиради. Мас.: **ятрогения, ятромеханика, ятрофизика; ятроген** [ятро...+...ген]: **ятроген касалликлар, ятрогениялар** – врач ёки бошқа тиббиёт ходимларининг эҳтиётсизлик билан айтган ноўрин гаплари, хатти-ҳаракатларининг, ўқилган тиббий адабиётнинг бемор руҳиятига салбий таъсир этишидан келиб чиқадиган касалликлар; **ятрокимё** [ятро...+ кимё] – тиббиёт ва кимёнинг немис табиатшуноси Т. Парацельс асос солган йўналиши (XVI аср) бўлиб, унинг намояндалари барча касалликлар кимёвий мувозанатнинг бузилишидан келиб чиқади, деб беморларни даволашда фақат кимёвий моддаларни ишлатишни буюрганлар.

Изоҳли луғат

**Абдуваҳоб Мадвалиев, Неъмат Маҳкамов,
Зухра Мираҳмедова, Акмалхўжа Саиднўмонов**

**ХАЛҚАРО
ТЕРМИНЭЛЕМЕНТЛАРИНИНГ
ИЗОҲЛИ-ИЛЛЮСТРАТИВ ЛУҒАТИ**

**Мухаррир Р. Аҳмедов
Техник муҳаррир А. Асланов
Мусахҳих С. Сайдамирова
Саҳифаловчи О. Исмоилова**

Нашириёт лицензияси АА № 0049. 18.03.2020.

Босишга 2020 йил 20 сентябрда рухсат этилди.
Бичими 60x90 ¹/₁₆. Шартли босма табоғи 17,5.
Times New Roman гарнитураси.
Офсет қоғозида босилди.
Буюртма № 06-20. Адади 3000.

“Donishmand ziyosi” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
100129. Тошкент ш., Навоий кўчаси, 30.
Телефон: (371) 244-41-90.